

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**BİR DIŞ POLİTİKA ENSTRÜMANI OLARAK
DEZENFORMASYON: RUSYA’NIN BALKANLAR’DAKİ MEDYA
STRATEJİSİ**

Nedim EMİN

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Yıldırım TURAN

TEMMUZ - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BİR DIŞ POLİTİKA ENSTRÜMANI OLARAK
DEZENFORMASYON: RUSYA’NIN BALKANLAR’DAKİ
MEDYA STRATEJİSİ**

DOKTORA TEZİ

Nedim EMİN

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

**“Bu tez 16/07/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Kemal İNAT	Başarılı
Prof. Dr. Nebi MİŞ	Başarılı
Prof. Dr. Mesut ÖZCAN	Başarılı
Doç. Dr. Yıldırım TURAN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet KOÇAK	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Nedim EMİN

16/07/2024

ÖN SÖZ

Biraz uzun ve zorlu bir serüvenin ürünü olan doktora tezimin hazırlanması aşamalarında gösterdiği sabır, verdiği emek ve kıymetli tavsiyeleri için danışman hocam Doç. Dr.Yıldırım TURAN'a şükranlarımı sunarım. Bu tezin savunma sınavında yer alan kıymetli jüri üyeleri Prof. Dr. Kemal İNAT, Prof. Dr. Mesut ÖZCAN, Doç. Dr. Nebi Miş ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammet KOÇAK'a teşekkür ederim. Tez izleme jürilerinde yer alan hocalarıma da ayrıca minnettarım. Tez çalışmasını hitama erdirmem için kıymetli dostlarım Dr. Abdüssamet Pulat ve Dr. Ümit Tetik'in yönlendirici, teşvik edici ve cesaretlendirici katkılarından dolayı müteşekkirim. Meşakkatli bir yolculukta hayırlı bir eş ve yol arkadaşına sahip olmak büyük bir şükür sebebidir. Bu yolculukta ailemle ilgili mesuliyetlerimde gösterdiğim ihmalkârlığa sabır ve destekle mukabele eden kıymetli eşim, müstesna bir teşekkürü hak etmektedir. Hesapsızca ettikleri dualarını kalbimde her daim hissettiğim pek muhterem annem, babam ve büyüklerime de şükranlarımı arz ederim.

Nedim EMİN

16/07/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ	iv
GRAFİK LİSTESİ	v
HARİTA LİSTESİ	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	18
1.1. Kavramsal Çerçeve	18
1.1.1. Enformasyon	20
1.1.2. Propaganda	22
1.1.3. Dezenformasyon	30
1.1.4. Mezenformasyon.....	35
1.1.5. Malenformasyon	36
1.1.5.1. Sahte Haber (Fake News).....	37
1.1.5.2. Enformasyon Düzensizliği	40
1.2. Kuramsal Tartışmalar	43
1.2.1. Dış Politika, Medya ve Enformasyon	43
1.2.2. Dış Politika, Psikolojik Harp Konseptleri ve Dezenformasyon.....	46
1.2.3. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Dezenformasyon	52
2. BÖLÜM: RUS DIŞ POLİTİKASI VE DEZENFORMASYON	60
2.1. Rus Dış Politikası (Genel Çerçeve)	61
2.1.1. Rusya'nın Dış Politika Araçları	66
2.1.2. Yumuşak Güç ve Rus Dış Politikası	69
2.1.3. Rusya'da Yumuşak Gücün Gelişimi	74
2.1.4. Rusya'nın Yumuşak Güç Enstrümanları.....	80
2.1.4.1. Roszarubejtsentr	80
2.1.4.2. Rossatrudniçestvo	81
2.1.4.3. Russkiy Mir	82
2.1.4.4. The Russian International Affairs Council (RIAC)	82
2.1.4.5. Russia Today (RT)	83

2.1.4.6. Rossiya Segodnya	83
2.1.4.7. Sputnik Radyo.....	84
2.1.4.8. Rus Ortodoks Kilisesi	85
2.2. Putin Döneminde Rusya'nın Yumuşak Gücü ve Algı Yönetimi.....	87
2.3. Rusya'nın Dezenformasyon Stratejisi	92
2.3.1. 2014 Ukrayna Krizi ve Ukrayna Savaşı.....	100
2.3.2. 2016 ABD Seçimleri ve Brexit Süreci	105
2.3.3. Rusya'nın Avrupa Siyasetini Etkilemeye Yönelik Dezenformasyon Stratejisi..	112
3. BÖLÜM: BALKANLAR'DA RUS DEZENFORMASYONU	121
3.1. Rusya'nın Balkanlar Politikası ve Dezenformasyon.....	122
3.1.1. Balkanlar Jeopolitiği ve Rusya-Batı Mücadelesi	124
3.1.2. Balkanlar Üzerinde Büyük Güç Rekabeti ve Rusya-Batı Çekişmesi.....	125
3.1.3. Rusya'nın Bölgesel Politikası	135
3.1.4. Rusya'nın Balkanlardaki Yumuşak Gücü	149
3.1.5. Rusya'nın Balkanlar'daki Dezenformasyon Stratejisi	157
3.2. Rus Dezenformasyonu: Bulgular ve Analiz	165
SONUÇ	201
KAYNAKÇA	209
EK	234
ÖZ GEÇMİŞ	337

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
BM	: Birleşmiş Milletler
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Ekonomileri
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	: Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CSIS	: Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi
ÇEKA	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin İlk İstihbarat ve Güvenlik Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IDC	: International Data Corporation
IRA	: Rusya İnternet Araştırma Ajansı
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi – Sovyetler Birliği'nin İstihbarat Teşkilatı
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
NKVD	: İçişleri Halk Komiserliği (Sovyetler Birliği'nin İstihbarat Servisi)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
RIAC	: Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi
RT	: Russia Today (Rusya Bugün)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
VOKS	: Sovyetler Birliği Milli Kültürel Etkileşim ve
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
USAID	: ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Dezenformasyon Haberleri Kaynakları	15
Tablo 2: Rusya'nın ABD, Ukrayna ve Avrupa'daki Dezenformasyon Stratejisinin Operasyonel Gösterimi	99

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Batı Balkanlarda Medyaya Güvensizlik Oranları	153
Grafik 2: Balkanlar'da Medya Kullanım Oranları.....	161
Grafik 3: Batı Balkanlarda Avrupa Şüpheciliği.....	167
Grafik 4: Haberlerin Başlığında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Sıklık Frekansı.....	169
Grafik 5: Haberlerin Başlığında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Bulut Gösterimi	175
Grafik 6: Haberlerin İçerğinde Geçen Kelimelerin Bulut Gösterimi	178
Grafik 7: Haber Başlıklarında Geçen Kelimelerin Bulut Gösterimi.....	179
Grafik 8: Hiyerarşik Kümeleme Dendrogramı (Haber Başlıkları)	182
Grafik 9: Hiyerarşik Kümeleme Dendrogramı (Haber İçerikleri)	184
Grafik 10: Anahtar Kelimelerin Eş Anlı Kullanılmasının Ağ Grafiği Üzerinden	189
Grafik 11: Haber İçeriklerinin Bağlamsal/Semantik Açıda Eş Anlı Kullanılmasının Ağ Grafiği Üzerinden Gösterimi.....	193
Grafik 12: DHX Kodlu Haberlerin Konu-Terim Olasılıklarının Isı Haritasının Çapraz Gösterimi.....	196

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Eski Yugoslavya Devletleri ve Güncel Balkanlar Haritasının Gösterimi.....	130
Harita 2: Balkan Ülkelerini Rus Medyasına ve Anlatısına Müzaheret Bakımından Tasnif Eden Bir Harita.....	162

ÖZET	
Başlık: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Dezenformasyon: Rusya'nın Balkanlar'daki Medya Stratejisi	
Yazar: Nedim EMİN	
Danışman: Doç. Dr. Yıldırım TURAN	
Kabul Tarihi: 16/07/2024	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 228 (ana kısım) + 104 (ek)
Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerinin küresel ölçekte olduğu kadar bölgesel bağlamda da yansımalarının olduğu gözlenmektedir. Rusya'nın bölge ile olan tarihsel bağları ve Balkanlarda Batı ile olan rekabeti, Rusya'nın dezenformasyon faaliyetleri ile bölgeye tesir etme çabasının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu koşullarda Rusya'nın Balkanlarda dezenformasyona başvurma sebebine ve bahse konu kampanyaları uygulama stratejisine odaklanmak önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışma, Rusya'nın küresel ve özellikle Balkanlar'daki dezenformasyon stratejilerini ve bu stratejilerin nasıl uygulandığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. 2014 Ukrayna krizinden sonra Balkanlar'da da yoğunluk kazanan Rus dezenformasyon faaliyetleri, NATO ve Avrupa Birliği'ni itibarsızlaştırma stratejisi ve Batı kurumlarının normatif gücünü zayıflatma çabaları bu tezde ele alınmıştır. Rusya'nın "enformasyonu silahlandırma" stratejisini Balkanların bölgesel dinamiklerine ve kendi dış politika önceliklerine göre uyguladığı sonucuna varılmıştır. Buna göre dezenformasyon üzerinden Rusya'nın, toplumsal çatlakları derinleştirme, Batı'ya yönelik şüphe oluşturma, kendi politikalarına dair pozitif algıya hizmet edecek yerel yankı odaları yaratma ve farklı medya kuruluşları üzerinden manipüle edilmiş bilgileri yayma gibi hedeflerinin çerçevesini belirlediği bir strateji benimsediği gözlemlenmiştir. Özetle Moskova yönetiminin soft power (yumuşak güç) unsuru olarak kullanması beklenen medya kurumlarını dezenformasyon aracılığıyla tahripkâr bir enstrümana dönüştürdüğü sonucuna varılmıştır. Söz konusu amaca haiz olarak şekillenen ve tezin araştırma sorusu olan Rusya'nın dezenformasyon stratejisini Balkanlar özelinde tanımlama amacı, içerik analizi yöntemi aracılığıyla ele alınmıştır. Dezenformasyon etrafındaki kavramsal ve teorik çerçevelerle bağlantılı olarak çalışma, Rusya'nın Balkanlar'daki dezenformasyon stratejilerini dezenformasyon haber örneklerinin analizi üzerinden nüanslı bir anlayış sağlamayı amaçlamaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Rusya, Dezenformasyon, Batı, Balkanlar	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Disinformation as a Foreign Policy Instrument: Russia’s Media Strategy in the Balkans	
Author of Thesis: Nedim EMIN	
Supervisor: Assoc. Prof. Yıldırım TURAN	
Accepted Date: 16/07/2024	Number of Pages: viii (pre text) + 228 (main body) + 104 (add)
It is observed that Russia’s disinformation activities have implications not only on a global scale but also in a regional context. The historical ties between Russia and the region, along with the competition with the West in the Balkans, have brought Russia’s efforts to impact the area through disinformation to the fore. Under these circumstances, it is important to focus on the reasons why Russia resorts to disinformation in the Balkans and on the strategies, it implements in these campaigns. This study aims to analyze Russia’s disinformation strategies on a global scale, and specifically in the Balkans, as well as how these strategies are executed. The intensification of Russian disinformation activities in the Balkans following the 2014 Ukraine crisis, which includes strategies to discredit NATO and the European Union and efforts to undermine the normative power of Western institutions, has been addressed in this thesis. It is concluded that Russia has applied its “weaponization of information” strategy according to the regional dynamics of the Balkans and its own foreign policy priorities. Accordingly, it has been observed that Russia has adopted a strategy that frames its goals through disinformation, such as deepening societal divisions, creating suspicion towards the West, forming local echo chambers to foster a positive perception of its policies, and disseminating manipulated information through various media organizations. In summary, the study concludes that the Moscow administration has transformed media institutions, expected to be used as an element of soft power, into a destructive tool through disinformation. The research question of the thesis, which aims to define Russia’s disinformation strategy in the Balkans specifically, has been approached through the method of content analysis. The study aims to provide a nuanced understanding of Russia's disinformation strategies in the Balkans by analyzing examples of disinformation news within the conceptual and theoretical frameworks surrounding disinformation.	
Keywords: Foreign Policy, Russia, Disinformation, West, Balkans	

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminde silahlanma yarışı, nüfuz mücadelesi, ideolojik çatışmalar, jeopolitik kavgalar, istihbarat savaşları, teknoloji yarışı hatta bilimsel alanda rekabet dahil birçok alan, SSCB ve Batı blokunun güç mücadelesinin farklı veçhelerini temsil etmiştir. Ancak bu iki blok arasındaki rekabetin en çok belirginleştiği mecralardan biri enformasyon olmuştur. İki kutbun söylemleri, kendi anlatılarının galip gelmesi için kıyasıya bir mücadeleye girişmiştir. Dezenformasyon kavramı esasında ilk kez bu süreçteki yoğun güç mücadelesinde dikkatimi çekmiştir. Rusya'nın daha mahir olduğu ve genelde rakibini ve rakip kamuoyunu yanıltmak için kullandığı dezenformasyon aracı basit enformasyon savaşlarının bir unsurundan daha öte bir anlam ifade ettiği söylenebilir.

Dijital çağda dezenformasyonun yeniden merkezi tartışmalara konu olması bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki ana etkindir. Hayat tarzlarını bile dönüştüren dijital devrim, elbette ki dezenformasyonun da niteliğini, yayılma biçimini ve etkisini değiştirmiştir. Daha sofistike bir unsur haline gelen bu konseptin devletler nezdinde nasıl bir enstrümana dönüştüğü sorusu kendi başına önemli bir sorudur. Ancak son dönemlerde Rusya'nın bu konuya dair tartışmaların merkezinde olması, akademik ilginin bu yönde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Rusya'nın dezenformasyon konusunda sahip olduğu deneyimi dijital çağın koşullarına adapte ederek yeni bir konsept ile kullanmaya başladığı tespitlerinin literatürde sıkça yer almaya başlaması, konuya araştırmaya değer bir nitelik kazandırmıştır. Özellikle Ukrayna savaşı (2014), ABD ve Avrupa'daki seçimler gibi önemli süreçlere Rusya'nın sistematik dezenformasyon kampanyaları ile müdahale ettiği iddiaları konuyu uluslararası ilişkiler disiplininin mecrasına çekmiştir. Uluslararası sistemin en karmaşık ve kırılgan coğrafyalarından olan Balkanlar'da Rusya'nın etki operasyonları düşünüldüğünde ortaya çıkan ilk sorulardan biri dezenformasyonu burada kullanıp kullanmadığı olmuştur. Arka plandaki bu düşünceler, bu çalışmanın konusunu şekillendirmiştir.

Araştırmanın Konusu

Dezenformasyon ve türevi faaliyetlerin dijital çağda bir ulusal tehdit boyutuna evirildiği ve stratejik düzeyde bir problem haline geldiği görülmektedir. Ülkelerin hatta uluslararası kuruluşların (NATO, AB ve BM gibi) bu olguyu birincil gündem maddelerinden biri

haline getirmesi ve literatürde bu konuya dair çalışmaların yoğunluk kazanması buna işaret etmektedir. Nitekim söz konusu aktörlerin yayımlamış olduğu stratejik belgelerinde dezenformasyon ve türevi faaliyetler ön plana çıkmıştır. Dezenformasyon faaliyetlerinin jeopolitik mücadele bağlamında neden bir tehdit olduğu konusu ve ulusal güvenlik sorunsalı haline nasıl geldiği hususları literatürde öne çıkan başlıklardandır. Bu konuda özellikle şu ifadeler ön plana çıkmaktadır: Enformasyon düzenini tahrip etmek suretiyle dezenformasyonun etkili olmasına imkân veren ve bu bağlamda demokratik ortamı, kurumları, düzeni ve normları sarsma, en nihayetinde Batının “Büyük Anlatısı”nın (grand narrative) cazibesine meydan okuma, toplumsal bölünmeleri derinleştirme, kamuoyu algısını manipüle etme, güvenlik ve istikrarı tehdit etme, kültürel ve sosyal çatışmaları körükleme. Yaygın bir şekilde karşılaşılan bir tehdit durumu olarak telakki edilmeye başlayan dezenformasyon, bu çalışmanın temel konusunu teşkil etmektedir.

Araştırmanın Önemi

Bir tehdit unsuru veya bir dış politika enstrümanı olarak dezenformasyon konusu dijital çağın en kritik konularından birini teşkil etmektedir. Küresel bir sorun haline gelen dezenformasyonun bir aktör tarafından bir bölgede bir enstrüman olarak ne şekilde kullanıldığını bir araştırma konusu yapmak, literatüre özgün bir katkı yapma imkânı sunmaktadır. Bu nedenle Rusya’nın Balkanlar’daki dezenformasyon faaliyetleri araştırma konusu olarak tercih edilmiş ve literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Amacı

2014’teki Ukrayna krizi, 2016’daki ABD seçimleri ve 2017’deki Avrupa’daki siyasi ve toplumsal çalkantıların ardından uluslararası kamuoyunda “enformasyon düzensizliği” (informational disorder), “dezenformasyon düzeni” (the disinformation order) “dezenformasyon” (disinformation), “enformasyon savaşları” (informational warfare) gibi kavramları daha sıkça kullanılmıştır. Rusya’nın bu süreçteki dezenformasyon faaliyetleri bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda; “Rusya’nın Balkanlarda yürüttüğü dezenformasyon stratejisi nedir ve bu stratejileri Rusya nasıl hayata geçirmektedir?” problemi bu tezin araştırma sorusunu teşkil etmektedir.

İfade edilen bu araştırma sorusu uluslararası yayıncılık yapan internet sitelerinde haber olarak sunulmuş içeriklerden hareketle cevaplanmıştır. Bunun yanı sıra bu araştırma

sorusunun ortaya çıkmasına neden olan tarihsel koşullara da ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu işlemler çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde üç aşamalı olarak ele alınmıştır. İlk olarak Ukrayna krizi başta olmak üzere Rusya'nın uyguladığı veya desteklediği uluslararası dezenformasyon operasyonları¹ esnasında Rusya'nın kendi dış politika önceliklerine ulaşmak için hangi dezenformasyon araçlarına başvurduğunu ve bu konuda yürüttüğü kampanyaları ele alınmıştır. İkinci olarak; Rusya Federasyonu'nun, Balkanlar'da NATO ve AB'yi varoluşsal bir tehditten ziyade bölgede kendi nüfuzunu koruması veya arttırmasına engel olan stratejik rakip olarak görmesi hususları üzerinde durulmuştur. Zira Rusya, bölgedeki çıkarlarını muhafaza edebilmek ve nüfuzunu derinleştirmek için Batılı kurumları itibarsızlaştırmak ve Batılı kurumların teklif ettiği normatif başlıkları gözden düşürmeye ihtiyaç duymaktadır.² Üçüncü olarak ise, Rusya'nın küresel dezenformasyon stratejisi çerçevesinde bu stratejiyi Balkanlar'da nasıl uyguladığı ve ne şekilde operasyonelize ettiğini tanımlamaktadır. Bu konuda araştırmada belirlenmiş olan haber metinleri seçilerek analize tabi tutulmuştur.

Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın araştırma sorusunun ele alınabilmesi ve konunun tahlil edilebilmesi için bilimsel anlamda hipotezlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda Rusya'nın Balkanlar özelinde yürüttüğü dezenformasyon stratejisinin hedefleri bakımından bazı hipotezler yazının bulguları etrafında ele alınacak ve sonuç bölümünde doğrulanacak ya da yanlışlanacaktır. Bunlardan ilki Rusya Balkanlar'da, ABD ve Batı'yı hedef almak amacıyla bölge ülkelerinin Batı ile sahip olduğu tarihi ve dini (Ortodoksluk) sorunlarını ön plana çıkarmaktadır. İkinci olarak, Rusya'nın Ukrayna başta olmak üzere bölge ülkelerine yönelik sergilediği askeri ve diplomatik girişimlerin "haklı" olduğunu ön plana çıkarmak için dezenformasyona başvurmaktadır. Üçüncüsü de Rusya'nın bölgede uyguladığı dezenformasyon stratejisi bölge politikaları ile uyumludur.

¹ Valerie Bunce ve Aida Hozic, "Diffusion-proofing and the Russian invasion of Ukraine", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 24, S. 4 (Sonbahar 2016), s. 435-455.

² Dimitar Bechev, *Rival Power: Russia's Influence in Southeast Europe*, (New Haven, London: Yale University Press, 2017), s. 357.

Araştırmadaki Vakanın Belirlenmesi

Avrupa Komisyonu, Rusya'yı Avrupa'daki dezenformasyon faaliyetlerinin başlıca kaynağı olarak görmüş ve bunu "Batı'yı bölmek ve zayıflatmak için Rus askeri doktrininin ve stratejisinin bir parçası" olarak değerlendirmiştir.³ Rusya'nın enformasyon savaş stratejisi, çatlakları büyütmeyi ve destek için yerel yankı odaları oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu; milliyetçi hareketlere destek verme, bölünmüşlükleri artırma ve Rusya'nın bölgedeki rakibi olan Batılı normları ve kurumları itibarsızlaştırmak gibi taktikleri içerir. Manipüle edilmiş bilgileri yaymak ve hedeflenen toplumlar arasında Batı'ya karşı tutumları etkilemek için Sputnik veya RT (Russia Today) gibi Rus devlet medyasını ve devlete yakın yerel medyayı (Tablo 1) kullanır. Güneydoğu Avrupa ülkelerindeki dezenformasyon akışının artışı bu araştırma konusuna iyi bir şekilde uymaktadır.⁴ Araştırma evreni tüm Balkanlar'ı kapsamamaktadır. Balkanlar'da Rusya'nın etkili olduğu, tarihi, kültürel, dini ve dilsel yakınlığı bulunan ülkelerle sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede Romanya, Yunanistan gibi iki önemli Balkan ülkesi araştırma evrenine dahil değildir.

Medyada yer alan haberlerin farklı maksatlar etrafında ele alınmasında içerik analizi yöntemi kullanılmaktadır. Yukarıda özetlenen ve Rusya'nın "medyayı silahlandırma" girişimi bu çalışmada etrafıca Balkanlar örnek olayı üzerinden stratejik ve operasyonel bağlamlarda analiz edilmiştir. Özellikle medyada yer bulan ve belli konular etrafında şekillenen metinlerin dezenformasyon başta olmak üzere propaganda, kitle ve eleman devşirme gibi farklı aktörler tarafından muhtelif maksatlarla şekillendirildiği görülmektedir. Uluslararası ilişkiler ve bölge çalışmaları etrafında yazılı-görsel medyaya ait metinler devletlerin resmi ya da yarı-resmi (devlet destekli fakat özel statüde) kurum ve kuruluşları tarafından şekillendirilmektedir. Bu yolla devletler Büyük Stratejilerine

³ Daniel Boffey, "EU raises funds to fight disinformation war with Russia", *The Gurdian*, Erişim Tarihi: 4 Aralık 2023.

⁴ Veri olarak tercih edilen dezenformasyon haberlerinin dezenformsayon olduğu şu sitelerden teyit edilmiştir. Avrupa Birliği tarafından kurulan teyit portalı: <https://euvsdisinfo.eu/>; 5 Batı Balkan ülkesindeki teyit mekanizmalarından faydalanan bir teyit networku: <https://seecheck.org/>; Bosna Hersek'te yerel dilde yayın yapan teyit portalı: <https://raskrinkavanje.ba/>; Karadağ'da yerel dilde yayın yapan teyit portalı: <https://www.raskrinkavanje.me/>; Sırbistan'da yerel dilde yayın yapan teyit portalları: <https://www.raskrikavanje.rs/>; <https://fakenews.rs/>; Kuzey Makedonya'da İngilizce ve yerel dillerde yayın yapan teyit portalı: <https://f2n2.mk/>, (Fighting False News-Narratives); Bulgaristan'da yerel dilde yayın yapan teyit portalı: <https://factcheck.bg/>; Hırvatistan'da yerel dilde yayın yapan teyit portalı: <https://faktograf.hr/>.

uygun olarak medyayı gerek kendi halkını gerekse hedef (dost ya da düşman) ülkede yaşayanları etkilemek maksadıyla kullanılabilir.⁵

Araştırmanın Yöntemi

Bu bakımdan içerik analizi yöntemi devletler tarafından yapılan veya teşvik edilen haberlerin incelenmesi için önemli bir avantaj sunmaktadır. Bu çalışmanın tarihsel kısıtlılığı, anlamaya dönük maksadının olması ve ilgili konuya ilişkin altmış haberin bulunmasından kaynaklı olarak betimleyici ve nitel içerik analizi yöntem olarak tercih edilmiştir. İçerik analizi yöntemi ilgili bilimsel çalışmanın yazarının iddiasını gerekçelendirme ya da yanlışlama hususlarında önemli katkılar sunmaktadır.⁶ En genel anlamda metin içerisinde yer alan aktörleri, onların birbirleri üzerindeki “niyetlerini”, “hedeflerini” ve hangi maksatla ilişki kurmaya çalıştığını anlama gayreti içerik analizi yönteminin sunduğu imkanlar arasındadır.⁷ Bu bağlamda metinlerin içeriğine dair yapılacak bir okuma, aktörlerin esasında nasıl bir strateji uyguladığını anlamaya yardımcı olacaktır.

İletişim, medya ve uluslararası ilişkiler araştırmalarının kesişimini ihtiva eden çalışmalarda sıklıkla kullanılan içerik analizi yöntemi, uluslararası ilişkilerin temel tartışması olan pozitivizm-post pozitivizm başlığı altında temelde üçe ayrılmaktadır. Deneysel-pozitivist geleneği temsil eden nicel olarak metnin tasnifi ve nitel yorumuna dayalı olan ilk içerik analizi türüne bakıldığında, ilgili metnin tasnifi/kategorizasyonu ve numaralandırılması sonucunda “kodlanma” sürecinin yapılarak metnin grafikler ve ilgili akademik yazın eşliğinde yorumlanması hususlarının ön plana çıktığı görülmektedir.⁸ İkinci olarak metnin yazıldığı tarihsel bağlama odaklanıldığı ve “saf” yorumlama (hermenötik) tekniğinden faydalanılması sonucu metnin analiz edilme çabasının ön plana

⁵ Anna Staender ve Edda Humprecht, “Content Analysis in the Research Field of Disinformation”, *Standardisierte Inhaltsanalyse in der Kommunikationswissenschaft Standardized Content Analysis in Communication Research: Ein Handbuch-A Handbook*. (Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2022), s. 339-348.

⁶ Petros Iosifidis, Nicholas Nicoli, “The battle to end fake news: A qualitative content analysis of Facebook announcements on how it combats disinformation”, *International Communication Gazette* 82, S. 1 (2019), s.60-81.

⁷ Arash Heydarian Pashakhanlou, “Fully integrated content analysis in International Relations”, *International Relations* 31, S. 4 (2017), s. 447-465.

⁸ André WM. Gerrits, “Disinformation in International Relations: How Important is it?” *Security and Human Rights* 29, S. 1-4 (2018), s. 3-23.

çıkıldığı bilinmektedir.⁹ Son olarak post pozitivizm etrafında şekillenen ve uluslararası ilişkiler, sosyoloji ve iletişim disiplinlerinde sıkça yer bulan “yapı söküm” gibi yöntemleri de olan eleştirel bakış açısının içerik analizi yöntemleri arasında yer aldığı görülmektedir.¹⁰

Bu çalışmanın tarihsel kısıtlılığı, anlamaya dönük maksadının olması ve ilgili konuya ilişkin 60 haberin yer alması nedeniyle betimleyici ve nitel içerik analizi, yöntem olarak tercih edilmiştir. Rusya çalışmalarına ilişkin akademik yazından hareketle, Ortadoğu ve Kafkasya bölgelerinin Rusya tarafından “askeri” araçlarla; Balkanlar, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri mücavirindeki bölgelerin ise “medya” kanalıyla hedef alındığı görülmüştür.¹¹ Bu sebeple tezin genel çerçevesinde Rusya’nın Balkanlar’da yürüttüğü dezenformasyon politikası ve oluşturmaya çalıştığı algı tartışılmaktadır. Söz konusu algının yorumlanabilmesi ve açıklanabilmesi maksadıyla içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. Rusya tarafından Balkanlara yönelik yapılan haberlere odaklanılacak ve bu haberler kendi içerisinde kodlanacaktır.¹² Kodlama, araştırma soruları bağlamında değerlendirilerek “nitel” olarak yorumlanacaktır. Tезin temelini teşkil eden haberlerin kodlanması ve bu kodların yorumlanması etrafında operasyonalize edilmesinden dolayı spesifik olarak “nitel içerik analizi” yönteminin kullanılması uygun görülmüştür.

Yukarıda belirtilen tezin amaçları doğrultusunda bu çalışma, türü bakımından keşfedici bir çalışmadır. Keşfedici araştırmalara, konu hakkında varsayımda bulunulamayacak kadar fazla bilgi sahibi olunmadığı ve araştırma konusunun görece yeni olması nedeniyle başvurulmaktadır. Bir problem veya konunun yeni olması ve keşfedilmesi gerektiğinde nitel araştırma yöntemleri tercih edilmektedir. Nitel araştırma, daha önce belirli bir tema hakkında literatürde çok fazla bilginin, araştırmanın veya çalışmanın olmadığı durumlarda, daha az bahsedilen, keşfedilmesi ve hakkında ilk defa fikir sahibi olunması gereken konuları çalışırken kullanılır. Bir başka ifadeyle nitel araştırmalarda yeni ve aynı zamanda sofistike bir konuya alanında ilk sayılacak bir çalışma olması hasebiyle ayrıntılı

⁹ Scott Burchill vd. (ed.), *Theories of International Relations*, (Red Globe Press 2013), s. 2-21.

¹⁰ Michela Del Vicario vd., “The Spreading of Misinformation Online”, *Pnas*, 2016, Cilt 113, Sayı 3, 554-559.

¹¹ Sarah Oates, Doowan Lee ve David Knickerbocker, “Data Analysis of Russian Disinformation Supply Chains: Finding Propaganda in the U.S. Media Ecosystem in Real Time”, *APSA*, (Eylül 2022), s. 1-22.

¹² U.S Department of State, “Pillars of Russia’s Disinformation and Propaganda Ecosystem”, Erişim Tarihi: 03/04/2023.

bir anlayış getirmek hedeflenmektedir.¹³ Creswell beş farklı yaklaşımla nitel araştırmanın yapıldığını belirtmektedir: anlatsal, fenomenolojik, etnografik, gömülü kuram (grounded theory), vaka analizi (case study).¹⁴ Bu çalışmanın amacına uygun olarak bahsedilen araştırma desenleri arasından “durum çalışması” (case study) tercih edilmiştir. Durum çalışması araştırması gerçek yaşamın, güncel bağlam ya da ortamın içindeki bir durumun araştırılmasını gerektirmektedir.¹⁵ Durum çalışması araştırmanın hem ürünü hem de nesnesi olabilecek nitel araştırma içerisindeki bir desen türüdür. Durum çalışması araştırmacının “neden?” ve “nasıl?” sorularına odaklanarak “hedeflenen durumu” derinlemesine ve ayrıntılı olarak irdelene hedeflendiğinde kullanılmaktadır. Durum çalışması araştırması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları (örneğin gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller ve dokümanlar ve raporlar) aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır. Bu çerçevede dezenformasyonun bir dış politika enstrümanı olarak Rusya tarafından neden ve nasıl kullanıldığı bu çalışmada Balkanlar’daki örneklerine bakılarak bir “durum çalışması (case study)” olarak ele alınacaktır.

Araştırmanın Veri Seti

Nitel araştırmanın en önemli özelliklerinden biri ise çoklu veri toplama araçlarının kullanılmasıdır. Nitel araştırmalarda gözlem, mülakat, çeşitli görsel dokümanların toplanması gibi veri toplama araçları kullanılır.¹⁶ Bu çalışmada araştırma problemi çerçevesinde ele alınacak belge ve dokümanların (yazılı) taranması yoluyla elde edilecek bulgular veri olarak kullanılmıştır. Bu veriler Balkan ülkelerinde Rusya’ya müzahir bazı gazete ve internet medyası platformlarında yayınlanan dezenformasyon örneklerinden ibaret olacaktır. (Tablo 1 ve DH X) Bu veriler daha sonra detaylıca tahlil edilecektir. Çalışmada verilerin analizi içerik analizi yöntemiyle yapılacaktır. İçerik analizi, metinde yazılanları açıklayıcı kategoriler halinde özetlemek olarak tanımlanabilir.¹⁷ İçerik

¹³ John W. Creswell, *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, (SAGE Publications, 2007), s. 39-41.

¹⁴ Creswell, *Qualitative Inquiry*, s. 1-13.

¹⁵ Robert K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods*, (SAGE Publications, 2003), s. 3-13.

¹⁶ Creswell, *Qualitative Inquiry*, s. 39-41.

¹⁷ Amir B. Marvasti, *Qualitative Research in Sociology*, (SAGE Publications, 2003), s. 94-102.

analizindeki asıl hedef, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bundan dolayı içerik analizi yapmak için, toplanan verilerin kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan unsurların bir araya getirilmesi ve temalar halinde derlenmesi gerekir. Analizde verilerin içinde saklı olabilecek olan gerçeklerin ortaya çıkarılması esastır. İçerik analizinde görüşme, gözlem veya dokümanlar yoluyla elde edilen veriler üç aşamada tahlil edilmektedir. Önce veriler kodlanır, daha sonra bunlar temalar halinde tasnif edilir ve son aşamada verilerden elde edilen bulgular tanımlanıp yorumlanır.¹⁸ İçerik analizi yapılırken, birbirine benzeyen veriler, belirli kodlar, kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilir ve bir araya getirilen temalar yorumlanır.¹⁹ İçerik analizi yöntemiyle mevcut metinlerden hareket ederek tezin sorularına yönelik temel bilgi ve çıkarımlar elde edilmeye çalışılacaktır. İçerik analizinin ana malzemesi vaka analizi yapılacak bölgeyle sınırlı geleneksel ve yeni medyadaki dezenformasyon haber örnekleridir.

Bununla birlikte Balkanlar'daki dezenformasyon örnekleri ile karşılaştırma yapabilmek için Rusya'nın farklı bölgelerdeki dezenformasyon kampanyalarına literatür üzerinden temas edilecektir. Araştırma konusuyla alakalı yazılmış bilimsel kitaplar, makaleler ve yorumlara ise ikincil kaynaklar olarak başvurulmuştur.

Araştırmada Kullanılan Analiz Teknikleri

Farklı dillerde Rusya tarafından yayılmış haberlerin İngilizceye çevrilmiş versiyonları DHX (DH=Dezenformsayon Haberi, X=Kodu) şeklinde kodlanmıştır. Aynı zamanda ilgili haberlerde yer alan temalar ise çeşitli anahtar kelimeler etrafında kodlanarak toplamda 60 adet haber betimlenmiştir. Genel kodlamayı müteakip haberlerde yer alan hangi anahtar kelimeler/kategorilerin daha sık kullanıldığı ve yoğunlukları görselleştirilecektir. Ayrıca anahtar kelimelerin kendi aralarında eşleştiği farklı anahtar kelimeler de grafikler eşliğinde görselleştirilmiştir. Bu kapsamda Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerini medya üzerinden yürütürken hangi "bağlamları" birlikte daha sık kullandığı oransal ve akademik yazın açısından analiz edilmiştir.

¹⁸ Ali Baltacı, "Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, S. 2, (2019), s. 378.

¹⁹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Seçkin Yayıncılık, 2008), s. 227.

Bahse konu araştırma hedeflerini gerçekleştirebilmek adına çeşitli semantik tabanlı analiz yöntemlerine başvurulmuştur. Aşağıda sıralanmış analiz yöntemleri ile öncelikle DHX şeklinde kodlanmış haberlerin başlıkları ardından da içerikleri aşağıda değinilecek teknikler ile görsel hale getirilmiştir.

Bu çalışmada, Balkanlar'da Rusya'nın dezenformasyon kampanyası çerçevesinde dolaşıma soktuğu dezenformasyon haber metinleri analiz edilmektedir. Python Programlama Dilinin doğal dil işleme ve metin analizi konusundaki gelişmiş yeteneklerinden faydalanılarak, haberler içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma, anahtar kelime frekansı analizi ve kelime bulutları gibi çeşitli teknikler kullanarak en belirgin temaları tespit etmeye ve görselleştirmeye yöneliktir. Ayrıca, farklı terimler arasındaki ilişkileri keşfetmek için anahtar kelime birlikteliği ağırları oluşturulmuş ve bağlamsal ilişkilerini anlamak için anlamsal haritalar kullanılmıştır. Bununla birlikte, yaklaşımımız, farklı tematik kümeleri ortaya çıkaran konu modelleme için ısı haritaları ve anlatıların katmanlı yapısını açığa çıkaran hiyerarşik kümeleme için dendrogram analizini içerir.

Çeşitli iç içe geçmiş tekniklerden yararlanan analizimiz, Balkanlar'da Rus dezenformasyon kampanyasının karmaşıklıklarına derinlemesine bir bakış sunmaktadır. Metinsel veriler dikkatlice işlenerek ve incelenerek, bu dezenformasyon çabalarında kullanılan çeşitli stratejilerin ve anlatıların net ve kapsamlı bir anlayışının sunulması hedeflenmiştir. Bu kapsamlı yaklaşım, bilgi manipülasyonunun çok yönlü doğasına dair içgörünün açığa çıkarılmasını sağlamak için tasarlanmıştır. Genel olarak bu yöntem, özellikle anahtar kelime frekanslarına, bunların kelime bulutları ve bar grafiklerinde temsil edilmesine odaklanarak, metin verilerini analiz etmek ve görselleştirmek için kapsamlı bir araçtır. Okuyucunun ilgili dezenformasyon metinleri incelemesi için dezenformasyon haber metinlerinin tamamının İngilizcesi EK'ler²⁰ kısmında verilmiştir. Çalışmada verinin değerlendirildiği analiz teknikleri aşağıda sıralanmıştır.

²⁰ Dezenformasyon haber metinleri Balkan dillerinde yayınlanan çeşitli internet sitelerinden alınmıştır. Bu haberlerin tamamının dezenformasyon olduğu, teyit (fact checking) edici internet platformları tarafından kontrol edilmiştir. (Bkz. 3 numaralı dipnot) Her haberin yayınlandığı sitenin linki, teyit eden sitenin linki ve arşiv linki verilmiştir. Arşiv linkinin verilmesinin sebebi bazı dezenformasyon haberlerinin dezenformasyon olduğu teyit edildikten sonra aslı kaynaktaki siteden kaldırılmasıdır. Arşiv linki ile yerel dildeki dezenformasyon haberine erişim imkânı verilmektedir. Haberlerin tamamı İngilizceye çevrilerek verilmiştir. Bunun sebebi de dezenformasyon haberlerinden müteşekkil verilerin işlendiği programların dilinin İngilizce olmasıdır.

Anahtar Kelime Frekansı ve Kelime Bulutları: Bu teknik, bir dizi makaleden alınan metni işleyerek özellikle anahtar kelime frekans analizine odaklanır. Tokenizasyon ve stopwords (durak kelimeleri) çıkarma gibi temel metin işleme adımlarıyla başlar ve Doğal Dil İşleme Araç Takımı (Natural Language Toolkit, NLTK) gibi kütüphaneleri kullanır. Bu başlıklar, anahtar kelimeler ve metin içeriği dahil metin verilerini toplamayı içerir ve analiz için kapsamlı bir veri seti oluşturur. Ardından en sık geçen kelimeleri belirleyerek, bu frekansları grafiksel olarak temsil eden görsel olarak dikkat çekici kelime bulutlarını oluşturur. Ek olarak her anahtar kelimenin metinler boyunca frekansını gösteren bar grafikleri oluşturularak en baskın temaları veya konuları net bir şekilde ortaya koyar.²¹

Anahtar Kelime Eş-Zamanlılık Ağı (Keyword Co-Occurrence Network, KCN): Bu teknikte makalelerdeki anahtar kelimeler arasındaki ilişkiler, bir ağ grafiği oluşturularak keşfedilir. Metin verilerini işler, dolgu kelimelerini (stopwords) filtreler ve birlikte geçen anahtar kelime çiftlerini belirler. NetworkX gibi kütüphaneleri kullanarak, düğümlerin anahtar kelimeleri temsil ettiği ve kenarların eş-zamanlılıkları gösterdiği bir ağ grafiği oluşturur. Ardından, en önemli ilişkileri vurgulayacak şekilde bu düğümleri ve kenarları düzenleyen algoritmalar uygulayarak anahtar kelimeler arasındaki desenleri ve ilişkileri ortaya çıkaran bir ağ grafiğine sonuçlanır.²² Özetle, bu yaklaşım, bir dizi makaledeki anahtar kelimelerin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu görselleştirmek için etkili bir araçtır ve hangi anahtar kelimelerin sıkça birlikte anıldığını gösterir. Bu, metin veri koleksiyonundaki ana temaları ve bağlantıları anlamak için yararlı olabilir.

Sosyal ve politik veri analizlerinde, anahtar kelime eş-zamanlılık ağı, grafik teknikleri, geniş veri kümeleri içinde karmaşık ilişkileri ve yapıları aydınlatma kabiliyetleri nedeniyle giderek daha fazla tanınmaktadır. Bu teknik, kolektif olarak, sosyal ve politik veri analizi de dahil olmak üzere çeşitli alanlardaki karmaşık yapıları anlama ve haritalama konusunda anahtar kelime eş-zamanlılık ağı grafik tekniklerinin uygulanmasına dair değerli iç görüler sunmaktadır.²³ Bunun yanı sıra geniş veri miktarlarından anlamlı desenler ve eğilimler, araştırmalara mühim ipuçları

²¹ Steven Bird vd., *Natural Language Processing With Python: Analyzing Text With the Natural Language Toolkit*, (O'Reilly Media, Inc., 2009), s. 1-33.

²² Srinivasan Radhakrishnan vd., “Novel Keyword Co-Occurrence Network-Based Methods to Foster Systematic Reviews of Scientific Literature”, *PloS One* 12, S. 3 (2017), s. 1-16.

²³ Radhakrishnan vd., “Novel Keyword Co-Occurrence”“, s. 4.

sunmaktadır.²⁴ Siyaset bilimi disiplini anahtar kelime eş-zamanlılık ağı çizimi sıkça kullanılmaktadır. Bu yöntem, özellikle siyaset biliminin parçalanmasını ve bu alandaki genel eğilimleri anlamada etkilidir.²⁵ Dahası, antropolojik teoriyi işlevselleştirmeye uygulandığında, anahtar kelime eş-zamanlılık ağı grafikleri, birlikte ortaya çıkan etnografik kodların ağlarını basitleştirebilir ve bu da yoğun ve büyük veri setlerinin yorumlanmasına yardımcı olabilmektedir.²⁶

KCN tekniği, bir dizi belge içindeki anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri görselleştirmek ve analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. KCN’de, her anahtar kelime bir düğüm olarak işlenir ve bir anahtar kelime çiftinin eş-zamanlı ortaya çıkması, bu düğümler arasında bir bağ olarak temsil edilmektedir. İki kelime arasındaki eş-zamanlılık sıklığı, onları bağlayan bağın ağırlığını belirlemektedir. Bu, belirli bir alandaki anahtar kelimeler arasındaki bağlantıları ve ilişkileri yansıtan ağırlıklı bir ağ sonucunu doğurmaktadır. KCN’ler, özellikle bir alanın bilgi yapısını anlamak ve zaman içindeki evrimini izlemek için yararlıdır. Bilimsel literatürün sistemli incelemelerinde kullanılarak, bir araştırma alanındaki yükselen eğilimleri ve ana konuları belirlemeye yardımcı olurlar. Bu teknik, belirli bir alandaki bilgi manzarasına kapsamlı bir bakış sağlamak için kategorizasyon ve etiketleme unsurlarını birleştirmektedir.²⁷

Semantik Harita: Semantik harita çalışması, anahtar kelime ilişkilerini bir ağ grafiği aracılığıyla görselleştirmeye odaklanmaktadır. Metin verilerini işledikten sonra, farklı anahtar kelimelerin ne sıklıkta birlikte geçtiğini sayar ve bu verileri bir grafik oluşturmak için kullanmaktadır. Çalışmalarda, ilişkileri daha net görselleştirmek için ağırlıklandırma ve ölçeklendirme tekniklerini esas almaktadır. NetworkX ve düzen algoritmaları kullanılarak oluşturulan sonuç odaklı semantik harita, metinlerdeki farklı kavram veya konuların birbirleriyle nasıl ilişkili olduğuna dair içgörüler sağlamaktadır. Böylece metinsel içeriğin daha derin bir anlayışını ortaya koyma imkânı sunmaktadır. Sosyal ve politik veri analizinde, semantik harita tekniklerinin kullanımı, karmaşık söylemleri ve grup dinamiklerini anlamada ayrıntılı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu teknik,

²⁴ Fei-Fei Cheng vd., “Mapping Knowledge Structure by Keyword Co-Occurrence and Social Network Analysis”, *Library Hi Tech* 36, S. 4 (Ekim 2018), s. 636–650.

²⁵ Dmitry G. Zaytsev vd., “Searching for Coherence in a Fragmented Field: Temporal and Keywords Network Analysis in Political Science”, *Network Science* 11, S. 1 (Mart 2023), s. 113–142.

²⁶ Alberto Cottica vd., “Operationalizing Anthropological Theory: Four Techniques to Simplify Networks of Co-Occurring Ethnographic Codes”, *Applied Network Science* 8, S. 1 (Mayıs 2023), s. 22.

²⁷ Radhakrishnan, “Novel Keyword”, s. 2-7.

verileri anlamlı bir şekilde tanımlamak ve sınıflandırmak için özellikle faydalı olup, araştırmacılara büyük veri kümelerini verimli bir şekilde işleme imkânı sağlamaktadır.²⁸ Bunun yanı sıra bahse konu teknik, karmaşık söylemsel sistemleri incelemek için gazete metinlerinin anlamsal ilişkilerini çıkarma imkânı da verebilmektedir.²⁹ Dil verilerinin sadece tanımlayıcı analizler için değil, aynı zamanda dil kullanımındaki gizli desenleri tanımlamak için de kullanılabilmesi artık mümkündür. Buna göre söz konusu teknik, siyasi yüklü kavramların semantik temsillerini ve tutum yargılarındaki rollerini bile ortaya koyabilir.³⁰

Siyasi analizde, anlatı ifadelerini yönlendirilmiş çoklu grafikler içinde birleştiren ve varlıkları ilişkili eylemleriyle bağlayan ağ tabanlı bir yaklaşım kullanılmaktadır. Bu, metinlerdeki siyasi görüşleri anlamak için zengin bir bağlam sağlayan anlatı ağları oluşturabilir. Anlatılardaki ilişkilerin tanımlanması için semantik rol etiketleme tekniği kullanılır. Böylece metin verilerinin yorumlanması, basit kelime sıklığı analizinin ötesine geçebilme imkanına ulaşmaktadır.³¹ Bu teknik, sadece kelime benzerliklerini değil, aynı zamanda kelimelerin ve cümlelerin anlamlarını da dikkate almaktadır. Böylece daha bilgilendirici ve ilgili özetler elde edilmektedir. Ayrıca, anahtar kelime çıkarma hem kelimenin sıklığını hem de anlamını dikkate alarak frekans ve anlamsal analizin bir kombinasyonunu içermektedir.³²

Semantik haritalama, farklı kategoriler arasındaki bağlantıları gösteren görsel temsiller oluşturmayı hedeflemektedir. Bu teknikle, bilgiler görsel ve kategorik bir şekilde düzenlenir. Semantik haritalar, çeşitli kavram kategorileri arasındaki ilişkileri betimleyen grafiksel araçlar olarak hizmet etmektedir.³³

²⁸ Theodore Chadjipadelis ve Georgia Panagiotidou, “Semantic Map: Bringing Together Groups and Discourses”, *Data Clustering*, IntechOpen, 2022.

²⁹ Wouter van Atteveldt vd., “Parsing, Semantic Networks, and Political Authority Using Syntactic Analysis to Extract Semantic Relations from Dutch Newspaper Articles”, *Political Analysis: An Annual Publication of the Methodology Section of the American Political Science Association* 16, S. 4 (2008), s. 428–446.

³⁰ Himelboim Itai ve Isa Daud, “Using a Semantic Networks Approach to Monitor and Evaluate Influence on Social Media”, *Challenges in Strategic Communication and Fighting Propaganda in Eastern Europe*, D. Sultanescu (Ed.), (IOS press, 2019).

³¹ Elliott Ash vd., “Relatio: Text Semantics Capture Political and Economic Narratives”, *Political Analysis: An Annual Publication of the Methodology Section of the American Political Science Association* 32, S. 1 (Ocak 2023), s. 115–132.

³² Mina Samizadeh, “Graph-Based Semantical Extractive Text Analysis”, *Arxiv e-Prints*, (2022), s. 1-6.

³³ David H. Jonassen vd., *Structural knowledge: Techniques for Representing, Conveying, and Acquiring Structural Knowledge*, (Routledge, 2013).

Dendrogram: Bir dendrogram, hiyerarşik küme analizinde verileri düzenlemek için kullanılan bir ağaç diyagramı fonksiyonu ifa etmektedir.³⁴ ABD'deki tutuklamalarla ilgili bir çalışmanın veri setinde kullanılmış olan bu teknik, kentsel nüfus ve suç oranlarını analiz etmek için kullanılmış ve verinin bölümlendirilmesine dair önemli imkanlar sunmuştur. Konuyla ilgili elde edilen dendrogram, eyaletleri cinayet, saldırı, tecavüz oranları ve kentsel nüfus temelinde segmentlendirerek ABD genelinde bu değişkenlerin ayrıntılı bir analizi ortaya koymuştur.³⁵ Bir dendrogram, hiyerarşik küme analizinde verileri düzenlemek için kullanılan bir ağaç diyagramı fonksiyonu ifa etmektedir.³⁶

Isı Haritası Çizimi (Heatmap Plot): Bu teknik, özellikle Gizli Dirichlet Ayrımı'na (Latent Dirichlet Allocation, LDA) konu olan modelleme tekniklerini kullanmaktadır. Metin verilerini işler, LDA modeli için bir temel bölümü (corpus) hazırlar ve ardından metin içindeki belirgin konuları belirlemek için modeli eğitir. Bu teknik, çeşitli terimlerin belirlenen konularla ilişki gücünü görsel olarak temsil eden bir ısı haritası oluşturmaktadır. Bu ısı haritası, metinlerdeki tematik yapı ve terim dağılımını hızlıca kavramak için güçlü bir araçtır. Özetle bu yöntem, bir dizi makaledeki gizli konuları keşfetmek ve kelimelerle konular arasındaki ilişki gücünü görselleştirmek için metin verilerini analiz etmek için kapsamlı bir araçtır. Bu, büyük veya küçük metin veri setlerinin tematik yapısını anlamak için özellikle yararlı olabilir. Isı haritaları, yayın eğilimleri ve anahtar kelime sıklığı gibi verileri görselleştirmek için bibliyometrik analizde temel bir araç olarak kullanılmaktadır.³⁷

Hiyerarşik Kümeleme için Dendrogram: Anahtar kelimeler arasındaki hiyerarşik ilişkileri çözümlemeyi hedefleyen bu teknik, benzer terimleri gruplamak için kümeleme yapmaktadır. İlk metin işleme ve frekans analizinden sonra, hiyerarşik kümeleme algoritmaları benzerliğe dayalı olarak anahtar kelimeleri gruplara ayırmaktadır. Gruplar daha sonra anahtar kelime kümelerinin iç içe yapısını ortaya çıkaran, ağaç benzeri bir diyagram olan bir dendrogramda gösterilir. Dolayısıyla bu teknik, metin içindeki

³⁴ Luben MC. Cabezas vd., "Hierarchical clustering: Visualization, Feature Importance And Model Selection", *Applied Soft Computing* 141, (2023), s. 1-24.

³⁵ Cabezas, vd., "Hierarchical Clustering", s. 2-4.

³⁶ Fionn Murtagh, "Counting Dendrograms: A Survey", *Discrete Applied Mathematics* 7, S. 2 (Şubat 1984), s. 191-99.

³⁷ Min Qi ve Ren Jianming, "An Overview and Visual Analysis of Research on Government Regulation in Healthcare", *Frontiers in Public Health* 11, (Ekim, 2023), s. 1-16.

temaların çok katmanlı doğasını görselleştirebilme imkanı nedeniyle değerlidir ve metinsel içeriğin daha derin yapısına dair içgörüler sunabilmektedir.

Dendrogram çizimi, metinlerdeki en üst anahtar kelimeler arasındaki ilişkilerin görsel bir temsilini sağlamaktadır. İçeriğin tematik yapısını ve farklı konu veya temaların birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu anlamak için kullanılabilir.

Bu teknikler, kapsamlı metin analizi gerçekleştirmek için çeşitli teknik süreçler ve kütüphaneler kullanmaktadır. Basit frekans sayımlarından ileri düzey kümeleme ve konu modellemeye kadar, metinsel verilerden anlamlı içgörüler çıkarmak ve görselleştirmek için sağlam bir araç seti sunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu teknikler belirli kelimelerin, ifadelerin ve konseptlerin metin içinde nasıl dağıldığını ve birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu ortaya çıkarmak için tasarlanmıştır. Böylece karmaşık veri setlerinden derinlemesine bilgiler elde edilebilecektir. Bahsedilen analiz ve görselleştirme tipleri ile aşağıda sunulan tablodaki haber sitelerinden elde edilen 60 haber bu çalışmada 2014-2023 arası dönemi kapsar nitelikteki tarihsel süreç ile harmanlanarak incelenmiştir.

No	Haber Sitesi	Ülke	Yayın Çizgisi
1.	www.in4s.net	Sırbistan	Güçlü bir milliyetçi çizgisi olan kilise portalıdır. Rusya'ya müzahir bir yayın politikası vardır.
2.	www.nacionalist.rs	Sırbistan	Tarihsel konulara odaklanan bir haber sitesidir. Rusya'ya müzahir bir yayın politikası vardır.
3.	https://www.alo.rs	Sırbistan	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
4.	https://sputnikportal.rs/	Sırbistan	Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 2014 yılında kararnamesiyle kurulan Rus dış ajansı Sputnik'in Sırbistan şubesi, kuruluşundan 1 yıl sonra Belgrat'ta faaliyete geçmiştir.
5.	https://www.atvbl.rs/	Bosna Hersek / Banja Luka	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
6.	www.infomax.mk	Kuzey Makedonya	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.

7.	https://www.magazin.mk/	Kuzey Makedonya	Sırbistan ve Rusya yanlısı yayın politikası dikkat çekmektedir.
8.	www.https://borba.me/	Sırbistan	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
9.	https://skalaradio.com/	Karadağ	Rusya yanlısı yayın politikası dikkat çekmektedir.
10.	https://www.rtvbn.com/	Bosna Hersek	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
11.	https://www.rtv.rs/sr_lat/	Sırbistan	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
12.	https://www.b92.net/	Sırbistan	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
13.	https://katera.news/	Bosna Hersek	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
14.	https://www.sd.rs/	Sırbistan	Sırp milliyetçisi bir yayın politikası vardır. Rusların dünya görüşlerine en büyük alan tanıyan platformlardan biridir.
15.	https://kumanovskimua-beti.mk/	Kuzey Makedonya	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
16.	https://dobardan.info/	Bosna Hersek	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.
17.	https://aloonline.ba/	Bosna Hersek / Banja Luka	Milliyetçi ve Rusya'ya yakın bir yayın çizgisi izlediği gözlemlenmektedir.

Tablo 1: Dezenformasyon Haberleri Kaynakları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tezin Genel Çerçevesi

Rusya kaynaklı dezenformasyon ile ilgili kitap, makale, rapor ve analiz yazıları gibi akademik çalışmalarda son yıllarda yaşanan artış, bu meselenin Batı dünyasında nasıl bir tehdit algısına dönüştüğüne dair bir fikir vermektedir. The New York Times'in, 2018 yılında hazırladığı bir belgeselde Rusya kaynaklı dezenformasyonun neden olduğu

tedirginliğe, çarpıcı bir sahne ile işaret edilmektedir. Bahse konu belgeselin hemen başında New York'taki Times meydanının dev ekranlarında olağan bir şekilde birbirinden bağımsız görüntüler dönmektedir. Birkaç saniye süren bu normal akış, aniden tüm ekranlarda ironik bir surat ifadesi ile kahkaha atan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in görüntüsünün belirmesi³⁸ ile bozulmakta ve Rusya'nın Times meydanındaki ekranlara bir nevi "sızdığı" mesajı verilmektedir. Böylece belgesel, Rusya'nın meydandaki ekranlar üzerinden dahi ABD'nin kalbine kolayca erişebileceğini kurgusal bir görüntü ile de olsa vurgulamakta ve Batı dünyasının Rus dezenformasyonu konusundaki endişelerini dramatik bir şekilde sergilemektedir.

Bu çarpıcı örnekte Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerinin incelenmesi konusunun önemi vurgulanmakla beraber bunun dünyanın farklı bölgelerinde benzer yöntemlerle uygulandığı ortaya koyulmaktadır. Bu tezin araştırma sorusu ve içeriği ele alındığında, Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerinin sadece küresel ölçekte değil aynı zamanda bölgesel bağlamda da yansımalarının olduğu görülmektedir. Rusya'nın Balkanlar ile olan tarihsel bağları ve bahse konu bölgede Batı ile rekabeti, Rusya'nın nüfuz mücadelesi bağlamında bölgeye dezenformasyon aracılığıyla tesir etme çabasını önemli kılmaktadır. Böylesi bir atmosferde araştırmanın dikkatini celbeden konu Rusya'nın Balkanlardaki dezenformasyon faaliyetlerini nasıl ve neden yürüttüğüdür.

Bu çerçevede tezin birinci bölümünde, "dezenformasyon" teriminin kökenleri, tarihsel gelişimi ve kapsamı ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. "Enformasyon" ve "propaganda" gibi dezenformasyonun neşet ettiği veya etkileşimde bulunduğu kavramlar, birlikte ele alınmış ve aralarındaki ilişki derinlemesine incelenmiştir. Dezenformasyonun, bilgi olarak kabul edilen yapılandırılmış veri ile gerçeklerin doğrulanabilir ve güvenilir bir şekilde iletilmesi anlamına gelen enformasyon ve belirli bir düşünceyi yayma amacını taşıyan propaganda kavramlarıyla belirgin olmayan sınırları bulunmaktadır. Bu nedenle dezenformasyona dair tüm ilişkili kavramların birlikte değerlendirilmesi, bu çalışmanın ana kavramının anlamının, içeriğinin ve kapsamının doğru anlaşılmasına hizmet edecektir. Özellikle enformasyonun manipüle edilebilir olması, bu bilgi aktarım sürecinin dezenformasyon ve propagandaya dönüşebilme riski gibi hususlar bu bölümde detaylıca anlatılmıştır. Bu bölümde dış politikada dezenformasyonun nasıl bir etki ürettiği ve

³⁸ "How Disinformation is Taking Over the World", *The New York Times*, (21 Kasım 2018, Video dosyası 00:00-00:17). Erişim Tarihi: 04/01/2023.

devletlerin hangi enstrüman kümesine ait olduğuna dair değerlendirme de yapılmıştır. Son başlıkta ise dijital çağda farklı boyutlar kazanan dezenformasyon kavram ve olgusunun uluslararası disiplinde ne şekilde ele alındığı ve uluslararası ilişkiler teorilerinin dezenformasyonu tartışma imkanları ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Rus dış politikasının genel tarihsel süreci ve dinamikleri üzerinden, yumuşak gücünün sınırları, gelişimi ve enstrümanları detaylandırılmıştır. Rusya'nın küresel dezenformasyon stratejisini hayata geçirebilmek adına yumuşak güç unsurlarının bir parçası olarak medya kuruluşlarını ne şekilde kullandığı bu bölümde etraflıca ele alınmıştır. Bu kapsamda Rusya'nın öncelikle Batı'nın hegemonik söylemlerine karşı alternatif bir anlatı inşa etmeye çalıştığı ve bu girişimlerin neticesinde devlet merkezli medya kuruluşlarını da içine katarak dezenformasyona başvurduğu görülmüştür. Bu kurumların dezenformasyonu nasıl kullandığı, ABD seçimleri, Ukrayna krizleri (2014) ve Avrupa'daki seçim süreçleriyle siyasi akışı ne şekilde değiştirmeye çalıştığı da bu bölümde ele alınan hususlar arasındadır. Özellikle demokratik süreçleri baltalama, aşırı sağ hareketleri dolaylı olarak destekleme, onların mobilizasyonunu teşvik etme ve yönlendirme, mülteci meselesini manipüle etme, Batılı kurumların ve değerlerinin sorgulanmasına neden olacak şüpheli durumları oluşturma gibi amaçlarla dezenformasyon yöntemlerini stratejik çerçevede nasıl uyguladığına yer verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise tezin asıl konusunu teşkil eden Rusya'nın Balkanlardaki dezenformasyon stratejisine odaklanılmıştır. Bu kapsamda Rusya'nın Balkanlarla ilişkilerindeki tarihi serüveni, bölgedeki politika öncelikleri, kullandığı enstrümanlar, yumuşak gücünün sınırları ve bu çerçevede dezenformasyonun bir enstrüman olarak nasıl kullanıldığı irdelenmiştir. Bu ölçekte, tezin araştırma sorusuna konu olan Rusya'nın Balkanlardaki dezenformasyon stratejisinin operasyonel ayağı daha önce bahsedilen 60 adet haberin nitel veri analizi yöntemlerinden faydalanılarak tahlil edilmiştir. Metinlerden yapılan çıkarımlar üzerinden Rus dezenformasyonun hangi konu ve başlıklara odaklanıldığı tespit edilmeye çalışılmış, Rusya'nın bölgesel politikaları ile uyumlu olarak ve Balkanlardaki dezenformasyon stratejisi bulgularla betimlenmeye çalışılmıştır.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada “dezenformasyon” kavramının kökenlerine, tarihsel süreçteki evrimine ve kapsamına etraflıca değinilmektedir. Ayrıca kavramın ortaya çıktığı ya da etkileştiği “enformasyon” ve “propaganda” kavramlarıyla birlikte ele alınması önem arz etmektedir. Bu üç kavram arasındaki sınırların müphemliği zorunlu olarak bunların birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Zira belirli bir hedef doğrultusunda yayılması hedeflenen bir enformasyon çeşidi³⁹ olan dezenformasyondan bahsedildiğinde, kaynağı belli olan yapılandırılmış veri ve gerçekler bütünüdürün doğrulanabilir ve güvenilir bir bilgiye dönüştürülüp iletilmesi anlamına gelen enformasyon⁴⁰ ve belirli bir düşüncüyü yaymak anlamına gelen propagandanın⁴¹ sınırlarına girilmiş olacaktır. Örneğin enformasyonun manipülasyon maksatlı kullanılabilirliği⁴², bu tarz bir bilgi aktarım sürecinin dezenformasyon ve propagandaya dönüşebilmesi riskini içinde barındırmaktadır. Bu durum bahse konu kavramların anlam, içerik ve kapsam bakımından sürekli olarak birbiriyle ilişki içinde olduğuna delalet etmektedir.

Dezenformasyon rakipleri, düşmanları veya kamuoyunu yanıltma ve yanlış yönlendirme gücü nedeniyle insanlık tarihi boyunca siyasetin, savaşın ve iletişimin en kritik kavramlarından biri olmuştur. Bu nedenle kavramın günümüz anlamıyla kullanımı veya tanımlamaları yeni olsa da kronolojik olarak çok eski tarihlere uzanan bir serüveni bulunmaktadır. Günümüz tanımıyla birebir örtüşmese de bir yöntem olarak dezenformasyon ve propagandanın kadim bir uygulama alanı olduğu tarihsel veriler ile sabittir. Tarihin her döneminde kitleler, yönlendirilmek, yanıltmak, kandırılmak ve düşünceleri iktidarlar tarafından istismar edilmek istenmiştir. Bu arzunun gerçekleştiren araç genelde dezenformasyon olmuştur.

Dezenformasyon kavramını daha doğru bir çerçeveye oturtmak ve onu kavramak için ilişkili veya benzer kategoride sayılacak diğer kavramlara olan farklılık ve benzerliklerinin açık bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda

³⁹ Don Fallis, “What is Disinformation”, *Library Trends* 3, S. 63, (Kış 2015), s. 404.

⁴⁰ Alper Bilgiç, “Uygulamalı Bilgiye Bilişsel Yaklaşım”, *Denetim*, S. 9, (2012), s. 56.

⁴¹ Nicholas J. Cull vd., *Propaganda and Mass Persuasion: A historical Encyclopedia, 1500 to the Present*, (Bloomsbury Publishing), 2003, s. 317-319.

⁴² Miloš Gregor ve Petra Mlejnková, “Explaining the Challenge: From Persuasion to Relativisation”, *Challenging Online Propaganda and Disinformation in the 21st Century*, edited by Miloš Gregor and Petra Mlejnková, (Palgrave Macmillan, 2021), s. 3.

çalışmada tüm bilgi ve bilme süreçlerini ifade etmek için öncelikle enformasyonun ne olduğu tartışılmıştır. Akabinde dezenformasyonun çatı kavramı olarak propaganda ve dezenformasyon kavramı ele alınmıştır. Bunlar yapıldıktan sonra bir enformasyon çeşidi olan dezenformasyon, mezenformasyon, daha yeni sayılabilecek bir kavram olan malenformasyon ve yalan haber (fake news) kavramlarına etraflıca değinilmiştir.

Bu kavramların mahiyeti hem sosyal hem de fen bilimlerini de kapsayacak şekilde neredeyse tüm bilimsel disiplinleri ilgilendirmektedir. Ancak mezkûr kavramları içeren konulara dair oluşan literatür daha çok güvenlik çalışmaları, medya ve iletişim çalışmaları, uluslararası ilişkiler⁴³ ve siyaset bilimi disiplinlerinden gelmektedir. Bu çalışmada her ne kadar kavramın disiplinlerarası bir şekilde ele alınmasını gerektirse de daha çok siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerdeki kapsamına odaklanılacaktır.

Yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda bu bölüm iki ana kısma ayrılmıştır. İlk kısımda öncelikle enformasyon kavramı ele alınmış olup onun dezenformasyon ve propagandadan nasıl ayrıştığı belirtilmiştir. Akabinde farklı dezenformasyon türlerinden olan mezenformasyon, malenformasyon ve yalan haber gibi görece yeni kavramların neler olduğu ve bu kavramların enformasyon ve propagandadan nasıl ayırt edilebileceği tartışılmıştır. Ayrıca bu kısımda günümüzün en önemli sorunlarından olan enformasyon düzensizliğinin nasıl oluştuğu ve bunu uluslararası literatürde nasıl tartışıldığı ifade edilmiştir.

İkinci kısımda ise dış politikada enformasyonun neden önemli olduğuna değinilmiştir. Askeri hareketlerin dışında kalan yumuşak bir güç olarak enformasyonun önemine dikkat çekilmiştir. Ancak enformasyona dair tüm kavramların önemli bir parçası olarak uluslararası alanda dezenformasyonun nasıl bir konuma sahip olduğu belirtilerek psikolojik harp, psikolojik hareket kapsamında dezenformasyonun nasıl kullanıldığına değinilmiştir. Dolayısıyla bu bölümde dezenformasyonun devletlerin bir enstrüman olarak ne şekilde kullanıldığına dair tartışmalara yer verilmiş ve dış politika, medya ve dezenformasyon ilişkisi etraflıca ele alınmıştır. Birinci bölümün sonunda ise uluslararası ilişkiler teorilerinde dezenformasyonun nasıl değerlendirildiğine yer verilmiş ve bu kavram ve konseptle dair tartışmaların söz konusu disiplinde ne şekilde müzakere edildiği tahlil edilmiştir.

⁴³ S. Jayakumar vd., *Disinformation and Fake News*, (Palgrave Macmillan, 2021), s. 6.

1.1.1. Enformasyon

Türkçeye Fransızcadan geçtiği için Fransızca kökenli olduğu sanılsa da enformasyon kavramı Latince “informatio” kelimesinden türetilmiştir. Oxford sözlüğünde “information” tarif edilirken geç orta İngilizce’de bu kavrama “öğretmek” ve “zihni şekillendirmek” anlamları verildiği, bilinmektedir. Yine sözlükte Latince’den (informatio) Fransızca yoluyla kelimenin İngilizce’ye “şekil”, “biçim” ve “tarif” anlamına gelen “informare” fiilinden geçtiği⁴⁴ belirtilmektedir. Yoloğlu, enformasyon kavramının çok daha eski tarihlerde bilindiğini aktarmaktadır. Ona göre, Roma döneminde Çiçero gibi felsefecilerin dahi bu kavramı kullandığını, ancak bu dönemde “enformation” kavramı ile daha çok eğitim ve pedagojik yöntemlere işaret edilmektedir.⁴⁵ Capurro ve Hjørland, Latin Hristiyanlığının önemli isimlerinden Kartacalı Tertullianus’un Hristiyanlık’ın da etkisiyle Hazret-i Musa’yı populi informatori (insanların eğitmeni) diye tanımladığını aktararak bu kavramın eğitim anlamıyla kullanıldığını ve tarihçesinin ikinci yüzyıla kadar geriye gittiğini tespit etmektedir. Hatta Tertullianus’un enformasyon kavramını kullanırken Platon ve Aristo başta olmak üzere Antik Yunan felsefesindeki anlamını işaret ettiği, dolayısıyla bu kavramın milattan önce 5. yüzyıldaki metinlerde de yer aldığına⁴⁶ dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Capurro ve Hjørland, enformasyon kavramının Latince’de kullanıldığının ancak kökeninin antik Yunancaya dayandığı fikrini klasik metinlere dayandırarak savunmaktadırlar.

Şafak Ural enformasyonu “bilgi, haber, malumat, deney ve gözlem ile elde edilen bilgi” gibi çok geniş kapsama sahip felsefi boyutu derinleştirilebilecek bir kavram olarak⁴⁷ tanımlamaktadır. Aynı zamanda epistemolojik açıdan bilgi ile sınırlarının geçişken olduğunu da savunmaktadır. Bakıldığı zaman bilgi ile enformasyon kavramları birbirinin yerine iki aynı ya da benzer kavram olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak Cansever’in tanımladığı gibi enformasyon, bilgi kavramına kaynaklık teşkil edebilecek daha farklı niteliklere sahiptir. Bilgiden farklı olarak enformasyon, belli bir süreç içerisinde işlenmeye muhtaç, karmaşık bir içeriğe sahip olup ‘karşı tarafa iletilme’ niteliği daha çok öne çıkan ve rastlantısal özelliğe sahip bir kavramdır. Oysa bilgi sade, anlaşılır bir içeriği

⁴⁴ “Oxford Dictionary”, *Online Sözlük*, Erişim Tarihi: 10/01/2022.

⁴⁵ Nurhayat Yoloğlu, “Küresel Medya ve İletişim Anlayışında Aktüel Enformasyondan Dezenformasyona Yöneliş”, *Middle Black Sea Journal of Communication Studies* 2, S. 1, (2017), s. 9.

⁴⁶ Rafael Capurro ve Birger Hjørland, “The concept of information”, *Annual Review of Information Science and Technology* 1, S.37, (2003), s. 351-352.

⁴⁷ Şafak, Ural, “Enformasyon Kavramı Üzerine”, *Türk Kütüphaneciliği* 3, S. 26, (2012), s. 537-538.

olan, sistematik, insani emek ürünü, karşı tarafa iletilemeyen ve kendi içinde tutarlı ve kalıcı özelliklere sahiptir.⁴⁸ Bu tanımlamalardan farklı olarak ve daha açık ve sistematik bir tanımlama Michael K. Buckland tarafından yapılmıştır. Ona göre enformasyon kavramının, “işlem olarak enformasyon” (information as process), “bilgi olarak enformasyon” (information as knowledge) ve “nesne/şey olarak enformasyon” (information as thing) olmak üzere üç farklı kategoride değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre enformasyonun haber verici (informing act) eylem, bilgi ileten (knowledge communicated) ve bir obje veya veriyi⁴⁹ çağrıştıran anlamları vardır.

Tarihsel süreç içerisinde “bir şeye biçim vermek ve eğitmek” gibi epistemolojik anlamlarından biraz uzaklaşan enformasyon kavramı modern dönemde “bir şeyin birine iletilmesi” anlamına doğru hızla evrilmiş⁵⁰ ve günümüzde bu tanıma daha yakın olan anlamı yaygınlık kazanmıştır. Doğa bilimlerinde, mühendislikte ekonomide ve teknik alanlardaki enformasyon kavramı çok daha farklı tanımlamalar içermekle birlikte kavramın iletişimsel anlamı dışında kalan bu tanımları çalışmanın kapsamına alınmamıştır.

İletişim ve medya alanında enformasyon kavramı daha çok “güncel olan”a odaklı bir içeriğe sahiptir. Buna göre enformasyon kavramı daha çok tanıtma, açıklama ve kamuoyunu aydınlatma şeklindeki ifadeler ile ileti, haber ve duyuru anlamları⁵¹ ile benzerlik göstermektedir. Buna göre enformasyon belirli merkezler tarafından üretilen, dolaşıma sokulan ve kitlelerin erişebildiği bir mahiyettedir. En genel tanımıyla enformasyon kavramı, kaynağı ve sahibi belli olan yapılandırılmış veriler ve gerçekler bütünüdür. Doğrulanabilir ve güvenilir bir bilgiye dönüştürülüp iletilmesini ifade eder.⁵² Ancak enformasyon çoğu zaman belirli amaçlara hizmet etmek üzere kullanılabilen ve istismar edilebilen bir araca da dönüştürülmektedir. Bu noktada enformasyonun kavramının sınırları propaganda ve dezenformasyon kavramları ile kesişmektedir.

⁴⁸ Bu çalışmada TDK’nın “enformasyon” kavramı hakkında yaptığı “haberleşme” tanımı tercih edilmiştir. Enformasyon ile bilgi kavramlarının tanım farkları ve mezkûr kavramlar hakkında yaşanan kafa karışıklığı için bkz. Belgin Arslan Cansever, “Bilgi Toplumunda Bir Kavram Kargaşası: Bilgi mi Enformasyon mu?”, *Sosyoloji Dergisi Özel Sayı*, (2016) s. 41-50.

⁴⁹ Michael K. Buckland, “Information as thing”, *Journal of the American Society for Information Science* 5, S. 42 (1991), s. 351-360.

⁵⁰ Cappuro and Hjørland, “The concept of information”, s.354.

⁵¹ Yoloğlu, “Küresel Medya”, s. 9.

⁵² Alper Bilgiç, “Uygulamalı Bilgiye Bilişsel Yaklaşım”, *Denetim*, S. 9, (2012), s. 56.

1.1.2. Propaganda

İnsanlık tarihinin belki de başından itibaren insanlar birçok konuda birbirlerini ikna etme ihtiyacı hissetmiştir. Yüz yüze ya da kitleleri ikna için sözlü, yazılı, görsel veya işitsel olmak üzere çeşitli iletişim araçlarına ihtiyaç duyulmuştur. Belirli bir hedef doğrultusunda kitleler ikna edilmek istendiğinde propaganda yöntemleri devreye girmiş ve hedef kitle seçilen mesajlar ile yönlendirilmeye⁵³ çalışılmıştır.

Antik Yunan döneminde Sofistler propaganda kavramına “söz söyleme sanatı” anlamını⁵⁴ yüklemişlerdir. Onların daha çok retorik boyuta vurgu yapmalarından mülhem, kavrama “bir fikri veya görüşü diğer insanlara savunmak⁵⁵” anlamı eklenmiştir. Ancak XVI. yüzyıldan itibaren kavramın şeffaf olmayan anlamları ön plana çıkmaya başlamış ve propagandanın manipulatif özellikleri günümüze kadar devam etmiştir. Bir fikri ve düşünceyi yaymak anlamına gelen Latince “propagare” fiilinden türetilen propaganda sözcüğünü bugünkü anlamıyla tarihte ilk kez 1622 yılında Papalık kullanıma sokmuştur.⁵⁶ Papa XV. Gregory, Reformasyon hareketinin etkisini azaltmak ve önlemek adına bir grup kardinali vazifelendirmiş ve barışçıl yöntemlerle Katolik inancını yaymaları talimatını vermiştir. XV. Gregory, o dönemde Bohemya, Alsan ve Palatinate’de devam eden din savaşlarının askeri imkânlarla durdurulamayacağına karar vermiş ve Reformasyon yanlıları ile mücadele stratejisi kapsamında propaganda yöntemlerine başvurma ihtiyacı hissetmiştir.⁵⁷ “Sacra Congregatio Christiano Numini Propaganda” adıyla bu kuruluş, Roma Katolik kilisesine bağlı bir birim olarak tesis edilmiş ve Katolik kilisesinin savunduğu inancı Yeni Dünyaya (Amerika) yaymak, bununla birlikte dindâşlarının nezdinde katolik din anlayışını pekiştirmek ve güçlendirmekle görevlendirilmiştir.⁵⁸ Daha sonra üç asır boyunca devam edecek olan ve ilk organize propaganda faaliyetinin başlangıcını temsil eden bu kurum, modern propaganda yöntemlerine kaynaklık eden bir örneği ve modeli teşkil etmektedir.

⁵³ Nuri Paşa Özer, “Propagandada Yöntemler, Araçlar ve Bir Propaganda Modeli Olarak Herman ve Chomsky Propaganda Modeli”, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi* 1, S.1, (2019), s. 16.

⁵⁴ Haluk Gürgen, “Propaganda”, *Kurgu* 2, S. 8, (1990), s. 135.

⁵⁵ Walter Alan Levin, *The efficacy of propaganda in global conflict during the twentieth century: When is propaganda likely to be effective?*, (Phd Diss. Tufts University, 2000), s. 5.

⁵⁶ Mustafa Karaca ve Caner Çakı (ed.), *İletişim ve propaganda*, (Eğitim Yayınevi, 2018), s. 14.

⁵⁷ Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo (eds.), *The Oxford Handbook of Propaganda Studies*, (Oxford University Press, 2013), s. 1-2.

⁵⁸ Gürgen, “Propaganda”, s. 135-136.

Propagandanın kavramsal içeriği esas alınıp geçmişteki örneklerine bakıldığında bunun birçok defa uygulandığı görülecektir. Mesela Roma İmparatorluğu dönemindeki gösterişli yürüyüşler, Mısır'daki devasa piramitler, Haçlı seferlerinde kullanılan haçların gösteriş şekli ve boyutlarına kadar pek çok simge tarihteki propaganda uygulamalarının yaygınlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla tarih boyunca kurulan devletler veya tarihteki muktedirler, hâkim oldukları kitleler üzerinde tahakküm kurmak ya da onları ikna etmek için korku, sevinç, hayranlık gibi duygulara hitap etmek adına propaganda yöntemlerine başvurmuşlardır.⁵⁹

Taylor, Francis Bacon'un matbaanın yaygınlaşması ile ilgili yaptığı "barutun ve pusulanın icadı kadar dünyanın görünümünü ve durumunu değiştiren bir etken" tespitini paylaşarak matbaa aracılığıyla yayılan mesajların Reformasyon Hareketi sürecinde bile ciddi bir propaganda unsuru olarak kabul edilebileceğini⁶⁰ ifade etmektedir. Buradan hareketle yazılı metinlerin sınırlı sayıda olduğu ve kitlelerde sözlü kültürün yaygın olduğu modern öncesi çağlarda sözlü kültüre dair her materyalin de bir propaganda aracı olarak kullanılmış olabileceği söylenebilir. XI. Yüzyıldaki Haçlı seferleri esnasında kiliseler tarafından Müslümanlara yönelik yoğun kara propaganda seferberliği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya doğru ilerleyişine karşı Avrupa'daki Hristiyanları mobilize etmek adına, Avrupa'daki Türk imajını karalamaya yönelik⁶¹ yoğun propaganda faaliyetleri, tarihin kaydettiği bazı propaganda örnekleri arasında zikredilebilir.

Propagandanın mahiyeti Avrupa'da kamuoyunun karar alma mekanizmalarını etkilemeye başladığı ve basının bir siyasi araç olarak kullanılmaya başlandığı XVIII. yüzyıldan itibaren⁶² değişmeye başlamıştır. Bu yüzyılda gazetelerin kamusal alanı şekillendirmeye başladığı bilinmektedir. Böylece gazetelerin propagandanın daha etkili bir unsuru olarak öne çıktığı ve kamuoyunu amaçlanan doğrultuda etkilemeyi başardığı bir sürece girilmiştir. Kitlese düzeyde propaganda faaliyetlerini yürütmek gazeteler aracılığıyla oldukça kolaylaşmıştır. Bunun sonucu olarak basının kitlelere tesir etme gücünü fark eden Avrupa hükümdarları bu asırda özellikle savaş dönemlerinde gazeteleri

⁵⁹ Karaca ve Caner, *İletişim ve Propaganda*, s. 30-31.

⁶⁰ Philip M. Taylor, *Munitions of the mind: A history of Propaganda From the Ancient World to the Present Era*, (Manchester University Press, 2013), s. 97.

⁶¹ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 31-32.

⁶² Taylor, *Munitions of the minds*, s. 129.

kontrol etme, yönlendirme veya sansürlemenin “gerekliliğini” fark etmiştir.⁶³ Bu keşif, propaganda faaliyetleri altına alınabilecek dezenformasyon sürecinin de doğmasına imkân tanımıştır.

XX. yüzyıla gelindiğinde propaganda, ulusal sınırları aşarak uluslararası alanda kitleleri etkileme ve yönlendirme gücü kazanmıştır. Bu yüzyılda telefon, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının kullanımı propagandanın önemini arttırmış ve onu devletlerin kullanışlı bir enstrümanına dönüştürmüştür.⁶⁴ Esasında Birinci Dünya Savaşı modern propagandanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir.⁶⁵ Yaşadığı sıkıntılar Büyük Britanya’ya propagandanın işlevselliği devlet düzeyinde fark ettirmiş ve büyük savaşlar arifesinde kamuoyu algısını yönlendirmesi gerektiğini keşfettirmiştir. Halkın moralini koruma ihtiyacı, Almanya’nın denizaltı savaşını yeniden başlatması, Rusya’da meydana gelen Şubat devrimi ve savaşa hazırlık yapan ülkede büyük bir grev dalgasının başlaması, İngiltere Başbakanını propaganda konusunda daha sistematik bir çalışmaya ihtiyaç olduğuna ikna etmiştir. Böylece kamuoyunun savaşa ikna edilmesi ve hazırlanmasının icbar ettiği Britanya’da (Temmuz 1917) propagandayı örgütlemek için küçük bir milletvekilleri komitesi kurulmuştur.⁶⁶ Bu komite, propaganda faaliyetlerinin nasıl tertipleneceğine dair çalışmalar yürütmüştür. Gazete, dergi, poster, kartpostal, broşür, pul gibi basılı yayınlar İngiltere’nin propaganda için kullandığı araçlar⁶⁷ olmuştur. Almanya’da özellikle akademisyenler bu “mutlak savaş” sürecinde gönüllü olarak propagandanın bir parçası olmuş ve savaş zamanlarında yazdıkları kitaplar ve verdikleri konferanslarla medyanın sorumluluklarına⁶⁸ dikkat çekmişlerdir.

Propaganda faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de güçlü bir şekilde yürütülmüştür. Özellikle iki savaş arası dönemde Nazi Almanyası lideri Adolf Hitler ve ekibinin propaganda faaliyetlerinin sonucunda, savaşa hazır bir ulus inşası tamamlanmıştır. İnsanlık tarihinde belki de en fazla hafızalara kazınmış propaganda

⁶³ 1688-89’deki B. Britanya devriminde III. William, 18. asrın ikinci yarısında Fransa kralı XVI. Louis, 19. asrın başında Fransa İmparatoru Napoléon Bonaparte gibi Avrupa tarihinin önemli hükümdarları basını kontrol ederek propaganda yöntemine başvurmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Lois G. Schworer, “Propaganda in the Revolution of 1688–89”, *American Historical Review* 82, S. 4 (Ekim, 1977), s. 847-856; Peter Burke, *The Fabrication of Louis XIV*, (Yale University Press, 1992); Robert B. Holtman, *Napoleonic Propaganda*, Greenwood Press, 1969.

⁶⁴ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 33.

⁶⁵ Mark Connelly vd., (eds.), *Propaganda and Conflict: War, Media and Shaping the Twentieth Century*, Bloomsbury Publishing, 2019, s. 15.

⁶⁶ Troy Paddock (ed.), *World War I and Propaganda*, (Brill, 2014), s. 21.

⁶⁷ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 34.

⁶⁸ Connelly, *Propaganda and conflict*, s. 16.

tecrübesi Nazi Almanyası döneminde yaşanmıştır. A. Hitler'in Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in kendi tanımladığı şekliyle propaganda, "sıkı sıkıya bağlanmış fikirleri baltalamak ve onların yerini alacak yeni fikirler oluşturmak için doğruluğu ya da yanlışlığı fark etmeksizin, özenle oluşturulmuş ifadelerin yükselmesi" demektir.⁶⁹ Ayrıca propaganda ona göre çok güçlü bir silaha dönüşebilmiştir. Aslında II. Dünya Savaşı'nda Hitler'in propagandaya bu kadar ağırlık vermesini etkileyen mühim bir unsur, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda propaganda konusundaki başarıları olmuştur. A. Hitler entelektüelleri etkilemekten ziyade büyük kitlelere odaklanmış ve bu çerçevede propaganda stratejileri belirlemiştir.⁷⁰ Nitekim iki bölümünü propaganda başlığına ayıran A. Hitler, "Kavgam" isimli kitabında "Eğer lider kendi fikirlerini kitlelere kabul etmeye sevk edemezse en soylu teorik kavramlar amaçsız veya değersiz kalır" ifadeleriyle propagandanın Nazi düzeninde oynadığı role işaret etmiştir.⁷¹

Patlak veren İkinci Dünya Savaşı'nda uluslar kadar ideolojilerin de rekabet ettiği bir süreç yaşanmıştır. Benimsenen ideolojinin yaygınlaştırılmasına hizmet etme ve bu nedenle de uluslararası taraftar toplama ihtiyacı propagandanın daha çok üstünde durulmasına neden olmuştur. Bolşevik Devrimi (1917) sonrası Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı'na kadar Nazizm ve Faşizm'e karşı; 1945 sonrası da Batı Bloku'na (kapitalizme) karşı büyük bir ideolojik savaşa giriştiği yıllarda propaganda, Moskova'nın politikalarında merkezî bir rol⁷² oynamıştır.

Soğuk Savaş dönemine her iki kutup için de propaganda faaliyetleri önemli bir çarpışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD öncülüğündeki Batı Bloku ile SSCB'nin başını çektiği Doğu Bloku arasında başlayan ideolojik mücadele ve küresel hegemonya kurma savaşı, propaganda araçlarına olan ihtiyacı arttırmış ve "propaganda savaşları" olarak adlandırılabilir yeni bir mücadele alanını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte propaganda araçları için çok daha büyük bütçeler ayrılmış, önemli bir insan kaynağı bu süreci yönetmek için tahsis edilmiştir. Bu anlamda her iki kutup için de propagandanın amacı küresel ölçekte kitleleri etkilemek olmuştur.⁷³ Bu iki kutba karşılık gelen demokrasi ve kapitalizm ile komünizm ve sosyalizm ideoloji ve paradigmaları, küresel çapta egemen olmak için devletin her türlü aygıtını kullanarak

⁶⁹ Garth S. Jowett ve Victoria O'donnell, *Propaganda & Persuasion*, (Sage publications, 2018), s. 261.

⁷⁰ Taylor, *Munitions of the minds*, s. 3-10.

⁷¹ Adolf Hitler, *My Struggle (Mein Kampf)*, (Jaico Publishing House, 2006), s. 654.

⁷² Taylor, *Munitions of the minds*, s. 198.

⁷³ Jowett ve O'donnell, *Propaganda & Persuasion*, s. 302.

geniş kitlelerin kalbini ve zihinlerini kazanmak için propagandanın sınırlarını epey genişletmiştir. Bu dönemde istihbarattan akademiye, medyadan sanata, teknolojiye spora kadar birçok farklı alan ideolojinin veya ulusal çıkarların şekillendirdiği propagandanın bir enstrümanı olarak görülmüş ve bu yönde stratejiler geliştirilmiştir.⁷⁴ İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde “nükleer savaş ihtimali” uluslararası kamuoyunu etkilemek isteyen küresel aktörlerin en kullanışlı korku senaryosu olmuştur. Yukarıda ifade edildiği gibi devletlere ait neredeyse her şey propaganda malzemesi haline getirilmiştir. Nitekim 1950 yılında ABD Başkanı Harry Truman’ın Kore savaşının patlak vermesinin ardından “gerçeklik için kampanya” sloganıyla başlattığı propaganda kampanyasına ABD Kongresinin onayıyla 121 milyon dolarlık bir bütçe ayırması⁷⁵ propagandaya ne denli önem verildiğini göstermektedir. Washington yönetimi komünizme karşı mücadelenin her alanda ancak propaganda ile mümkün olduğuna inanmıştır. Amerika bu süreçte siyaset ve medya kadar diğer toplumsal alanları da propaganda aracına dönüştürmüştür.

ABD’ye benzer şekilde Sovyetler Birliği’nin devlet mekanizmasının en fazla önemseydiği araçlardan biri propaganda olmuştur. Marksist-Leninist ideolojiyi benimsetmek ve Komünist Parti’nin politikalarını kendi topraklarında kabul ettirmek için propaganda, Sovyetler Birliği için vazgeçilmez bir fonksiyon ifa etmiştir. Propaganda çalışmalarında Sovyet yönetimi komünist ideolojinin temel hedef kitlesi olan ezilen sınıfları, işçileri (proleterya), köylüleri ve gençleri öncelikle seçmiştir. Bu propaganda stratejisine göre modern toplumu çürüten ve ayrıştıran kapitalist güçlere karşı sosyalizm, kurtarıcı ideoloji ve düzen olarak takdim edilmiştir.⁷⁶

Sovyetlerdeki propaganda geleneği 1920’li yıllarda duygu sömürüsü (ajitasyon) ve propaganda kavramlarının birleşiminin kısaltılmış kullanımı ile bilinen “AGİTPROP”un kurumsallaşması ile ciddi bir hüviyet kazanmıştır. Komünist Parti’nin Merkezî Komitesi’ne bağlı tesis edilen Ajitasyon ve Propaganda Departmanı (otdel agitatsii propagandi) her tür resmi enformasyonun belirlenmesi, okullardaki siyasi eğitime nezaret edilmesi, kitle iletişimin tüm formlarının gözlemlenmesi ve parti programlarına olan kamusal desteğin mobilize edilmesini sağlamak için kurulmuştur. Yerel ve ulusal seviyede teşkilatlanması da olan bu birim, Sovyetlerde propaganda makinasının kusursuz

⁷⁴ Auerbach ve Castronovo, *The Oxford Handbook of Propaganda Studies*, s. 181.

⁷⁵ Taylor, *Munitions of the minds*, s. 257.

⁷⁶ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 244.

bir şekilde çalışmasını sağlamıştır.⁷⁷ Vatandaşlarının enformasyona ulaşabildiği televizyon, radyo, dergi ve gazeteler AGİTPROP'un denetiminde olduğu için devletin isteği ve kontrolü dışında olan bir enformasyon kaynağına kitlesel düzeyde ulaşmak ve resmi olmayan kanallardan enformasyon elde etmek mümkün olmamıştır.

Ulusal seviyedeki faaliyetlerinin yanı sıra Sovyetler, propaganda aracını uluslararası boyutta da kullanmıştır. Devletin ideolojisini, politikalarını, uygulamalarını ve söylemini ulus aşırı kitlelere anlatmak, rıza üretmek, taraftar toplamak ve Batı ittifakı ile girdiği güç mücadelesinde zemin kazanmak için özellikle yazılı basın önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda 1918'de kurulan ve 1991'e kadar SSCB'nin resmi yayın organı olarak yayın hayatına devam eden "Pravda" (gerçek) gazetesi en önemli propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Pravda gazetesi Sovyetlerin "üçüncü dünya ülkelerinin hamisi ve kurtarıcısı" olduğu görüntüsünü vermek konusunda yoğun bir çaba göstermiştir. Bu propaganda metodu ile gazete, Sovyetlerin uluslararası imajını belirlemeye çalıştığı gözlemlenmiştir.⁷⁸

Daha önce de ifade edildiği gibi fikir ve ideallerin rekabeti, Soğuk Savaş döneminin aktörlerini, silahlar kadar propaganda teknikleri ile de mevzi kazanılması gerektiğine inandırmıştır. Propaganda, bu dönemde Soğuk Savaş'ın "soğuk silahı" diye tanımlanabilecek bir nitelikte olmuştur.⁷⁹ Nitekim iki kutbun askeri kapasitelerinin benzer seviyelerde olması ve büyük bir savaşın getireceği topyekûn yıkım endişesi, tarafların güç farkını propaganda ile ortaya koymasına sevk etmiştir.⁸⁰ Demir perde, kızıl korku, şeytan imparatorluğu, süper güçler, emperyalizm gibi sıkça kullanılan tanımlamalar⁸¹ dönemin propaganda dilinin niteliğini ortaya koyarken, çift kutuplu dünyanın bu dönemde ne tür algı savaşlarına sahne olduğuna dair ipuçları da vermektedir. 1990'lı yıllardan sonraki dönemde internet kullanımının artışı ve sosyal mecraların yaygınlaşması ile geleneksel medyanın hiçbir zaman ulaşamadığı bir ölçekte kitlelerin etkilendiği yeni bir medya gücü ortaya çıkmıştır.⁸² Böylece propaganda yapanlar daha geniş ve etkili imkânlar kazanmıştır. XX. yüzyılın sonlarında bu asra dair yapılan

⁷⁷ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia, "agitprop", *Encyclopedia Britannica*, (11 Temmuz 2002), Erişim Tarihi: 03/12/2022.

⁷⁸ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 241-42.

⁷⁹ Levin, "The efficacy of Propaganda", s. 296

⁸⁰ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 228-229.

⁸¹ Mehmet Özçağlayan ve Dilhan Apak, "Soğuk Savaş Yıllarında Algı Yönetimi, Haber ve Propaganda İlişkisi", *Marmara İletişim Dergisi*, S. 28, (2017) s. 109.

⁸² Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 289.

“propaganda çağı” tanımlamasının dönüşmesi ve hatta propaganda faaliyetlerinin gerilemesi beklenirken, Soğuk Savaş sonrası dönem propagandanın daha da etkili bir şekilde kullanımına sahne olmuştur. Bu da propaganda çağı tanımlamasının aslında en çok XXI. yüzyıl için yapılabileceği değerlendirmelerine neden olmuştur.⁸³

Yukarıda propagandanın tarihsel serüvenine çeşitli örnekler verilmekle birlikte, temel olarak propagandanın tarihin farklı dönemlerinde form değiştirdiği ve toplumları ikna etmek için bir araç olarak yoğun bir şekilde kullanıldığı ortaya konulmuştur. Bu kapsamda tekrara düşme pahasına basitçe propagandayı tanımlamaya çalışırsak, “kitlelerin ikna edilmesi” ifadesini kullanabiliriz.

Propaganda kavramına dair yakın dönemde yapılan farklı ve daha dikey tanımlamalar da mevcuttur. Bu kapsamda Jacques Ellul propagandayı, “organize bir grup tarafından, eylemlerine kitlelerin aktif veya pasif bir şekilde katılmasını sağlamak için psikolojik manipülasyonlar dâhil bir dizi yöntemin kullanılması” olarak tanımlamıştır.⁸⁴ Jean-Marie Domenach ise bu kavramı, “toplumun belirli bir görüş ve davranışı benimsemelerini sağlayacak bir etkileme girişimi”⁸⁵ diye tarif etmektedir. Dolayısıyla propaganda yapanlar çeşitli kitle iletişim araçlarından yararlanarak bir alıcıyı veya grubu bir konu üzerinde ikna etmeyi hedeflemektedir.⁸⁶ Genelde etik kurallara çok uymayan ve adil olmayan yöntemlerle ilişkilendirilen propaganda çoğunlukla örgütlü ikna teşebbüsü olarak da tanımlanmaktadır.⁸⁷ George Orwell’in “gerçek söylense dahi her tür propaganda yalanlardan ibarettir” şeklindeki tanımlaması bu kavrama dair yüklenen pejoratif anlama işaret etmektedir.⁸⁸ Nitekim propaganda ile çoğu zaman yalan, çarpıtma, aldatma, manipülasyon, zihin kontrolü, psikolojik savaş, beyin yıkama ve palavra gibi kavramların eş anlamlı olarak kullanılması onun kötü şöhretini anımsatmaktadır.⁸⁹ Noam Chomsky ve Edward S. Herman’ın Rıza’nın İmalatı isimli çalışmasında, ABD’nin Vietnam savaşını ne şekilde takdim ettiğinden hareketle, kendini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eden medyanın, onların adına

⁸³ Taylor, *Munitions of the minds*, s. 320.

⁸⁴ Jacques Ellul, *Propaganda: The formation of men’s attitudes*, (New York: Vintage Books, 1973), s. 61.

⁸⁵ Jean-Marie Domenach, *Politika ve Propaganda*, Çev. Tahsin Yücel, (İstanbul, Varlık Yayınları, 2003) s. 17.

⁸⁶ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 15.

⁸⁷ Garth S. Jowett ve Victoria O’donnell, *Propaganda & Persuasion*, Sage publications, 2012, s.3

⁸⁸ Auerbach ve Castronovo (eds.), *The Oxford Handbook of Propaganda Studies*, s. 5.

⁸⁹ Jowett ve O’donnell, *Propaganda & Persuasion*, s. 2.

propaganda yaptığını savunmakta ve propagandanın manipulatif tarafına odaklanmaktadır.⁹⁰

Propagandaya dair kabarık sayıda tanımlama yapılsa da bu kavram temelde üç kategoride tasnif edilmiştir. Bunlar beyaz, gri ve kara propagandadır. Beyaz propagandanın kaynağı net bir şekilde tanımlanmış olup verilen mesajın bilgisi de tamdır.⁹¹ Bu propaganda türünde kitleler nezdinde güven tesis edilmek hedeflenirken, kitleler doğru bilgi ile ikna edilmeye çalışılır.⁹² Ancak bu propaganda türünde hedef kitle, propaganda yapımcıların çıkarlarına göre yönlendirilmektedir. Dolayısıyla doğru bilgi ya da güvenilir bilgi kaynakları kullanılsa da yumuşak bir yönlendirme söz konusudur. Gri propaganda ise sansürle özdeşleşen bir propaganda türüdür. Bu propaganda türüne göre propaganda yapımcılar, kendi lehine olan bilgiyi aktarmakta, aleyhine olanı ise sansürlemekte ya da aktarmamayı tercih etmektedir. Burada kaynak doğru olduğu gibi tanımlanamayacak bir düzeyde de olabilir. Bilginin doğruluğu noktasında şüpheli durumlar söz konusu olabilir. Gri propaganda tanım olarak beyaz ve kara propagandanın ortasında konumlanmaktadır.⁹³ Çelişkili bilgiler ustalıkla doğru bilgi olarak sunulabilmektedir.⁹⁴ Kara propaganda ise genelde kaynağı belli olmayan bilgilere dayanmakta ve yalan, uydurma ve hileli yollarla bilgi yayılarak, belirli bir grubu itibarsızlaştırma hedefi nedeniyle çoğu zaman dezenformasyon kavramıyla benzerlik göstermektedir.⁹⁵ Özellikle savaş veya kriz zamanlarında başvurulanan bir propaganda türü olan kara propaganda yönteminde propaganda yapımcılar, kendilerini ustaca gizleyebilmektedirler. Böylece kitleler bilgiyi asıl kaynağından aldığını zanneder, oysa düşman/rakip unsurların kara propagandasına maruz kalmış ve manipüle edilmişlerdir.⁹⁶ Bir sonraki bölümde propaganda kavramından neşet eden dezenformasyon kavramı ve tanımları tartışılarak, bu kavramın uygulama sürecinin nasıl yürütüldüğüne değinilmiştir.

⁹⁰ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Polisiği*, (Çev. Ender Abdaloğlu), (İstanbul BGST Yayınları, 2012), s.15-23.

⁹¹ Jowett ve O'donnell, *Propaganda & Persuasion*, s. 17.

⁹² Caner Çakı, "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Sağ Popülist Partilerin Göçmen Karşıtı Propaganda Faaliyetleri Üzerine İnceleme", (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi 2021), s.12.

⁹³ Jowett ve O'donnell, *Propaganda & Persuasion*, s. 20-21.

⁹⁴ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 81.

⁹⁵ Jowett ve O'donnell, *Propaganda & Persuasion*, s. 18.

⁹⁶ Karaca ve Caner, *İletişim ve propaganda*, s. 86.

1.1.3. Dezenformasyon

Bu çalışmanın temel kavramlarından birini teşkil eden dezenformasyon, propaganda kavramı ile birlikte anılsa da müstakil olarak ele alınmayı hak edecek kadar geniş bir literatürün konusu olmuştur. TDK sözlüğünde “bilgiyi çarpıtma” anlamı verilen dezenformasyon kavramı “yanlış bilgilendirme” anlamına da gelmektedir.⁹⁷ Oxford sözlüğünde ise bu kavrama dair “özellikle hükümetler tarafından kasıtlı olarak verilen yanlış bilgi” tanımlaması yapılmaktadır.⁹⁸

Propaganda kavramından farklı olarak tamamen negatif amaçla kullanılan bir yöntem olan dezenformasyon, bir kavram olarak adlandırılmamakla birlikte, içerdiği anlam itibarıyla tarihin çok eski dönemlerinden beri kullanılmaktadır. Mesela bir papirüste yer alan bir kayda göre İsa’dan önce 1274’te Mısır firavunu II. Ramses’in ordusu Kadeş’te Hitit ordusunu bozguna uğratmış ve büyük bir zafer kazanmıştır. Bu olayın mahiyeti, tarih boyunca başka bir kayıt bulunmamış olsaydı sadece bu şekilde bilinebilirdi. Ancak Hitit kralı III. Hattuşili ile Mısır firavunu II. Ramses arasındaki özel mektuplaşmaların ortaya çıkması, bu kaydın bir dezenformasyondan ibaret olduğunu ortaya koymuştur. Zira mektuplarda Hitit Kralı III. Hattuşili II. Ramses’e Kadeş’te kaybettiği savaşı neden zafer olarak kaydettiğini sormuştur.⁹⁹ Böylece esasında Kadeş’teki savaşı Mısırlıların değil de Hitit’lerin kazandığı, ancak Mısırlıların dezenformasyon yöntemleri ile kendilerini bu savaşın galibi ilan ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu örnek, dezenformasyonun bir yöntem olarak çok daha sınırlı iletişim imkanlarıyla da olsa eski Mısır döneminden itibaren kullanıldığına işaret etmektedir. Bunun gibi geçmişe ait belki binlerce dezenformasyon örneğine rastlanabilir.

Kavram günümüzde kullanılan ismini Rusça “dezinformatsiya (дезинформация)”¹⁰⁰ kelimesinden aldığı ifade edilmektedir. Modern dönemdeki anlamı ve kullanım şekli itibarıyla dezenformasyonun mucidinin SSCB yönetimi olduğu kabul edilmektedir. Nitekim 1917’den itibaren hem Lenin hem de Stalin devrinde Sovyet sistemindeki “aktif tedbirler” kapsamında Moskova yönetiminin propaganda, psikolojik harekâtlar ve siyasi

⁹⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim Tarihi: 28/01/2022.

⁹⁸ A. S. Hornby, *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English*, (Oxford University Press, 1995), s.332.

⁹⁹ S. Jayakumar vd. (eds.), *Disinformation and Fake News*, (Palgrave Macmillan, 2021), s. 4.

¹⁰⁰ Marcel H. Van Herpen, *Putin’s Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, (Rowman & Littlefield, 2015), s.15.

nüfuz operasyonları yaparak¹⁰¹ dezenformasyonu yöntem olarak yoğun bir şekilde kullandığı kaydedilmiştir.¹⁰² Rusça yazılışıyla kavram ilk defa 1920’li yıllarda SSCB’ye karşı Batılı kapitalist ülkelerin yaptıkları ideolojik kampanyaları nitelemek için kullanılmıştır.¹⁰³ Bu kaynağa göre bahse konu konsepti Rusların nezdinde ilk kez Batılılar kullanmış ancak SSCB tarafından kavramsallaştırılmıştır. Sovyet İstihbarat Teşkilatı (KGB) sahte içerik ve propaganda üreterek uluslararası nüfuz operasyonları yapmak için daha 1923 yıllarında dezenformasyonu bir araç olarak kullanmış¹⁰⁴, 1959’da ise özel bir birim oluşturarak devlet teşkilatında dezenformasyon birimini tesis etmiştir.¹⁰⁵ Daha sonra dezenformasyon kavramının kullanımı tüm dünyada yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Batı dünyasında ise dezenformasyon kavramına ilk olarak 1955 yılında rastlanmaktadır.¹⁰⁶ Kavram Türkçe’ye Fransızca’dan geçmiştir. Fransız Komünist Partisi kurucularından Boris Souvarine’in bir akademik çalışmasında dezenformasyon kavramına yer vermesi ile kavramın kullanımı başlamıştır. Almanca literatüre ise dezenformasyon kavramı 1989 yılı gibi geç bir tarihte gerçekleşmiştir.¹⁰⁷ Kavramın kullanımına dair bilinen bu kayıtlara rağmen bir yöntem veya araç olarak dezenformasyonun hem Doğu hem de Batı blokunda kullanıldığı rahatlıkla ifade edilebilir. Bununla birlikte 20. yüzyıldaki formuyla olmasa da dezenformasyonun izlerine ve II. Ramses’in zaferini bildiren papirüste de görüldüğü üzere tarihin çok daha erken dönemlerinde örneklerine rastlanabilmektedir.

Dezenformasyonun bir kara propaganda türü olarak nitelendirilmesi bu kavrama dair yapılan diğer tanımlamalara dair ipucu vermektedir.¹⁰⁸ Don Fallis’e göre dezenformasyon öncelikle bir enformasyon çeşididir. Ancak bu enformasyon, tesadüfi olmayan ve planlı

¹⁰¹ Aristedes Maharias and Mikhail Dvilyanski, “Disinformation–Дезинформация (Dezinformatsiya)”, *The Cyber Defense Review* 3, S. 3, (2018), s. 21.

¹⁰² SSCB’deki devlet yapılanmasında etki operasyonlarının ne şekilde yapıldığını ve uluslararası çapta hem güç hem de ideolojik mücadelesi vermek için Sovyetlerin nasıl bir kurumsal yapı tesis ettiği hakkında geniş bilgi için bkz. Richard H. Shultz and Roy Godson, *Dezinformatsia: The Strategy of Soviet Disinformation*, (New York: Berkley, 1986), s. 19-44.

¹⁰³ Ahmet Cevdet Aşkın, *Küresel ve Yerel Dezenformasyon*, (Ankara, Epos Yayınları, 2015), s. 18.

¹⁰⁴ H. Romerstein, “Disinformation as a KGB weapon in the Cold War”, *Journal of Intelligence History* 1, S.1, (2001), s. 54-55.

¹⁰⁵ Levin, “The efficacy of Propaganda”, s. 13.

¹⁰⁶ Deen Freelon ve Chris Wells, “Disinformation as political communication”, *Political Communication* 37, S.2, (2020), s. 148.

¹⁰⁷ Ahmet Cevdet Aşkın, *Küresel ve Yerel Dezenformasyon*, s. 19.

¹⁰⁸ Levin, “The Efficacy of Propaganda”, s. 10.

bir şekilde yanıltma işlevine sahiptir.¹⁰⁹ Dolayısıyla Fallis'e göre dezenformasyon enformasyonun istismar edilmesidir. Bir başka görüşe göre de dezenformasyon "sorunlu" enformasyondur.¹¹⁰ Ancak enformasyon her zaman planlı bir şekilde dezenformasyona dönüşmemektedir. Bazen yanlış bir bilginin yayılması ve kitlelerin bunu gerçek olarak algılaması da her ne kadar kasıtlı olmasa da dezenformasyona yol açabilmektedir. Başka bir deyişle dezenformasyon her zaman kasıtlı olarak yapılmayabilir. Dezenformasyon kavramı bu nedenle belki de bütün bilim dallarında kullanılan bir kavramdır. Zira bütün bilimsel disiplinlerde enformasyon kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde yanlış sunulabilmekte veya deforme edilebilmektedir.¹¹¹

James Fetzer dezenformasyonu "aşağı yukarı yalan söylemekle aynı düzeyde bir eylem"¹¹² olarak tanımlamaktadır. Fetzer'e göre dezenformasyon yapanlar, ürettikleri enformasyonun yanlış olduğunu ve yanıltma niyetiyle yapıldığının farkındadırlar. Bu da bilinçli bir şekilde dolaşıma sokulan bir yalan anlamına gelmektedir. Fallis burada Fetzer'e itiraz ederek dezenformasyonu yalandan ziyade "yanıltıcı olma" özelliğine dikkat çeker. Fallis'in bu tanımlamasına göre "inanılması güç yalanlar" dezenformasyon değildir. Dezenformasyon kavramının tam karşılık bulması için "yanıltıcılık" merkezi bir rol oynamaktadır.¹¹³ Nitekim Vladimir Volkoff da yalandan ziyade dezenformasyonun manipulatif boyutunu öne çıkarmaktadır. Volkoff "dezenformasyon yalan söylemek için yapılabilir, ancak burada mühim olan yalanın kendisi değil kamuoyunun manipüle edilmesidir" tespiti ile dezenformasyonun asıl amacı olan manipülasyona odaklanmaktadır.¹¹⁴

Guy Durandin'e göre dezenformasyon, "iletişim araçların muazzam bir şekilde geliştiği bir sırda organize kandırmacalar bütünüdür".¹¹⁵ Buna göre dezenformasyon genellikle iletişim imkanlarından yararlanarak kitleleri yanıltmayı hedeflemektedir. Hem tarihte hem de günümüzde devletler, devlet dışı örgütler, terör örgütleri, gizli servisler, askeri

¹⁰⁹ Don Fallis, "What is disinformation?", *Library Trends* 63, S.3, (2015), s. 406.

¹¹⁰ F. Giglietto, vd., "Fake news is the invention of a liar: How false information circulates within the hybrid news system", *Current Sociology* 67, S. 4, (2019), s. 628.

¹¹¹ Yoloğlu, "Küresel Medya ve İletişim", s. 10-11.

¹¹² J.H. Fetzer, "Disinformation: The use of false information", *Minds and Machines* 14, S. 2, (2004), s. 231-240.

¹¹³ Fallis, "What is disinformation?", s. 408.

¹¹⁴ Ahmet Cevdet Aşkın, *Küresel ve Yerel Dezenformasyon*, s. 20.

¹¹⁵ A.g.e., s. 19.

kurumlar, politikacılar, kamusal şahsiyetler, şirketler ve kitlelere mesaj vermeyi hedefleyen çoğu kişi ve kuruluş dezenformasyon yöntemine başvurabilmektedir.

Eric Cheyfitz ABD'deki siyasi tarih tecrübesi üzerinden dezenformasyon kavramına dair farklı bir okuma yapmaktadır. Bu okumaya göre dezenformasyon kavramı, ABD'de ideolojileri zayıflatan, liberal düzeni krize sokan, ülkeyi çift kutuplu bir parti sistemine mahkûm eden ve toplumu gerçeklikten uzaklaştıran¹¹⁶ bir konuma yerleştirilmektedir. Cheyfitz'un dezenformasyona yüklediği bu anlam, aslında George Orwell'in "1984" adlı romanındaki "yeni söylem" (newspeak) kavramının modern bir karşılığıdır. Buna göre Cheyfitz, ABD'de kamuoyuna sunulan enformasyonun tamamının doğruluğundan şüphe duymakta ve tıpkı Orwell'in "1984" romanındaki kurgusal devletinde olduğu gibi dezenformasyon, resmî ideolojinin "kontrollü dilini" temsil etmektedir. Bu tanımlama ile dezenformasyonun, enformasyondan daha güçlü bir etkiye sahip olduğu iddia edilmektedir.¹¹⁷

Yapılan yaygın tanımlamalardan farklı olarak Postman, daha çok televizyon aracılığıyla yayılan dezenformasyona odaklandığı çalışmasında, kavramı farklı bir pencereden ele almaktadır. CIA ve KGB'nin kavrama dair yaklaşımlarından mülhem Postman, dezenformasyonun gerçek dışı bilgi olmadığını savunmaktadır. Ona göre dezenformasyon, yanıltıcı, yanlış, yer değiştirmiş, alakasız, parçalanmış veya yüzeysel enformasyon ile insanlara "bir şeyi biliyormuş yanılsaması" oluşturan ama gerçekte kişiyi bilmekten uzaklaştıran enformasyon anlamına gelmektedir. Bu tanımlamadan yola çıkan Postman televizyonun enforme etmek yerine eğlendirdiğini ve insanları gerçek enformasyondan eğlendirerek mahrum ettiğini ileri sürmektedir.¹¹⁸ Bu tanımlamaya göre dezenformasyon enformasyonun yerini almakta ve toplum, dezenformasyonu uygulayanlar tarafından belirli bir amaçla gerçeklikten uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Araştırmacılar her ne kadar dezenformasyon kavramının bütünüyle olumsuz olmadığını ifade etmeye çalışsalar da genel olarak kavram, olumsuz yönleri ile ön plana çıkmaktadır. Nitekim kavramın kendisi etimolojik olarak da olumsuzluğu çağrıştırmaktadır. Bu konuda Deen Freelan ve Chris Wells Avrupa Komisyonu'nun konu ile ilgili hazırladığı bir rapordaki tanımlamayı referans göstererek dezenformasyon kavramını tanımlamak

¹¹⁶ Eric Cheyfitz, *The Disinformation Age: The Collapse of Liberal Democracy in the United States*. (Routledge, 2017), s. 15-16.

¹¹⁷ Cheyfitz, *The Disinformation Age*, s. 1-3.

¹¹⁸ Neil Postman, *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, (New York, Penguin Books, 2006), s. 107.

için üç önemli kriterin öne çıktığına vurgu yapmaktadır. Freelan ve Wells'e göre, dezenformasyonun en önemli kıstasları, aldatıcı olması, zarar verme potansiyeli veya niyeti/kastı taşımasıdır.¹¹⁹ Tüm bu tartışmalardan hareketle genel bir değerlendirmeye başvuracak olursak; dezenformasyon, enformasyonun orijinal kaynağından uzaklaştırılıp değiştirilmesi, bağlamından kopartılması, çarpıtılması, saptırılması, istismar edilmesi suretiyle politik amaçlarla kamuoyu düşüncesinin belli bir hedef ya da ideolojik çizgiye doğru yönlendirilmesi veya manipüle edilmesidir.¹²⁰

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve medyanın dönüşümü ile birlikte yakın dönemde doğal olarak dezenformasyon yöntemleri de çeşitlenmiş ve çok daha sofistike bir hal almıştır. XX. Yüzyılda konvansiyonel medyanın hüküm sürdüğü dünyada enformasyonun üretim merkezleri, bugüne göre çok daha fazla genişlemiş ve çeşitlenmiştir. İnternetin yaygınlaşması ve medyanın bireyselleşmesi ile birlikte internet kullanabilen her birey enformasyonun dolayısıyla da dezenformasyonun kaynağı olma imkânı elde etmiştir. Yeni teknolojik gelişmeler dezenformasyonu sadece metinler üzerinden yapılan bir faaliyet olmaktan çıkarıp fotoğraf ve görüntü gibi görsel araçların da rahatlıkla dezenformasyon malzemesi olarak kullanılabilmesine imkân tanımıştır. İnternet ve sosyal medya aracılığıyla görsel malzemeler ile desteklenmiş dezenformasyon kampanyaları çoğu zaman metinlerden daha etkili olabilmektedir. Bir fotoğraf veya bir videoyu tahrir etmek veya montaj yaparak içeriğini belirli bir amaçla değiştirmek veya dönüştürmek sıkça başvurulan bir dezenformasyon yöntemi olmaya başlamıştır.

Enformasyon ortamının değişmesi ve medyadaki içerik üretiminin kurumları aşarak bireylere kadar genişlemesi dezenformasyon kavramının türevlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda dezenformasyonun alt kavramları sayılabilecek mezenformasyon, malenformasyon ve sahte haber kavramlarının kapsamına ve dezenformasyon kavramından ayrıldıkları ve benzeştikleri noktalara temas edilmesi isabetli olacaktır.

¹¹⁹ Rapordaki tanımlamaya göre dezenformasyon “kamuoyuna kasten zarar vermek veya çıkar sağlamak amacıyla yanlış, hatalı veya yanıltıcı enformasyonun tasarlanması, sunulması ve dolaşıma sokulmasıdır. “European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, *A multi-dimensional approach to disinformation*, Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation,” (Publications Office, 2018), s. 1-39.

¹²⁰ Yoloğlu, “Küresel Medya ve İletişim “, s. 10-11.

1.1.4. Mezenformasyon

Oxford sözlüğünde mezenformasyon (misinformation) kelimesine “yanlış veya yanıltıcı bilgi (enformasyon) verme eylemi”¹²¹ anlamı verilmektedir. Dezenformasyondan farklı olarak mezenformasyon, yanlış, eksik ya da tahrif edilmiş enformasyonun yanlışlıkla yayılmasıdır.¹²² Enformasyon yanlış olsa da planlı veya kasıtlı bir şekilde zarar verme niyeti yoktur.¹²³ Floridi’ye göre “mezenformasyon iyi biçimlendirilmiş, anlamlı (semantik içerik bağlamında) yanlış veridir. Dezenformasyon ise alıcıya kasıtlı olarak iletilen mezenformasyonun enformasyon olduğuna inandırma çabasıdır”.¹²⁴ Hülasa, yanlış veri dalgasının (mezenformasyon) kontrollü bir şekilde istismar edilme durumu ortaya çıktığında burada bir dezenformasyon durumu oluşmaktadır.

Mezenformasyon kavramında ön plana çıkan şey yanıltıcılıktır. Kasıtlı ya da kasıtsız fark etmeksizin netice itibarıyla mezenformasyonda da kamuoyu yanlış yönlendirilmektedir. Dolayısıyla mezenformasyon ile dezenformasyon kavramlarının ortaya çıkış serüveni farklı fakat ürettikleri netice aynıdır. Bu nedenle mezenformasyon da en az dezenformasyon kadar hasar üretebilir. Kazara yayılan yanlış mezenformasyon bazı kesimlerin stratejik avantaj elde etmesine ve kitlelerin zarar görmesine neden olabilmektedir.

İnternet ve sosyal medya mecraları vasıtasıyla yayılan mezenformasyon bazı durumlarda dezenformasyondan daha olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. Eirikur Bergmann mezenformasyonun yeni medya platformlarında yoğun bir şekilde dolaşıma girmesinin tehlikesine dikkat çekerken, özellikle komplo teorilerini besleyen yanlış enformasyona dayalı içeriklerin radikalizm, ırkçılık, şiddet ve terörü beslediğini iddia etmektedir. Bergmann aşırıcılığı besleyen yanlış ya da yalan enformasyonun özellikle Batı dünyasında bir nevi “mezenformasyon siyaseti” denilen bir siyaset tarzının gelişmesine neden olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁵ Dolayısıyla komplo teorilerinden beslenen ideolojik odaklar mezenformasyon, dezenformasyon ve yalan haber

¹²¹ Oxford Dictionary, Erişim Tarihi: 22/01/2022.

¹²² Bilgiç, “Uygulamalı Bilgiye Bilişsel Yaklaşım”, s. 56.

¹²³ Jayakumar, *Disinformation and Fake News*, s. 7.

¹²⁴ Luciano Floridi, *The Philosophy of Information*, (Oxford University Press, 2011), s. 260’ dan aktaran: Fallis, “What is disinformation”, s. 406.

¹²⁵ Eirikur Bergmann, *Conspiracy & populism: The politics of misinformation*, (Cham: Springer International Publishing, 2018,) s. 165-174.

enstrümanlarını çok kullanışlı bulmakta ve kitleleri bu araçları kullanarak radikalize edebilmekte veya zihinlerini aşırı uçlara doğru yönlendirebilmektedir.

1.1.5. Malenformasyon

Literatüre yeni giren ve dezenformasyon ile mezenformasyondan biraz daha farklı bir anlamı olan malenformasyon (malinformation) kavramını Claire Wardle ve Hossein Derakhshan literatüre katmıştır.¹²⁶ En basit tanımı zarar vermek maksadıyla paylaşılan gerçek enformasyondur.¹²⁷ Malenformasyonda dolaşıma sokulan enformasyon doğrudur ancak belirli bir kişiye, kamu kurumuna, şirkete veya topluluğa zarar verme amacı güdülmektedir. Bu kavramın kapsamına nefret söylemi ve taciz maksadıyla insanların geçmişinin sergilenmesi de girmektedir.¹²⁸ Saldırgan bir tutum izleyen insanlar bir kişi veya kurumun geçmişine ait bir enformasyonu paylaşıp belirli bir kitleyi hedef gösterebilmektedir. İki durumda da kişi veya kurumlara ait enformasyon stratejik bir şekilde kullanılmakta ve tahribat oluşturma gayesi taşınmaktadır.

Oltalama (phishing) denilen bir yöntemle¹²⁹ kişisel veya gizli enformasyona erişen kötü niyetli şahıslar, daha sonra bu enformasyonu popüler ya da popüler olmayan televizyon, gazete, internet siteleri veya sosyal medya platformlarında yayınlatabilmektedir.¹³⁰ Bu tarz gizli enformasyon, kişisel intikam, siyasi veya rakiplerini itibarsızlaştırmak ve zor duruma düşürmek isteyen şirketlerin ticari amaçları doğrultusunda faş edilmektedir. Gizli kalması gereken enformasyonun ifşa edilmesi de malenformasyon örneğidir.

Malenformasyon dezenformasyon veya mezenformasyondan daha tehlikeli sayılabilecek bir enformasyon istismarıdır. Zira dezenformasyon ve mezenformasyon ile kişi veya topluluklara zarar verilmek istendiğinde gerçek ve doğru enformasyon oluşan hasarı tamir edebilmektedir. Ancak malenformasyona başvurulduğunda zarar verilmek istenen

¹²⁶ Hossein Derakhshan (@h0d3r), “Malinformation, a term I coined with @cwardle in our Information Disorder report, means genuine info with intent to harm. It often is to publicize private info, to change contexts, or to selectively edit quotes deliberately to harm someone”, *Twitter*, (18 Aralık 2017), Erişim Tarihi: 02/10/2022.

¹²⁷ Amy Schoenfeld Walker, “Preparing students for the fight against false information with visual verification and open source reporting”, *Journalism & Mass Communication Educator* 2, S. 74, (2019), s. 6.

¹²⁸ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, “Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking”, (Council of Europe, 2017), s. 20-21.

¹²⁹ Bu yöntem bir siber saldırı yöntemidir. Kullanıcı bir nevi kandırılarak bilgisayarına sızılır ve gizli bilgilerine ulaşılır.

¹³⁰ Karen Santos-D’amorim ve Májory K. Fernandes de Oliveira Miranda, “Misinformation, Disinformation, and Malinformation: Clarifying the Definitions and Examples in Disinfodemic Times”, *Encontros Bibli: Revista Eletrônica De Biblioteconomia e Ciência da Informação*, S, 26, (2021), s. 14-15.

kişi ya kurumlar doğru bilginin etkinliği sayesinde tahrip edildiğinden kötü niyeli kişilerin hedeflerine ulaşmalarını daha da kolaylaştırmaktadır. Kişilerin gizli kalması gereken veya uygunsuz görüntülerinin servis edilmesi de malenformasyon kavramının sınırlarına girmektedir.

1.1.5.1. Sahte Haber (Fake News)

2016 yılındaki İngiltere'deki Brexit referandumu ve ABD'deki Başkanlık seçim sürecinden itibaren “sahte haber” veya “yalan haber”¹³¹ anlamına gelen İngilizce “fake news”¹³² kavramının kullanımı uluslararası literatürde hızlı bir şekilde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Oxford sözlüğünde fake news kelimesi “web sitelerinde yazılan ve okunan olaylarla ilgili gerçek dışı raporlar” diye tanımlanmaktadır.¹³³ Cambridge sözlüğünde ise bu kelime “genellikle siyasi görüşleri etkilemek için oluşturulan, internette veya diğer medya araçlarını kullanarak yayılan, haber görünümüne sahip gerçek dışı hikâyeler” diye tabir edilmektedir.¹³⁴ Türkçe'deki karşılığı olan “sahte haber” kavramına ise TDK “gerçek olmayan, uydurma haber” anlamını vermektedir.¹³⁵

Esasında çok eski bir kavram olsa da kullanımının sadece bir yıl içinde yüzde 365 artış göstermesi nedeniyle 2017 yılında Collins sözlüğü sahte haberi yılın kelimesi seçmiştir.¹³⁶ Bu oran günümüze kadar katlanarak artış göstermiş ve kavram ile ilgili devasa bir literatür ortaya çıkmıştır. Kavramın bu kadar popüler olmasında şüphesiz ABD'nin eski başkanlarından Donald Trump ile ilgili çıkan bir sahte haberin etkisi büyük olmuştur. 2016 ABD Başkanlık seçimlerinde ABD'deki birçok internet platformu ve sosyal mecralarda “Papa Francis'in Trump'ı desteklediği” sahte haberinin hızlı bir şekilde büyük kitlelere yayılması, dikkatlerin bu kavrama yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir.¹³⁷

¹³¹ Fake news kavramının Türkçe karşılığı aslında “sahte, uydurma veya düzmece haber”dir. İngilizce literatürden Türkçe'ye hem “sahte haber” hem de “yalan haber” olarak geçmiştir. Bu çalışmada İngilizce'deki kavramsal anlamına daha yakın olan “yalan haber” kavramı tercih edilmiştir.

¹³² Facebook “fake news” yerine “gerçek dışı haber” anlamına gelen “false news” kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Zira Facebook'un resmi görüşüne göre fake news kavramı belli çevreler tarafından siyasi bir silah olarak kullanılmakta ve istismar edilmektedir. Ayrıca fake news kavramına dair genel bir tanımlama olmadığına inanılmaktadır. Detaylı inceleme için bkz. Jen Weedon, vd., “Information operations and Facebook”, s. 4.

¹³³ Oxford Dictionary, Erişim Tarihi: 01/03/2022.

¹³⁴ Cambridge Dictionary, Erişim Tarihi: 01/03/2022.

¹³⁵ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim Tarihi: 01/03/2022.

¹³⁶ Bente Kalsnes, “Fake news”, *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, (2018,) s. 1.

¹³⁷ Edson, C. Tandoc Jr., “Fake News”, *The Routledge companion to media disinformation and populism*, (Routledge, 2021), s. 111.

Dezenformasyon kavramının bir anlamda türevi olan sahte haber kavramına dair birçok tanımlama yapılmıştır. Sahte haber öncelikle bir yalan olgusunun varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla sahte haber bir bireyin başkasının güvenini istismar ederek gerçekleştirdiği bir aldatma veya kandırma biçimi olan yalan söyleme¹³⁸ eylemini barındırır. Bu nedenle sahte habere dair tanımlamaların çoğu yalan tabirine yakın durmaktadır.

Sahte haber kavramına dair tanımlamalar aslında bu kavramın dezenformasyon ve mezenformasyonun kavramlarının bir karışımı olduğu sonucunu doğurmaktadır. Ancak kapsamı eski fakat kullanımı yeni sayılabilecek bu kavramın tanımlamaları ve sınırlarına dair bir kafa karışıklığı bulunmaktadır. Wardle ve Derakhshan bu kavramla ilgili oluşan literatüre dair bir değerlendirme yaparken 2003 ile 2017 yılları arasında sahte haber kavramını kullanan 34 akademik makale yayınlandığı ve bu çalışmalarda hiciv haber, parodi haber, uydurma, manipülasyon, reklam ve propaganda gibi farklı kavramların sahte haber olarak tanımlandığını ifade etmektedir.¹³⁹ Avrupa Komisyonu’nun konu ile ilgili hazırladığı bir rapora göre ise sahte haber, karmaşık bir kavram olan dezenformasyonu sorununu kapsamak için yetersiz kalmaktadır. Zira dezenformasyon tamamen uydurma değil, gerçeklerle harmanlanmış yalan enformasyon içerir. Rapora göre sahte haber kavramı hem yetersiz hem yanıltıcıdır, zira bazı kesimler tarafından bir silah olarak kullanılmaktadır. Bazı siyasetçiler, güçlü aktörler ve onların destekçileri basının yaptığı haberleri beğenmediklerinde o haberleri itibarsızlaştırmak için doğru enformasyona saldırı yapmakta ve bunun için sahte haber kavramını kullanmaktadırlar.¹⁴⁰ Bu raporda sahte haber ile dezenformasyon kavramları arasındaki farklar ve sorunlar ortaya konmaya çalışılırken sahte haber kavramının kullanılmasının sakıncalı olduğunu ve dezenformasyon kavramının kullanılmasının daha isabetli olacağı iddia edilmektedir. Allcot ve Gentzkow’a göre ise sahte haber gerçek dışı olduğu kanıtlanabilen ve okuyucuları kasıtlı olarak yanıltabilecek ve maksatlı bir şekilde uydurulan haberlerdir. Bu kavramsallaştırmaya göre sahte haberin, gerçekle ilişkisi yoktur ve muhataplara çarpıtılmış enformasyon sinyalleri iletilmektedir. Bu görüşe göre sahte haber, para kazanmak ve/veya ideolojileri ya da belirli görüşleri teşvik etmek veya desteklemek

¹³⁸ Jennifer Jackson, “Araştırma Gazetecilikte Dürüstlük”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, (Ayrıntı Yayınları, 2011)’den aktaran Murat Uluk, *Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya ve Yalan Haber*, (Dorlion Yayınevi, 2018), s.57.

¹³⁹ Wardle ve Derakhshan, “Information disorder”, s. 15-16.

¹⁴⁰ European Commission, “A multi-dimensional approach to disinformation”, s. 10.

amacıyla üretilmiştir. Bağlamından kopartılmış haberler, komplo teorileri, söylentiler/dedikodular ve politikacıların gerçeği yansıtmayan açıklamaları sahte haber kavramının kapsamı dışındadır.¹⁴¹

Aldatıcılığı kadar gerçek ve doğru enformasyonun yerine geçme teşebbüsü nedeniyle sahte haber enformasyon ekosistemini tehdit etmektedir. Nick Rochlin'in sahte haber tanımı bu tehlikeye işaret etmektedir. Rochlin'e göre sahte haber, bir web sitesinde (ki bu herhangi bir medya platformu olabilir) yalan olduğu bilinmesine rağmen bir başlık veya bir hikâyenin (haber) gerçekmiş gibi tasarlanarak yayımlanmasıdır.¹⁴² Bu haberlerin yayımlanması, sahte enformasyonun yayılmasına olanak sağlamaktadır. Zira sahte haber doğru haber yapmaktan daha ucuzdur. Yalan haberin yayılması sonradan telafisi imkânsız hasarlar üretebilmektedir. Dolayısıyla iletişim ve medyanın paradigmasını değiştiren sosyal mecralar ile internet medyası, doğru enformasyon kadar sahte haberlerin de hızlı yayılmasına olanak sağlamaktadır.¹⁴³

Gelfert, dedikodu, söylenti haber, uydurma ve şehir efsanelerinin sahte haber kavramının kapsamına dâhil olup olmadığını sorgulayarak sahte haber kavramının sınırlarını belirlemeye çalışmaktadır. Gelfert'e göre sahte habere dair herhangi bir tanım, çeşitli kamusal dezenformasyon biçimleri ile iletişim sürecinin çarpıklıkları arasında ilişki kurularak yapılmalıdır. Diğer dezenformasyon biçimlerinden farklı olarak sahte haber, gerçek olmayan veya yanıltıcı iddiaların kasten haber olarak sunulması durumudur. Sahte haberde iddialar, tasarım gereği yanıltıcıdır.¹⁴⁴ Bu tanımlamaya göre sahte haber bir enformasyon çeşidi değildir. Yukarıda tanımlamalardan hareketle sahte haberi “gerçeği hiçbir şekilde yansıtmayan iddiaların, güvenilir ve doğru bir enformasyon gibi takdim edilerek kitleleri yanıltmak veya kandırmak gibi belli bir amaç doğrultusunda kasıtlı olarak sistematik bir şekilde yayılması” şeklinde tanımlamak mümkündür.

Hülasa etmek gerekirse bahse konu kavrama dair tanımlamalardan da anlaşıldığı gibi sahte haber meselesi üzerinde son yıllarda bu kadar durulmasının haklı gerekçeleri vardır. Zira bu haberler yayıldıkça beklenmedik sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. İster geleneksel ister yeni medya denilen iletişim araçlarında yayınlanan sahte haberler toplumsal hareketlilik, kargaşa, endişe, panik, itibarsızlaştırma, nefret, mesnetsiz suçlama ve

¹⁴¹ Hunt Allcott ve Matthew Gentzkow, “Social media and fake news in the 2016 election”, *Journal of Economic Perspectives* 31, S. 2, (2017), s. 212-214.

¹⁴² Nick Rochlin, “Fake news: belief in post-truth”, *Library hi-tech* 35, S. 3, (2017), s. 388.

¹⁴³ Murat Uluk, “Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya & Yalan Haber”, (Dorlion Yayınevi, 2018), s.61.

¹⁴⁴ Axel Gelfert, “Fake news: A definition”, *Informal Logic* 38, S. 1, (2018), s. 94-108.

devamında oluşan linç ortamı vs. gibi birçok olumsuz duruma neden olabilmektedir. Bununla birlikte sahte haberlerin yayılmasından sonra gerçek ortaya çıkınca bile kitleler gerçek enformasyona ya erişememekte ya da sahte habere itibar etmeyi tercih etmektedirler.¹⁴⁵ Bu da sahte haberin ürettiği hasara karşı doğru enformasyonun dahi çoğu zaman çözüm olamadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca gerçek olmadığı ispatlanabilir olsa dahi sahte haber üretmenin bir piyasasının oluştuğu da bilinmektedir. Çünkü sahte haber, doğru haber yapmaktan daha ucuzdur. Alıcılar için doğru ve yalan haber arasında ayrım yapmak maliyetlidir ve insanlar inançlarını ya da ideolojilerini doğruladığı veya desteklediği için sahte haberlere itibar etmekten ve onları okumaktan zevk alabilir.¹⁴⁶ Bu durum sahte haberin teşhis edilmesi durumunda bile tedbir almayı zorlaştırmakta ve bu olgunun karmaşıklığına işaret etmektedir.

Bu tartışmalardan hareketle dezenformasyon kavramının daha oturmuş ve kavramın kapsamı ve çerçevesinin daha belirgin olduğu ifade edilebilir. Buna göre sahte haberin (özellikle 2016 sonrası) popüler olmasına rağmen henüz dezenformasyon kavramına alternatif oluşacak bir niteliğe sahip olamamıştır. Ayrıca sahte haber kavramı özellikle doğru haber ve doğru enformasyon ile sorunu olan¹⁴⁷ popüler siyasi kişilikler tarafından kullanılınca daha fazla itibarsızlaşmıştır. Karşılaştırma yapmak gerekirse dezenformasyon kavramı belirli bir merkezden üretilen ve daha sistematik kampanyalara işaret eden bir kapsama sahipken, sahte haber tekil, gayri nizami ve amaçsız olabilmektedir. Bu nedenle sahte haber dezenformasyon kavramını kapsayamamakta ancak dezenformasyon, sahte haber kavramının bir çatı kavram niteliğini taşımaktadır.

1.1.5.2. Enformasyon Düzensizliği

İnternet kullanımının artmasıyla doğru orantılı olarak sosyal medya platformları yaygınlık kazanmıştır. Böylece insanlar daha denetlenebilir ve geleneksel enformasyon kaynaklarından uzaklaşmıştır. Çünkü sosyal medya mecraları aracılığıyla bir haberi

¹⁴⁵ Uluk, *Hakikat Sonrası*, s.65.

¹⁴⁶ Allcott ve Gentzkow, “Social media and fake news”, s. 214.

¹⁴⁷ 2017’de ABD Başkanı Donald Trump’ın yemin törenine katılanların sayısı ile ilgili yapılan polemikler bu konuyla ilgili çarpıcı bir örneği teşkil etmektedir. Uzmanlar bu törene katılımın 200 bini geçmediği görüşünü savunmuştur. Öte yandan Barack Obama’nın 2009’daki yemin törenine ait fotoğraflarla kıyaslandığında Trump’ın yemin töreni için Amerikan Kongresi’nin önünde toplananların bir hayli az olduğu görülmüştür. Ancak Trump, törene 1,5 milyon kişinin katıldığını açıklamıştır. Beyaz Saray Sözcüsü Sean Spicer da “bugüne dek görülen en kalabalık yemin töreninin Trump için düzenlendiğini” savunmuş ve “her zaman gerçeklerle aynı görüşte olamayabiliriz” ifadelerini kullanmıştır. Trump’un danışmanı Kellyanne Conway ise Spicer’in verdiği yanlış enformasyona ilişkin “Spicer kamuoyuna alternatif gerçekler sunmuştur” ifadesini kullanmıştır. Bkz. Alexandra Jaffe, “Kellyanne Conway: WH Spokesman Gave ‘Alternative Facts’ on Inauguration Crowd”, *NBC News*, 22 Ocak 2017, Erişim Tarihi: 11/03/2022.

yayınlamak ve yaymak için insanların önünde hiçbir engel (denetim ve ücret) bulunmamaktadır. Bu durum bir yandan her bireyin bir haber kaynağı olmasına ve diğer yandan da aktif bir medya tüketicisi olmasına imkân sağlamaktadır. Yeni medya düzeninde enformasyonun veya dezenformasyonun yayılması bireylerin iradeleri ile gerçekleşmekte ve her birey kendi internet ağı çevresindeki kişileri etkileyebilmekte veya manipüle edebilmektedir.¹⁴⁸ Bu da kitlelerin enformasyona olan erişimini daha düzensiz hale getirmektedir. Sosyal medyanın özgürlükçü boyutuna (dileyenin haber yapabilmesi veya yayabilmesi) rağmen dolaşıma girmesine neden olduğu enformasyonun aşırı denetimsizliği nedeniyle sahte veya yalan haberlerin yayılmasına aracılık da ettiği bir gerçektir. Bahsedilen bu gerilimli alan dünyada bir enformasyon düzensizliğinin¹⁴⁹ (information disorder) ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kısmen daha basit özelliklere sahip Web 1.0 ve Web 2.0'dan sonra artık bireylerin kişisel özelliklerini bile takip eden, kaydeden ve ona göre kişiselleştirilmiş içerikler sunabilen Web 3.0'un sunduğu veri ve onları işleme sokma imkânları dünyadaki verinin nasıl bir boyuta ulaştığına delalet etmektedir.¹⁵⁰ Dolayısıyla dijital teknoloji ve internetin bir parçası olan sosyal medya mecraları, web içerikleri, kişisel blog sayfaları, veri sensörleri ve daha pek çok veri biriktiren ve bunları depolayan bilgisayar ve programlar sayesinde, sürekli olarak bilimsel ya da bilimsel olmayan veriler internet ortamında toplanır hale gelmiştir. Bu verilerin ulaştığı hacim sebebiyle “büyük veri” (big data) kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁵¹ Bu verilerle birlikte enformasyon internet ortamında depolanmaya başlanmıştır. Bu kadar devasa bir enformasyon hacminin oluşması enformasyonun denetlenmesi açısından büyük sorunlar ortaya çıkarmıştır. David Shenk, enformasyon konusuna biraz da ironik bir benzetme ile yaklaşarak “eskiden enformasyon havyar gibi el üstünde tutulurken artık çok bol miktarda olduğu için patates muamelesi görüyor” diye bir ifade kullanmaktadır. Shenk'in burada ifade etmek istediği “bir sisi andıran” enformasyon kirliliği içerisinde toplumun kullanabileceği doğru enformasyona

¹⁴⁸ Benjamin Bowyer ve Joseph Kahne, “Motivated circulation: How misinformation and ideological alignment influence the circulation of political content”, *International Journal of Communication*, 13, 2019, s. 5793.

¹⁴⁹ Kai Shu, vd., “Mining disinformation and fake news: Concepts, methods, and recent advancements”, *Disinformation, Misinformation, and Fake News in Social Media*, (Springer, Cham, 2020), s. 2-6.

¹⁵⁰ Uluk, *Hakikat Sonrası*, s. 16-20.

¹⁵¹ Yunus Ergen, “Büyük veri, sosyal medya ve etik: Facebook örneğinde bir değerlendirme”, *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli e-Dergisi*, S. 10, (2018), s. 54.

ulaşmanın zorlaştığıdır.¹⁵² Halbuki enformasyonun güvenilirliği doğrudan toplumdaki düzeni etkileyen bir faktördür.

Enformasyonun birçok sosyal fonksiyonu olduğundan bir enformasyonun kaynağına, (eğer varsa) ne niyetle üretildiği bilgisine erişmek ve buna vakıf olmak kolay değildir. Dolayısıyla enformasyonun doğruluğu özellikle veri yoğunluğunun yüksek olduğu zamanlarda tartışmalı bir hale gelmektedir.¹⁵³ Bu da enformasyona dair toplumların ve bireylerin şüphesini arttırmaktadır. Böylesi koşullar dezenformasyonun toplumdaki etkisini arttırmakta, kaynağı belli ve güvenilir sayılacak enformasyona dair güveni dahi olumsuz etkilemektedir.

Faydasından çok istismar boyutunun  ne çıkmaya başladığı enformasyonun ürettiği kargaşa “enformasyon düzensizliği” diye kavramsallaştırılmaktadır. Son dönemlerde dezenformasyon ve yalan haberlerin artması, etki operasyonlarının yapılması, sosyal medyanın manipulatif amaçla kullanılması ve enformasyon istismarının ürettiği diğer sorunlar bu çağın “enformasyon düzensizlik  ağı” (age of information disorder) olarak anılmasına neden olmuştur.¹⁵⁴ Wardle ve Derakhshan enformasyon düzensizliğinin nasıl oluştuğunu ve enformasyonun ne şekilde manipüle edildiğine dair çarpıcı bir inceleme ortaya koymuşlardır.  alışmalarında enformasyon düzensizliğini bir kavramsal çerçeveye oturtmaya çalışırken söz konusu araştırmacılar, üç temel öğeye vurgu yapmışlardır:

“1. Fail: İçeriği oluşturan, üreten ve dolaşıma sokan failler kimlerdir ve bunların motivasyonu nedir?

2. Mesaj: Nasıl bir mesaj türü ile karşı karşıya kalınmıştır? Bu mesaj hangi formattadır?  zellikleri nelerdir?

3.Yorumlayıcı: Gönderilen mesaj alındığında bu nasıl yorumlanmıştır? Yorumcu bir eylemde bulunduysa bu nasıl bir eylem olmuştur?”¹⁵⁵

Bununla birlikte Wardle ve Derakhshan, dezenformasyonda mesajın oluşturulması bunun bir ürüne dönüşmesi ve dağıtıma sokulması aşamalarını derinlemesine irdeleyerek

¹⁵² D. Shenk, *DataSmog: Surviving the Information glut*, (Harper Collins, New York, 1997), s. 13-21.

¹⁵³ Jonathan Paul Marshall vd., *Disorder and the Disinformation Society: The Social Dynamics of Information, Networks and Software*, (Routledge, 2015), s. 24.

¹⁵⁴ Bkz. V. Kwan, “Responsible reporting in an age of information disorder”, *First Draft Report*, 2019.

¹⁵⁵ Wardle ve Derakhshan, “Information disorder”, s. 22.

örneklerle enformasyon düzenine bilinçli bir şekilde ve istismar amaçlı nasıl hasar verildiğini ortaya koymaktadır.¹⁵⁶

Kitlelere sürekli ve sürekli ulaşan dolayısıyla da toplumsal sürecin bir parçası olabilen enformasyon, istikrarsız, belirsiz, politik veya hileli olabilmektedir. Neticede enformasyon bir iletişim aracı olduğu için yanlış anlaşılma, yanlış aktarılma veya istismara açıktır.¹⁵⁷ Bu koşullarda enformasyonun toplumsal düzeyde oynadığı rol, hükümetleri veya kitleleri hedefleyen organizasyonların (şirketler, devlet dışı örgütler vs. gibi) dikkatini çekmekte, enformasyonun üretimine ve dağıtım mekanizmalarına karşı dikkatini celb etmektedir.

Dijital teknoloji enformasyon akışını büyük ölçüde hızlandırıp arttırmaktadır. Ancak bu teknoloji, ayrışma, çerçeveye oturtma, anlama, yorumlama gibi sorunları azaltmadan enformasyonun akışını yoğunlaştırmaktadır. Bu yeni enformasyon koşulları da toplumda ayrışma ve çatışma riskini arttırmaktadır.¹⁵⁸ Böylece enformasyon, henüz planlı bir istismar aracına dönüşmeden kendi doğal akışı içerisinde bir soruna dönüşebilmektedir. Enformasyonun hızlı akması, yoğun olması ve çok fazla kanaldan yayılması denetim mekanizmalarının işini zorlaştırmaktadır. Bu da enformasyonda dolayısıyla da enformasyonun en büyük muhatabı olan toplumlarda ciddi bir düzensizliğe neden olma riskini arttırmaktadır. Toplumsal kutuplaşma ihtimali olan ülkelerde ve özellikle seçim dönemlerinde enformasyon ortamı hassas bir hüviyet kazanmaktadır. Özellikle dijital manipölasyon ve dezenformasyona karşı kırılgan hale gelen enformasyon ortamının kontrolsüzlüğü, küresel düzeyde bir soruna dönüşmektedir.¹⁵⁹ Bu yüzden enformasyon düzensizliği en az dezenformasyonun yayılması kadar önemli ve üzerinde durulması gereken bir meseledir.

1.2. Kuramsal Tartışmalar

1.2.1. Dış Politika, Medya ve Enformasyon

Devletler dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için tarih boyunca farklı enstrümanlara başvurmuştur. Çoğu devlet etki alanını genişletmek ya da başka ülkelere nüfuz edebilmeyi arzulamaktadır. Bu nedenle devletler, dış politika enstrümanlarına sürekli

¹⁵⁶ Wardle ve Derakhshan, “Information disorder”, s. 23-42.

¹⁵⁷ Marshall vd., *Disorder and the Disinformation Society: The Social Dynamics of Information, Networks and Software*, s. 97.

¹⁵⁸ Marshall vd., *Disorder and the Disinformation*, s. 97.

¹⁵⁹ S. Jayakumar vd., (eds.), *Disinformation and Fake News*, (Palgrave Macmillan, 2021), s. 62.

olarak ihtiyaç duymaktadır. Dış politika enstrümanları aktörlerin elindeki güce ve kapasitesine göre şekillenmektedir. Ancak ihtiyaca göre enstrümanların kullanıma eğilimi yumuşak olandan daha sert olana doğrudur. Daha doğru bir ifadeyle devletler, dış politika aracı olarak önce diplomasiyi daha sonra askeri seçenekleri kullanmayı tercih etmektedir. Morin ve Paquin'e göre dış politika enstrümanları üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar yabancı bir ülkede fikirleri idame etmek ya da dönüştürmeyi hedefleyen sosyalleşme; çıkarları idame etmek ya da dönüştürmeyi hedefleyen zorlama; bir de ülke için siyasi yapıyı idame etmek ya da dönüştürmeyi hedefleyen müdahaledir.¹⁶⁰ Bu kategorizasyona göre devletler yabancı bir ülkeye karşı enstrümanlarını kademeli olarak kullanıp ihtiyaç hâsıl olduğunda daha sert yöntemlere başvurabilir. Morin ve Paquin bu tasnifi yaparken aslında devletlerin yumuşak güç unsurlarını kullanarak hedef ülkenin toplumunu etkilemeyi öncelediğine işaret etmektedir.

Yabancı bir ülkedeki halkı etkilemek, onların gönüllerini ve zihinlerini kazanmak, özellikle modern devletlerin farklı enstrümanları devreye sokarak ulaşmaya çalıştığı bir dış politika hedefi olmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra küreselleşmenin ivme kazanması ile birlikte medya ve enformasyon da küreselleşme trendinden etkilenmiş ülkelerin kamuoyları kendi sınırları dışından gelen enformasyonun etkisine daha açık hale gelmiştir. Joseph Nye'nin ifade ettiği gibi "enformasyon çağında kimin ordusunun kazanacağı kadar hangi ülkenin hikâyesinin galip geleceği" önemli olmuştur.¹⁶¹ Dolayısıyla enformasyon çağında medya ve enformasyonun uluslararası etkisi, hükümetlerin daha fazla önemseddiği bir mesele haline gelmiş, yabancı ülkelerde etki üretmek isteyen devletler bunu bir dış politika enstrümanı olarak kullanmanın yollarını aramıştır.

Etkisinin sınanması çok zor olsa da medyanın yaydığı enformasyonun, yabancı ülkelerdeki kitlelerin duygu ve düşüncelerini etkilediğine inanılmaktadır. Çoğu ülke bu tarz enformasyon kullanımını gerçekleştirmektedirler. Bu sayede bir ülkenin yabancı bir ülke ile ilgili belirli dış politika hedeflerinin toplum tarafından kabulünün kolaylaştırıldığı düşünülmektedir. Medyanın yabancı ülkelerdeki elitler nezdinde dahi rıza üretebileceği

¹⁶⁰ Jean-Frédéric Morin ve Jonathan Paquin, *Foreign policy analysis: A toolbox*, (Springer, 2018), s. 32.

¹⁶¹ J. S. Nye, "The Future of Soft Power in U.S. Foreign Policy," *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, (ed. I. Parmar and M. Cox), (London, Routledge, 2010), s. 8.

varsayılmaktadır.¹⁶² “Yumuşak güç” kuramının ülkelerin dış politika hedeflerine hizmet edebilecek bir düzeyde konumlandığı medyanın ne kadar etkili olduğu konusu, tartışmalara neden olsa da devletlerin uluslararası etki gösterebilecek medya kuruluşlarına yatırım yapmayı tercih ettiği gözlemlenmiştir.¹⁶³

Soğuk Savaşın ardından medya ve dış politika ilişkisi büyük bir dönüşüm yaşamıştır. 90’lardan sonra medyanın uluslararası politikaları etkileyen hatta belirleyen bir enstrümana dönüştüğü yorumları literatürde ciddi tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bu tartışmalar iki kavram veya görüş etrafında şekillenmiştir. Bunlardan birincisi “CNN etkisi” diye tabir edilen ve uluslararası kamuoyunun büyük medya kuruluşlarınca yayılan enformasyonla etkilenmesini ifade eden kavramdır. Bu kavram daha çok K. Irak ve Somali müdahalesinden sonra Batı’da medyanın uluslararası kamuoyunu etkileme gücünü tartışmaya açan ve medyanın bu müdahalelerde kamuoyu oluşturma gücünü belirtmek için ortaya atılmıştır.¹⁶⁴ Bu yaklaşım medyanın özellikle Batı dünyasının kamuoylarında karar alıcıları baskı altına alacak düzeyde bir etki üretebildiği ve dış politika yapımını bir anlamda elitlerin kontrolünden çıkarabildiği bir güce eriştiğine işaret etmektedir. “CNN etkisi” medyanın kamuoyu oluşturarak karar alıcıları, işaret edilen pozisyonu almaya zorladığı gibi karar alma sürelerini kısaltacak kadar baskı oluşturduğu yorumlarına bile sebebiyet vermiştir.¹⁶⁵

CNN etkisi ile birlikte uluslararası politikalar ile medya ilişkisini tanımlayan bir diğer görüş de Herman ve Chomsky’nin “rızanın imalatı” diye adlandırdığı kavram etrafında şekillenmiştir. Bu kavramla devletlerin uyguladıkları dış politika kararları konusunda kamuoyunu ikna etmek yani toplumsal rıza üretmek için medya aracılığıyla yaptığı enformasyon kampanyalarıdır. Bu görüşe göre hükümetlerin medya ile kaçınılmaz çıkar ilişkisi olduğu ve bu nedenle medyanın devletin politikalarını topluma kabul ettirmek için önemli bir rol oynadığı iddia edilmektedir.¹⁶⁶ Mezkûr kavramsallaştırma esasında medyanın bilinçli ve planlı bir şekilde devletler veya hükümetler tarafından kullanılan bir enstrüman olduğu ve enformasyonun hükümetin belirlediği stratejilere göre

¹⁶² Joanna Szostek, “Russia and the news media in Ukraine: A case of “soft power”?”, *East European Politics and Societies* 28, S. 3, (2014), s. 463.

¹⁶³ Joseph S. Nye, “Soft power”, *Foreign Policy*, S. 80, (1990), s. 153-171.

¹⁶⁴ Piers Robinson, *The CNN effect: The myth of news, foreign policy and intervention*, (Routledge, 2005), s. 10-12.

¹⁶⁵ Babak Bahador, *The CNN effect in action: How the news media pushed the West toward war in Kosovo*, (Springer, 2007), s.7.

¹⁶⁶ Herman ve Chomsky, *Rızanın İmalatı*, (BGST Yayınları, 2012).

şekillendirilerek takdim edildiğine işaret etmektedir. Buna göre Gramsci'nin “zora karşı rıza” tahlilinde olduğu gibi medyanın toplumsal rıza üreten bir konumda olduğu ve hegemonyanın bir aracı olarak hizmet ettiği öne sürülmektedir.¹⁶⁷

Medya ve enformasyon, devletlerin dış politika stratejilerinin farklı ülkelerin kamuoylarında kabul görmesini mümkün kılabilen güçlü etki araçlarıdır. Zira bu araçlar, özneler (devletler) ve onların temsilcilerini yansıtarak yabancı ülkelerdeki toplumları etkilemeyi hedeflemektedir.¹⁶⁸ Enformasyon teknolojilerinin devletler arasındaki güç ve etki savaşlarına dahil olması, dış politika enstrümanlarını dönüştürerek yumuşak güç unsurlarının işlevini arttırmıştır. Medya ve enformasyon bir yumuşak güç unsuru olarak kullanılırken çoğu zaman devletlerin dış politikalarını yabancı ülkelerde tanıtmak, kabul ettirmek veya meşrulaştırmak gibi pozitif sayılacak saiklere sahiptir. Ancak bazı durumlarda devletler belli bir dış politika hedefi ile yabancı ülkelerde kamuoylarını yanıltma yoluna da gidebilmektedir. Burada konvansiyonel veya dijital medya unsurları yumuşak güç unsuru olmaktan çıkıp psikolojik harekât veya psikolojik savaşın enstrümanı haline dönüşebilmektedir.

1.2.2. Dış Politika, Psikolojik Harp Konseptleri ve Dezenformasyon

Bu çalışmanın temelini teşkil eden dezenformasyonun dış politik araç olarak kullanılması uluslararası ilişkiler literatüründe daha çok ‘psikolojik harp’in (psychological warfare) konusu olarak ele alınmıştır. Daha çok Soğuk Savaş döneminde kullanılan bir yöntem ve konsept olan psikolojik harp, genelde düşman veya hedef ülkeye ait bireylerin, grupların veya toplumların tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını uygulayıcı devletin amaçlarına uygun bir şekilde etkilemeyi amaçlayan ve çeşitli teknikleri içeren geniş bir kavramdır.¹⁶⁹ Bu yöntem daha çok askeri bağlamlarda kullanılsa da farklı kurum ve disiplinlerin başvurduğu bir enstrüman olabilir.¹⁷⁰ Psikolojik harp propaganda, aldatma, psikolojik hareket, etki/nüfuz operasyonları gibi unsurları içermektedir. Barış veya savaş zamanında

¹⁶⁷ Peter D. Thomas, *Gramsci çağı: Felsefe-hegemonya-marksizm*, (Dipnot Yayınları, 2013), s. 229-231.

¹⁶⁸ Giuseppe Anzera, Alessandra Massa, “Using International Relations Theories to Understand Disinformation: Soft Power, Narrative Turns, and New Wars”, *Politics of Disinformation: The Influence of Fake News on the Public Sphere*, (John Wiley & Sons, 2021), s. 36.

¹⁶⁹ William E. Daugherty ve Morris Janowitz, *Psychological Warfare Casebook, Operations Research Office*, (The Johns Hopkins University, 1958), s. 11.

¹⁷⁰ Yunus Karaağaç, “Sinir Savaşının Aktörleri: Psikolojik Harp, Psikolojik Harekât ve Propaganda”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, S. 2, (2018), s. 80-97.

hedef ülkenin askerlerinin veya sivillerinin elindeki silahlar kadar toplumlarının zihnindeki fikirleri, inançları, hükümleri ve genel olarak psikolojik durumları psikolojik harbin ilgi alanına girmektedir. Soğuk Savaş döneminde kullanılan psikolojik harp yöntemi ve konseptini düşman ülkenin savaşma iradesini zayıflatma veya yok etme gibi askeri mantığın şekillendirdiği hedefler belirlemiştir.¹⁷¹ Ancak bu konsept Soğuk Savaş'tan sonra internetin, 2000'li yıllardan sonra da sosyal medyanın yaygınlaşması ile değişime uğramıştır. Son yıllarda tehditlerin çoğalması, çeşitlenmesi veya melezleşmesi (hybrid) ile kitle iletişim araçlarının dönüşmesi gibi (dijital çağ) psikolojik harp kavramının çerçevesi stratejik iletişim ve kamu diplomasisi gibi kavram ve konseptlerle geçişken olmaya başlamıştır. Dijital çağın ürettiği dinamikler, psikolojik harp kavram ve yöntemlerinden daha sofistike ve spesifik konseptlerin birbirleriyle içkin olduğu bir alana dönüşmüştür.

Soğuk Savaş'tan sonra savaş ve çatışma olguları büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle devlet dışı aktörlerin ortaya çıkması gayrinizami faaliyetleri ön plana çıkarmış ve psikolojik harbin doğasını değiştirmiştir. Psikolojik harp, psikolojik harekât ve propaganda gibi genellikle birbirlerinin yerine kullanılan¹⁷² kavramların amacı benzer olsa da hedef kitle ve uygulamaları farklılık göstermektedir. Clausewitz'in "tüm askeri eylemler, psikolojik güçler ve etkileriyle iç içe geçmiş durumdadır"¹⁷³ ifadesinden de anlaşılacağı üzere harbin psikolojik yönden icrası en az askeri eylemler kadar mühim olagelmıştır.

Psikolojik harp bir aktörün diğer bir aktör veya toplum üzerinde kendi çıkarlarına uygun bir şekilde dış politika stratejilerini uygulamak amacıyla, hedef kitlenin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarına tesir etmek hatta dönüştürmek amacıyla düzenlediği sindirme, korkutma ve propaganda gibi yöntemlerin genel adıdır. Psikolojik harp, düşmanın inançlarını değiştirmeden davranışlarını dönüştürmek şeklinde de anımlanmaktadır.¹⁷⁴ Soğuk Savaş döneminin etkin araçlarından olan psikolojik harp yöntemleri, karşı tarafın mücadele azmini kırmayı ve teslim olmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Psikolojik

¹⁷¹ Saul K. Padover, "Psychological Warfare and Foreign Policy", *The American Scholar*, (1951), s. 151-152.

¹⁷² Karaağaç, "Sinir Savaşının Aktörleri", s. 81

¹⁷³ Alan Beyerchen, "'Clausewitz, Nonlinearity, and the Unpredictability of War'", *International Security* 17, S. 3 (1992), s.59-90.

¹⁷⁴ Christopher Simpson, *Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare 1945-1960*, (New York & Oxford: Oxford University Press, 1994), s. 3-14.

harbin silahları, genellikle beyinleri ve vicdanları ele geçirmeye yönelik sözcüklerden, sembollerden ve sloganlardan oluşmaktadır.¹⁷⁵ Belirlenen sloganların amaca ulaşılana kadar ısrarla tekrarlanması, psikolojik harbin ana unsurunu oluşturduğu ifade edilebilir. Psikolojik harp kavramını örneklemek gerekirse ABD'nin Afganistan ve Irak işgalini, ABD toplumuna ve dünya kamuoyuna "haklı savaş" olarak sunması bir psikolojik harp örneğidir.¹⁷⁶

Psikolojik harp psikolojik harekâtları da içermektedir. Hedef kitlenin duygu, düşünce, inanç, davranış ve toplumun hâkim görüşünü başka bir yöne sevk etmek için yapılan faaliyetler bütününe psikolojik harekât denilmektedir. Psikolojik harekât, düşman veya dost toplulukların düşünceleri, dünya görüşleri, hisleri ve faaliyetlerine tesir etmek için propaganda ve ilgili tedbirlerin planlı uygulanması anlamına gelmektedir. Psikolojik harekât, örgütlü, amacı sadece gerçek kişiler olan, mal ve cana yönelik şiddetten öte, ortaya çıkardığı korku, propaganda ve kışkırtma yöntemleri kullanılarak zihinlerde, duygularda ve davranışlarda etki yapmaya yönelik bilimsel ve sistematik faaliyetler bütünü olarak da tanımlanmaktadır.¹⁷⁷

Sosyo-kültürel tahribata yol açmak için yapılan psikolojik harekât, toplumun temel değer yargılarının istenen düzeye dönüşmesini veya kontrol edilmesini kapsamaktadır.¹⁷⁸ Bu doğrultuda, özellikle dini hassasiyetlerin öne çıkartılması veya inanç değerlerine karşı yapılan dezenformasyon kampanyaları da psikolojik harekâtın bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Dış politikanın bir diğer harekât biçimi de stratejik iletişimdir. Soğuk Savaş döneminde kişilerin bilgiye ulaşması devlet kurumları tarafından engellenebilirken günümüzde çeşitlenen bilgi kaynakları nedeniyle enformasyon akışının kontrolü zorlaşmıştır. Devletler yeni koşullarda iletişimi stratejik bir yetenek haline getirerek enformasyon akışını yönlendirmeye ağırlık vermiştir. Stratejik iletişim, uzun vadeli stratejik hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmak maksadıyla eylem ve söylemin uyumlulaştırılarak mesajların en uygun yer ve zamanda, en uygun vasıta ile güçlü etkiyi yaratacak şekilde, sürekli ve şeffaf bir süreçle (hedef) kamuoyu ile paylaşılması¹⁷⁹ olarak tanımlanabilir. Stratejik iletişimin

¹⁷⁵ Jackie Orr, "The Militarization of Inner Space" *Critical Sociology* 3(2), 2004, s. 451–481.

¹⁷⁶ Karaağaç, "Sinir Savaşının Aktörleri", s. 82

¹⁷⁷ "A.g.e., s. 84

¹⁷⁸ Simpson, *Science of Coercion*, s. 3-14.

¹⁷⁹ Finn Frandsen ve Winni Johansen, "Strategic communication", *The international encyclopedia of organizational communication* (2017), s. 1-9.

nihai hedefi, azami bilgi gücü toplanarak kurumun stratejik hedeflerinin ilgili kamuoyu tarafından en iyi şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Dolayısıyla stratejik iletişim kavramı iletişimin amaçlı kullanımudur.

Stratejik iletişim, günümüzde karmaşıkleşan iletişim sürecini kolaylaştıran bir işlev görerek, uygulanacak kurumsal politikaların belirlenmesinde bir yol haritası oluşturulmasına rehberlik eder. Sorunlar oluştuktan sonra çözmek yerine, zayıf noktaları önceden tespit edip onarmayı hedefler. Kısa dönem faaliyetler yerine uzun soluklu bir çalışmayı gerektirir.¹⁸⁰ Bununla birlikte stratejik iletişim aldatma, manipölasyon ve kandırma maksadıyla yapılan zorlayıcı propaganda tekniklerinden ayrışmaktadır. Bu konsept, mevcut algıyı olumlu yönde şekillendirmek maksadıyla şeffaf ve süreklilik arz eden bir iletişim sürecini kapsamaktadır.

Literatürde stratejik iletişimin kamu diplomasisi (public diplomacy) kavramı ile yakın anlamlı olduğu ve birbirlerinin yerine kullanıldıkları göze çarpmaktadır. Genelde savunma ve güvenlik literatürü stratejik iletişim terimini kullanmayı tercih ederken, ekonomi/ticaret ve siyaset ile ilgili kaynaklar kamu diplomasisi kavramını kullanmayı daha çok tercih ettiğı görölmektedir.¹⁸¹ Emily Goldman’a göre stratejik iletişim; yabancı ülke kamuoylarını etkileme amacı güden kamu diplomasisi, yabancı ölkeleri etkileme amacı güden diplomasi, kendi kamuoyunu etkileme amacı güden halkla ilişkiler faaliyetlerini kurumsal çıkarlar ve uzun vadeli hedefler doğrultusunda kullanan çatı bir modeldir.¹⁸² Bir güvenlik aktörünün stratejik iletişimdeki başarısını belirleyen ana unsur, bu iki boyutun (eylem-söylem birliğinin) birbirini destekleyecek şekilde kullanılmasıdır.¹⁸³ Kendi (öznel) farkını ortaya koyabilen aktör, ‘imkân ve kabiliyet’ ile ‘güvenilirlik’ kavramlarının bir bileşimi olan kurumsal itibarını güçlendirmiş olacaktır.¹⁸⁴ Dijitalleşmenin ürettiğı yeni enformasyon koşullarında kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmek adına ABD, stratejik iletişim konseptine intibak etmeye çalışmıştır. Buna göre bahse konu konsept yakın ilgi gösteren ABD Savunma Bakanlığı, stratejik iletişimi, “ABD’nin ulusal çıkarlarını korumak maksadıyla koordine ve senkronize edilmiş bilgi

¹⁸⁰ Derina Holtzhausen ve Ansgar Zerfass “Strategic Communication: Opportunities and Challenges of the Research Area”, *The Routledge handbook of strategic communication*, (Routledge, 2014), s. 3-17.

¹⁸¹ Philip M. Taylor, *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, (Routledge, 2020), s.7

¹⁸² Emily Goldman, “Strategic Communication Theory and Application”, *US Department of State* (2008), s. 43.

¹⁸³ Goldman, “Strategic Communication”, s. 77-81.

¹⁸⁴ Taylor, *Handbook of Public Diplomacy*, s. 115

harekâtı, medya yönetimi, halkla ilişkiler ve benzeri disiplinlerle hedef kitle ile iletişime geçerek onları daha iyi anlamak ve ABD çıkarları lehine algı oluşturmak” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁵ İlgili kurumun özellikle 2008 yılından bu yana stratejik iletişim modelinin kendi bünyesi içinde kurumsallaşmasına önem vermektedir.

Bununla birlikte bir savunma ittifakı olan NATO’nun da bu konseptte ilgi gösterdiği gözlemlenmiştir. Buna göre kendini Avrupa-Atlantik bölgesinde görev yapan bir savunma örgütünden küresel bir güvenlik aktörüne dönüştürmek isteyen bir kurum olarak NATO, bu amacını gerçekleştirmek için stratejik iletişimi önemli bir araç olarak görmektedir.¹⁸⁶ Esasında NATO’nun geleneksel iletişim stratejileri incelendiğinde, Doğu Bloğuna karşı üye ülke kamuoylarını etkileyecek politik söylemler geliştirerek, Sovyet askeri tehdidi konusunda bir farkındalık yaratmaya odaklandığı görülmüştür.¹⁸⁷ Ancak Soğuk Savaş’tan sonra İttifak’ın politikaları değiştiği gibi iletişim stratejileri de dönüşüme uğramıştır.

NATO stratejik iletişim konsepti ile bir yandan meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışırken, öte yandan itibar yönetimini de daha etkili bir şekilde yapmaya çalıştığı görülmektedir.¹⁸⁸ İtibar olgusunun üç kaynağı olduğuna dikkat çekilirken bu kaynaklardan ilkinin “imkân ve kabiliyet” (expertise), ikincisinin karşılıklı işbirliği için gerekli olan “güvenilirlik” (trustworthiness) ve üçüncüsünün ise karşı tarafın da çıkar ve düşüncelerine saygı duyulduğunu gösteren “iyi niyet” (goodwill) olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁹ Stratejik iletişimin NATO içerisinde her türlü planlama ve operasyonel faaliyette de kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemlerle NATO’nun bir savunma ittifakı olarak hem dost hem de düşman toplumlarda pozitif bir imaj kurgulamaya çalıştığı söylenebilir.

Stratejik bir iletişim aracı olarak kamu diplomasisi, “kamuoyunun anlaşılması, bilgilendirilmesi ve etkilenmesi” “faaliyetlerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁰ Kamu diplomasisinin amacı propaganda değil, nesnel verilere ve gerçeklere dayalı stratejik bir iletişim dili inşa etmek ve farklı kesimlerin hizmetine sunmaktır.¹⁹¹

¹⁸⁵ Steve A. Tatham, “Strategic communication: a primer”, *Defence Academy of the United Kingdom*, (Advanced Research and Assessment Group, 2008).

¹⁸⁶ NATO, “NATO Concept for Strategic Communication”, 22 July 2010.

¹⁸⁷ Ian Thomas, “The Promise of Alliance”, (Rowman&Littlefield Publisher, 1997), s.5.

¹⁸⁸ NATO, “NATO Concept for Strategic Communication”, 22 July 2010.

¹⁸⁹ Taylor, *Handbook of Public Diplomacy*, s. 158-162.

¹⁹⁰ Dennis Murphy, “Information As Power: An Anthology of Selected United States Army War College Student Papers”, *US Army War College, Carlisle PA*, (2006), s. 55.

¹⁹¹ Anais Reding ve Kristin Weed, “NATO’s Strategic Communication Concept and Its Relevance For France”, *RAND Papers* (2009), s.13.

Propagandanın literatürde çokça eleştirilen negatif unsurlarından uzak durmaya çalışsa da amaç bakımından kamu diplomasi benzer hedefler taşımaktadır. Özellikle dış politikada kamu diplomasisi enstrümanı, uygulayıcı devletlerin stratejik çerçevesini belirlediği ve hedef toplumların iradelerini istenen yöne sevk etme amacını taşıyarak propaganda konseptinin amaçları ile kesişir.

Kamu diplomasisinin bir diğer önemli unsuru, ulusal ve küresel politikaların belirlenmesinde giderek daha merkezi bir rol üstlenen kamuoyudur. Ulusal ve uluslararası politika süreçleri yakından izlenmekte ve basın aracılığıyla dünya kamuoyuna duyurulmaktadır. Dijital medya kullanımının bireylere kadar yayıldığı bir süreçte kamuoyunun desteğini almadan güvenlik, dış politika, ekonomi, enerji yahut herhangi bir konuda politika belirlemek ve uygulamak zordur.¹⁹² Başarılı bir kamu diplomasisinin etkili olabilmesi için uygulanan politikaların şeffaf, rasyonel, toplumun faydasına, ikna edici ve savunulabilir olmasıdır.¹⁹³ Evrensel hukuk kurallarını ihlal eden, adaletten uzak, tehdit, zorbalık, işgal, katliam, soykırım gibi gayr-ı meşru yöntemlere dayanan politikaları savunmak ve dünya kamuoyuna kabul ettirmek zordur. Güvenlik ve istihbarat kurumları, operasyonlarının meşruiyetini, ulusal güvenlik kaygılarını, terör örgütlerinin manipülasyonlarını, aleyhlerine yürütülen dezenformasyon kampanyalarını kamuoyuna anlatmak ve ikna etmek durumundadır. Bu alanda yapılacak tüm faaliyetler kamu diplomasisi alanına girmektedir.

Psikolojik harp, stratejik iletişim ve kamu diplomasisi kavramlarının yukarıda yer verilen tanımlamalarından da anlaşılacağı üzere birbiriyle benzeşen ve ayrışan boyutları bulunmaktadır. Psikolojik harp çoğu zaman belirli bir hedefe yönelik yapılan ve daha çok operasyonel faaliyetleri içeren yöntemlere sahiptir. Devletlerin milli menfaatler söz konusu olduğunda aldatma, çarpıtma veya korkutma yöntemlere başvurabilmektedir. Dolayısıyla psikolojik harp, daha çok düşman hedeflere odaklanan negatif gündemli bir eylem tarzıdır. Psikolojik harp konseptinin olumsuzluk içeren eylem tarzı nedeniyle dezenformasyon daha çok bu konseptin içerisinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda dezenformasyon, bir ülkenin dış politika hedeflerini ilerletmek için yalan veya yanıltıcı bilgi kullanmaya odaklanan psikolojik harbin bir alt kümesi olarak değerlendirilmektedir.

¹⁹² İbrahim Kalın, “Soft Power and Public Diplomacy in Turkey”, *Perceptions Journal of International Affairs* 16, S. 3, (Güz 2011), s. 5-23.

¹⁹³ Yusuf Arslan, “ABD ve İngiltere’de Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, (Y. Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014), s. 216.

Dezenformasyon, yalan haber veya çarpıtma kampanyaları uygulayıcı ülkenin diğer ülkelerin veya uluslararası aktörlerin itibarını zedeleme, kafa karışıklığı yaratma, toplumsal kutuplaşma veya istikrarsızlık üretmeyi hedefler.

Bir dış politika aracı olarak dezenformasyon, uygulayıcı devletin rakip veya düşmanlarının inandırıcılığını sarsma, hükümetlerini istikrarsızlaştırma veya diğer devletlerin davranışlarını etkileme gibi belirli amaçları gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Dezenformasyonu bir dış politika aracı olarak kullanan devletler siyasi veya stratejik kazançlar elde etmek için bilgi ekosistemindeki zayıflıklardan yararlanarak enformasyon operasyonlarına girişebilmektedir. Ancak dijital çağın ürettiği yeni enformasyon ortamı, bu tarz operasyonların parmak izlerinin daha kolay fark edilmesine olanak sağlamaktadır.

1.2.3. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Dezenformasyon

Devletler veya devlet dışı aktörler hedef olarak belirledikleri ülkelerdeki toplumların içerisinde anlaşmazlıklar üretmek, kırılganlık oluşturmak, bölünmüşlüğü arttırmak veya aşırıcı hareketlerin istediği ortamları oluşturmak maksadıyla dezenformasyon faaliyetlerinde bulunabilirler. Uygulayıcı devlet veya aktör, hedef ülkede ürettiği kırılganlık veya istikrarsızlıktan etkilenen hükümet kararlarından stratejik olarak yararlanır ve böylelikle kendi uluslararası etkisini veya nüfuzunu artırır. Bu nedenle dezenformasyon uluslararası ilişkilerde dış politikanın bir aracı olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁴

Dezenformasyon kampanyalarına dünyanın birçok ülkesi maruz kalmaktadır. Ancak dış kaynaklı bir tehdit olarak dezenformasyon meselesini daha çok Batılı ülkelerin gündemine aldığı ve bu konuda önemli sayılacak seviyede bir literatür geliştirdiği ortadadır. Dezenformasyonun ürettiği tehlikelere değinen çok sayıda akademik çalışmadan farklı olarak Bennet ve Livingston demokratik ülkelerdeki toplumların içindeki fay hatları ve değişen enformasyon ortamına da odaklanmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bennet ve Livingston sorunun köklerine inerek demokrasinin toplumlardaki meşruiyet sorununun resmi enformasyona dair güven bunalımına neden olduğunu dolayısıyla da dezenformasyonun bu kırılganlıkların yegâne sebebi olmadığını öne

¹⁹⁴ André W.M. Gerrits, “Disinformation in international relations: How important is it?”, *Security and human rights* 1-4, S. 29, (2018), s. 4-8.

sürmektedir.¹⁹⁵ Dezenformasyona bir enstrüman olarak başvuran ülkelerin bu alandaki faaliyetlerini incelerken maruz kalan ülkenin iç dinamiklerinin de ıskalanmaması gerektiğine işaret eden bu tespit, konuyla ilgili tahlillerin daha sıhhatli yapılması gerektiğine dair bir uyarı niteliğindedir.

Dezenformasyon kavramının kendisi ile doğrudan ilgilenmese de uluslararası ilişkiler disiplini, bu kavram ve konseptin ürettiği sonuçları anlamaya yönelik teorik çerçeveler sunmaktadır.¹⁹⁶ Daha önceki bölümlerde genişçe yer verildiği üzere dezenformasyon daha çok toplumların zihinlerini etkilemeye çalıştığı için uluslararası ilişkilerdeki en önemli kavram olan “güç” ile doğrudan bir ilişkisi olmayıp, belirleyici bir rolü olmadığı kabul edilmektedir. Ancak iletişim disiplininin önemli isimlerinden Harold Lasswell, propaganda veya onun alt konseptlerinin dergiler, broşürler veya kitaplar gibi yayın üretim araçlarının kontrolüne, ürünü yani yayınların dağıtılmasına odaklanmış bir maddi faaliyet olarak görmektedir.¹⁹⁷ Bununla birlikte dezenformasyonun bir iç politika unsuru olarak daha çok iletişim çalışmaları ve siyaset bilimi disiplini tarafından ele alındığı gözlemlenmektedir.¹⁹⁸ Sınırlı da olsa uluslararası ilişkiler kuramlarının bu konuyu belirli kavram setleriyle ele almaya çalıştığı da göze çarpmaktadır. İlerleyen paragraflarda, farklı teorilerin bu kavramı nasıl ele aldıkları incelenmiştir.

Uluslararası ilişkilerin kurucu metinlerinden sayılan “Yirmi Yıl Krizi” kitabında Edward Hallett Carr, disiplinin propaganda kavramı ile ilişkisini irdelemeye çalışmıştır. Kariyeri sırasında Birleşik Krallık’ın Enformasyon Bakanlığı’nda da görev yapmış olan Carr¹⁹⁹ bizatihi propaganda üretimine de katkı sağlamış ve bu konseptin niteliğini yakından tanımıştır. Carr’a göre propaganda, broşürlerden, televizyon, radyo veya sinemaya kadar çeşitli medya alanlarda ortaya çıkmaktadır. Propagandanın niteliğini siyasi ve kültürel olarak tasnif eden Carr, bu ayrımın her zaman belirgin olmadığını belirtir. İdeoloji,

¹⁹⁵ W. Lance Bennet ve Steven Livingston, “The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions”, *European journal of communication* 33, S. 2, (2018), s. 135.

¹⁹⁶ Christina La Cour, “Theorising digital disinformation in international relations”, *International Politics* 57, S. 4, (2020), s. 709.

¹⁹⁷ Alexander Lanoszka, “Disinformation in international politics”, *European journal of international security* 4, S. 2, (2019), s. 231.

¹⁹⁸ Deen Freelon ve Chris Wells, “Disinformation as political communication”, *Political communication* 37, S. 2, (2020), s. 149; W. Lance Bennet and Steven Livingston, “The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions” *European journal of communication* 33, S. 2, (2028), s. 122-139.

¹⁹⁹ Carr, iki dünya savaşı arasında mezkûr bakanlığın kuruluşuna da katkı veren isimlerden biri olmuştur. Bkz. Charles Jones, E. H. Carr and *International Relations: A Duty to Lie*, (Cambridge University Press, 1998), s. 24.

genellikle uluslararası retorikle kamufle edilen ana bileşendir.²⁰⁰ Dolayısıyla propaganda malzemesinin kültürel içeriğe sahip olması onun siyasi bir amaca hizmet etmesine mâni değildir. Etkili bir propagandanın gerçeklikle uyumlu olması gerektiğini, yalanların (dezenformasyon) etkisinin sınırlı olduğunu vurgulasa da Carr, propagandanın bir ulusun veya devletin ekonomik ve askeri kapasitesi ile ilişkili olduğuna vurgu yapması dikkat çekicidir. Bu yaklaşıma göre güçlü devletlerin inşa ve takdim ettiği gerçeklik güçsüz olanlarıkinden daha etkilidir. Uluslararası ilişkilerdeki realist ekol propagandayı dolayısıyla da dezenformasyonu Carr'ın konumlandırmasına yakın bir çerçevede ele almaktadır. Devletler birbirlerinin niyetleriyle ilgilendiği için dezenformasyon realistlerin nazarında önem kazanmaktadır. John Mearsheimer, "Why Leaders Lie" başlıklı eserinde liderlerin avantaj kazanmak veya rakipleri şaşırtmak için zayıflık numarası yapma ihtimaline rağmen liderlerin birbirlerine aslında nadiren yalan söylediklerini ifade etmektedir.²⁰¹ Buna göre liderler yalanı, iç kamuoyuna yönelik bir araç olarak kullanabilmektedir. Mearsheimer devletlerin kendilerini daha doğru bir ifadeyle gerçek güç ve kapasitelerini doğru takdim etmeme eğiliminde olabileceklerine vurgu yapmaktadır. Bu da esasında devletlerin veya liderlerin birbirlerini yanıltmak için dezenformasyon seçeneğine başvuracaklarını göstermektedir.

Mearsheimer'a göre, yalan söylemek, gerçeğin bir kısmını gizleme (concealment) ve gerçeği bükme (spin) olan üç aldatma biçiminden biridir.²⁰² Bu ayrımla Mearsheimer, esasında dezenformasyonun günümüzdeki kullanım biçimine ilişkin en azından Carr'ın propaganda kavramından daha yakın bir tanımlama yapmaktadır.²⁰³ Zira tıpkı gerçeği bükme veya gerçeğin bir kısmını gizlemede olduğu gibi dezenformasyon veya yalan, rakibi veya hedef kitleyi yanıltmayı hedeflemektedir. Bu anlamda dezenformasyon uygulayıcı aktörün lehine ve hedef ülke veya toplumun aleyhine sonuçlar üretebileceğinden, diğer maddi güç unsurlarının yanında destekleyici bir fonksiyon ifa etmektedir. Bu noktada dezenformasyon konsepti, realist teorinin dikkate alabileceği bir boyut kazanmaktadır.

Yapısal realistler bu konsepti, devletlerin istihbarat yetenekleri zaviyesinden ele alma imkânına sahiptir. İstihbarat, devletlere rakiplerinin niyetlerini, kararlılıklarını ve

²⁰⁰ La Cour, "Theorising digital disinformation", s. 713-715.

²⁰¹ John J. Mearsheimer, *Why leaders lie: The truth about lying in international politics*, (Oxford University Press, 2011), s. 6-7.

²⁰² Mearsheimer, *Why leaders lie*, s. 19-20.

²⁰³ La Cour, "Theorising digital disinformation", s. 716.

yeteneklerini tahmin etmelerinde yardımcı olurken karşı istihbarat, başkalarının istihbarat çabalarına karşı savunma yapmasına yardımcı olmakta veya yenilmesine sebep olmaktadır.²⁰⁴ Dolayısıyla burada istihbarat eğer maddi bir güç olarak kabul edilecekse dezenformasyon, rakiplerin yeteneklerini zayıflatma becerisi olarak değerlendirilmektedir.²⁰⁵ Bu durumda dezenformasyonun daha çok saldırgan realistlerin kabul edebilecekleri bir güç kazandırma veya rakibi yıpratma aracı olarak ele alındığı ifade edilebilir.

Son yıllarda akademisyenlerin ve politika yapıcılarının odaklandığı bir alan haline gelen jeopolitik, medya ve sosyal platformlar aracılığıyla popülerlik kazanmıştır. Bu da beraberinde jeopolitik söylemin biraz daha demokratikleşmesi dolayısıyla da kamusal alana daha fazla taşınmasına neden olmaktadır. Bu gerçeklik, coğrafi tasavvurlar ile güç yapılarının anlaşılmasını zorlaştırmakta ve tartışmaların doğasını değiştirmektedir. Coğrafi soyutlamalar ve güç dinamiklerinin kamuoyu ve medya temsilleri tarafından giderek daha fazla yorumlanması, dijital çağın yeni bir dinamiği olarak karşımızda çıkmaktadır. İnsanlar artık jeopolitik bilginin pasif alıcıları değil, sıklıkla medya ve eğlence aracılığıyla bu bilginin aktif yorumlayıcısı konumundadır.

Anzera ve Massa'ya göre jeopolitik temsilleri esas alan bu tartışmanın merkezinde, medyanın siyasi algıları şekillendirmede önemli bir rol oynayan “görsel güç” kavramı bulunmaktadır. Geleneksel güç yapıları ekonomik ve askeri güçte temellenirken; görsel güç duygusal, fizyolojik ve sembolik etkiler üzerinden işlenmektedir. Bu temsili güç formu, görsel materyallerin ve medya anlatılarının küresel önemli konuları ve uluslararası gündemleri belirleme ya da en azından etkileme potansiyelini taşıyabilecek bir nitelik kazanmaktadır. Bahse konu etkileşim, kamuoyunu dezenformasyon ve manipülasyon risklerine karşı daha kırılgan kılmakla birlikte uluslararası politikanın karmaşık ortamında gerçeği kurgudan ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır.²⁰⁶

Rasyonalistler, devletlerin niyetlerini anlamaya önem verdikleri için dezenformasyonun bu hususta oluşturduğu etkiye ilgi duyabilmektedir. Rasyonalistler devletlerin iş birliği yapma ve anlaşmalara uymaya meyyal olduğunu savunmaktadır. Anarşinin devletlerin

²⁰⁴Lanoszka, “Disinformation in international politics”, s. 231.

²⁰⁵ John J. Mearsheimer, “The false promise of international institutions”, *International Security* 19, S. 3, (1994), s. 11.

²⁰⁶ Giuseppe Anzera ve Alessandra Massa, “Using International Relations Theories to Understand Disinformation: Soft Power, Narrative Turns, and New Wars”, *Politics of Disinformation: The Influence of Fake News on the Public Sphere*, (Wiley Blackwell, 2021), s. 41.

niyetlerine ilişkin belirsizliğe neden olduğu konusunda yapısal realistlerle hemfikir olsalar da rasyonalistler bu belirsizliğin çözümlenebilir olduğuna inanmaktadır.²⁰⁷ Rasyonalistler dezenformasyona, enformasyonun niyetleri doğru bir şekilde değerlendirme kapasitelerine dayanarak yaklaşmaktadır. Buna göre devletlerin niyetlerini anlamak ve doğru enformasyonu yanlıştan ayırt etmek için sinyal gönderme ve tarama gibi yöntemleri kullanabileceklerine inanmaktadır. Rasyonalistlere göre, her eylem veya sinyal güvenilir bir bilgi kaynağı değildir. Bazı sinyaller ucuz veya kıymetsiz olarak görülmektedir. Zira bunlar herhangi bir devlet tarafından gönderilebilmektedir. Ancak maliyetli sinyaller daha güvenilir bilgi kaynakları olarak değerlendirilebilir. Bu sinyalleri göndermek için önceden belirli bir maliyet ödenmesi gerekmektedir ve bu tür eylemler, devletlerin gerçek niyetlerinin daha doğru bir göstergesi olarak kabul edilir.²⁰⁸ Bu perspektife göre, rasyonalistler bir bilginin veya sinyalin maliyetine bakarak dezenformasyonu değerlendirmekte ve sadece maliyetli sinyallerin güvenilir olduğuna inanma eğilimi göstermektedir.

Dezenformasyona dair neoliberal teorinin önemli isimlerinden Joseph S. Nye'in Kamu Diplomasisi kavramı, dezenformasyonun nasıl ele alınması gerektiğine dair kısıtlı da olsa bir çerçeve sunmaktadır. Nye'e göre kamu diplomasisi sadece hükümetlerle değil, diğer ülkelerin halklarıyla iletişim kurma ve onları cezbetme çabasıdır. Propaganda ise güvenilir olmayan ve tek taraflı bir iletişim yöntemidir. Esasında hem propaganda hem de kamu diplomasisi, bir ulusun yumuşak gücünü artırmayı amaçlamaktadır. Ancak, kamu diplomasisi, sivil toplumu dahil ederek ve uzun vadeli ilişkiler kurarak propagandanın ötesine geçtiği için daha şeffaf ve etkili olarak görülmektedir. Nye'a göre yumuşak güç stratejisinin başarısı, uygulanan toplumlarda meşru olarak görülen kültür, siyasi değerler ve dış politikalar olmak üzere üç kaynağa da dikkat edilmesine ve çift yönlü bir iletişim halinde olmasına bağlıdır.²⁰⁹

Nye'in yumuşak güç kuramı esasında dezenformasyon kavramının bağlamını değerlendirmek için gereken kavram setini sunamamaktadır. Zira yumuşak güç devletlerin farklı ülkelerdeki toplumların nezdinde daha çok pozitif bir etki üretmeyi

²⁰⁷ John J. Mearhheimer, "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War", *National and International Security*, (Routledge, 2018), s. 107-158; Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, (Long Grove, Waveland, 1979), s. 135-136.

²⁰⁸ Lanoszka, "Disinformation in international politics. 231-232.

²⁰⁹ Joseph S. Nye, "China and soft power", *South African Journal of International Affairs* 19, S. .2, (2012), s. 151-154.

hedeflediğini ifade etse de bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak negatif anlatılara da başvurabildiği vaki olmuştur. Bununla birlikte Nye'in bahsettiği çift yönlü iletişim, dezenformasyon uygulayıcılarında da vardır. Dezenformasyon kampanyaları yapan devletler hedef toplumun dinamiklerini okuyarak dezenformasyon stratejileri uygularlar.²¹⁰

İnşacıların dezenformasyon konseptini ele almak konusunda birtakım zorlukları bulunmaktadır. İnşacı kuramlara dair literatür genellikle belirli norm ve değerleri ön plana çıkarır. Zira liderlerinin motivasyonları temelde bilinebilir değildir. Bununla birlikte bu kuram, devletlerin bazı durumlarda normları kendi lehine kullanabileceğini hatta istismar edebileceğini kabul etmektedir. Normlar üzerinden yapacağı baskılar neticesinde hedef ülkeden bazı avantajlar da elde edilebilir. Lanoszka burada önemli bir soru sormaktadır. Normlar üzerinden baskı yapılabilecek ülkelere neden dezenformasyon kampanyaları yapılsın ki? Bu ülkeler zaten ortak değerler ve benzer anlam dünyasına sahiptir ve bunların çelişkileri ortaya çıkararak fayda elde edilmesi güçtür. Yıkıcı amaçları nedeniyle dezenformasyon esasında ideolojik, kimliksel veya politik tercihler bağlamında karşıt konumundaki rakip ve düşmanlara veya onların etki alanlarına yönelik uygulanabilen bir enstrüman olarak kabul edilmektedir.²¹¹

İnşacı yaklaşım, geleneksel teorilerden farklı olarak “devlet dezenformasyondan ne anlıyorsa o öyledir”²¹² tanımlamasıyla karşılık bulmaktadır. Dezenformasyonun bilgi, medya, akademik yayınlar, düşünce kuruluşları gibi çok yönlü yayılım kazandığı muhtelif mecralar söz konusudur. Devletlerin dezenformasyonu kimi zaman güvenlikleştirme kimi zamansa güvenlik dışılaştırma için kullandığı genellemesini yapmak yanlış bir çıkarsama olmayacaktır. Dolayısıyla devletler dış politikalarında yahut iç siyasetlerinde yapacakları eylemleri meşrulaştırma noktasında başvurdukları dezenformasyon faaliyetlerinin araçlarını da inşa etmektedirler. Bu inşa süreci ülkenin dış politika norm ve kültüründen kaynaklanmaktadır. Televizyon haberciliği yoluyla ABD'nin, Saddam'ın elinde nükleer silah olduğu gerekçesiyle Irak'ı hasım devlet olarak tanımlaması hususu dezenformatif bilginin güvenlikleştirici yönünü yansıtmaktadır.

Buna ek olarak yine ABD'nin Suriye'de yer alan terör örgütü PKK/PYD/YPG yapılanmasını sözde “özgürlük savaşçısı” nitelemeleriyle gerek sosyal medya gerekse

²¹⁰ La Cour, “Theorising digital disinformation”, s. 717-718.

²¹¹ Lanoszka, “Disinformation in international politics”, s. 231-232

²¹² Alexander Wendt'in “Devlet anarşiden ne anlıyorsa odur” ifadesinden hareketle ortaya atılmıştır.

resmi devlet organlarının basın açıklamaları aracılığıyla güvenlik dışılaştırmaya çalışmıştır.²¹³ Sonuçta, devletin dezenformasyonu nasıl ve ne amaçla yaymaya çalıştığı meselesi inşa edilmiş güvenlik anlayışıyla doğru orantılıdır.²¹⁴

Aydınlanma ve devlet inşası süreciyle ortaya çıkan hikmeti hükümeti (raison d'etat) sağlamak maksadıyla dezenformasyona başvurulması, Post-pozitivizm ve eleştirel teoriler tarafından eleştirilmiştir. Hak, eşitlik, özgürlük, güç ve adalet gibi kavramları dikkate alan eleştirel teori, geleneksel teorilerin odaklandığı rijit “dış politika için dezenformasyon” maksadını; iktidar olanın, kendi gücünü belirtmek amacıyla kullandığı bir strateji olarak ifade etmektedir. Bu noktada iktidar olan uluslararası ortamda ya da iç siyasetinde dezenformasyon yoluyla yeniden söylem ürettiği gibi halihazırda “haklı” olanın söylemini elimine de edebilir. Bu yüzden askeri, ekonomik ve toplumsal açıdan kudretli olanın “hegemonik” açıdan bir güce dönüşmesinde, medya ve dezenformasyon tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Eleştirel teoriler göre ise bu durumda normatif veya adil bir uluslararası ortamdan söz etmek mümkün olmadığı gibi halkına dezenformasyon içeren bilgiler ile hükmetmeye çalışanın hiyerarşik düzeninin sarsılması gereklidir. Nitekim feminizm, çevreci yeşil hareketler, LGBT gibi çeşitli oluşumlar eleştirel teorilerin söz konusu varsayımları ile hareket etmektedir. Cinselliğin, çevresel problemlerin ya da çeşitliliklerin marjinalize ve radikalize edilmesi ile ortaya çıkan bu oluşumlar, karşıtlık yaratabilmek ve eleştiri oluşturabilmek adına “kimliksizlik” ilkesini benimsemiştir. Dezenformasyonun belli bir kimliği ya da cinsiyeti baskın kılmayı amaçladığını varsayan bu yaklaşım, her türlü güç ilişkisinde baskın olanın eleştiri maksadını ön plana çıkarmaktadır. O yüzden ki, eleştirel teoriye göre dezenformasyon, baskın olan aktörün veyahut koşulun dayatmasıdır.²¹⁵ Dolayısıyla bu teoriye göre güçlü olan taraf, kendi baskınlığını tahkim etmek için karşısındaki unsurlara dair dezenformasyon üreterek, hedef unsurların kamuoyu nezdinde uçlarda kalmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorilerinin dezenformasyon konseptini açıklamak konusunda kapsamlı bir çerçeve oluşturamadığı aşıkardır. Şu aşamada teori, dezenformasyon

²¹³Jülide Karakoç, “Revisiting multilateralism in the Middle East Between Securitization and Desecuritization of the Kurds”, *British Journal of Middle Eastern Studies* 48.5 (2021), s. 960-978.

²¹⁴ “Bush, The Media & Misinformation Surrounding the Iraq War.” *A News Education*, Erişim Tarihi: 19/07/2023.

²¹⁵ Rachel Kuo ve Alice Marwick, “Critical disinformation studies: History, power, and politics”, *Harvard Kennedy School Misinformation Review* 2, C. 4 (Ağustos 2021), s. 2-7.

uygulayanların motivasyonunu anlamaya yönelik sınırlı imkanlar sunabilmektedir.²¹⁶ Mevcut uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan çalışmalara bakıldığında, dezenformasyonun uluslararası siyasette ürettiği etkiyi anlamak için uluslararası ilişkiler disiplininin yardımcı bir disiplin olduğu ifade edilebilir. Ancak dijital medyanın güçlü bir etki aracı olduğu ve bu mecraların ürettiği temsiller yadsınamaz bir politik tesir üretebilmektedir. Günümüzün karmaşık bilgi ekosistemi, teknoloji ve kontrol edilemez düzeydeki içerikler, kamusal alanı kontrolsüz bir şekilde etkileyebilmektedir. Sanayileşmenin ardından teknolojilerin güç mücadelesinin önemli bir unsuru olmasının ardından, güç kavramı da çevrimiçi alanlarda hissedilir olmaya başlamıştır.²¹⁷ Bu nedenle uluslararası ilişkiler disiplinde, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin dezenformasyonu neden ve nasıl kullandıklarını, bu enstrümanın günümüz uluslararası politikasında neden daha yaygın hale geldiğini²¹⁸ anlamak ve açıklamaya yönelik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

²¹⁶ La Cour, “Theorising digital disinformation”, s. 719.

²¹⁷ Anzera ve Massa. “Using International Relations”, s. 36.

²¹⁸ Christina La Cour, “Theorising digital disinformation in international relations”, *International Politics*, S. 57.4, 2020, s. 719.

2. BÖLÜM: RUS DIŞ POLİTİKASI VE DEZENFORMASYON

Modern dünya düzeninde dezenformasyon, uluslararası siyasetin en etkili silahlarından biri haline gelmiştir. Bu stratejik araç, hükümetlerin kamuoyunu etkileme ve uluslararası ilişkileri yönlendirme kapasitelerini artırmaktadır. Dünya devletleri arasında ise özellikle Rusya'nın bu alandaki stratejileri dikkate şayandır. Rus dış politikası, dezenformasyonu sadece psikolojik bir harp aracı olarak değil, aynı zamanda dış politikasının merkezi bir konumuna yerleştirerek küresel siyaset sahnesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu bölümde, Rusya'nın dış politikasının çeşitliliği ve karmaşıklığı göz önünde tutularak dezenformasyon stratejilerini ne şekilde oluşturduğu ve bu stratejileri küresel çapta nasıl uyguladığı, ele alınacaktır. Rusya'nın dezenformasyon araçlarını, Ukrayna'daki savaş alanlarından uluslararası seçimlere kadar uzanan geniş bir yelpazede nasıl kullandığını anlamak, Moskova'nın uluslararası politikadaki rolünü daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

Ancak bunu yapmadan önce Rusya'nın dış politika araçlarını ve bu araçların tarihsel bağlamını incelemek önemlidir. Bu şekilde Rusya'nın dezenformasyon stratejisi, uluslararası politikalarında tam olarak nereye oturduğu daha doğru anlaşılacaktır. Bu çerçevede, bu bölümde ilkin Putin dönemi Rus dış politikasının tarihsel arka planı, jeopolitik çıkarları ve stratejik önceliklerine odaklanılmıştır. Bununla birlikte, Rusya'nın dış politika stratejileri, Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan değişimler ve bu değişimlerin Rusya-Batı ilişkilerine etkileri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Ayrıca, Rusya'nın uluslararası güç ilişkilerindeki konumu, çok kutuplu bir dünya düzenine yönelik talepleri ve bu taleplerin altında yatan stratejik motivasyonları da bu bölümün ana hatlarını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle bu bölüm Rusya dış politikasının çeşitli yönlerini ve bu politikaların uluslararası ilişkilerde nasıl bir etki yarattığını anlamak için bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Rusya'nın dış politika enstrümanlarının zaman içindeki evrimi, özellikle Putin yönetimi altında Batı eksenli dış politika konseptlerine nasıl adapte olduğu ve bu adaptasyonun neticesinde kullandığı dış politika araçlarını ve bu araçlar kapsamında dezenformasyon konseptini ne şekilde uyguladığına değinilecektir.

2.1. Rus Dış Politikası (Genel Çerçeve)

Bu bölümde Rus dış politikasının Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılından itibaren dış politika stratejilerindeki değişimlere ve Batı ile olan ilişkilerinin tarihsel serencamına odaklanılacaktır.

Sovyetler mirası, Soğuk Savaş sonrası yaşanan kimlik krizi, ekonomik sorunlar ile Putin'in Rusya'yı yeniden küresel bir güç olarak konumlandırma iddiasını taşıyan stratejik vizyonu²¹⁹ gibi birbirini etkileyen dinamikler, Putin dönemi Rus dış politikasının ana akışını şekillendiren temel unsurlar olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla büyük güç geleneğini ve azalan devlet kapasitesini devralan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rusya'nın küresel siyasetteki ağırlığını yeniden tayin edecek iç ve dış değişikliklere yönelmiştir. Bu çerçevede Putin yönetimi küresel siyasette ABD hegemonyasına karşı Rusya'nın büyük güçler arasında yer alabileceği bir sistem olarak çok kutupluluğu teşvik etmiş, yakın çevre olarak adlandırdığı eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın etkisini tahkim etme yönünde adımlar atmıştır.

Rusya Federasyonu'nun Sovyet döneminin mirası ile zorlu bir yüzleşme süreci olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Moskova'daki siyasal elitler, teşekkül etmekte olan yeni dünya düzenini kabullenip entegrasyon için ciddi bir çaba içine girmiştir. Ancak bu arayışlar, yöneticilere yönelik halk nezdindeki güven bunalımı nedeniyle sekteye uğramış hatta birliğin dağılmasıyla neticelenmiştir. Nitekim Gorbaçov'un Soğuk Savaş'ın son dönemlerde giriştiği "glasnost" ve "perestroika"²²⁰ ile yeniden yapılanma teşebbüslerinin başarısızlığında halk ile yönetici elitler arasındaki güven krizinin de önemli bir rolü olmuştur.²²¹

1990'larda Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na geçiş hem Rusya'nın içinde hem de küresel siyasette sancılı gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönem, Rus elitleri için yeni dünya düzeninde Rusya'nın yerini keşfetme arayışını temsil eden bir dönüşüm süreci olmuştur. 90'lı yılların Rusya'sında en belirgin aktör olarak karizmatik liberal bir liderden yetersiz despot bir figüre dönüşen Boris Yeltsin öne çıkmıştır.²²² Geçiş, birkaç

²¹⁹ Andrei P. Tsygankov, *Russia's foreign policy: change and continuity in national identity*, (Rowman & Littlefield, 2019), s. 165-166.

²²⁰ Joseph Gibbs, *Gorbachev's Glasnost: The Soviet Media in the First Phase of Perestroika*, (Texas A&M University Press, 1999), s. 147-148.

²²¹ Boris Kagarlitsky, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, Çev. Fatma-Serdar Arıkan, (İthaki Yayınları, 2008), s. 118-119.

²²² Kees Boterbloem, *A history of Russia and its empire: from Mikhail Romanov to Vladimir Putin*, (Rowman & Littlefield, 2018), s. 281-282.

aşamalı bir dönüşümü içerse de Rusya'nın hem iç hem dış politika stratejilerini şekillendiren en önemli dinamik Batı ile ilişkileri olmuştur.

Soğuk Savaşın ardından Batı, paradigmalarının egemenliğini ilan etmiş olup Rusya'nın uyum çabalarına yeterli desteği sağlamamıştır. Bu durum Rusya'da hayal kırıklığına yol açmış olup Rusya'nın 1990'ların ortasından itibaren özerk bir dış politika stratejisi belirlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Aslında 1990'ların başında, Rusya'nın yönetici elitleri hem iç hem de dış politikada Batıcı bir yaklaşım benimsemiştir. İç politika alanında Yeltsin yönetimi, Sovyetler Birliği'nin durgun ve merkezileştirilmiş ekonomisini cesur reformlarla piyasa ekonomisine dönüştürmeye çalışmıştır. Dış politikada ise Rusya, Batı hegemonyası altındaki küresel sistemin bir parçası olmak için ABD ile ortaklık geliştirmeye çalışmıştır. Fakat piyasa ekonomisine geçişi sağlamak için kullanılan şok terapi yöntemi ve kupon özelleştirilmesi, devlet varlıklarının dar bir oligarşik zümreye aktarılmasına yol açmıştır. 1998 ekonomik krizi ve düşen petrol fiyatları Rusya'nın değişim eğilimini daha fazla sekteye uğratmıştır. Dış politikada ise Rusya'nın Batı kurumlarına entegrasyon girişimi eski düşmanlıkların aşılması için önemli bir fırsatı teşkil etmiştir. Ancak Rusya'nın Soğuk Savaş dönemi sonlarında ve hemen akabinde bu yöndeki istekliliği Batı'da karşılık bulmamıştır. NATO'nun 1997'de eski Varşova Paktı ülkelerini kapsayacak şekilde genişlemesi ve 1999'daki NATO'nun Kosova'ya müdahalesi ile Batı, Rusya'ya karşı değişmeyen tavrını göstermiştir. Bu gelişmeler hem Sovyet sonrası Rusya'nın iç ve dış politikada stratejik yönünü etkilemiş hem de Rusya-Batı ilişkilerinde güven inşa etme arayışları akamete uğramıştır.

Bu koşullar altında 2000 yılında Boris Yeltsin'in yerine geçen Vladimir Putin, başlangıçta Batı ile çalışma isteği olarak yorumlanabilecek pragmatik bir imaj sergilemiştir. İlk döneminde Putin, yönetimini sağlamlaştırmaya, devlet otoritesini yeniden kurmaya ve Rusya'nın uluslararası statüsünü güçlendirmeye odaklanmıştır.

Göreve gelir gelmez Putin, Rusya'nın dış politika ve güvenlik stratejisinde dış tehditlere karşı daha iddialı bir tutum ve çok kutuplu bir dünya düzeninin gerekliliğine dair bir dizi doktrin ve konsept belgesi yayınlamıştır.²²³ Bu belgelerde NATO'nun doğu kanadının genişleme eğiliminin endişe verici olduğuna ve ABD öncülüğündeki Batı İttifakı'nın tek

²²³ “Rus Dış Politikası Konsepti”, *FAS*, (28 Haziran 2000), Erişim Tarihi: 22/06/2023.

<https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/econcept.htm>; “Rus Ulusal Güvenlik Konsepti”, Berlin Information Center for Transatlantic Security, (2000) Erişim Tarihi: 23/06/2023; ve “Rus Askeri Doktrini”, Rusya Federasyonu 706 No'lu Kararname, (21 Nisan 2000), Erişim Tarihi: 23/06/2023.

tarafllılığının dengelenmesi gerektiğine olan vurgu göze çarpmaktadır. Buna göre Rusya, küresel güvenliğin sağlanması için çok kutupluluğun elzem olduğuna dikkat çekmektedir.²²⁴ Bu çok kutuplu dünya çağrılarının altında Rusya'nın statü arayışı en önemli motivasyon kaynağı olarak gösterilebilir.²²⁵ Zira Batı hegemonyasının altında olan uluslararası alanda umduğu saygınlığı elde edemeyen Rusya, bu kez stratejisini Batı hegemonyası karşısında konumlayarak Batı'nın egemenliğine karşı alternatif bir söylem geliştirip büyük güç statüsünü alternatif kutuplar oluşturmak şeklinde yeniden tasarlamıştır.

Petrol fiyatlarının yükselmesi ve Çeçenistan'daki savaşı bitirme konusundaki başarısı, Putin'in Rusya'yı görece güçlü bir devlet haline getirmesine yardımcı olmuştur. Uluslararası alanda ise Putin, 11 Eylül sonrası uluslararası terörizme karşı mücadelede ABD'ye destek sunan ilk liderlerden biri olarak hem Çeçenistan'daki muhalefeti bastırmayı hem de ABD ile işbirliği halinde görünerek, Rusya'nın küresel etkisini genişletmeyi başarmıştır. Ancak, Irak işgali masaya geldiğinde müdahaleye karşı çıkan diğer birkaç ülke ile birlikte Rusya, uluslararası siyasette ABD liderliğindeki tek kutuplu bloku dengeleyici fonksiyon icra etmiştir.

Putin'in 2004-2008 yıllarındaki ikinci döneminde Rusya'nın güvenlik çıkarlarına ters düşen Batılı küresel ve bölgesel tasarımların teyit edildiği bölgesel gelişmeler, Rusya'nın ABD hegemonyasına karşı mücadele çabalarını arttırmasına neden olmuştur. Bu süreçte, Moskova'nın dikkatini çeken en önemli gelişme, Post-Sovyet ülkelerde halk tabanlı ve hükümet karşıtı protestolara sahne olan sözde 'Renkli Devrimler'in meydana gelmesidir. 2003 ve 2006 yılları arasında Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Rusya ile dostane ilişkileri olan mevcut hükümetler devrilmiştir. Bu süreç, Rusya'nın ABD ile ilişkileri sıfır toplamı bir oyun olarak görmesine neden olmuş, işbirliği imkanlarını azaltmıştır.

Anayasal bir sınırlama nedeniyle Putin üçüncü dönem aday olmamış ve yerine Dmitri Medvedev seçilmiştir. Bu tek dönemlik başkanlığında Medvedev, ABD ve Batı ile yakınlaşma eğilimi göstermiştir. Medvedev'in Başkanlığı, 2008'deki Rusya'nın Gürcistan ile savaşına denk gelmiş olsa da dönemin ABD Başkanı Obama'nın dış

²²⁴ Alexander Sergunin, *Explaining Russian Foreign Policy Behavior*, (Ibidem-Verlag, Stuttgart, 2016), s. 154-157.

²²⁵ Muhammet Koçak, "Deciphering Russia's Geopolitical Playbook: Status-Seeking Motivations Through Intervention to Syria" *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs* 28, sy. 2 (Aralık 2023): 137-5.

politikasındaki nispeten uzlaşmacı ton sayesinde, Rusya ve ABD ikili ilişkilerinde bir ‘sıfırlama’ yoluna gitmiştir.

2008’de Gürcistan’ın Güney Osetya’ya saldırmasından yaklaşık bir ay önce yayınlanan Rus dış politikası doktrininde liberal düzenin ve BM’nin işlevsel olması gerektiğine dair vurgu dikkat çekicidir. Bu doktrinde yeni dünya düzeninin temelinde, uluslararası hukukun yanı sıra tüm ülkeler arasında karşılıklı saygı, eşitlik ve faydaya dayanan bir işbirliği modelinin benimsenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra bahse konu doktrinde uluslararası sorunların çözümünde çok taraflı diplomasiye verilen önemin altı çizilmiştir.²²⁶

8 Nisan 2010’da Prag’da ABD ile Rusya arasında “New Start” anlaşmasını imzalayarak Obama, Polonya ve Çek Cumhuriyeti’ne balistik füzeler yerleştirme planlarını iptal etmiştir.²²⁷ Bu gelişmeler küresel rakipler olan Rusya ile ABD’nin ilişkilerinde bir normalleşme eğilimine işaret etse de füze savunma sistemleri ve nükleer başlıklar gibi temel sorunlar kalıcı bir şekilde çözüme kavuşturulamamıştır.²²⁸

2010’larda, Arap Baharı süreci, Putin’in 2013’te Başkanlığa dönüşü ve Obama’nın Bush dönemine kıyasla görece daha az agresif dış politika stratejisi, Rusya’nın bölgesel ve küresel çıkarlarını güvence altına almak için çok sayıda cesur adım atmasına imkân vermiştir. 2013’te üçüncü başkanlık dönemi seçimlerinden sonra Putin, yeni bir Rus dış politikası doktrini ortaya koymuştur. 2008’dekinden farklı olan bu doktrinde Batı’nın etkisinin azaldığı, artan rekabet ve türbülansla işaretlenmiş “çok kutuplu” bir küresel düzene geçiş olduğu vurgulanmıştır. Doktrin, Soğuk Savaş sonrası dönemden ziyade dünyanın medeniyet çeşitliliğine, değerler çatışmasına ve uluslararası ilişkilerin yeniden ideolojik boyutlar kazanmasına vurgu yapmıştır.²²⁹ 2013 doktrininde, Rusya için tehditlerin yanı sıra fırsatları, bölgesel konulara daha aktif katılımı ve yumuşak gücün önemi vurgulanarak, gelecekteki dünya düzenine dair kısmen iyimser bir bakış sunulmuştur.²³⁰

²²⁶ Dmitry Medvedev, “Kontsepsiya Vneshney Politiki Rossiyskoi Federatsii” (Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti), 2008, Erişim Tarihi: 24/06/2023.

²²⁷ “US denies missile defense plan obstacle to new START”, *Reuters*, (9 Şubat 2010), Erişim Tarihi: 24/06/2023.

²²⁸ Valerie A. Pacer, *Russian Foreign Policy under Dmitry Medvedev, 2008–2012*, (Routledge, 2016), s. 163.

²²⁹ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2013”, *Voltaire*, Erişim: Tarihi: 24/06/2023.

²³⁰ Alexander Sergunin, *Explaining Russian Foreign Policy Behavior*, (Ibidem-Verlag, Stuttgart, 2016), s. 163-164; Andrew Monaghan, “The New Russian Foreign Policy Concept: Evolving Continuity”, *Chatham House*, (Nisan 2013), s. 3-7.

Putin'in 2012'de Kremlin'e yeniden geri dönmesinin ardından yaşanan gelişmeler, Rusya'nın Batı'ya olan güvensizliğini arttırmıştır. Putin, Medvedev'in başkanlık dönemini Batı ile ilişkilerde karşılıklı güvenin sınırlarının keşif ve test edildiği bir süreç olarak okumuştur. ABD ve uluslararası örgütler (OECD, DTÖ) ile yapılan anlaşma ve müzakerelerin yanı sıra Libya'da güç kullanımı için BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan oylamada çekimser oy kullanarak bir nevi müdahaleye yeşil ışık yakmıştır. Ancak 2011'de Libya'da Batı'nın rejim değişikliği konusunda Kremlin'in çekincelerini dikkate almaması, ABD ile normalleşme girişimlerine zaten şüpheyle yaklaşan Putin'in politikasını değiştirmesine zemin hazırlamıştır.²³¹

Ukrayna'daki halk tabanlı pro-Avrupa protestoları, mevcut pro-Rus Başkan Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda Rusya, Kırım Yarımadası'nı işgal ederek (2014) Ukrayna'nın doğusundaki bir bölgeyi ele geçiren isyancıları desteklemiştir. NATO'nun genişlemesini doğrudan kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayan Rusya'nın 2014'te Kırım'ı işgal etmesi, Rusya-Batı ilişkilerinin önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu tarihten sonra NATO, Rusya'yı daha ciddi ve sert bir şekilde tehdit olarak tanımlamaya başlamıştır. 2014'teki Galler Zirvesi'nin ardından NATO'nun Baltık ve Karadeniz bölgelerindeki güvenlik sınamalarına karşı ciddi sayılacak adımlar atmıştır. Zirve sonrası NATO, özellikle Karadeniz ve Baltık bölgelerinde caydırıcılık unsurlarını arttırmıştır. ABD ve NATO, Baltık ülkelerinin güvenliğini artırmak için Doğu Avrupa ve Baltık bölgesinde yeni askeri karargahlar kurmuş, hızlı reaksiyon gücündeki (rapid reaction force) asker sayısını üç katına çıkarmış, hava polisliği görevleri için uçak sayısını artırmış ve bölgede tatbikatlar yapmaya başlamıştır.²³² Rusya'nın Kırım'ı işgali ile Karadeniz'deki statükonun değişmesi, NATO'nun Baltık bölgesinde konvansiyonel gücünü artırarak Moskova yönetiminin manevra kabiliyetini sınırlamaya çalışmasına sebep olmuştur. Buna karşın Rusya, NATO'ya yönelik tutumunu daha da sertleştirerek 2014'teki Askeri Doktrini'nde NATO'yu birincil tehdit olarak tanımlayarak İttifak'ın doğu sınır hattına asker konuşlandırma çalışmalarını arttırmıştır.

²³¹ Dmitry Trenin, "Russian Foreign Policy as Exercise in Nation Building", David Cadier and Margot Light (ed.), *Russia's Foreign Policy Ideas, Domestic Politics and External Relations*, (Palgrave Macmillan, London, 2015), s. 30-31.

²³² Arif Bağbaşıoğlu, "The Implications of The Ukraine Crisis For NATO Solidarity: NATO Between Cooperative Security and Collective Deffence", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, S. 2 (Aralık 2016), s. 659-60.

Libya savaşı ile ilgili yapılan BMGK oylamasında Rusya'nın çekimser kalması ve neticesinde Batılı müttefiklerin ülkeye müdahalesinin işgale dönüşmesi Moskova yönetimini, Suriye İç Savaşı'nda daha keskin bir duruş sergilemesine ve sonunda askeri olarak müdahale etmesine sevk etmiştir. Arap Baharı sürecinin, barışçıl protestocular ile otokratlar arasındaki çatışmadan, Suriye topraklarında silahlı bir çatışmaya dönüştüğü süreçte Rusya, Suriye'ye müdahale ederek Orta Doğu bölgesinde etkisini daha fazla hissettirmeye başlamıştır.

NATO ve Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa'ya ve eski Sovyet bölgesine doğru genişlemesinin Ukrayna'yı içine alacak şekilde Rusya'nın sınırlarına dayanması, Moskova yönetimi tarafından stratejik bir meydan okuma olarak algılanmıştır.²³³ Bu durum Rusya'yı Şubat 2022'de Ukrayna'ya topyekûn bir askeri hareket düzenlemeye sevk etmiştir.

2.1.1. Rusya'nın Dış Politika Araçları

Rusya'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki (BMGK) sandalyesi, stratejik cephaneliğindeki kritik bir araçtır. Bu, Rusya'nın uluslararası kararlar üzerinde nüfuz sahibi olmasına olanak tanımakta ve çoğu zaman Batı politikalarına karşı bir denge işlevi görmektedir. Rusya'nın BMGK'deki bu rolü, küresel çatışmaların çözümünde ve uluslararası normların şekillendirilmesinde kilit bir oyuncu olarak görülme arzusunun altını çizmektedir.

Dış politikasının ekonomik boyutunda ise Rusya, Sovyetler Birliği'nin merkezi planlı ekonomisinin kalıntılarından daha piyasa odaklı bir sisteme doğru karmaşık bir yol izleyerek küresel ekonomi ve uluslararası ilişkilerdeki etkisini güçlendirmeye çalışmıştır.²³⁴ Rusya'nın ekonomik gücünün omurgası, başta petrol ve gaz olmak üzere geniş doğal kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklar sadece ülke ekonomisinin değil aynı zamanda dış politikasının da şekillenmesinde etkili olmuştur. Rusya, enerji ihracatını özellikle Avrupa ve eski Sovyet devletleriyle olan ilişkilerinde jeopolitik nüfuz aracı olarak kullanmaktadır. Doğal gaz arzının kontrolü, Rusya-AB ilişkilerinde sıklıkla tekrarlanan ve sıklıkla daha geniş stratejik ve siyasi tartışmalarla iç içe geçen bir tema

²³³ Wolff, Andrew T., "The future of NATO enlargement after the ukraine crisis", *International Affairs* 91, S. 5, (2015), s. 1103-1121.

²³⁴ Johnson, Simon, vd., "The unofficial economy in transition", *Brookings Papers on Economic Activity* S. 2, (1997), s. 159.

olmuştur.²³⁵ Bu enerji diplomasisi, Rusya'nın etki yaratmak için petrol ve gaz kaynaklarını kullandığı, fiyatlandırma ve arzın çoğunlukla ikili ilişkilerin dinamiklerini yansıttığı Sovyet sonrası döneme kadar uzanmaktadır.

Putin dönemi Rusya'nın küresel arenadaki ekonomik stratejisi, yakın komşuluğunun ötesinde çok kutuplu bir ekonomik dünyada varlığını sürdürme çabalarıyla şekillenmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) genişlemesi ve derinlemesine verilen önemin Kırım'ın ilhakı sonrası artması bu stratejinin bir kanıtıdır. AEB, Rusya'nın Sovyet sonrası bölgede ekonomik nüfuzunu sürdürmesine yönelik bir mekanizma fonksiyonu ifa etmekte ve Kremlin'in stratejik isteklerini yansıtmaktadır. Buna ilave olarak, Rusya'nın BRICS konsorsiyumuna katılımı, Batı hakimiyetindeki sisteme meydan okuyan ve alternatif ekonomik ortaklıkları teşvik eden yeni bir küresel ekonomik düzenin kurulmasına yardımcı olma isteğini de göstermektedir.

Rusya'nın kalkınma yardımlarını önemli bir enstrüman olarak kullanması ekonomik ve stratejik çıkarlarında kalkınmanın rolüne işaret etmektedir. Modern Rus kalkınma yardımı modelinde, Sovyet döneminin ideolojik odaklı yardımlarının aksine, daha çok ekonomik bağlar ve etki alanları yaratmaya odaklanan bir eğilim görülmektedir. Bahse konu yardımlar stratejik bir yönlendirmeye tabi tutulmakta ve bu alanda Rusya'nın jeopolitik önceliklerine göre hareket edilmektedir.²³⁶

Rusya'nın ekonomik gücü, önemli sorunlarla da yüzleşmektedir. Büyük ölçüde petrol ve gaz ihracatına bağımlı olan ülke ekonomisi, küresel piyasa dalgalanmalarına karşı hassastır. Bu bağımlılık, ekonominin daha güçlü küresel ekonomilerde görülen çeşitlilikten yoksun olması bir kırılganlık üretmektedir. Dolayısıyla GSYİH'si ve ekonomik kapasitesi Rusya'nın jeopolitik hedeflerine ulaşması için önemli bir imkân sunsa da ABD veya Çin gibi dünyanın en büyük ekonomileriyle karşılaştırılmaz. Bu durum Rusya'nın küresel siyasette nüfuz alanlarını genişletme arzusundaki Putin için ciddi bir meydan okuma niteliğindedir. Doğal kaynakların stratejik avantajlar elde edilmesi için bir enstrüman olarak kullanılması uzun bir dönem işlevsel bir seçenek olsa

²³⁵ Koven, Alexander L., "Under the Yoke: Europe's Natural Gas Dependency on Russia", *US Army War College*, (2012), s. 12.

²³⁶ Christoph. Zürcher, "Russia: Development Aid and Security Interests." *The New Politics of Aid: Emerging Donors and Conflict-Affected States*, ed A. Paczynska, (Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2019), s. 105-120.

da Batı'nın özellikle 2022'deki Ukrayna savaşından sonra Rusya'ya yönelik uyguladığı yaptırımlar, bu enstrümanı zayıflatmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'da şekillenen yeni güvenlik mimarisi Avrupa Birliği ve NATO temelinde inşa edilmiştir.²³⁷ Bu durum özellikle 2014'ten sonra Rusya'nın güvenlik stratejilerini Avrasya perspektifinden şekillendirmesine ve kendini Avrupa ile daha çok transaksiyonel bir ilişki modalitesi yürüten “büyük Avrasya aktörü” olarak konumlandırmasına sevk etmiştir.²³⁸

Rusya, yakın çevresi olarak gördüğü Sovyet sonrası bölgede yer alan ülkelerin bağımsız bir güvenlik ve dış politika izleme kapasitesine sahip olmadıklarını düşünmektedir. Bahse konu ülkelerin sürekli olarak Rusya'nın desteğine muhtaç olmalarını yeğleyen bu yaklaşımın arkasında Batı ile rekabete ilişkin kaygıların olduğu aşikardır. Moskova'nın bu perspektifine göre yakın bölgesinde oluşacak bir güvenlik boşluğu, ciddi istikrarsızlık potansiyeli taşımaktadır.²³⁹ Bu Rusya'nın bir yandan kendi güvenlik çıkarlarını temsil edip rakiplerinin buradaki güvenlik boşluğunu doldurma endişesi olarak da okunabilecekken diğer yandan kendi bölgesindeki nüfuzunu meşrulaştırma çabasına işaret etmektedir.

Özellikle Ukrayna savaşının ardından Rusya ile Batı arasında Soğuk Savaş döneminin çok daha ötesinde bir gerginliğin vuku bulması neticesinde, Batı tarafından Moskova yönetimine ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Bu da AB-Rusya ticaretini yarıdan fazla bir oranda azaltmıştır. Söz konusu gelişmeler Çin'in Rus enerjisi, diğer doğal kaynaklar ve askeri teknolojiye daha geniş erişim kazanmasını sağlamıştır. Bu koşullar, Pekin'in Rusya'yı Avrasya'da yeni bir jeopolitik ‘mihver’ olarak öne sürmesinin mümkün olabileceği yönünde yorumları beraberinde getirmiştir.²⁴⁰ Ukrayna savaşında Batı'nın Rusya'ya yönelik hasmane tavrının ardından Kremlin'in Avrupa ve ABD ile rekabet etmesi ve tüm bölgelerde jeopolitik mücadeleye daha fazla ihtimam göstermesi beklenmektedir.

Rusya'nın dış politikası, tarihsel, jeopolitik ve kültürel faktörlerden etkilenecek zaman içinde gelişen karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Ülkenin dış politika kararları, ulusal

²³⁷ Dimitris N. Chrysoschoou, vd., “Institutional imperatives of system change: The evolving European security architecture”, *Theory and reform in the European Union*, (Manchester University Press, 2018), s. 152-195.

²³⁸ Richard Sakwa, “The perils of democratism”, *Polis. Political Studies. S. 2*, (2023), s. 97.

²³⁹ Eugene B. Rumer, *Russian Foreign Policy Beyond Putin*, (Routledge, London, 2017), s. 25.

²⁴⁰ Andrei Tsygankov, *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, (Routledge, 2018), s. 72.

kimlik, güç dinamikleri ve stratejik çıkarların bir araya gelmesiyle şekillenmektedir. Andrei P. Tsygankov, Rusya'nın dış politika kararlarının şekillenmesinde ulusal kimliğin ciddiye alınacak düzeyde bir rol oynadığını, değişen uluslararası koşullara rağmen bu rolün bir tarihsel süreklilik teşkil ederek muhafaza edildiği tespitini yapmaktadır.²⁴¹

Rus dış politikasında askeri güç halen merkezi rolünü korumaktadır. Ülkenin askeri ve savunma sanayi gelişiminin temel motivasyonu büyük ölçekli savaşlara ya da postmodern savaş ve karşı ayaklanmalara karşı hazırlıklı olmaktır.²⁴² Bunun yanısıra Rusya'nın stratejik caydırıcılığa önem vermesi, Soğuk Savaş'tan beri benimsediği bir stratejidir. Buna göre nükleer stratejiler ile konvansiyonel kuvvetlere dair kapasiteler, Moskova'nın sürekli olarak sergilemek durumunda hissettiği caydırıcı unsurlarıdır.²⁴³

Özetle Rusya, Putin döneminde statü arayışı çerçevesinde çok kutuplu bir dünya düzenini benimsemiştir. Bu çerçevede Rusya Batı hegemonyasına karşı bir tutum benimsemiş ve yakın çevre olarak adlandırdığı Sovyet mirası sayılacak bölgede, özellikle Karadeniz havzasında, Batı'nın yayılmasına karşı sert tutum sergilemiştir. Rusya bu yaklaşımını, Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'nın işgalinin yanı sıra kalkınma yardımları ve enerji anlaşmaları vasıtasıyla da tahkim etme yoluna gitmiştir. Rusya'nın yumuşak güç kullanımı da bu tutumunun ve stratejisinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Yalnızca ekonomik ve stratejik düzlemde değil, söylem bağlamında da Batı hegemonyasını kırmak ve kendi etkisini artırmak amacıyla gerek resmî kurumlar gerekse algı operasyonları ve dezenformasyon faaliyetleri yoluyla çalışmalar yapmaktadır. Bu bölümün takip eden kısımlarda Rusya'nın bu çabaları derinlemesine incelenecektir.

2.1.2. Yumuşak Güç ve Rus Dış Politikası

XXI. yüzyılda iletişim teknolojileri bu çağın “dijital çağ” olarak adlandırılmasına neden olacak kadar ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Enformasyona erişim, üretim ve tüketim olanaklarının artmasıyla küresel düzlemde pozitif algı oluşturma çabası artık devletlerin daha fazla gündemine girmiştir. Bu durum bir yandan tüm siyasi aktörlere küresel etki yaratma imkânı sunarken diğer yandan da bu alanda devletler arasındaki rekabeti

²⁴¹ Andrei Tsygankov, *Russia's foreign policy: change and continuity in national identity*, (Rowman & Littlefield), 2019.

²⁴² Pallin Carolina Vendill ve Fredrik Westerlund, “Russia's war in georgia: lessons and consequences”, *Small Wars and Insurgencies* 20, S. 2, (2009), s. 400-424.

²⁴³ Kristin Ven Bruusgaard, “Russian strategic deterrence”, *Survival* 58, S. 4, (2016), s. 7-26.

artırmıştır. Aktörler yalnızca ekonomik ya da askeri kapasitelerini değil, uluslararası alandaki imaj ve meşruiyetlerini de korumak ve geliştirmek için daha fazla gayret göstermeye başlamıştır. Uluslararası ilişkilerde zorlama yerine cazibe oluşturma ve etkileme yoluyla başkalarını istenen sonuçlara yönlendirme yeteneği²⁴⁴ olarak tanımlanan ‘yumuşak güç’ devletlerin önemseydiği bir alana dönüşmüştür.

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk aşamasında, Batı’nın egemen olduğu bir uluslararası düzen beklentisi hâkim olmuştur. Bu yıllarda ünlü Amerikalı düşünür Francis Fukuyama ‘Tarihin Sonu’ tezi²⁴⁵ ile bu beklentinin adını koymuştur. Ancak daha 1990’ların ortalarında Somali, Ruanda ve Bosna’da meydana gelen ardışık insani krizler, egemenliğini ilan eden Batılı paradigmaya gölge düşürmüştür. İşgalin Irak’a ve bölgeye yönelik yıkıcı etkisi, ABD’nin küresel liderliği ve birçok bölgedeki rolüne olan güveni daha da azaltmıştır. ABD’nin normatif gücünü temsil eden anlatısı ile uygulamaları arasında çelişkiler ortaya çıkınca liberal demokrasi ile rekabet eden aktörleri yeni arayışlara sevk etmiştir.

Siyasi ve askeri alanda Sovyetler Birliği’nden devraldığı sert güç mirası kadar yumuşak güç kapsamına girecek alanlar Rusya’nın güce teşmil edebileceği bir potansiyele dönüşmüştür. Bu durum Rusya’nın dışarıda nüfuzunu artırabileceği ve etki alanını derinleştirebileceği bir fırsat olarak görülmüştür. Bahse konu koşullar Moskova yönetimini, Soğuk Savaş’tan sonra uluslararası güç mücadelesindeki yeni oyun kurallarından biri olan yumuşak gücü kullanımı konusunda istekli davranmaya itmiştir.

Rusya’nın renkli devrimlerdeki sivil toplum etkisinin ayyuka çıkması ile başlayan bu alandaki çabaları, Sovyet tarzı düşünce ve siyaset üretme mirasına uygun geliştirilen “hukukun diktatörlüğü” ve “dikey güç hiyerarşisi” kavramları çerçevesinde gelişmiştir.²⁴⁶

Böylece diğer birçok siyasi aktörün aksine Rusya’nın yumuşak güç politikaları birçok farklı siyasi ve bürokratik enstrümanın tek merkezden yönlendirilmesi ile gerçekleşmiştir.²⁴⁷ Bunun yanında yine yumuşak güç fenomeninin özgür iletişime dayalı temel mantığının aksine Kremlin yönetimi, yumuşak gücü sıfır toplamı bir oyun olarak değerlendirerek ülke içinde ve eski Sovyet ülkelerinde Batı dünyasının yumuşak güç

²⁴⁴ Joseph S. Jr. Nye, “Soft Power: The Means to Success in World Politics”, *Public Affairs*, 2005, s. 5-11.

²⁴⁵ Francis Fukuyama, “The End of History”, *The National Interest* 16, (Yaz 1989), s. 3-18.

²⁴⁶ J. D. Kahn, “Russia’s” dictatorship of law” and the European Court of Human Rights”, *Review of Central and East European Law* 29, S.1, (2004), s. 2-4.

²⁴⁷ Jeanne L. Wilson, “Russia and China Respond to Soft Power: Interpretation and Readaptation of a Western Construct”, *Politics* 35, S.3-4, (2015), s. 289.

arayışını engelleme yoluna gitmiştir.²⁴⁸ Rusya, ekonomik ve teknolojik imkânlarını tek merkezden seferber ederek, özellikle Ukrayna ve Suriye’deki siyasi hamlelerinin amacını ve mahiyetini çarpıtmak suretiyle küresel bir algı operasyonu yürütmüştür.²⁴⁹

Soğuk Savaş dönemindeki öncülü olan Sovyetler Birliği’ne oranla ciddi güç kaybı yaşasa da uluslararası siyasette yeniden güçlü bir konum arayışında olan Rusya, yumuşak güç konseptini önemli bir fırsat olarak görmüştür. Özellikle Putin’in ikinci dönemindeki Rus dış politika stratejisinde önemli bir fonksiyon ifa eden yumuşak güç enstrümanlarını kullanmaya başlaması Batı’nın da dikkatini fazlasıyla celb etmiştir.²⁵⁰

Rusya’nın yumuşak güç unsurlarına yönelmesi, 2000’li yılların başlarına kadar gitmektedir. Ancak Rus hariciyesi, uluslararası stratejilerine yumuşak güç konseptini resmi olarak 2013’teki dahil etmiştir.²⁵¹ Devlet belgelerine bu konunun geç tarihlerde eklemlenmesinin esasen iki gerekçesi olabilir. Birincisi Rus siyasal elitin bu konsept, ABD kökenli ve liberal düzenin teklif ettiği bir enstrüman olması nedeniyle şüpheyile yaklaşmasıdır. İkincisi de Rusların dış politika tarzının daha çok realist eğilimlere sahip olmasıdır. Dolayısıyla Rusya’nın dış politika anlayışına göre ulusal çıkarların cazibe yoluyla elde edilmesi yerine, hedeflere sert güç unsurlarıyla ulaşmak daha mümkün ve gerçekçi görülmektedir.²⁵² Buna rağmen Rusya, dünyadaki farklı yumuşak güç enstrümanlarını model olarak benimseyip, bu alanda kurumlarını tesis etmeye başlamıştır. Bu bağlamda Rusya’nın 2013’te ilan edilen dış politika konseptinde, yumuşak güce dair yapılan tanımlama dikkat çekicidir:

“Yumuşak güç’, sivil toplum potansiyelini, bilgiyi, kültürel yöntemleri ve teknolojileri kullanarak dış politika hedeflerine ulaşma araçlarını içeren kapsamlı bir enstrüman seti, modern uluslararası ilişkilerin vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmektedir. Aynı zamanda, artan küresel rekabet ve büyüyen kriz potansiyeli bazen, egemen devletlere siyasi baskı yapmak, iç işlerine müdahale etmek, siyasi durumlarını istikrarsızlaştırmak, kamuoyunu manipüle etmek, dışarıda kültürel ve

²⁴⁸ Yelena Osipova, “Russification of “soft power”: transformation of a concept. *Exchange*,” *The Journal of Public Diplomacy* 5, S. 1, (2014), s. 63-64; Wilson, “Russia and China” s. 291.

²⁴⁹ Irina Khaldarova ve Mervi Panti, “Fake news”, *Journalism Practice* 7, S. 10, (2016), s. 3-9.

²⁵⁰ Keating, Vincent Charles ve Katarzyna Kaczmarzka, “Conservative soft power: liberal soft power bias and the ‘hidden’ attraction of russia”, *Journal of International Relations and Development* 1, S. 22, (2017), s. 1-27.

²⁵¹ The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2013. *Voltaire*, 2022, Erişim Tarihi: 08/08/2023. <https://www.voltairenet.org/article202037.html>

²⁵² Violeta Dema, “The Soft Power of Russia”, *Knowledge: International Journal* 28, S.1, (2023), s. 221-222.

insan hakları projelerini finanse etme bahanesi altında da olsa, ‘yumuşak güç’ ve insan hakları kavramlarının yıkıcı ve yasa dışı kullanım riskini yaratmaktadır.”²⁵³

Konsept metninde yapılan bu tanımlama dahi Rusya’nın bu enstrümana dair şüpheli tavrını yansıtmaktadır. Buna göre Ruslar bir yandan yumuşak güç kavramını güvenlikleştirme eğilimi göstermekte diğer yandan da kendi çıkarlarını elde etme kapsamında kullanımına istekli yaklaşmaktadır. Ancak Rusya’nın bu enstrümanı kendine has yöntemler ile kullandığı muhakkaktır.

Rusya, dış politikasının sosyal ve normatif alanında, Sovyet döneminin ideolojik temellerinden beslenerek, yumuşak gücün daha incelikli bir kullanımına geçiş yapmıştır. Böylece Soğuk Savaş sonrası dünyanın yeni dış politika konseptleri ve araçlarına stratejik olarak uyum sağlamıştır. Bu değişim, geleneksel askeri ve ekonomik stratejilerin ötesine geçen, uluslararası ilişkilere yönelik sofistike bir yaklaşımı yansıtan, küresel algıları etkilemek ve şekillendirmek için Rus kültürü, tarihi ve medyasından yararlanmayı içermiştir. Bu normatif stratejinin merkezinde, Rusya’nın devlet medyasını uluslararası anlatıları şekillendirmek için bir araç olarak kullanması yer almıştır. Birçok dilde yayın yapan Russia Today (RT) ve Sputnik gibi yayın organlarının Batı medyasının anlatılarına sıklıkla meydan okuyan bakış açıları sunması hedeflenmiş ve Rusya’nın kendi perspektifini uluslararası kamuoyuna takdim etmesi için bir platform oluşturması amaçlanmıştır. Bu medya stratejisi, Rusya’nın uluslararası kamuoyundaki medya diskurunu etkilemeye yönelik daha geniş çabasının bir parçası olarak öne çıkmış, üretmeye çalıştığı alternatif söylemini (uluslararası haber ve enformasyon mecraları aracılığıyla) Batı’nın hakimiyetine karşı bir denge unsuru olarak konumlandırmak istemiştir.²⁵⁴ Rusya bunu yaparken bir yandan Batılı uluslararası medya mecralarında aktif olma politikasını izlemiş, diğer yandan da kendi uluslararası medya eko sistemini inşa etmeye çalışmıştır.

Rusya’nın yumuşak güç konseptinde kültürel diplomasi de önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede Ruskiy Mir Vakfı gibi kurumlar, yurtdışında Rus dilini, kültürünü ve tarihini tanıtmakta ve Rusya’ya dair olumlu imajlar inşa etmeye çalışmaktadır. Bu çabalar yalnızca kültürel bağları güçlendirmeyi değil, aynı zamanda Rusya’nın (özellikle Rusça konuşan nüfusun yoğun olduğu bölgelerde veya Rusya ile tarihi bağların bulunduğu

²⁵³ The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2013. *Voltaire*, 2022, Erişim Tarihi: 08/08/2023.

²⁵⁴ Osipova, “Russification” of “Soft Power”, s. 61.

bölgelerde) nüfuzunu yeniden derinleştirmeyi de amaçlamaktadır. Rusya, bu araçlar vesilesiyle kültür merkezleri, dil kursları ve çeşitli kültürel etkinlikler aracılığıyla, özellikle eski Sovyet coğrafyası ile müzahir ülkelerde kültürel ve tarihi bağlarını güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Dahası Rusya, dış politikasının bir parçası olarak Rus diasporasıyla bağlantı kurmak ve bu diasporadan yararlanmak için önemli çabalar sarfetmiştir.²⁵⁵ Moskova yönetimi, yurtdışındaki Rus topluluklarıyla aktif bir şekilde etkileşimini sürdürmekte, onları dini, kültürel ve tarihsel nüfuzunu genişletmenin kanalları olarak görmektedir. Bu yaklaşım, Rusya ile diasporası arasında bağlantı fonksiyonu ifa eden Rusça eğitimin, Ortodoks kiliselerinin ve diğer kültürel kurumların desteklenmesini içermektedir.

Rusya, uluslararası ilişkiler alanında kendisini çok kutuplu bir dünya düzeninin savunucusu olarak konumlandırmaktadır. Bu duruş revizyonist bir tutum olarak değerlendirirse de kısmen normatif bir seçimdir ve Soğuk Savaş sonrası dünyanın algılanan tek kutupluluğuna meydan okuma ve alternatif küresel perspektifleri teşvik etme arzusunu yansıtmaktadır. Bunu yaparken, Rusya sıklıkla kendisini ulusal egemenliğin savunucusu ve Batı müdahaleciliğinin eleştirmeni olarak tanıtmakta ve benzer görüşleri paylaşan veya mevcut küresel düzenden şikayetleri olan ülkelere hitap etmektedir.²⁵⁶

Elbette Rusya'nın normatif gücünün sınırları bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nden farklı olarak modern Rusya, küresel çekiciliğe sahip alternatif bir sosyo-ekonomik model veya geniş kitlelere hitap edebilecek bir dünya görüşü (ideoloji) sunmakta pek başarılı olamamıştır. Bunun yerine, dış politika araç setinin bir parçası olarak kültürünü ve değerlerini tanıtmaya odaklanmıştır. Bu yaklaşım, özellikle Rusya ile tarihi ve kültürel bağları olan bölgelerde bir miktar etkili olsa da daha geniş coğrafyalarda "aynı hikâyenin bir parçası" olmaya istekli yeni müzahir unsurlar oluşturacak kadar bir cazibe üretememiştir. Rusya'nın bu konuda karşılaştığı en büyük meydan okuma, kitleleri mobilize edecek kadar etkili bir değerler seti veya alıcılar bulacak bir yaşam tarzı alternatifi üretememiş olmasıdır.

Özetle, Rus dış politikasının sosyal ve normatif boyutu, Batılı anlatıları etkilemek ve dengelemek için kültürün, medyanın ve diplomasinin stratejik kullanımıyla karakterize

²⁵⁵ Miloš Popovic vd., "Charm Offensive or Offensive Charm? An Analysis of Russian and Chinese Cultural Institutes Abroad", *Europe Asia Studies* 72., S. 9, 2020, s. 1445-1467.

²⁵⁶ Jakub Slowik, "Methods Applied by Russia to Forecast the Influence on Other Countries", *Przegląd Nauk O Obronności*, S. 11, (2022) s. 43-73.

edilmektedir. Bu yollarla Rusya, Soğuk Savaş sonrası çok kutuplu dünyanın sunduğu zorluklara ve fırsatlara uyum sağlayarak uluslararası arenadaki ilgisini sürdürmeyi ve nüfuzunu genişletmeyi hedeflemiştir.

2.1.3. Rusya’da Yumuşak Gücün Gelişimi

Napolyon’u yenilgiye uğratan Çarlık Rusya’sı ve Nazi ordusunu Berlin’e kadar süren Kızıl Ordu’nun popüler kültürdeki yeri dikkate alındığında, Rusya’nın sert güç yönünden zengin bir tarihsel arka plana sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Bu örneklerin de ötesinde Sovyetler Birliği’nin Soğuk Savaş yılları boyunca ABD ile girdiği nükleer teknoloji ve uzay teknolojisi alanlarındaki yarışta gösterdiği başarı, Rusya’nın sert güce verdiği önemi göstermektedir. Rusya’nın geçtiğimiz yıllarda Çeçenistan, Gürcistan, Suriye ve son olarak Ukrayna savaşındaki politikası sert güç unsurlarının çok büyük oranda ön plana çıktığını göstermiştir. Rusya’nın dış politikadaki çıkarlarını koruma yönündeki zaman zaman “pervasız” görünen askeri hamleleri, özellikle Soğuk Savaş sonrası Rusya’sının sert güç kullanımı ile anılmasına sebebiyet vermiştir.

Yukarıda değinildiği üzere yumuşak güç, devletlerin ve ülkelerin kültürleri, siyasi idealleri ve politika yapma biçimlerinden etkilenmektedir. Rusya’nın son yıllarda global algıyı lehine çevirmek üzere kullandığı metotlar da bu yönden ele alınmalıdır. Dolayısıyla Rusya’nın dış politika stratejilerini uygularken hibrit savaş, propaganda, dezenformasyon ve yumuşak güç enstrümanlarını sofistike bir şekilde kullandığı değerlendirilmektedir.²⁵⁷

Soğuk Savaş döneminde Sovyet halkına ve dışarıya yönelik yoğun propaganda faaliyetleri hesaba katıldığında Rusya, iç ve dış politikalarını kamu diplomasisi faaliyetleri ile destekleme geleneğine sahiptir. Bu geleneğin inşa sürecinin merkezinde Rusların istihbarat kurumlarıdır.²⁵⁸ Sovyet döneminde gerçekleşen bahse konu kamu diplomasisi ve propaganda faaliyetleri açık ve gizli olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Açık faaliyetlere üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve devletin resmî kurumları üzerinden yürüyen kamu diplomasisi faaliyetleridir. Kapalı faaliyetler ise daha çok istihbarat tabanlı olup, Sovyetler Birliği’nde yer alan KGB ya da NKVD gibi istihbarat

²⁵⁷ Van Herpen, *Putin’s Propaganda Machine*, s. 330-331.

²⁵⁸ Eduard Melnikau, “Towards Transformation of Communication Strategy in Dealing with Russian Propaganda” *OPUS International Journal of Society Researches*, 18, S. 39, (2021), s. 727-749.

kurumları aracılığıyla gerçekleştirilen algı operasyonları ve yurtdışındaki etki ajanları aracılığıyla yürütülen çalışmalardır.²⁵⁹

Açık kamu diplomasisi yürütmek amacıyla oluşturulan kurumların en önemlisi olan Agitprop²⁶⁰ devlet politikalarının halka benimsetilmesinde önemli rol oynamıştır. 1917 senesinde gerçekleşen Bolşevik darbesinin ardından patlayan iç savaş sonlanmadan 1920 senesinde kurulan Agitprop, Sovyetler Birliği'nin kurulmasının ardından geniş imkanlara kavuşmuştur. Sovyet döneminde gazeteler ve radyo, yüzde 70'i okuma yazma bilmeyen Sovyet halkına Komünist ideallerin ulaştırmakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenler Sovyet rejimi, tiyatro, sessiz sinema ve renkli resimli posterler ile kendi ideolojisini yaymak adına kamu diplomasi faaliyetlerinin kapsamını genişletmiştir. Bunun ötesinde halka sesli gazete okuyan görevliler de propaganda faaliyetlerinin bir parçası olmuştur. İmparatorluk mensubu sayısız farklı din ve etnisiteye mensup milyonlarca insana, Asya steplerine, oldukça yabancı bir ideolojiyi aşılama çalışmaları için Sovyet yönetimi için Agitprop oldukça etkili bir propaganda aracı olarak hizmet etmiştir.²⁶¹

Kamu diplomasiinin Sovyet dış politikasında önemli bir propaganda aracı olarak yer tuttuğu söylenebilir. Agitprop yoluyla yayılan propagandanın yanı sıra Yuri Gagarin'in uzay yolculuğu da Sovyetlerin rejime, ideolojisine ve gücüne sempati kazandırma işlevi görmüştür. İç politikada devam eden propagandanın yanı sıra Sovyetler Birliği döneminde dış dünyaya ideolojinin ihraç edilmesine önem verilmiştir.

Yumuşak gücün kavram olarak ortaya çıkması görece oldukça yakın bir tarihe denk gelse de yumuşak gücün bir parçası olan kamu diplomasiinin ülkelerin dış politikalarında kullanımı oldukça eskidir. Yumuşak güç kullanımının devlet bürokrasisi içinde yer alan kurumlar veya sivil toplum örgütleri yoluyla yaygın bir şekilde yürütülmesi ise XX. yüzyılda karşılaşılan yeni sayılabilecek bir fenomendir.

Soğuk Savaş sürecinde nükleer rekabet kadar göze çarpmasa da SSCB ve ABD arasında ciddi bir kamu diplomasisi rekabeti de yaşanmıştır. Nazi Ordusu'nun mağlup edilmesinde başat rolü oynayan Kızıl Ordu, ABD, İngiltere ve Fransa'nın müttefiki ve Batı değerlerinin kurtarıcısı olarak ciddi bir sempati toplamıştır. Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren ise Sovyetler Birliği, ABD ile özellikle az gelişmiş ülkeleri

²⁵⁹ Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine*, s. 91.

²⁶⁰ Rusça tahrik manasına gelen *agitatsiya* ve *propaganda* kelimelerinin birleşimi.

²⁶¹ Polly Jones, "The fire burns on? the "fiery revolutionaries" biographical series and the rethinking of propaganda in the brezhnev era", *Slavic Review*, S. 74, (2015), s.34-35.

etkileme yarışına girmiştir. Honduras, Namibya ve Guyana gibi birçok ülkeye geçmişte liderlik yapan şahsiyetler, diplomalarını Moskova’da yer alan Halkların Kardeşliği Üniversitesi’nden alırken, Mahmud Abbas da aynı üniversitede doktorasını tamamlamıştır.²⁶² Bunun yanı sıra Soğuk Savaş sürecinde NATO veya Varşova Paktı’na katılmayıp, Mısır ve Hindistan gibi ülkelerin öncülüğünde oluşturulan Bağlantısızlar Hareketi üzerinde Sovyetler Birliği’nin ciddi siyasi etkisi olmuştur. Sovyet Barış Komitesi, dünyadaki silahsızlanma hareketleri ve savaş karşıtı hareketlere nüfuz ederek, Vietnam savaşına karşı olan ABD’lileri etkilemiş ve Sovyetler Birliği’nin lehine bir algının oluşmasına katkı sağlamıştır.²⁶³

Sovyetler Birliği’nin kamu diplomasisinin kapalı tarafına da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Sovyet yönetimi kendi ideolojik doğrularını Agitprop gibi kurumlar aracılığıyla ülke içerisinde yayarken etkili bir sansür mekanizması ile diğer görüşleri ve dahi gerçekleri gizlemiştir.²⁶⁴ Oldukça kanlı bir iç savaş sonucunda iktidarını sağlamlaştıran Lenin’in ardından iktidara gelen Stalin yönetiminde bu sansür mekanizması karşıt fikir ve şahısların tamamen ortadan kaldırılmasına kadar gitmiştir.²⁶⁵ Büyük Temizlik olarak da bilinen bu dönemde, Troçki başta olmak üzere Stalin’e rakip olabilecek tüm siyasi figürler ve onların destekçileri öldürülmüştür. İçeride bu denli bir diktatörlük hüküm sürerken Sovyetler Birliği’nin desteğiyle barış, özgürlük ya da kardeşlik adı altında uluslararası alanda faaliyet gösteren birçok vakıf kurulmuştur. Bu vakıfların Sovyetler Birliği’nde gerçekleşen insan hakları ihlalleri ve savaşlar konusunda fikir üretmesi ve beyan etmesi herhangi bir şekilde söz konusu olmamıştır. Soğuk Savaş boyunca rüşvet yahut etki ajanları yoluyla Batı medyasının bazı unsurları Sovyetler Birliği lehine propaganda yapmıştır. Bununla birlikte içinde “barış” ve “kardeşlik” gibi pozitif temaların işlendiği çeşitli uluslararası organizasyonlar tertip edilmiş, dış istihbarat operasyonları yoluyla Sovyetler’in lehine propaganda faaliyetleri yürütülmüştür.²⁶⁶ Gerçekleştirilen algı operasyonları sayesinde Sovyetler Birliği, uluslararası arenada kafa karışıklığı yaratarak ciddi bir manevra alanı elde etmiştir. Hatta bu dönemde birçok batılı

²⁶² Ebu Mahzen olarak da bilinen Abbas’ın biyografisi için bkz. “Mahmoud Abbas”, *Britanica*, Erişim Tarihi: 23/06/2023.

²⁶³ Vladimir Dobrenko, “Conspiracy of peace: the cold war, the international peace movement, and the Soviet peace campaign 1946-1956”, (PhD Thesis, London School of Economics, 2016), s. 163.

²⁶⁴ Jones, “The fire burns on?”, s.34-35.

²⁶⁵ Dobrenko, “*Conspiracy of peace*”, s. 188.

²⁶⁶ John Lewis Gaddis, “Intelligence, espionage, and cold war origins”, *Diplomatic History* 2, S. 13, (1989), s. 191-212.

entelektüelin de kendi lehine propaganda yapmasını sağlamıştır.²⁶⁷ Batı dünyasında Lenin'e atfedilen bir tanımlama ile "kullanışlı aptallar" olarak etiketlenen bu isimler arasına, 1930'larda Sovyetler Birliği'ni Stalin'in diktatörlüğünün en yüksek seviyeye çıktığı zamanlarda ziyaret edip Sovyetler Birliği'nin Batı'da yanlış tanıtıldığını savunan Bernard Shaw'ın da dahil olduğu iddia edilmektedir.²⁶⁸

Sovyetler Birliği'nin yıkılma sürecinde Gorbaçov ve Yeltsin dönemlerinde kısa ve başarısız bir liberalleşme sürecinden geçen Rusya, ekonomik liberalleşmeyi bir ölçüde sağlayabilse de Rusya'nın sosyal ve siyasi manada demokratikleşmesi nakıs kalmıştır. Bunun sonucunda Rus bürokratik ve siyasi elitleri birçok alanda Sovyetler Birliği döneminde kullanılan yöntemleri sentezleyerek yeniden uygulamaya koymuşlardır. Özellikle Putin'in iş başına geldiği 2000 senesinde bu yönde bir değişim, Rusya'nın iç ve dış politikalarında da gözlemlenmiştir. Putin'in Rusya'nın yumuşak güç unsurlarına propagandayı intibak ettiren anlayışı, bu duruma işaret etmektedir.

Yumuşak güç²⁶⁹ kavramının Rusça literatüre girmesi ise 2000ler sonrası gibi oldukça geç bir vakte tekabül etmektedir. En fazla Rusça akademik makalenin kayıtlı olduğu The Eastview Universal adlı veritabanı, yumuşak gücün 2002 yılına kadar hiçbir Rusça kaynakta yer almadığını göstermektedir.²⁷⁰ 2000'li yılların ortalarında renkli devrimler adı altında birçok eski Sovyet cumhuriyetinde Rusya destekli otokrat liderlerin halk hareketleri sonucunda ciddi güç kaybına uğraması ya da devrilmesi Moskova'nın yumuşak güç konusunu ciddiye almasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Rusya'nın yumuşak güç anlayışı büyük oranda, Sovyetler Birliği yıkılmadan önce birliğin üyesi olan devletleri Batı'nın etkisinden koruma yönünde politikalar üretmesiyle şekillenmiştir.²⁷¹ Dolayısıyla Rusya'nın ilk aşamada yumuşak güç kullanımı daha çok savunmacı bir motivasyona sahip olmuştur.

Batının yumuşak gücü, Rusya'nın sınırları içerisinde dahil etki alanında da siyasi etki üretebilmiştir. Bu etkinin önünün kesilmesi Moskova'nın nazarında bir nevi ulusal güvenlik meselesi olarak görülmüştür. Bu nedenle ilk evrelerde yumuşak güç, Rusya için

²⁶⁷ Sinikukka Saari, "Russia's Post-Orange Revolution Strategies to Increase Its Influence in Former Soviet Republics: Public Diplomacy po russkiy", *Europe Asia Studies* 66, S. 1, (Ocak 2014), s. 53.

²⁶⁸ Will Bennett, "How Shaw Defended Russia's Mass Killings," *The Telegraph*, 18 Haziran 2003.

²⁶⁹ Rusçası: *Myagkaya Sila*.

²⁷⁰ Alexander Sergunin ve Leonid Karabeshkin, "Understanding Russia's Soft Power Strategy", *Politics* 35, S. 3-4, (2015), s. 347.

²⁷¹ Valentina Feklyunina, "Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)', *European Journal of International Relations* 4, S. 22, (2016), s. 782-785.

oldukça negatif çağrışımlarla yüklü bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın yumuşak güç kavramına karşı olan tavrını en iyi şekilde özetleyen Putin, Rus basını için kaleme aldığı yazısında konuya yönelik Rus bakış açısını şu şekilde özetlemektedir:

“Yumuşak güç şeklinde tanımlanan bir kavram var. Bu kavram dış politika hedeflerine ulaşmak için silah kullanmadan faydalanabilecek metot ve enstrümanlara işaret ediyor. Ne yazık ki bu metotlar birçok kez ayrılıkçı ve aşırı hareketleri, milliyetçiliği provoke etmede ve kamuoyunu yanlış yönlendirerek devletlerin iç işlerine müdahale etmede kullanılıyor. Özgür iradenin kullanılması ve normal siyasi aktivite ile illegal yumuşak güç kullanımı arasındaki ayrım net bir şekilde yapılmalıdır. Bir takım sahte sivil toplum örgütlerinin sınır ötesinden aldıkları talimatlarla şu veya bu ülkedeki siyasi durumu istikrarsızlaştırmaları kabul edilemez.”²⁷²

Yumuşak güç kavramının Rus siyasetine giriş biçimine benzer olarak Rusya'nın yumuşak güce yönelik yaptığı atılımlar, öncelikle dış dünyadan gelen tehditlerin bertaraf etmeyi amaçlamıştır. Nye'in aksine yumuşak gücü de küresel bir sıfır toplamı oyunun bir parçası olarak gören ve yeni dünya düzeninde statü arayışında olan Rusya, bu hususta bir nevi yarış içerisine girerek yumuşak güç hususunda ABD'ye mukabele etmeyi amaçlamıştır. Rusya ve Çin'in yumuşak gücü ile alakalı 2013 yılında “Rusya ve Çin Yumuşak Güç Konusunda Neyi Anlamıyor” başlıklı bir makale kaleme alan Nye'a göre, Rusya'nın bu konudaki en temel probleminin, yumuşak gücü sıfır toplamı bir oyun olarak görmesidir. Nye'a göre yumuşak güç, doğası gereği birçok ülkenin ortak fayda sağlayabileceği bir platformda var olan bir fenomendir. Oysa sivil toplum ve özgür düşünceye yönelik baskı yapmakla itham edilen Rusya ve Çin'in yumuşak güç atılımları, çelişkiler barındırmaktadır. Bu nedenle bu iki aktörün yumuşak gücünün etkisi ABD ile rekabet edecek seviyeye gelememiştir.²⁷³ Özetle, Rusya'nın yumuşak güç politikası, Batı'nın benimsediği konsept ile benzeşmediği için eleştirilmiş, Rusya'nın demokratik değerler konusundaki tutumu nedeniyle liberal bir konsept olan yumuşak gücü kullanımına şüpheyile bakılmıştır. Dolayısıyla Rusya'nın yumuşak güç konseptini daha çok kendi politikaları lehine kamuoyu oluşturmak için “sınırlı” bir çerçevede kullandığı iddia

²⁷² Vladimir Putin, “Rossiya i menyayuşisya mir (Rusya ve Değişen Dünya),” *Moskovskie Novosti*, 27 Şubat 2012.

²⁷³ Joseph Nye, “What Russia and China Don't Get About Soft Power”, *Foreign Policy*, 29 Nisan 2013.

edilmiştir²⁷⁴ Liberal düzene tam intibak etmemesi nedeniyle Rusya'nın yine liberal bir konsept olan yumuşak güç unsurlarını keskinleştirerek kullandığı öne sürülmüştür.

Kırım'ı ilhakına giden süreçte Rusya bu süreci idare edebileceği ölçüde dünyayı Ukrayna'nın Bağımsızlık Meydanı'ndaki protestocuların tamamen Batı tarafından yönlendirildiğine, Kırım'da Rus askeri olmadığına ve Doğu Ukrayna'daki çatışmaların Ukrayna ordusu ve Ukraynalı ayrılıkçılar arasında geçtiğine inandırmaya çalışmıştır.²⁷⁵ Gerçekten de bir kısım yabancı siyasetçiler ve sivil toplum kuruluşları bu iddialar nedeniyle Bağımsızlık Meydanı'nı protestolar sürecinde ziyaret etmiştir.²⁷⁶ Ukrayna'nın doğusunda çatışan grupların bir kısmının Rus etnik grubuna mensup sayılabilecek azınlıklardan oluştuğu da bir gerçektir. Fakat Rus medyası ve Rusya yönetimi ile aynı dili konuşan binlerce sosyal medya hesabının göstermediği şey, Ukrayna halkının Bağımsızlık Meydanı'na ve daha sonra sandığa yansıyan iradesi ve gerek Kırım'da gerek Doğu Ukrayna'da savaşa bizatihi katılım gösteren Rus askerleri olmasıdır.²⁷⁷

Rus makamlarının yumuşak gücü önemseydiği aşikâr olsa da, ihmal ettikleri nokta yumuşak gücün hükümetlerin elinde tuttuğu sert güce değil, daha çok inandırıcılık ve sempatiye dayanıyor olmasıdır. Rusya her ne kadar TV istasyonları, sosyal medya hesapları ve diğer iletişim kanalları sayesinde siyasi hedefleri için kamuoyu nezdinde manevra alanı elde etme başarısı gösterse de bu, Rusya'ya veya politikalarına duyulan sempatiden kaynaklanmamıştır.

Rusya'nın 2000'li yılların ortalarından itibaren inşa etmeye çalıştığı yumuşak güç unsurları, Sovyet döneminden miras kalan bazı enstrümanlarının geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır.²⁷⁸ Bu kapasitenin ortaya çıkmasında birkaç faktör etkili olmuştur. Öncelikle 2000'li yıllardan itibaren enerji gelirleri ciddi manada artan Rusya, buradan elde ettiği ekonomik güçle kısa zamanda ciddi bir dış propaganda ağı kurmayı başarmıştır. Teknolojik imkanlar ve günümüzün iletişim olanaklarından faydalanan Rusya, TV ve internet yoluyla, doğası değişen küresel propaganda yöntemlerine intibak ettirerek bir üst

²⁷⁴ Vincent Charles vd., "Conservative soft power: liberal soft power bias and the 'hidden' attraction of Russia", *Journal of International Relations and Development* 1, S. 22, (2017), s. 1-27.

²⁷⁵ Roy Allison, "Russian 'Deniable' Intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules", *International Affairs* 6, S. 90, (2014), s. 1255-1297.

²⁷⁶ Olga Zelinka, "Influential allies and grassroots movement mobilization: Ukraine's maidan, 2013–2014", *International Sociology* 3, S. 38, (2023), s. 334-352.

²⁷⁷ Andrew Hoskins, Pavel Shchelin, "Information war in the Russian media ecology: the case of the Panama papers", *Continuum* 2, S. 32, (2018), s. 250-266.

²⁷⁸ Yulia Lvovna Kiseleva, "Russia's soft power discourse: identity, status and the attraction of power", *Politics* 3-4, S. 35, (2015), s. 316-329.

seviyeye taşımıştır. Soğuk Savaş döneminde böylesi imkanlara sahip olmayan Rusya, Batı'nın tahakküm ettiği küreselleşme çağında sert güç unsurlarını yumuşak güç ve medya araçlarıyla destekleme fırsatı yakalamış, bu araçlarını operasyonel bir beceriye dönüştürmüştür. Batı dünyasında egemen olan liberal düzenin ürettiği bu araçlar, daha sonra bazı Batılı entelektüel ve akademisyenler tarafından bir güvenlik zaafiyeti olarak tanımlanmış, Rusya'nın yumuşak güç unsurlarını Batı aleyhine “yıkıcı” amaçlarla kullandığı yönünde eleştirilere neden olmuştur. Söz konusu eleştirilerde, Rusya gibi Batı dışı devletlerin “Batı'ya ait” bahse konu enstrümanları kullandığında bunun, demokratik düzenlerde bir kırılmalığa yol açtığına da dikkat çekilmiştir²⁷⁹

2.1.4. Rusya'nın Yumuşak Güç Enstrümanları

Rusya'nın bugünkü yumuşak güç enstrümanları, Sovyetler Birliği döneminden tevarüs edilen unsurların ciddi bir bürokratik dönüşüm geçirmesiyle şekillenmiştir. Rusya'nın bugünkü yumuşak güç anlayışı, aynı zamanda Batı'nın yumuşak gücüne karşı önlem almayı kapsamaktadır. Bu anlayışa göre Rusya, Sovyetler Birliği'nin propaganda yöntemlerini Batı'nın yumuşak güç kurumlarının taklitlerini oluşturarak yeniden yorumlamış ve sahip olduğu teknolojik ve maddi imkanlar ile desteklemiştir.

Burada Rusya'nın yumuşak güç unsurları olarak nitelendirilebilecek bazı enstrümanlarına kısaca değinmek, konunun anlaşılması bakımından fayda kesbedecektir.

2.1.4.1. Roszarubejtsentr²⁸⁰

Roszarubejtsentr'nin tarihi, 1925 yılında Sovyetler Birliği zamanında yabancı ülkelerle kültürel işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulan kamu diplomasisi kurumu olan VOKS'a (Vsesoyuznoe Obşçestvo Kulturnoi Svyazi s Zagranitzey - Milli Kültürel Etkileşim ve Kardeşlik Kurumu) kadar dayanmaktadır. 1958'de SSOD (Soyuz Sovyetskikh Obşçestv Drujb i Kulturnoi Svyazi s Zarubejnimi Stranami – Dış Ülkelerle Kültürel Etkileşim ve Kardeşlik Kurumu) şeklinde adlandırılmaya başlanan bu kurum Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından basitçe Roszarubejtsentr olarak adlandırılarak faaliyetlerine devam etmiştir. 2021'den itibaren gayri resmi olarak “Rus evi” olarak isimlendirilmiştir.²⁸¹ İdeolojik altyapısının Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla dağılması üzerine, faaliyet alanını Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından ciddi oranda kaybeden

²⁷⁹ Sean M. Zeigler vd., “Analysis of Russian Irregular Threats”, (RAND, 2021), s. 1-23.

²⁸⁰ Rus Yurtdışı Merkezi

²⁸¹ Rus İşbirliği Kurumu resmi web sitesi, Erişim Tarihi: 04/11/2023.

Roszarubejtsentr, halen Dışışleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermektedir. Önceleri komünizm propagandasının uluslararası ayağının bir parçası olan Roszarubejtsentr, şimdilerde daha çok Rus dili ve kültürünün tanıtılmasında rol oynamaktadır. Roszarubejtsentr'in birçok ülkede 110 adet temsilciliği bulunmaktadır. Roszarubejtsentr, Rus dili ve kültürünün dış ülkelerde Rusya'nın diplomatik temsilcilikleri aracılığıyla tanıtılmasında ve Rusya'nın yumuşak gücünün artmasında önemli rol oynamaktadır.

2.1.4.2. Rossotrudniçestvo²⁸²

Tam adı Bağımsız Devletler Topluluğu, urt Dışında Yaşayan Vatandaşlar ve Uluslararası İnsani İşbirliği İçin Federal Ajans²⁸³ olan Rossotrudniçestvo, 2008 senesinde o zamanlar Rusya Devlet Başkanı olan Dmitri Medvedev'in emriyle kurulmuştur. ABD'nin insani yardım amaçlı kamu diplomasisi kurumu olan USAID (United States Agency for International Development – Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı) ya da Türkiye'nin TİKA kurumuna benzer özellikler taşıyan Rossotrudniçestvo, 80 ülkede 87 diplomatik temsilcilikte faaliyet göstermektedir.²⁸⁴ Temel amacı yurtdışında yaşayan Rus dilini konuşan Rus veya başka etnisiteye mensup gruplarla sosyal, ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek olan Rossotrudniçestvo, bu yüzden daha çok eski Sovyet coğrafyasına yönelik olarak kurulmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere Rusya'nın yumuşak güç faaliyetleri temelde eski Sovyet ülkelerinin Rusya'nın kontrolünde tutmak olduğundan, Rossotrudniçestvo da bu politikanın bir ayağını oluşturmuştur. Kuruluşunu takip eden yıllarda hızlıca büyüyen bu kurum çok daha geniş bir coğrafyaya yayılarak Rusya'nın diplomatik misyonunun bulunduğu hemen hemen tüm ülkelerde faaliyet göstermeye başlamış ve kısa zamanda büyümüştür. Kurum, Rus Dışışleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösterse de Roszarubejtsentr'a nazaran çok daha geniş bir hareket alanına sahiptir. Rusya, dış politikasını ekonomik, kültürel ve akademik alanda Rossotrudniçestvo aracılığıyla desteklemektedir. Söz konusu kurum, Rusya'ya dair yurtdışında pozitif bir imaj oluşturmalarını amaçlayan projelere ev sahipliği yapmaktadır. Rusça dil öğretimi, önemli Rus yazar ve şairlerin anılması ve çeşitli sanat etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadır.

²⁸² Rus İşbirliği Kurumu

²⁸³ Rusça asıl adı: *Federal'noye Agentstvo Po Delam Sodrujestva Nezavisimih Gasudarstv, Sooteçestvennikov, Projivayuşçih Za Rubejom, İ Po Mejdunarodnamu Gumanitarnamı Satrudnichestvu.*

²⁸⁴ Rus İşbirliği Kurumu resmi web sitesi, Erişim Tarihi: 04/11/2023.

2.1.4.3. Russkiy Mir²⁸⁵

2007 yılında Devlet Başkanı Vladimir Putin'in emriyle kurulan Russkiy Mir, Rus dilini ve kültürünü yaymayı ve Rusya'nın sınırları dışında yer alan bölgelerde Rusya'nın etkisini dil ve kültür üzerinden yaşatmayı amaçlamaktadır. Russkiy Mir yalnızca dil ya da etnisite merkezli bir konsept olmayıp, Rus kültürünün ve misyonunun dünya üzerinde erişebildiği her yeri tanımlayan bir konsept olarak kurgulanmıştır.²⁸⁶ Almanya'nın Goethe Institut, ya da Türkiye'nin Yunus Emre Enstitüsü ile benzer özelliklere sahip bir yapısı olan Russkiy Mir, adı geçenlerin aksine Ortodoks Kilisesi ile de işbirliği yaparak yalnızca Rus dili değil, Ortodoks kilisesini de bir yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır. Russkiy Mir özellikle eski Sovyet ülkelerinde ve Balkanlarda faaliyet göstermektedir.

Russkiy Mir'in faaliyet alanı, Devlet Başkanı olarak göreve gelmesinin hemen ardından 2000 yılının başında ülkenin ulusal güvenliğinin kültürel, ruhani ve ahlaki geleneklerinin de korunmasını içerdiğini vurgulayan Putin'in, güvenlik ve dış politika anlayışı çerçevesinde değerlendirilmelidir.²⁸⁷ Resmi olarak dillendirilmese de Rus Ortodoks Kilisesi ile işbirliği kurarak Ortodoks Kiliseleri ağı üzerinden faaliyetlerinin kapsamını genişleten Russkiy Mir, özellikle Ukrayna, Ermenistan ve Moldova'daki soydaş ve müzahir unusurlarına yönelik faaliyet göstermiştir. Bahse konu kurum, ülkelerdeki Ortodoks ağları ile iletişim kurarak bir nevi dini diplomasinin de bir enstrümanı olarak işlev görmüştür.²⁸⁸

2.1.4.4. The Russian International Affairs Council²⁸⁹ (RIAC)

Rus devleti ile resmi bir bağı bulunmayan IDC'nin aksine doğrudan Rus Dışişleri Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı'nın ortak inisiyatifiyle kurulan RIAC, ABD'nin CSIS ya da Carnegie gibi köklü think-tank kuruluşlarına benzer bir niteliktedir. 2010 senesinde zamanın Devlet Başkanı Dmitri Medvedev'in emriyle kurulan RIAC, Rus devleti ile

²⁸⁵ Rus Dünyası

²⁸⁶ Andis Kudors, Robert Orttung, "Russian Public Relations Activities and Soft Power", *Russian Analytical Digest (RAD)*, S. 81, (2010), s. 2-3.

²⁸⁷ Vladimir Putin, "Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 10.01.2000", *Prezident Rossii*, Erişim Tarihi: 23/07/2023.

²⁸⁸ Daniel P. Payne, "Spiritual Security, the Russkiy Mir, and the Russian Orthodox Church: The Influence of the Russian Orthodox Church on Russia's Foreign Policy regarding Ukraine, Moldova, Georgia, and Armenia", *Traditional religion and political power: Examining the role of the church in Georgia, Armenia, Ukraine and Moldova*, (The Foreign Policy Centre, 2015).

²⁸⁹ Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi.

uluslararası sivil toplum ve akademiye buluşturan bir platformdur.²⁹⁰ IDC'ye nazaran oldukça geniş imkanlara sahip olan RIAC'ın merkezi Rusya'nın başkenti Moskova'dadır. RIAC, Rusya'yı ilgilendiren hususlarda makaleler ve analize dayalı küçük çaplı yayınlar çıkararak uluslararası kamuoyunu yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Son zamanlarda Rusya-Çin ilişkileri, NATO'nun Polonya'daki faaliyetleri, Kırım'daki insan hakları ihlalleri gibi meseleleri Rusya'nın bakış açısından yorumlayan analizlere yer veren RIAC, Türkiye üzerine de sıklıkla çeşitli analizler yayınlamaktadır.²⁹¹

2.1.4.5. Russia Today (RT)

Russia Today, 2005 yılında yurtdışı izleyiciye yönelik kablo ve internet üzerinden TV yayını yapmak üzere, eski Sovyet ülkelerinde gerçekleşen renkli devrimlerin ardından gerçekleşen kamu diplomasisi atılımı çerçevesinde kurulmuştur. İngilizce, İspanyolca, Arapça ve Rusça dillerinde yayın yapan RT'nin yayın amacı uluslararası siyaseti ilgilendiren meselelerde Rus devletinin ajandasının daha güçlü bir şekilde ön plana çıkmasını sağlamaktır. 2011 yılında bütçesi 380 milyon dolara kadar ulaşmıştır.²⁹² CNN ya da BBC formatında ve seviyesinde bir yayın hedefleyerek kurulan RT, yayın hayatına başladığı ilk yıllarda ciddi bir izleyici kitlesi oluşturmuştur. Bu başarıda Rusya'nın petrol gelirleri, ABD'nin Irak işgali sonrası gelişen küresel Amerikan karşıtlığı ve en önemlisi Putin yönetiminin henüz dış politikada askeri hamlelere başvurmamış olmasının etkisi büyüktür. Ukrayna ve Suriye krizlerinin ortaya çıkışı ile birlikte Rusya'nın bu krizlerde giderek sertleşen tutumu, RT'nin yayın politikasını olumsuz etkilemiştir. Bu krizler esnasında daha çok Rusya'nın pozisyonunu savunan bir yayın çizgisi takip etmiştir. RT son yıllarda, dezenformasyon ürettiği ve yaydığına dair ciddi eleştiriler ve suçlamalara maruz kalmıştır.²⁹³

2.1.4.6. Rossiya Segodnya²⁹⁴

Rossiya Segodnya 2013 yılında Devlet Başkanı Putin'in emriyle Rusya'nın Kremlin'e bağlı yayın kuruluşları olan RIA Novosti televizyonu ve Rusya'nın Sesi radyosunun tek

²⁹⁰ "What is RIAC? General information," *Russian International Affairs Council*, Erişim Tarihi: 04/06/2016.

²⁹¹ RIAC resmi web sitesi. Erişim Tarihi: 18/06/2016.

²⁹² Peter Rutland ve Andrei Kazantsev, "The limits of Russia's Soft Power", *Journal of Political Power* 9, S. 3, (2016), s. 403.

²⁹³ Julius Koppel and Sten Hanson, "How Russia deflects accusations of cyberattacks and disinformation campaigns: An analysis of the rhetorical strategies of RT", *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, S. 19 (2022), s. 108-130; Matthew Galen Graydon, "Manufacturing dissent: assessing the methods and impact of RT", (PhD Thesis. Massachusetts Institute of Technology, 2019), s. 45-57.

²⁹⁴ Rusya Bugün

bir çatı altında toplanmasıyla kurulmuştur.²⁹⁵ Rossiya Segodnya'nın kuruluşu, RIA Novosti ve Rusya'nın Sesi radyosu üzerindeki Kremlin kontrolünü ciddi manada artırmıştır. Bunun yanında Rossiya Segodnya'nın RT ile aynı manaya gelmesi (biri Rusça biri İngilizce 'Rusya Bugün') ve RT'nin editörü Margarita Simonyan'ın kısa zaman sonra Rossiya Segodnya'nın da editörlüğüne getirilmesi, RT'nin de Kremlin'in yakın markajına girmesine sebebiyet vermiştir.

2013 yılında Rossiya Segodnya'nın başına oldukça geniş yetkilerle Dmitri Kiselyev'in getirilmesi bu medya grubunun Kremlin yanlısı çizgisini tahkim etmiş ve bu görevlendirme Avrupa basınında ciddi yankı uyandırmıştır.²⁹⁶ Ülkenin en çok izlenen devlet televizyonu Kanal 1'de Vesti Nedeli²⁹⁷ adlı oldukça yüksek izleyici kapasitesine sahip bir programı sunan Kiselyev, Rusya'nın Ukrayna ve Batı ile yaşadığı krizlerde sansasyonel ve çoğu zaman Sovyet dönemi propagandasını hatırlatan aşırı muhafazakar, Batı karşıtı ve komplo teorilerine dayanan çıkışları ile tanınmıştır.²⁹⁸ Rusya Devlet Televizyonu VGTRK'nın da yönetim kurulunda yer alan Kiselyev, yeni medya imkanlarının devlet tarafından propaganda amaçlı kullanılması gerektiğini savunan düşünceleri ile de bilinmektedir.²⁹⁹ Gerek kurumsal manada gerekse Kremlin siyasal eliti ile bağından ötürü, Rossiya Segodnya Rusya'nın iç ve dış propagandasının yönlendirilmesinde oldukça başat bir rol üstlenmektedir. Rossiya Segodnya'nın kurulması ile medyada Kremlin etkisi ve Rus ana akım medyasında merkezileşme artmıştır.

2.1.4.7. Sputnik Radyo

2014 yılında Rossiya Segodnya'ya bağlı olarak kurulan Sputnik, internet ve radyo dalgası üzerinden uluslararası yayın yapmaktadır. Rossiya Segodnya'nın kurumsallaşması çerçevesinde RIA Novosti'nin Rusça harici tüm diğer dillerde yayın yapan ofisleri ve Rusya'nın Sesi radyosu Sputnik çatısı altında birleştirilmiştir. Başta İngilizce, Arapça, Türkçe ve Almanca olmak üzere 30 dilde yayın yapan Sputnik, Londra, Washington,

²⁹⁵ Vladimir Putin, "Ukaz o merakh po pavişeniyu effektivnosti deyatelnosti gosudarstvennih SMI", *Prezident Rossii*, Erişim Tarihi: 25/07/2023.

²⁹⁶ Yurii Neteriak, Yuliia Nesteriak, "Russian news journalism: neglect of standards and common sense", *Journal of Geography Politics and Society* 4, S. 12, (2022), s. 23-32.

²⁹⁷ Haftanın Haberleri.

²⁹⁸ Stephen Ennis, "Dmitry Kiselyov: Russia's chief spin doctor", *BBC World*, 2 Nisan 2014, Erişim Tarihi: 25/07/2023.

²⁹⁹ "Kiselev: Alternative Media in Demand Due to Transition to Multipolar World", *Sputnik News*, Erişim Tarihi: 25 /07/2023.

Kahire, Pekin, Belgrad, Montevideo ve İstanbul'da ofisler açmıştır. Birçok uluslararası krizde tartışmalı yayın politikası ile dikkat çeken Sputnik, dezenformasyon haberleri nedeniyle çokça eleştirilmiş ve Rusya'nın dezenformasyon politikasını ele alan akademik çalışmalara konu olmuştur.³⁰⁰

Yukarıda dile getirilen yumuşak güç enstrümanları ve medya kurumları Rusya'nın uluslararası çapta imaj inşa etmesi, enformasyonun üretilmesi ve Rusya'nın çıkarlarıyla uyumlu anlatıların yayılmasına hizmet etmiştir. Ukrayna savaşının başladığı 2022 yılına kadar Putin'in başkanlık döneminin dış politikasının merkezinde Rusya'nın dünya üzerindeki konumunu yeniden sağlamak için güvenlik, diplomasi, ekonomi ve ülkenin uluslararası imajı gibi çeşitli boyutları kapsayan öncelikler yer almıştır. Putin, KGB'de geçirdiği 17 yılın ardından, görev süresi boyunca sert güç kullanımının bir savunucusu olarak görülse de Batı ile entegrasyon ve ekonomik gelişme hedefi olduğunu gizlememiştir. Dolayısıyla Putin, Batı'nın bir konsepti olan yumuşak güç unsurlarının kullanılmasının önemini göz ardı etmemiştir. Dolayısıyla bu konseptin Moskova yönetimi tarafından uygulanmasının Rus dış politika çıkarlarına hizmet edeceğini savunan Putin, Batılı yumuşak güç unsurlarının ise tehlikeli olduğuna dikkat çekmiştir. Batılı ülkelerin demokrasi ihraç etme motivasyonu ile yumuşak güç kullanımının, istikrarsızlaştırıcı bir etkiye sahip olduğunu ve egemen devletlerin iç işlerine müdahaleyi teşvik etmek için başvurduğu bir yöntem olduğunu ifade eden Putin, Batılı ülkelerin yumuşak güç enstrümanlarına güvenlikçi bir perspektifle yaklaşmıştır.³⁰¹

2.1.4.8. Rus Ortodoks Kilisesi

Rusya'nın yumuşak güç politikalarında oynadığı rol bakımından etkili sayılacak kurumlardan biri de Rus Ortodoks Kilisesi'dir. Rus Ortodoks Kilisesi'nin Rus tarihi, kimliği ve geleneğinde önemli bir rol oynaması, Putin'in bu kurumun etkisini hem iç hem dış siyasette bir enstrümana teşmil etmesini sağlamıştır. Esasında bu eğilim, Putin devrinden daha önce başlamıştır. Rusya Federasyonu'nun 1999 yılında yayınladığı ulusal güvenlik konseptinde "manevi güvenlik" kavramının vurgulanması kilisenin gelecekteki rolüne dair bir işaret niteliği olmuştur.³⁰² Geleneksel güvenlik belgelerinden saparak

³⁰⁰ Charlotte Wagnsson, "The paperboys of Russian messaging: RT/Sputnik audiences as vehicles for malign information influence", *Information, communication & society* 26, S.9, (2023), s. 1849-1867.

³⁰¹ Rutland ve Kazantsev, "The limits of Russia's Soft Power", s. 397-398.

³⁰² Daniel P. Payne, "Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation?", *Journal of Church and State* 4, S.52, (2010), s. 712-727.

kilisenin rolüne dair yapılan bu vurgu, Rusya'nın ulusal güvenliği, kültürel ve manevi unsurlarla sentezleme niyetini göstermektedir.³⁰³

Rus Ortodoks Kilisesi, Ukrayna, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Litvanya, Letonya ve Estonya gibi komşu ülkeler üzerinde etki oluşturabilmesi nedeniyle Kremlin'in yakından ilgilendiği bir enstrüman olagelmıştır.³⁰⁴ Bu etki, Sovyet sonrası dönüşüm ile daha da pekişmiştir. SSCB'nin önemli bir nüfuz aracı olan sosyalist ideolojisinin düşüşü, Rusya'nın Soğuk Savaş döneminde etkisi azalan Ortodoks kilisesini yeniden ön plana çıkarmasına neden olmuştur. Ortodoks dünyaya hitap etme konusunda halihazırdaki dini bağların sağladığı avantajlar kadar, Rus Ortodoks Kilisesinin Ortodoksların bulunduğu ülkelerde etkili olmasına imkân veren organizasyonel tecrübesi de Moskova yönetimi için bir fırsat niteliği taşımıştır.³⁰⁵

Rus Ortodoks Kilisesi'nin yumuşak güç stratejilerindeki rolü eski SSCB coğrafyasında olduğu kadar Ortodoksların olduğu tüm ülkelerde önemlidir. Rusya, Gürcistan ve Ukrayna'daki kriz dönemlerinde resmi olmayan bir arabulucu ve "alternatif diyalog kanalı" görevi görmüştür.

2009 yılında Kiril'in Patrik olarak seçilmesi³⁰⁶, Rus kilisesinin küresel etkisinin önemli ölçüde genişlemesine yol açmıştır. Dini özgürlükler çerçevesinde Ortodoks dünyada meşru bir şekilde ve kolaylıkla etkili olabilen kilisenin, uluslararası faaliyetlerinde Rus dış politika yapımcılarına alan açtığı su götürmez bir gerçektir.³⁰⁷

Rus Ortodoks Kilisesi'nin yurtdışındaki çabalarının çoğu, Kilise Dış İlişkiler Departmanı aracılığıyla yönetilmektedir. Bu departmana, "Kilisenin Yerel Ortodoks Kiliseleri, Ortodoks olmayan Kiliseler, Hristiyan örgütler, Hristiyan olmayan dini topluluklar ile Rusya dışındaki hükümet, parlamento, kamu kuruluşları ve uluslararası örgütlerle ilişkilerini sürdürme" gibi geniş yetki ve sorumluluklar verilmiştir. Uygulamada, mezkûr departman bir dışişleri bakanlığı gibi faaliyet göstermekte, elçileri ağırlamakta, geniş

³⁰³ Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine*, s. 166-167.

³⁰⁴ Nozar Shafiee ve Ehsan Fallahi, "The Church and Religious Diplomacy in Russia's Foreign Policy", *Journal of Iran and Central Eurasia Studies* 1, S.1 (2018), s. 93-94.

³⁰⁵ Marfin Solik ve Vladimir Baar, "The Russian Orthodox Church: An Effective Religious Instrument of Russia's "Soft" Power Abroad. The Case Study of Moldova" *ORBIS SCHOLAE*, S. 11, (2019), s. 20-34.

³⁰⁶ Kiril'in 1 Ocak 2009 yılında Rusya, Ukrayna, Belarus, Moldova gibi ülkelere gelen yaklaşık 700 Ortodoks din adamından 169'a karşı 508 oy alarak patrik seçilmesi uluslararası çapta yankı uyandırmıştır. Göreve başlar başlamaz Rusya'da Kilise'nin yönetimle daha yakın ilişki kuracağı ve yaklaşık 60 ülkede 165 milyonluk bir Ortodoks nüfusa hitap eden bir müessese olarak Moskova yönetimi ile uyumlu önemli bir fonksiyon icra edeceği ifade edilmiştir. Bkz. Jeffrey Donovan, "Metropolitan Kirill Elected New Patriarch Of Russian Orthodox Church", *Radio Free Europe*, 27 Ocak 2019.

³⁰⁷ Sergunin ve Karabeshkin, "Understanding Russia's Soft Power", s. 356.

çapta seyahatler yapmakta ve Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi diğer uluslararası örgütlerle etkileşimde bulunmaktadır.³⁰⁸

Rus Ortodoks Kilisesi, Rus devleti ile uyumlu olsa da kendine has çok yönlü ve çeşitli uluslararası politikaları da bulunmaktadır. Bu nedenle uluslararası alanda Kilise, kendi ajandasıyla da hareket edebilmektedir. Bunun yanı sıra Rus Patriği Kiril'in, Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile yakın ilişkileri olduğu iddia edilmektedir. Bu ilişki, Rus Dışişleri Bakanlığı ile kilisenin sıkça fikir alışverişinde bulunup ortak bir perspektifle hareket etmelerini kolaylaştırmaktadır.³⁰⁹ Dolayısıyla Kremlin, Ortodoksluğu sadece ulusal bir fenomen olarak görmenin ötesinde, dini fikirleri kullanarak yumuşak güç unsurlarının kapsamını genişletmektedir. Dolayısıyla kiliseyi, transnasyonal bir enstrüman olarak kullanmaktadır. Rus Ortodoks Kilisesi bir yandan Putin'in Ortodoks dünyadaki hami ve lider imajını desteklerken diğer yandan da Batı karşıtı retorikleri teşvik etmektedir. Kilisenin bu fonksiyonu, Putin'in içerde ve dışardaki Rus muhafazakârlar ve milliyetçiler nezdinde itibarını attırmakta, ülke içerisindeki toplumsal dayanışmayı güçlendirme fonksiyonu ifa edebilmektedir.³¹⁰

2.2. Putin Döneminde Rusya'nın Yumuşak Gücü ve Algı Yönetimi

Putin döneminde Rusya'nın uluslararası arenada güçlü bir etki yaratma çabaları hem geleneksel hem de yenilikçi stratejilerin birleşimiyle kendini göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra geçici bir duraklama yaşayan Rusya'nın kamu diplomasisi ve yumuşak güç kullanımı, Putin'in liderliğinde yeniden canlanmıştır. Bu süreç, özellikle medya ve iletişim alanlarında gözlemlenen merkezileşme ve devlet kontrolünün artmasıyla karakterize edilebilir. Rusya'nın bu dönemdeki stratejisi, sadece iç politikada değil, aynı zamanda uluslararası alanda da algı yönetimi ve propaganda faaliyetleri ile desteklenmiştir.

Uluslararası alanda ortaya çıkan yumuşak güç furyası karşısında Rusya'nın takındığı tutumun ve bu yönde geliştirdiği politikaların en önemli ve en güçlü ayağı (etkisinin tespit

³⁰⁸ Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine*, s. 166-167.

³⁰⁹ Robert C. Blitt, "Russia's Orthodox Foreign Policy: The Growing Influence of the Russian Orthodox Church in Shaping Russia's Policies Abroad", *University of Pennsylvania Journal of International Law* 33, S. 2 (Kış 2011), s. 364-365.

³¹⁰ Shafiee ve Fallahi, "The Church and Religious Diplomacy", s. 101.

edilmesi oldukça güç olan ancak bu yönde bir çok farklı enstrümanın kullanıldığı) “algı yönetimi” çalışmalarıdır. Soğuk Savaş döneminde var olan fakat çalışmaları Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla akamete uğrayan, uluslararası kamu diplomasisi kurum ve kuruluşları, Putin döneminde yeniden canlandırılmıştır. Bununla birlikte devletin politikası ile ters düşebilecek her türlü sivil toplum kurum ve kuruluşun faaliyetleri Sovyet döneminde olduğu gibi engellenmiştir.³¹¹ Rus devletinin 2000’li yılların başından itibaren baş gösteren bu tavrı, Putin’in 2012 senesinde üçüncü kez iktidara gelmesinin ardından yoğunlaşmış, 2014 senesinde Kırım’ın ilhak edilmesi ile ise doruk noktasına ulaşmıştır.³¹²

Putin döneminin Rusya’sı uluslararası arenadaki manevra alanını, özellikle TV ve internet üzerinden iletişim teknolojilerini ve “yeni medya” imkanlarını olabildiğince kullanarak, enformasyon ve propaganda çalışmalarındaki becerisi ile Sovyetler Birliği’nin bir adım önüne geçmiştir.

Rusya’da televizyona nazaran daha az etkisi bulunan gazete ve hatta internet organlarında da durum benzer şekildedir. Putin’in Devlet Başkanı olmasının ardından hız kazanan merkezileşme diğer alanlarda olduğu gibi medya ve haberleşme alanlarında da etkisini ciddi manada göstermiştir. Günümüzde Rusya’da yayın yapan kuruluşların birçoğu doğrudan devletin ya da Kremlin’e yakın kurum veya oligarkların kontrolündedir. Gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile internet, radyo, TV ya da gazeteler üzerinden topluma, Kremlin yönetimine muhalif bir fikri yayabilmek oldukça güçleşmiştir. Bu durum, Kremlin’in mevcut yönetici elitinin toplum üzerinde hakimiyet kurmasını kolaylaştırmıştır. Rus devletinin elindeki bu medya gücü, muhalif aktör, fikir ve söylemlerin, Rus yönetiminin iktidarına tehdit oluşturmaya kalkın olmalarıyla birlikte uluslararası arenada Rusya ve çıkarlarına dair alternatif bir fotoğrafın sunulmasına katkı sağlamaktadır.

Rus devletinin yumuşak güç stratejisini diğer ülkelerinkinden ayıran en önemli tarafı, askeri, siyasi, ekonomik ve diğer faaliyetler ile birlikte tek merkezden yürütülüyor olmasıdır. Tarihsel mirası nedeniyle Rusya, yumuşak güç konseptini geleneksel kodlarına göre yeniden yorumlama ihtiyacı hissetmiştir. Dolayısıyla Rus tipi yumuşak

³¹¹ “Russia’s Putin signs law against ‘undesirable’ NGOs”, *BBC*, 24 Mayıs 2015, Erişim Tarihi: 27/07/2023.

³¹² Cristian Nitoiu, “Aspirations to great power status: russia’s path to assertiveness in the international arena under Putin”, *Political Studies Review* 1, S. 15, (2016), s. 39-48.

güç enstrümanları devletin tam kontrolünde ve Kremlin'in dış politika ile güvenlik alanlarındaki stratejik öncelikleri ile tam uyumlu bir modeli temsil etmektedir.

Putin dönemi ile birlikte siyasi ve ekonomik istikrar yakalayan Rusya, yakalanan bu momentumu, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla başlayan ekonomik ve siyasal liberalleşme sürecinin güçlendirilmesinde değil, gücün Devlet Başkanı Putin çevresinde kümelenen yönetici elitin elinde toplanması için kullanmıştır. Bu nedenle Kremlin, modern yumuşak güç ve propaganda araçlarını Rus usulü bir sentezlemeye tabi tutmuştur. Dolayısıyla Rusya'nın yumuşak güç ve propaganda faaliyetleri, mevcut yönetim anlayışı kadar Rus gelenekleri ve politika tarzının da hesaba katılarak tahlil edilmelidir.

Putin'in Batılı yumuşak güç unsurların Rusya'da iç siyasi karışıklık veya Putin'in muhaliflerini cesaretlendirme konusunda aldığı ilk önlem içerde muhafazakâr söylemi derinleştirip yaygınlaştırmak olmuştur.³¹³ Bu sayede Rus toplumunu dış etkilere karşı bir nevi siyasi bir bağımsızlık inşa ederek korumayı amaçladığı gözlemlenmiştir. Ancak toplumun bilincine hitap eden propaganda faaliyetleri kadar, aynı çerçevede dışardan gelecek etki operasyonlarına karşı hukuki bariyerler inşa etmeyi ihmal etmemiştir.

Renkli devrimlerin ardından ilk gelişen dalgada 2006 senesinde çıkarılan bir kanun ile Adalet Bakanlığı'nın sivil toplum örgütlerinin üzerindeki tahakkümünü artırmıştır. Kanun teklifinin yasalaşmasının ardından ülke çapındaki tüm sivil toplum örgütleri Adalet Bakanlığı'na kayıt yaptırmak ve her türlü aktivitelerini detaylı bir biçimde bildirmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında Adalet Bakanlığı amaçları ülke bütünlüğüne zararlı olabilecek tüm sivil toplum örgütlerinin kaydını gene bu yasa çerçevesinde engelleyebilmiştir.³¹⁴ Yabancı sivil kuruluşlarını denetleyen bu yasal çerçeve, Rusya'nın hedefe koyduğu sivil kuruluşlarının faaliyetlerini engellemek için yeterli olmadığında alternatif hukuki yollara başvurma eğilimi de göstermiştir. Mesela İngiltere'nin dil ve kültür alanında yurtdışında faaliyet gösteren kurumu British Council'in Rusya'daki çalışmaları, vergi suçlamaları ile durdurulmuştur. Bu adım İngiltere'ye iltica eden ve Putin karşıtı söylemleriyle tanınan Aleksandr Litvinenko'nun Londra'da suikaste uğraması sonucunda, İngiltere'nin dört Rus diplomatı sınır dışı etmesi üzerine atılmıştır.³¹⁵ 2012 senesinden itibaren ise Rusya'nın bu yöndeki hamleleri sertleşmiştir.

³¹³ Peter Rutland ve Andrei Kazantsev, "The limits of Russia's Soft Power", *Journal of Political Power*, 9:3, 2016, s. 405.

³¹⁴ Don Melvis, "Russia bans 'undesirable' NGOs, sparking international outcry, CNN, 24 Mayıs 2015.

³¹⁵ Luke Harding, "Russia orders British Council offices to be shut down," *The Guardian*, 13 Aralık 2007.

Temmuz 2012 tarihinde Putin, ülke dışından para yardımı alan tüm sivil toplum örgütlerinin “yabancı ajan” olarak Adalet Bakanlığı’na kaydedilmesini zorunlu hale getiren kanunu imzalamıştır.³¹⁶ Bu kanun Rusya içerisinde faaliyet gösteren yüzlerce sivil toplum örgütünü hedef almıştır. Bunun sonucunda legal yollardan yurt dışından finansal destek alan bu kuruluşların tüm resmi evraklarda “yabancı ajan” olarak kaydolması sonucunu doğurmuştur. Böylece mezkûr kuruluşların halkın gözünde itibar kaybına uğraması, bir dizi ek cebri bürokrasi ile uğraşmaları ve faaliyetlerine resmî kurumlar tarafından daha kolay engel olunabilmesi sağlanmıştır.

Ekim 2012 senesinde Moskova’da seçim gözlemcisi kuruluş Golos’a ve insan hakları organizasyonu Moskova-Helsinki Grubu’na finansal destek sağlayan ABD’nin resmi yumuşak güç kurumu USAID’in de Rusya’daki faaliyetleri durdurulmuştur.³¹⁷ USAID demokrasiyi geliştirme programları çerçevesinde uzun yıllar Putin’in Birleşik Rusya partisine dahi yardımda bulunmuştur. Bu engellemelerden BM’nin resmi yardım kuruluşu UNICEF ve Kızıl Haç dahi nasibini almış, Rusya’daki faaliyetlerini durdurmak durumunda kalmışlardır.³¹⁸

Kasım 2012’de devlete ihanet kanununda yapılan değişiklikler ile sivil toplum örgütleri daha fazla baskı altına alınmıştır. Kanunda yapılan değişiklikle beraber yabancı kuruluşlara ayni veya nakdi yardım yapan ya da buralardan yardım alan tüm kuruluşlar devlete ihanet ile suçlanma riskiyle karşı karşıya kalmıştır.³¹⁹ 2014 senesinde Kırım ilhaki neticesinde yaptırımlarla yüzleşen Rusya’nın, Batı’nın yumuşak gücünü engelleme yönündeki stratejisinin en aşırı noktalarından biri Moskova’daki Sovyetler Birliği’nin yıkılışının simgelerinden olan Puşkin Caddesindeki Rusya’nın ilk McDonalds şubesini “temizlik” gerekçesiyle kapatmak olmuştur.³²⁰ Bu engellemelerin sonucunda 2015

³¹⁶ “O vnesenii izmeneniy v otdel’nyye zakonodatel’nyye akty Rossiyskoy Federatsii v chasti regulirovaniya deyatelnosti nekommercheskih organizatsiy, vıpolnyayuščih funktsii inostrannovo agenta,” *Ofitsialnyy internet-portal pravovoi informatsiy*, 13 Temmuz 2012.

³¹⁷ Matthew Rojansky, “Why USAID Is Leaving Russia”, *Carnegie Endowment for International Peace*, 20 Eylül 2012, Erişim Tarihi: 28/07/2023.

³¹⁸ Robert Ortung, “Kremlin Nationalism versus Russia’s NGO’s”, *Russian Analytical Digest* 8, S.38, (Kasım 2013), s. 9.

³¹⁹ “O vneseniy izmeneniy v Ugolovnyy kodeks Rossiyskoy Federatsii i v statyu 151 Ugolovno-protsessualnovo kodeksa Rossiyskoi Federatsii”, *Ofitsialnyy internet-portal pravovoi informatsiy*, (12 Kasım 2012), Erişim Tarihi: 29/07/2023.

³²⁰ Tom Parfitt, “Russia shuts down McDonalds’ branches in Moscow amid Ukraine row”, *Daily Telegraph*, (20 Ağustos 2014), Erişim Tarihi: 29/07/2023.

yılında Rusya’da faaliyet gösteren ve dışarıdan yardım alan sivil toplum örgütlerinin sayısı, üçte bir oranında azalmıştır.³²¹

2000’li yıllarda Sovyet tarzı yumuşak güç kurumlarını elindeki maddi imkanları ve günümüzün iletişim olanaklarını kullanarak tekrar uluslararası arenaya sunan Rusya’da, devlet-sivil toplum ilişkisi 2014’ten sonra yeniden Sovyetler Birliği’ne benzer bir yapıya bürünmüştür. Rusya çeşitli türde engellemelerle birçok sivil toplum kuruluşunun rahat hareket etmesine imkân tanımazken bir yandan da devlet eliyle sivil toplum inşasına girişmiştir.³²²

Batılı manada yumuşak güç, hükümet ajanslarının veya doğrudan hükümete bağlı kurumların icraatını kapsar. Ancak bu kervanın daha önemli bir parçası kendi gündemlerini takip eden ve hükümet etkisinden bağımsız çok sayıda ticari ve sivil toplum aktörlerinin faaliyetleridir. Dolayısıyla bu daha çok sivil yapıların yoğun olduğu bir kombinasyonudur. Ancak Rusya örneğinde sivil paydaşlar azdır. Olanlar da devletin mutlak kontrolü ve yönlendirmesi ile hareket etmektedir.³²³ Marcel H. Van Herpen Rusya’nın yumuşak güç tarzını “kadife eldivenin içinde gizlenen sert güç” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımında Herpen, Rusya’nın ekonomik baskı ve zorlayıcı politikaların bir kadife eldiveni olarak yumuşak güç konseptini açıkça istismar ettiğini iddia etmektedir.³²⁴

Rus uygulamalarında yumuşak gücün sınırlarının belirgin olmaması ve sert güç ile geçişkenliği Rus askeri gücünün “gayri nizami harp”³²⁵ diye tanımladığı ‘hibrit savaş’ doktrinini benimsemesi ile ilintilidir. Bu doktrine göre enformasyon savaşı, yanıltma, sahte bayrak operasyonları ve diğer askeri olmayan unsurların askeri güç kullanımı ile birlikte kullanımı söz konusudur. Oysa yumuşak gücü hibrit savaşın bir unsuru olarak görmek, yumuşak güç konseptinin bağlamından kopartılması anlamına gelmektedir. Bu da yumuşak gücü etkili kılan inandırıcılığa halel getirmek anlamına gelmektedir.³²⁶ Rusların kendine has bir yumuşak güç yöntemi geliştirmesi olağan karşılanabilir. Ancak bunu yaparken askeri amaçlarla aynı düzlemde ele alınması Rusların yumuşak güç

³²¹ “Çislo NKO v Rossii za tri goda sakratilos na tret”, *Interfaks*, (6 Ekim 2015), Erişim Tarihi: 29/07/2023.

³²² Janet Elise Johnson vd., “Street-level practice of russia’s social policymaking in saint petersburg: federalism, informal politics, and domestic violence”, *Journal of Social Policy* 2, S. 45, (2015), s. 287-304.

³²³ Rutland ve Kazantsev, “The limits of Russia’s Soft Power”, s. 402.

³²⁴ Van Herpen, *Putin’s Propaganda Machine*, s. 41.

³²⁵ Valeriy Gerasimov, “Ценность науки в предвидении”, (27 Şubat 2013), Erişim Tarihi: 29/07/2023.

³²⁶ Rutland ve Kazantsev, “The limits of Russia’s Soft Power”, s. 408.

unsurlarına dair bir güvensizlik oluşturduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla bir devletin sert güç unsurları dışında kalması gereken veya en fazla tamamlayıcı bir ögesi olabilecek yumuşak gücü, devletin diğer sert güç kapasiteleri gibi kullanmak konseptin doğası ile çelişmektedir. Bu çelişki, insanların zihinlerine ve kalplerine hitap etmek için üretilen yumuşak güç konseptinin etkisini ve inandırıcılığını azaltmaktadır.

Rusya'nın yumuşak güç kullanımı ve algı yönetimi stratejileri hem iç hem de dış politikada önemli bir role sahiptir. Bu stratejiler, Rusya'nın uluslararası arenada etkisini artırmak ve diğer ülkelerin politikalarını etkilemek için kullanılırken, aynı zamanda içeride muhalefeti baskı altına almak ve halk desteğini sağlamak amacıyla da işlev görmektedir. Putin döneminde geliştirilen bu politikalar, Rusya'nın küresel güç olarak pozisyonunu sağlamlaştırmış, ancak aynı zamanda uluslararası toplumda güven ve şeffaflık konularında soru işaretleri yaratmıştır. Rusya'nın bu stratejileri, uluslararası ilişkilerdeki karmaşıklığı ve güç dinamiklerini anlamada önemli bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Rusya'nın Putin önderliğinde harekete geçirdiği tüm bu yumuşak güç mekanizmaları negatif amaçlarla da kullanılmıştır. Bu bağlamda yumuşak gücün önemli bir aracı olan medyanın ne şekilde fonksiyon gösterdiği önemlidir. Rusya'nın önemli medya araçlarının dezenformasyon ile anılması, yumuşak gücüne eklediği negatif arçların bir başka unsuruna işaret etmektedir. Bu çerçevede ilerleyen kısımlarda Rusya'nın medya pratiklerini ve dezenformasyonu bir dış politika aracı olarak nasıl kullandığı tartışmaya açılmıştır.

2.3. Rusya'nın Dezenformasyon Stratejisi

Rusya'nın Batı ülkeleri ile yürüttüğü jeopolitik mücadele, yumuşak güç enstrümanlarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Diğer unsurlardan daha önde gözüken medya faaliyetleri, Rusya'nın yumuşak güç konseptinin merkezinde durmaktadır. Özellikle televizyon ve internet üzerinden yürütülen dezenformasyon, Rusya'nın medya stratejisinin temelini oluşturmaktadır. Batı dünyasında yaygın olan ana akım medya kurumlarınıninkine benzer bir şekilde tesis edilen ancak kendi politikalarına öncelik vererek uygulanan bu strateji, aynı zamanda diğer ülkelerin etkilerini sınırlandırma amacı taşımaktadır.

Esasında Rusya, Batı'ya ait dış politika enstrümanlarına karşı tedbir geliştirme çabaları kapsamında, kendi hinterlandında devreye sokulan rakip yumuşak güç enstrümanlarını

güvenikleştirilmiştir. Rusya'nın kendi yumuşak güç enstrümanları birçok ülkede serbestçe faaliyet gösterirken, Rusya içerisinde aynı tip ama başka ülkelere ait mezkur kurumların faaliyetleri engellenmiştir. Liberal uluslararası sistemin sunduğu fırsatları kendi lehine kullanan ancak kurallarını çoğu zaman ihlal eden Rusya'nın bu tavrı, Batı kamuoyunda çokça tartışılmıştır.³²⁷

Bu kapsamda uluslararası medya eko sisteminde konum elde etmeye çalışan Rus devleti, küresel enformasyon düzenine meydan okuyacak politikalar izlemiştir. Dezenformasyon, bu politikalarda merkezi bir yer tutmuştur. Başta Batı olmak üzere, jeopolitik önceliklerinin bulunduğu tüm coğrafyalarda Rusya, dezenformasyonu bir enstrüman olarak kullanmıştır. Batı'nın içinde istikrarsızlık üretmek, toplumsal fay hatlarını harekete geçirmek, Batılı kurumları itibarsızlaştırmak, demokratik meşruiyetin sorgulanmasına yol açmak, aşırı hareketleri desteklemek hatta bahse konu coğrafyalarda seçmen davranışlarını etkilemek için Rusya'nın dezenformasyona başvurduğu ifade edilmiştir.³²⁸ Rusya'nın bu çerçevede Ukrayna, Suriye, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Birleşik Krallık, NATO, AB ve ABD'ye karşı dezenformasyon kampanyaları düzenlediği iddia edilmiştir.³²⁹ Buna göre Rusya, bir anlamda “negatif bir yumuşak güç enstrümanı”³³⁰ olarak dezenformasyonu kullanma yoluna gitmiştir.

Rus dış politikasında dezenformasyonun bir araç olarak kullanımının kökenleri Soğuk Savaş döneminden öncesine kadar gitmektedir. Dezenformasyon, 1972 yılına ait gizli bir KGB sözlüğünde, “düşmanın zihninde yanlış veya hayali gerçeklik algıları yaratmak için özel hazırlanmış veriler” olarak tanımlanmıştır. Bu strateji, kurumsal olarak 1923'te GPU'nun (KGB'nin öncüsü) başkan yardımcısı ve eski ÇEKA³³¹ üyesi Unshlikht tarafından aktif istihbarat operasyonları için özel bir dezenformasyon ofisinin kurulması önerisiyle başlatılmıştır. Sovyet dezenformasyon operasyonları, “etki eylemleri”,

³²⁷ Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine*, s. 33-46.

³²⁸ Frederik Hjørt ve Adler-Niissen Rebecca, “Ideological asymmetry in the reach of pro-Russian digital disinformation to United States audiences”, *Journal of Communication* 2, S. 69.2, (2019) s. 181; Elina Treyger, Joe Cheravitch ve Raphael S. Cohen, “Russian Disinformation Efforts on Social Media”, *Rand Corporation*, (2022), s. 79-101; Joseph Robbins, “Countering Russian Disinformation”, *Center for Strategic and International Studies*, (2020), s. 55; Livia Benkova, “The rise of Russian disinformation in Europe”, (2018).

³²⁹ Robbins, “Countering Russian Disinformation”, s. 33.

³³⁰ Rutland ve Kazantsev, “The limits of Russia's Soft Power”, s. 405.

³³¹ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatıdır. Resmî ismi “Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyine bağlı Tüm Rusya Karşı-Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu” şeklindedir. Bkz. Bateman, “The KGB and its enduring legacy”, *The Journal of Slavic Military Studies* 1, S. 29 (2016), s. 27-30.

“operasyonel dezenformasyon”, “aktif önlemler” gibi çeşitli isimler altında, Sovyet niyetleri ve yetenekleri hakkında düşmanı yanıltmayı ve avantajlı bir algı üretmeyi amaçlayan eylemler olarak kaydedilmiştir.³³² Sovyetler Birliği, dezenformasyonu jeopolitik amaçlar başta olmak üzere birçok dış politika hedefini gerçekleştirmek için kritik bir enstrüman işlevi görmüştür.

Söz konusu mirası devralan Putin dönemi Rusyası’nda dezenformasyon, yeni ve daha sofistike yöntemlerle yeniden kullanılmaya başlanmıştır. 2013’te ilan edilen ve Rus stratejik düşüncesini etkileyen Gerasimov doktrininde, siber alanda “stratejik bir silah olarak enformasyonun” potansiyeline vurgu yapılması, enformasyon alanında yeni bir tür asimetrik savaşa girişileceğine işaret edilmiştir.³³³ Bahse konu doktrindeki bu vurgu, Rusya’nın dezenformasyona ağırlık vereceğinin ve bunu etkili bir silaha dönüştüreceğinin ilanı olarak değerlendirilmektedir. İlk çıkış noktası askeri stratejilerle ilişkili olsa da dezenformasyon, daha çok yumuşak güç konseptinin içine dahil edilmiştir. Batılı literatürde Rusya’nın dezenformasyon faaliyetleri değerlendirilirken sürekli olarak Gerasimov doktrinine atıf yapılmış, bu yaklaşımın yumuşak güç konseptine uymadığı ifade edilmiş ve bunun belirli bir strateji içerisinde tehlikeli bir enstrüman olarak kullanıldığı değerlendirilmiştir. Dezenformasyon kampanyalarına destek veren gazetecilere, Rus askeri kurumları ve Kremlin tarafından ödüller verilmiş olması bu husustaki eleştirilere dayanak teşkil etmiştir.³³⁴

Rusya’nın imparatorluk hedeflerinin ideologlarından sayılan ve Avrasyacılık ekolünün öncüsü Aleksandr Dugin³³⁵, 1990’ların sonlarında, Rusya’nın küresel bir imparatorluk olarak konumunu yeniden kazanmak için dezenformasyon, istikrarsızlaştırma ve ilhak seçeneklerinin kullanması gerektiğini ifade etmiştir. Dugin’in politik düşüncesi, Putin yönetimindeki Rusya’nın devlet ideolojisini önemli ölçüde etkilemiştir. Dugin tarafından

³³² Herbert Romerstein, “Disinformation as a KGB Weapon in the Cold War”, *Journal of Intelligence History* 1, S.1, (2001), s. 54-57.

³³³ Francesco Bechis, “Playing the Russian disinformation game: Information operations from Soviet tactics to Putin’s sharp power”, Serena Giusti and Elisa Piras (ed.), *Democracy and fake news: information manipulation and post-truth politics*, (Routledge, 2020), s.121-122.

³³⁴ Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz, “Disinformation and Russian Issues”, *Selected Socio-Economic and International Relations Issues in Contemporary Asian States*, (Wydawnictwo Adam Marszałek, 2020), s. 205-211.

³³⁵ Aleksander Dugin’in ortaya koyduğu Neo-Avrasyacılık vizyonu ve entelektüel profili hakkında bkz. Anton Shekhovtsov, ve Andreas Umland, “Is Aleksandr Dugin a Traditionalist?” Neo-Eurasianism” and Perennial Philosophy”, *The Russian Review* 4, S. 68, (2009), s. 662-678; Andrey Tolstoy and Edmund McCaffray, “Mind games: Alexander dugin and Russia’s war of ideas”, *World Affairs*, (2015), s. 25-30; Valerii Senderov, “Neo-Eurasianism: Realities, Dangers, Prospects”, *Russian Politics and Law* 1, S. 47, (2009), s. 24-46.

formüle edilen prensiplerin, Putin Rusya'sında kurumsallaşmış bir propaganda ve dezenformasyon endüstrisinin temelini oluşturduğu iddia edilmektedir.³³⁶

Dezenformasyonun sert güç unsurları kadar önemli olduğunu savunan McGeehan, bu konseptin propaganda ile doğrudan ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Tarihsel olarak sıcak veya soğuk savaşların yürütülmesinde basın ve propagandanın dolayısıyla enformasyon ve algının fiziksel askeri güç kadar etkili olduğu fikrinden hareketle McGeehan, Rusya'nın dezenformasyon stratejisinde askeri aklın da hâkim olduğunu vurgulamaktadır. McGeehan, kamuoyunun dış politikayı şekillendirme ve askeri müdahaleleri yönlendirme konusunda belirleyici bir rol oynadığı Batı demokrasilerinin, Rus dezenformasyon stratejilerine karşı savunmasız ve kırılgan olduğunu ifade etmektedir. Rusya'nın bu strateji ile Batı'daki kamuoyu algısını kendi hedefleriyle uyumlu hale getirmeyi çalıştığı tespiti çarpıcıdır. Bu tespite göre Rusya'nın bu tarz kampanyalarla Batı'nın askeri eylemlerini önceden engelleme potansiyeline bile ulaşabilir.³³⁷

Dezenformasyonu bir enstrüman olarak kullanırken Rusya'nın çok aşamalı bir strateji izlediği gözlemlenmektedir. Buna göre ilk aşama dijital mecralar vesilesiyle hedef olarak belirlenen kitlelere sızmadır. Bu aşamayı etkileme operasyonları takip etmektedir. Son olarak ilgili hedeflerin gündemine “zararlı” anlatılar sokularak kafa karışıklığı oluşturulmaktadır. Bu büyük planın aktörleri arasında devlet destekli medya (Russia Today ve Sputnik gibi), trol fabrikaları, botlar ve hackerlar yer almakta, böylece belirlenen hedefler çerçevesinde üretilen propaganda akışı bir koordinasyon içerisinde dolaşıma sokulmaktadır. Bu stratejiye göre Rus dezenformasyon mekanizması enstrümental bir şekilde çalışmaktadır. Dolayısıyla evvela troller şüphe yaratır, tuzak olan söylemler güven kazanır ve hackerlar da güvenlik açıklarından faydalanarak bu kampanyaları destekler. Bu orkestrasyon, teknolojinin geniş imkanlarına başvurduğu gibi psikolojik etkenleri derinlemesine hesaba katmaktadır. Dolaşıma sokulan anlatılar, geniş bir platform yelpazesi üzerinden tekrarlanarak inandırıcılık kazanır ve kitleleri bunaltır. Bu da dezenformasyonun kabul görmesine veya yerleşik önyargılara geri dönüşe yol açabilmektedir.

³³⁶ Agnieszka Nitszke, “The European Union versus Russian disinformation”, Piotr Bajor (ed.), *Information Security Policy Conditions, Threats and Implementation in the International Environment*, (Ksiğgarnia Akademicka Publishing, Krakow, 2022), s. 37.

³³⁷ Timothy P. McGeehan, “Countering Russian Disinformation”, *The US Army War College Quarterly: Parameters* 1, S. 48, (2018), s. 51-53.

Rus dezenformasyonu sadece enformasyon kaynaklarına olan kamu güvenini baltalamakla kalmamakta, aynı zamanda politik tartışma ve karar verme süreçlerini çarpıtmaktadır. Bu sistematik yaklaşım, yalnızca dezenformasyonun taktiksel kullanımını değil, enformasyon üzerine stratejik bir savaşı göstermektedir.³³⁸

Dezenformasyon kampanyalarının bir başka boyutu da bireylerin çevrimiçi çatışma durumuna çekilmesidir. Dezenformasyon aracılığıyla devlet bir yandan bireysel kimlikleri şekillendirirken öte yandan bir çatışma anlatısı inşa etmekte ve meşruiyet algısına meydan okuyan yatay sosyal bağların zayıflamasını sağlayabilmektedir. Buna göre devlet kontrolündeki dezenformasyon, yatay sosyal bağların parçalanmasına yol açmaktadır. Yanıltma amaçlı enformasyon kampanyaları, etkin bir şekilde çatışmanın farklı tarafları arasındaki yatay bağlantıları sabote ederken, devletin dış düşman imajını güçlendirmektedir.³³⁹ Rusya-Ukrayna çatışması örneğinden hareket eden bu tespite göre, Rusya'nın dezenformasyon kampanyaları Ukrayna'nın içinde bir bölünmüşlük oluşturmuş, Rusların nezdinde dış düşman algısını güçlendirmiştir.

Hansen'e göre dezenformasyon, önceden var olan inançlar veya anlatılarla uyumlu olduğunda meşruiyet kazanıp, tüketiciler tarafından daha kolay kabul görebilmektedir. Mesela Batı ile Rusya arasında uzun süreli bir çatışma hakkında egemen bir meta-anlatı varsa, bu görüşü destekleyen daha küçük anlatılar (2014'teki Kiev olaylarının yorumunda olduğu gibi) kolaylıkla kabul edilecektir. Hansen, medya içindeki dezenformasyonun yayılma stratejisi temelde saldırgan olup statükoyu sorgulama ve bozma amacı taşıdığını ifade etmektedir. Bu da Rusya'nın medya stratejisinin Batı'daki hedef kitleler üzerinde istikrarsızlaştırıcı bir etki üretmesine yol açmaktadır.³⁴⁰

Demokrasilerin özgür basın ve açık enformasyon ortamlarına vurgu yapmaları nedeniyle dezenformasyon kampanyalarına karşı kırılgan olduğunu fark eden Rusya'nın, birçok ülkede demokrasiyi ve uluslararası kuruluşları hedef aldığı ve bir nevi özgürlükleri istismar ettiği konusunda eleştiriler yapılmaktadır. Dezenformasyon kampanyalarının birden fazla anlatıyı dolaşıma sokarak, gerçeğin genellikle algıyla yer değiştirmesini sağlayacak düzeyde etki ürettiği ve bu meselenin Batı'da ciddi bir güvenlik meselesi

³³⁸ Joseph Robbins, "Countering Russian Disinformation", *Center for Strategic and International Studies*, (2020), s. 33-34.

³³⁹ Gregory Asmolov, "The disconnective power of disinformation campaigns", *Journal of International Affairs* 1, S. 71, (2018), s.74-75.

³⁴⁰ Flemming Splidsboel Hansen, "Russian hybrid warfare: A study of disinformation", *DIIS Report*, (2017), s. 28-30.

olarak tanımlanmasına sebep olduğu³⁴¹ tespiti gittikçe daha geniş çevrelerce kabul görmeye başlamıştır.

Geleneksel propagandanın aksine, halkı belirli bir ‘gerçeği’ kabul etmeye ikna etmeyi amaçlayan güncel dezenformasyon stratejisi, insanları derin bir şüphe içine sürükleyerek “epistemik anarşi” olarak tanımlanan bir duruma yol açmaktadır. Bu, insanların neye güveneceklerinden emin olmamalarına ve bu şekilde manipülasyona açık hale gelmelerine sebebiyet vermektedir. Bahse konu stratejinin tasarımının, daha az ikna etmek ve daha çok kafa karışıklığı üretmek üzerine kurulu olduğu için gerçekliğin (en azından algısal olarak) temeli sarsılmaktadır. Dawson ve Martin’in Rusya’daki internet araştırmaları ajansı üzerine yaptıkları çalışmada Rusya’nın dezenformasyon aracılığıyla verdiği mesajlarının, insanların mevcut değerlerini ve görüşlerini tamamen değiştirmekten ziyade “yönlendirmede” daha etkili olduğu sonucuna varmıştır. Bu nedenle Rus dezenformasyonunun etkisi, bireysel olarak insanların ne düşündüğünden ziyade, kolektif olarak hangi konular üzerinde düşündüklerini şekillendirmede daha fazladır. Dolayısıyla bu enstrümanın etkisinin maruz kalanlar açısından toksik olan tarafı, hangi sorunların ana kamusal tartışmalar olduğunu çerçeveleme ve gündem belirleme becerisidir.³⁴²

Özetle dezenformasyon kampanyaları toplumsal bölünmeleri ve duyguları sömürmeyi, bu duyguları mümkün olduğunca körükleyip manipüle etmeyi amaçlamaktadır. Bunların motivasyon düzeyleri değişkendir. Mesela Rusya’nın 2014’teki dezenformasyon kampanyasının hedefi, Rusya’nın Kırım’daki askeri amaçlarına ulaşmasını desteklemek olmuştur. 2016 ve 2017’deki Avrupa seçimleri ve referandumları, Rusya politikasına yönelik Avrupa içindeki konsensüsü zayıflatmak için hedef alınmıştır. Ancak bu, sadece seçimleri veya referandumları hedef almakla ilgili değildir. Rus dezenformasyon operasyonları, güvenilir enformasyon kaynaklarına (hükümetler veya ana akım medya), bir ülkenin jeopolitik hedeflerine veya hükümetlerarası kuruluşların çalışmalarına olan güveni azaltmayı da amaçlamaktadır.³⁴³

Bununla birlikte düşmanca dezenformasyon faaliyetlerini neredeyse gerçek zamanlı olarak tespit etmek için otomatik makine öğrenimi algoritmalarının geliştirilmeye

³⁴¹ Robbins, “Countering Russian Disinformation”, s. 33-34.

³⁴² Andrew Dawson and Martin Innes, “How Russia’s internet research agency built its disinformation campaign”, *The Political Quarterly* 2, S. 90, (2019), s. 254-255.

³⁴³ Jentkiewicz, “Disinformation and Russian Issues”, s. 208-212.

çalışılsa da bu kampanyalar önlenememiştir. Sosyal medya gönderilerini analiz etmek ve bunları sahte haber olarak sınıflandırmak için Tensor Flow ve derin sinir ağları gibi araçları kullanan araştırmalar, dezenformasyonun etkisini kırmaya yönelik önemli bir teşebbüsü temsil etmektedir.³⁴⁴ Buna ek olarak, dezenformasyon haberlerinin kaynağının izini sürmek ve haber kaynaklarını tespit etmek için blockchain teknolojisinin kullanılması gibi bir dizi arayışa da girilmiştir. Tüm bu yönelimler, dezenformasyon meselesinin ciddiyetine işaret etmektedir.³⁴⁵

Rusya'nın Batı karşısında benimsediği yumuşak güç stratejileri ve dezenformasyon kampanyaları, uluslararası politika sahnesinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu stratejiler, Rusya'nın kendi içindeki siyasi yapıyı korurken, aynı zamanda uluslararası düzeyde Batı demokrasilerini ve kamuoyunu hedef alarak, bu ülkelerin siyasi ve toplumsal yapısını etkilemeyi amaçlamıştır. Özellikle medya ve dijital platformlar üzerinden yürütülen algı yönetimi, Rusya'nın politik amaçlarına ulaşmak için kullandığı en etkili araçlardan biri haline gelmiştir. Ancak Rusya'nın karmaşık dezenformasyon ve yumuşak güç stratejilerine odaklanırken ve bunların hem Rus iç politikasına hem de uluslararası ilişkilere olan etkisinin ölçülenilir olmadığını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Daha doğru bir ifadeyle özellikle demokratik rejimlerde yaşanan toplumsal gerilimler, aşırı sağın yükselişi, ırkçılık, göçmen karşıtlığı gibi sorunların kaynağı dezenformasyon değildir. Dezenformasyona dair yapılan aşırı vurgu, söz konusu sorunların kaynağına dair yapılacak sağlıklı analizler ve muhasebenin odak noktasının ıskalanmasına neden olacaktır.

Rusya'nın bir dış politika aracı olarak dezenformasyonu ne şekilde kullandığının daha iyi anlaşılması, tematik olarak belirli dezenformasyon kampanyalarını mercek altına almayı icbar eder. Bu nedenle Rusyanın dezenformasyonu uygularken nasıl bir strateji izlediği ve hangi uygulama yöntemlerine başvurduğu örnekleriyle incelenecektir. Bu kapsamda aşağıdaki tabloda Rusya'nın dezenformasyon stratejisi kabaca tasnif edilmeye çalışılmıştır.

³⁴⁴ Barry Cartwright vd., "Detecting and responding to hostile disinformation activities on social media using machine learning and deep neural networks", *Neural Computing and Applications*, S. 34, (2022), s. 15141-15163.

³⁴⁵ Ashutosh Dhar Dwivedi vd., "Tracing the source of fake news using a scalable blockchain distributed network", *IEEE 17th international conference on mobile ad hoc and sensor systems (MASS)*, (IEEE, 2020). s. 38-43.

Hedef Ülke/Bölge	Operasyonun Hedefi	Dezenformasyon Özeti	Etkilene n Alanlar	Kullanılan Enstrümanlar	Hedeflenen Etki
Ukrayna	2014 Euromaydan Olayları	Euromaydan sırasında, Rusya medya ve sosyal medyada dezenformasyonla Batılı etkiyi sınırlama ve jeopolitik dengeleri etkileme çabası.	Jeopolitik Dengeler, Kamuoyu Algısı	Sosyal Medya, Devlet Destekli Medya, IRA	Siyasi istikrarsızlık, Rus çıkarlarını koruma
Avrupa	2010'ların Sonundaki Avrupa Seçimleri	Avrupa seçimleri esnasında, AB'yi zayıflatma ve liberal değerleri sorgulatma amaçlı medya ve sosyal medya kullanımı.	Avrupa Siyaseti, Kültürel Etki	Medya Kampanyaları, Sosyal Medya, Lobi Faaliyetleri	AB içinde bölünme, Rusya yanlısı görüşler
ABD	2016 ABD Başkanlık Seçimleri	2016 seçimleri sırasında, siyasi kutuplaşmayı ve belirli adaylara desteği artırmak için sosyal medya dezenformasyonu.	Demokratik Süreçler, Siyasi Algı	Sosyal Medya, Sahte Haberler, IRA	Siyasi kutuplaşma, adaylara destek

Tablo 2: Rusya'nın ABD, Ukrayna ve Avrupa'daki Dezenformasyon Stratejisinin Operasyonel Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda görüldüğü gibi Rusya'nın çok geniş bir dezenformasyon ağı bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın devamında 2014 Ukrayna krizi, 2016 ABD seçimleri, Skripal olayı ve Rusya'nın Avrupa'daki dezenformasyon faaliyetleri gibi başlıklar atında Rus dezenformasyon kampanyalarının bazı önemli örnekleri etraflıca değerlendirilmiştir.

2.3.1. 2014 Ukrayna Krizi ve Ukrayna Savaşı

2014 Ukrayna krizi, Rusya'nın uluslararası ilişkilerdeki dezenformasyon taktiklerini ve bu taktiklerin etkilerini açıkça gözler önüne sermiştir. Bu dönemde, Rusya'nın medya ve internet üzerinden yürüttüğü stratejik anlatılar, küresel jeopolitik dengeleri ve uluslararası işbirliklerini etkilemeyi hedeflemiştir. Kriz, Rusya'nın Batılı ülkelere yönelik dezenformasyon faaliyetlerindeki artışın ve devletin ulusal çıkarlarını teşvik etme stratejilerinin önemli bir örneğini temsil etmektedir.

2014 Ukrayna krizinde, Rusya tarafından jeopolitik dengeleri hedefleyen ve uluslararası işbirliklerini etkilemeye programlanmış karmaşık bir dezenformasyon çabaları ağına tanık olunmuştur. Rusya'nın kullandığı stratejik anlatılar, medyanın etkisi ve Rusya'nın dezenformasyon kampanyasından kaynaklanan uluslararası ilişkiler üzerindeki etki bakımından Ukrayna krizi önemli bir kırılmayı temsil etmektedir.³⁴⁶ Bu kırılmanın ardından Rusya, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelere yönelik dezenformasyon kampanyalarının hacmini arttırmıştır. Rusya-Ukrayna krizi, ulusal çıkarların şekillendirdiği dezenformasyonun kolaylıkla şüphe yayıp ve kargaşa çıkardığı ve otoritelerin bunu kendi avantajlarına ne şekilde kullandığını gösteren önemli bir krizi temsil etmektedir.³⁴⁷

Yevromaydan'daki protestolardan sonra Ukrayna çatışması esnasında Rusya İnternet Araştırma Ajansı (IRA) aracılığıyla Moskova yönetimi, dezenformasyon stratejisini topyekün bir saldırı mahiyetinde devreye sokmuştur.³⁴⁸ IRA'nın algıyı manipüle etmeye ve Rus çıkarlarını korumaya yönelik dezenformasyon kampanyası, Kremlin'in bölgesel çatışmalardaki dahlini inkâr etmeye ve yaşananların, protestolardan memnun olmayan toplumun önemli bir kesimi ile devrim talep edenler arasında bir iç mesele olduğunu yansıtmaya odaklanmıştır. Bu süreçte sosyal medyanın ilgili anlatıları yaymakta oynadığı rol, enformasyon savaşında dijital aşamaya geçildiğini göstermiştir. Bu dijital manipülasyon, kamusal algıyı saptırmakla kalmamış, aynı zamanda Rusya'nın jeopolitik hedeflerine uygun bir gerçeklik oluşturmaya çalışmıştır. IRA'nın dezenformasyonu,

³⁴⁶ Lanoszka, "Disinformation in international politics", s. 227-228.

³⁴⁷ Ulises A. Mejias ve Nikolai E. Vokuev, "Disinformation and the media: the case of Russia and Ukraine", *Media, culture & society* 7, S. 39, (2017), s. 1032.

³⁴⁸ Mick Krever ve Anna Chernova, "Wagner chief admits to founding Russian troll farm sanctioned for meddling in US elections", *CNN*, Erişim Tarihi: 01/08/2023.

geleneksel medyadaki organik içerikle harmanlaması, dijital çağdaki stratejilerinin karmaşıklığını ve etkisini gözler önüne sermiştir.³⁴⁹

Rus dezenformasyonunun 2014 Ukrayna krizi sırasındaki kültürel ve psikolojik boyutları, algıları şekillendirmek ve jeopolitik dinamikleri etkilemek için kullanılan karmaşık anlatılar ve ideoloji ağını anlamak açısından önemlidir. Zhurzhenko, kültürün millileştirilmesi ve güvenli kılınmasının ötesine geçerek, Ukrayna'daki Rus kitle kültürü etrafındaki tartışmaların daha kapsamlı bir "Ukrayna'yı tanımlama mücadelesi" anlamına gelen daha geniş bir "kültür savaşı" veya "Kulturkampf" kavramına vurgu yapmaktadır.³⁵⁰ Avrupa ve Rusya arasındaki "medeniyet seçimi" ve Sovyet geçmişine ilişkin birbiriyle örtüşen bu iki önemli kaygı, 1991'den bu yana Ukrayna'daki kültür savaşlarına hakim olmuştur.³⁵¹ Bu kültürel ayrılığın bir tarafında Rus dili ve kültürüne aidiyet hisseden, bunun Sovyet döneminden gelen bir miras olduğunu savunan bazı Rusya yanlısı Ukraynalılar konumlanırken, diğer tarafta Sovyet döneminden bu yana devam eden sistematik kültürel hegemonyanın bir devamı olarak Rus kültürünün baskınlık kurduğunu savunan Ukraynalılar yer almıştır.³⁵² RT tarafından sunulan "Rus Dünyası" anlatısının sadece etnik Ruslar ve Rusça konuşanlar nezdinde kalmayıp aynı zamanda Batı'yı karşısına alarak hitap etmesi, Rusya'nın bölgedeki kültürel hegemonya hedefine olumlu katkı vermiştir.³⁵³ Yevromeydan olayları sürecinde yüz binlerce kişinin Ukrayna hükümetine karşı protestolar sergilediği dönemde, sosyal medya kullanımında Rusya'nın manipülatif tutumu, propaganda aracı olarak kullanılan sosyal medya hesapları ve Rusya'da yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformları V Kontakte ve Odnoklasniki sosyal medya ağlarının neredeyse söylem belirleyici bir etki üretmiştir.³⁵⁴ Yukarıda bahsedildiği üzere, Rusya'nın uluslararası RT kanalı, kendi açısından "önyargısız" haber sunmasının yanında, küresel iletişim ağlarındaki Anglo-Sakson monopolünü kırma misyonu ile kurulmuştur. Ancak protestolar esnasında RT,

³⁴⁹ Larissa Doroshenko ve Josephine Lukito, "Trollfare: Russia's disinformation campaign during military conflict in Ukraine", *International Journal of Communication*, S. 15, (2021), s. 4666.

³⁵⁰ Tatiana Zhurzhenko, "Fighting empire, weaponising culture: the conflict with Russia and the restrictions on Russian mass culture in post-Maidan Ukraine", *Europe Asia Studies*, S. 73, (2021), 73, s. 1441-1466.

³⁵¹ a.g.e. s.1450

³⁵² a.g.e. s.1458

³⁵³ Feklyunina, Valentina", Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)', *European Journal of International Relations*, S. 22, (2016), s. 773-796.

³⁵⁴ Olga Onuch vd., "Mobilization, mass perceptions, and (dis)information: "new" and "old" media consumption patterns and protest", *Social Media & Society*, S. 7, (2021), s. 1-18.

Yevromeydandaki özellikle yaralı polisler ve ateşe verilen binalara odaklanarak Rus devlet propagandasını aktif bir şekilde kitlelere iletme fonksiyonunu ifa etmiştir.³⁵⁵

Ukrayna krizinin ardından, ABD ve Rusya arasındaki rakip propagandaların ve karşılıklı dijital müdahale ile dezenformasyon suçlamalarının arttığı dezenformasyon kampanyalarının, uluslararası literatürde daha fazla ele alınmaya başladığı görülmektedir.³⁵⁶ Bu süreçte propaganda ve dezenformasyon özellikle Batı dünyasında bir ulusal güvenlik meselesi olarak telakki edilmeye başlamıştır.³⁵⁷ Bu süreçte Rus ve Alman televizyon programlarında aynı meseleye dair uluslararası izleyicilere sunulan farklı anlatılar dikkat çekmiştir.³⁵⁸

AB üyesi ülkelerinin 2014 Ukrayna krizi sırasında Rusya'nın dezenformasyonuna ilişkin kutuplaşmasının, jeopolitik dinamikler ve uluslararası ilişkiler üzerinde ciddi sayılacak etkileri olmuştur. 2014 krizinden önce AB'nin Rusya'ya yaklaşımı daha ılımlı iken Kırım işgali sonrasında çoğu AB ülkeleri bakış açısını değiştirmiş, Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa ise Rusya'ya doğrudan yaptırım uygulanmasına öncülük etmiştir.³⁵⁹ Ancak tüm AB ülkeleri aynı pozisyona sahip olmamıştır. Bu durum, kolektif hareket etmesi beklenen AB'nin içinde ciddi bir huzursuzluk ve ikilik oluşturmuştur.³⁶⁰ AB üye devletleri arasında Truva atlarının yerleştirildiği ve Rusya'nın AB içindeki farklı pozisyonları etkileme ve geliştirme yönündeki teşvikleri endişe üretmiştir.³⁶¹ Bu gelişmeler, bir bakıma Rusya'nın dezenformasyon aracılığıyla Avrupa içinde yarıklık oluşturma çabalarının kısmen de olsa amacına ulaştığına işaret etmektedir.

Rusya, 2000'lerden itibaren AB'nin istikrarını hedef alan bir politika izlemiş ve AB'deki birlik muhalifi sol unsurları her ölçekte desteklemiş, RT kanalı ile bu unsurlara platform sunmuştur.³⁶² Bahse konu tehditlerin farkına varmakta geciken AB, hibrit tehditlere karşı dayanıklılığını sorgulamış, düşman yabancı aktörlerin hibrit yöntemlerine, özellikle de

³⁵⁵ Chang Zhang vd., "International broadcasting during times of conflict: a comparison of China's and Russia's communication strategies", *Journalism Practice*, (2022), s. 1-28.

³⁵⁶ Chernobrov, Dmitry ve Emma Louise Briant, "Competing propagandas: how the united states and russia represent mutual propaganda activities", *Politics*, S. 42, (2020), s. 393-409.

³⁵⁷ a.g.e. s.401

³⁵⁸ Dennis Lichtenstein vd., "Framing the ukraine crisis: a comparison between talk show debates in Russian and German television", *International Communication Gazette*, S. 81, (2018), s. 66-88.

³⁵⁹ a.g.e. s.78-79.

³⁶⁰ Helene Sjursen ve Guri Rosén, "Arguing sanctions. on the EU's response to the crisis in Ukraine", *JCMS Journal of Common Market Studies*, S. 55, (2016), s. 20-36.

³⁶¹ Mitchell A. Orenstein ve R. Daniel Kelemen, "Trojan horses in EU foreign policy", *JCMS Journal of Common Market Studies*, S. 55, (2016), s. 87-102.

³⁶² a.g.e. s.92-93.

Rusya'nın 2014'te Ukrayna'ya müdahalesine karşı kırılğan ve hazırlıksız bir tutum ortaya koymuştur.³⁶³ Buna ek olarak AB'nin kriz zamanlarındaki güvenlik mekanizmaları ve karar alma süreçleri yeniden değerlendirilmiş, Rusya'nın neden olduğu krizler karşısında AB'nin hızlı ve anlamlı adımlar atma kabiliyeti sorgulanmıştır.³⁶⁴ Ukrayna krizi, küresel güvenlik konularında otoritenin halen ABD ve NATO'da olduğu AB'nin kendi bölgesinde oluşan ciddi bir güvenlik sorununa karşı dahi pasif kaldığı yorumlarına sebebiyet vermiştir.³⁶⁵

Rus dezenformasyonunun 2014 Ukrayna krizi sırasındaki çok yönlü etkisi, kamuoyu algılarını ve medya ekosistemini önemli ölçüde şekillendirmiştir. Sosyal medya ve Rus televizyonlarından yayılan dezenformasyonunun yarattığı tehdit, Ukrayna hükümetini, VKontakte ve 14 Rus televizyon kanalını engellemeye sevk etmiştir.³⁶⁶ Ukrayna savaşı esnasındaki dezenformasyon kampanyaları, medya tüketim kalıplarının dönüştüğünü ve dezenformasyona karşı kamuoyu algılarının kırılğan olduğunu açığa çıkarmıştır.

Ukrayna savaşı sırasında Rusya hem Kremlin yanlısı algıyı beslemek hem de Ukrayna'yı destekleyenleri değersizleştirmek adına NATO ve diğer Batılı kurumları itibarsızlaştırmaya yönelik bir strateji izlemiştir.³⁶⁷ Bu politikasıyla Moskova yönetimi bir yandan Ukrayna içindeki bölünmüşlüğü derinleştirmeye çalışmış, diğer yandan da Rusya yanlılarını mobilize etme ihtiyacı hissetmiştir.

Ukrayna krizi esnasında Kremlin'in dezenformasyon aracılığıyla Ukrayna'yı "zayıf devlet" olarak göstermeye çalışmış, böylelikle kendi bölgesinde halen Rusya'nın sözünün geçtiği mesajını vermek istemiştir. Bununla birlikte Kremlin'in neo-emperyal bir devletin yeniden inşasına dair kendi toplumunun umutlarını diri tutmayı, Ukrayna'nın Avrasya jeopolitik alanına entegre olmak durumunda olduğunu ve Rusya'nın bölgedeki hakimiyetinin tahkim edileceği imajını oluşturmak istemiştir.³⁶⁸ Buna ek olarak

³⁶³ Kalniete, Sandra ve Tomass Pildegovičs, "Strengthening the EU's resilience to hybrid threats", *European View*, S. 20, (2021), s.23-33.

³⁶⁴ Naturski ve Pomorska, "Trust and decision-making", s. 54-70.

³⁶⁵ Vicki L. Birchfield vd., "European integration as a peace Project", *The British Journal of Politics and International Relations*, S. 19, (2017), s. 3-12.

³⁶⁶ Olga vd., "Mobilization, mass perceptions, and (dis)information, s. 1-18.

³⁶⁷ Aaron Erlich ve Calvin Garner, "Is pro-Kremlin disinformation effective? evidence from Ukraine", *The International Journal of Press/Politics*, S. 28, (2021), s. 5-28.

³⁶⁸ Orest Krasivsky, "Foreign threats to ukraine's independence and the challenge posed to polish national security", *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, S. 4, (2020), s. 78-80.

Rusya'nın 2014'teki krize dair dolaşıma sokulan “Rus Baharı” kavramına dair olumsuz ve başarısız imgeler³⁶⁹ yüklemeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik dezenformasyon faaliyetleri, Ukrayna Savaşı sürecinde de devam etmiş ve bu süreçte stratejik olarak daha da sofistike bir boyut kazanmıştır. Rusya'nın dezenformasyon kampanyaları, savaşın gerçek nedenlerini ve doğasını çarpıtarak, uluslararası kamuoyunu yanıltmayı ve Ukrayna hükümetini itibarsızlaştırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, Rusya, çeşitli dijital platformlar ve devlet destekli medya organları aracılığıyla, Ukrayna'nın doğusundaki çatışmaları “iç savaş” olarak tanımlayıp, Rusya'nın bölgedeki varlığını ve müdahalesini “etnik Rus azınlıkları koruma” girişimi olarak göstermeye çalışmıştır.³⁷⁰ Ayrıca, Rus medyası ve sosyal medya hesapları, Ukrayna hükümetini “faşist” ve “aşırı milliyetçi” olarak damgalayarak, Rusya'nın askeri müdahalesini meşrulaştırmaya yönelik bir anlatı inşa etmiştir.³⁷¹

Bu dezenformasyon çabaları, sadece Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda Batı ülkelerinin Ukrayna'ya yönelik politikalarını da etkilemeyi amaçlamıştır. Rusya'nın bu tür propaganda faaliyetleri, Batı medyasında, yer alan haberleri çarpıtarak ve yanıltıcı bilgiler yayarak, Ukrayna'ya yönelik uluslararası desteği sarsmaya çalışmıştır. Özellikle sosyal medya üzerinden yürütülen bu kampanyalar, Batı medyasının ve kamuoyunun Ukrayna'ya yönelik algılarını etkilemek için tasarlanmıştır. Bu süreçte, Rusya'nın oluşturduğu yanıltıcı anlatılar, Batı ülkelerindeki siyasi tartışmaları ve politika yapım süreçlerini etkilemeyi hedeflemiştir.³⁷²

Rusya, Ukrayna Savaşı sırasındaki dezenformasyon faaliyetleriyle savaşın doğasını ve etkilerini küçümseyerek, uluslararası yardım ve desteğin azaltılmasını sağlamaya da çalışmıştır. Bu bağlamda Rus medyası, Ukrayna'nın doğusundaki çatışmaların sesini kısarak, sivil kayıpları küçümsemiş ve uluslararası toplumun tepkisini yatıştırmaya çalışmıştır. Ayrıca Rusya, savaşın seyrini ve sonuçlarını kendi lehine çevirmek için yanıltıcı bilgiler ve sahte haberler yayarak Ukrayna hükümetinin ve askeri güçlerinin imajını zedelemeyi önclemiştir.

³⁶⁹ Taras Kuzio, “Russian stereotypes and myths of ukraine and ukrainians and why novorossiya failed”, *Communist and Post-Communist Studies*, S. 52, (2019), s. 297-309.

³⁷⁰ “Signing of treaties on accession of Donetsk and Lugansk people’s republics and Zaporozhye and Kherson regions to Russia”, Rusya Başkanlık Resmi Sitesi, Erişim Tarihi: 01/08/2023.

³⁷¹ William Brangham ve Leah Nagy, “How Russia is spreading blatantly false information about the war in Ukraine”, *PBS*, Erişim Tarihi: 02/08/2023.

³⁷² Mikhail Zygar, “Putin’s New Story About the War in Ukraine”, *Forreign Affairs*, (22 Kasım 2023), Erişim Tarihi: 01/12/2023.

Bu çabalar, Rusya'nın dezenformasyon kampanyalarının yalnızca kısa vadeli siyasi hedefler peşinde olmadığını, aynı zamanda uzun vadeli stratejik planlarına hizmet ettiğini göstermektedir. Kırım'ın işgaliyle neticelenen Ukrayna savaşı sürecinde ve sonrasında Rusya'nın bu faaliyetleri, uluslararası ilişkiler ve bölgesel güvenlik açısından önemli sonuçlar doğurmuş ve Ukrayna'nın egemenliği ile bölgesel istikrar tehdit altına alınmıştır.

2014 Ukrayna krizi, Rusya'nın dezenformasyon kampanyalarının ve medya manipülasyonlarının uluslararası politikada etkili bir silah olabileceğini göstermiştir. Bu kriz sürecinde, Rusya'nın medya ve sosyal medya üzerinden yürüttüğü stratejik anlatılar ve algı yönetimi hem Ukrayna'nın iç dinamiklerini hem de uluslararası toplumun tepkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca, Rusya'nın AB ülkeleri arasında kutuplaşma yaratma çabaları ve Avrupa'nın güvenlik politikalarına etkisi, bu krizin uzun vadeli sonuçları arasında sayılmaktadır. Ukrayna krizi, dezenformasyonun ve medya stratejilerinin, uluslararası ilişkiler ve jeopolitik çıkarlar açısından ne denli belirleyici olabileceğini gözler önüne sermiş ve bu tür kampanyaların gelecekteki uluslararası meselelerde nasıl bir etki üreteceğine dair fikir vermiştir.

Dezenformasyon kampanyalarının en belirgin olduğu ve uluslararası arenada en çok tartışıldığı alanlardan biri hiç şüphesiz 2016 ABD seçimleridir. Sonraki kısımda bu süreçte Rusya'nın dezenformasyonu nasıl kullandığına dair tartışmalar ele alınmıştır.

2.3.2. 2016 ABD Seçimleri ve Brexit Süreci

2016 ABD seçimleri, dezenformasyonun demokratik süreçlerin ve kurumların üzerindeki etkileri bakımından önemli bir dönemeç olmuştur. Bu süreçte Rusya'nın kapsamlı dezenformasyon kampanyaları ve bu kampanyaların seçim sürecinde kamuoyunu ne şekilde etkileyebildiği konusunda ciddi tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu kampanyaların, çeşitli medya platformları aracılığıyla yayılması, demokratik toplumlarda bilgi ve haber alma süreçlerini sarstığı iddia edilmiştir. Başta Twitter ve Facebook olmak üzere sosyal medya, bu dezenformasyon savaşında merkezi bir rol oynamış, Rus İnternet Araştırma Ajansı (IRA) gibi aktörlerin manipülatif etkisi altına girmiştir. Bu bölümde, söz konusu dezenformasyon kampanyalarının, demokratik süreçler üzerindeki yıkıcı etkileri, sosyal medya platformlarının manipulasyonları ve bu durumun demokratik işleyiş üzerindeki sonuçları incelenecektir.

2016 ABD seçimleri, kamuoyunu etkilemek için çeşitli platformlar ve taktikler kullanan kapsamlı Rus dezenformasyon kampanyalarıyla gölgelenmiştir.³⁷³ Bu kampanyada kamuoyunu etkilemek için çeşitli platformlar ve taktikler kullanılmış, bunun demokratik süreçler ve kurumlar üzerinde geniş kapsamlı etkileri olmuştur. Dezenformasyonun demokratik toplumlarda yıkıcı bir güç olarak ortaya çıkışı, Birleşik Krallık'taki Brexit kampanyası ve ABD'de Donald Trump'ın seçilmesi başta olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde yankılanmıştır.³⁷⁴ Dezenformasyonun çeşitli medya platformlarında kasıtlı olarak yayılması, tesadüfen maruz kalındığı durumlarda bile inandırıcı hatta ikna edici bir tesir bırakabilmiştir. Bu durum müzakereci demokratik sistemlerin epistemik işlevinin aşınmasına ilişkin endişeleri artırmıştır.³⁷⁵ Dezenformasyonun yayılımında sosyal medya platformlarının çarpan etkisi oluşturduğu aşikâr olsa da bahse konu kampanyaların etkisinin ölçülebilir olmamaması, meseleyi karmaşıktırmaktadır.³⁷⁶

2016 ABD seçimlerinde neredeyse tüm sosyal medya platformları bir enformasyonel savaş alanına dönmüştür. IRA dahil olmak üzere Rusya'nın ilgili kurumları, Twitter'da farklı siyasi toplulukları stratejik olarak hedef almış, nüfusun belirli kesimlerini etkilemek için dezenformasyona ağırlık vermiş, siyasi açıdan önyargı üreten içerikleri artırmıştır.³⁷⁷ Bu süreçte sosyal medyayı besleyecek şekilde, dijital medya üzerinden küresel çapta dezenformasyonun yayılmasına katkıda bulunan “sahte haber endüstrisi” gibi ulusötesi manipulatif enformasyon ağları tesis edilmiştir.³⁷⁸

Dezenformasyon aktörleri, sosyal medya üzerindeki faaliyetlerini artırarak bu içeriklerin profesyonel medya tarafından daha geniş çapta rapor edilmesini hedeflemektedir. Bu, bilgi tekrarının bilişsel yapıların daha erişilebilir hale gelmesine ve karar verme süreçleri üzerinde etkili olabilmesine yol açmaktadır. Çünkü sosyal medya kullanıcılarının en yoğun beslendiği enformasyon ortamını, ana akım medya sağlamaktadır. Bu nedenle bu iki enformasyon ortamı arasındaki ilişkinin sınırları geçişkendir. Bu durum,

³⁷³ W. Lance Bennet ve Steven Livingston, “The disinformation order: disruptive communication and the decline of democratic institutions”, *European Journal of Communication*, S. 33, (2018), s. 122-139.

³⁷⁴ a.g.e. s.122-139

³⁷⁵ Spencer McKay ve Chris Tenove, “Disinformation as a threat to deliberative democracy”, *Political Research Quarterly*, S. 74, (2021), s. 703-717.

³⁷⁶ Dan Mercea ve Marco Bastos, “The disinformation landscape and the lockdown of social platforms”, *Information Communication & Society*, S.22, (2019), s. 1531-1543.

³⁷⁷ Jeffrey Lees vd., “The Spot the Troll Quiz game increases accuracy in discerning between real and inauthentic social media accounts. *PNAS Nexus* 2, S. 4 (2023), s.1-8.

³⁷⁸ Violet Cheung-Blunden vd., “Foreign disinformation operation’s affective engagement: Valence versus discrete emotions as drivers of tweet popularity” *Analyses of Social Issues and Public Policy* 1, S. 21 (2021), s. 980-997.

dezenformasyon aktörlerinin ana akım medyanın içine sızarak sosyal medyayı etkilemeye teşebbüse sevk etmektedir.³⁷⁹

Belirli konularda manipulatif enformasyonun tekrarlanarak dolaşıma sokulması, insanların bilinçlerine süreklilik arz eden bir mesaj verme etkisi üretmektedir. Bu çerçevede sosyal medyaki içeriklerin bilişsel düzeydeki etkisini arttırmak için öncelikle ana akım medyada dezenformasyonun yer alması gerekmektedir. Bu şekilde dezenformasyon olan içerikler güvenilirlik ve itibar kazanıp sosyal medya aracılığıyla bir tekrar tekrar yayılabilecektir.

IRA'nın 2016'daki dezenformasyon kampanyaları ile ABD seçimlerinin doğal siyasi atmosferine ve insanların algılarına zarar verdiği, seçmen davranışlarını etkilediği konusunda şüphenin ötesine geçen ciddi analizler yapılmıştır. ABD'de toplumun bir kesiminin dezenformasyondan etkilenmiş olduğu varsayımı, diğer kesimi kendiliğinden etkileme potansiyeli taşımaktadır. Bu da karşıt kesimin algılarından davranışsal ve tutumsal sonuçların doğmasına ve dezenformasyonun etkisinin zannedilenden fazla olabileceğine işaret etmektedir.³⁸⁰ Bu durumda dezenformasyonun toplumun bir kesimi üzerindeki etkisi henüz değerlendirilmelden, hedef kitlenin karşısındaki toplumsal kesimin tutumu şekillenebileceğini akla getirmektedir. Söz konusu değerlendirme, dezenformasyonun dolaylı etkisine işaret eden önemli bir teşhistir.

Rus “Trol Çiftliği” olarak da bilinen IRA, 2016 ABD başkanlık seçimleri ve Brexit oylaması da dahil olmak üzere siyasi olayları etkilemeyi amaçlayan çok sayıda dezenformasyon operasyonunun merkezinde yer almıştır.³⁸¹ IRA, gruplar arası çatışma tohumları ekmek ve ABD ile İngiliz vatandaşlarının görüşlerini etkilemek amacıyla sosyal medya platformlarında sahte hesaplar açmakla suçlanmıştır.³⁸² IRA'nın faaliyetleri, taktikleri, etkileri ve yaydıkları içerikle ilgili kapsamlı araştırmalar yapılmıştır.³⁸³ Birleşik Krallık'taki Brexit süreci ve ABD'de Donald Trump'ın seçilmesi

³⁷⁹ Andrew Chadwick, *The hybrid media system: Politics and power*, (Oxford University Press, 2017), s. 195-204.

³⁸⁰ Albert C. Gunther. ve J. Douglas Storey, “The influence of presumed influence. *Journal of Communication* 2, S. 53, (2003), s. 199-215.

³⁸¹ Almog Simchon vd., “Troll and divide: the language of online polarization”, 2022, *PNAS Nexus* “, S. 1, (2022), s. 1-10.

³⁸² Robert Booth vd., “Russia used hundreds of fake accounts to tweet about Brexit, data shows”, *The Guardian*, Erişim Tarihi: 04/12/2023.

³⁸³ Savvas Zannettou vd., “Disinformation warfare: Understanding state-sponsored trolls on Twitter and their influence on the web”, *Companion proceedings of the 2019 world wide web conference*, (2019), s. 218-226.

ile sonuçlanan seçimler gibi önemli olaylarda, yapılan dezenformasyon kampanyalarının demokratik düzene ciddi hasarlar verdiği değerlendirilmektedir.³⁸⁴

Bununla birlikte ABD Başkanlık seçimleri ile aynı yıl İngiltere’de yoğunluk kazanan Brexit tartışmaları (2016) sırasında yapılan bir araştırma, Rus dezenformasyonun sosyal medyadaki etkisinin abartılı bir şekilde takdim edildiğini, istatistiki verilerle ortaya koymuştur. Bahse konu çalışmada İngiltere’deki Twitter kullanıcılarının paylaştıkları içeriğin en büyük kısmının ülkenin ana akım medya kaynaklı olduğunu ve bu rakamın yüzde 63.9 olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmaya göre haberlerin sadece yüzde 1.4’ünün Rus kaynaklarına dayandığı ifade edilmektedir.³⁸⁵ Bu rakamlar, Brexit sürecinde Rus dezenformasyonun en azından ABD ve Almanya seçimlerinde olduğu gibi belirleyici bir etki üretme ihtimalinin zayıf olduğunu gösterse de dezenformasyonun etkisinin nicel verilerle ölçülmesinin zor olduğu ve bunu anlamak için çok daha kapsamlı analizlere ihtiyaç duyulduğu ortadadır.

IRA’nın taktikleri incelendiğinde, kamuoyunu manipüle etmek amacıyla propaganda ve siyasi açıdan önyargılı bilgi yaymak için sahte hesapların ve botların yoğun ve sistematik bir şekilde kullanıldığı görülecektir.³⁸⁶ Bu hesapların dezenformasyon kampanyalarını maskelemek amacıyla farklı kimlikler benimsedikleri, ekran adlarını ve profil bilgilerini değiştirdikleri ve hatta önceki tweetlerini sildikleri tespit edilmiştir.³⁸⁷ IRA’nın ABD demokrasisini baltalamaya yönelik olduğu iddia edilen çabaları, haber medyası, ABD hükümeti müfettişleri ve araştırmacılar tarafından geniş çapta belgelenmiştir.³⁸⁸ Ayrıca, IRA’nın Twitter hesaplarının stratejik girişimler ve siyasi hedefler içeren mesajlar yayımladığı bilinmektedir. Bu da kamusal söylemi etkilemek için kasıtlı ve koordineli bir çabaya işaret etmektedir.

IRA’nın dezenformasyon yayarken kullandığı taktikler, çevrimiçi kutuplaşmaya neden olduğu, gruplar arası gerilimleri tetiklediği, dolayısıyla da bunun geleneksel medya

³⁸⁴ Bennett ve Livingston, “The disinformation order”, s. 122-139.

³⁸⁵ Vidya Narayanan vd. “Russian involvement and junk news during Brexit”, *The computational propaganda project. Algorithms, automation and digital politics*, (19 Aralık 2017) Erişim Tarihi: 05/08/2023.

³⁸⁶ Adam Badawy vd., “Characterizing the 2016 Russian IRA influence campaign”, *Social Network Analysis and Mining*, S. 9, (2019), s. 1-11.

³⁸⁷ Barry Cartwright vd., “Detecting and responding to hostile disinformation activities on social media using machine learning and deep neural networks”, *Neural Computing and Applications* 18, S. 34, (2022), s. 15141-15163.

³⁸⁸ Gregory Eady vd., “Exposure to the Russian Internet Research Agency foreign influence campaign on Twitter in the 2016 US election and its relationship to attitudes and voting behavior”, *Nature communications*, S. 14 (2023), s. 1-62.

etkisinin sınırlarını aşarak daha ciddi sonuçlar üretebileceği kaygıların oluşmasına sebebiyet vermiştir.³⁸⁹ Sosyal medya platformlarında duygu temelli stratejilerin kullanılması, olumsuz duyguların ve kutuplaşmanın artmasına yol açarak toplumsal bölünmeleri daha da şiddetlendirmiştir.³⁹⁰ Ayrıca, IRA ve benzeri oluşumlar tarafından sergilenen ve genellikle trolleme³⁹¹ olarak adlandırılan yıkıcı veya yanıltıcı çevrimiçi davranışların kurbanları üzerinde olumsuz psikolojik etkileri olduğu da iddia edilmiştir.³⁹²

İnternet Araştırma Ajansı (IRA) tarafından sahte bağlamlar ve uydurma kimlikler de dahil olmak üzere, dezenformasyonu yaymak için kullanılan koordineli bir stratejinin benimsendiği fark edilmiştir.³⁹³ IRA'nın 2016 ABD başkanlık seçimleri sırasında kullandığı yöntem ve taktikler, bu ajansın Amerikan toplumunu titiz bir şekilde araştırdığını göstermektedir. Kamuoyunda tartışılan hassas konulara göre şekillenen dezenformasyon kampanyaları yapılırken mesela ABD Başkanlık seçimleri öncesinde sivil haklar, savaş, polise saldırılar konularına yoğunluk verilmiş seçim sonrasında siyahilerin uğradıkları haksızlıklar ve bireysel silahlanma meselesine odaklanılmıştır.³⁹⁴ İRA'nın dışında Rusya'nın dezenformasyon kampanyaları tertip etmek adına üçüncü ülkelerde ekipler kurduğu iddia edilmiştir. Buna göre Rusya'nın örtülü desteğiyle kurulduğu öne sürülen Makedonya sahte haber endüstrisi, 2016 ABD seçimleri sırasında küresel dezenformasyon ağında önemli bir rol oynadığına dair haberler yapılmıştır. Örneğin, Clinton'ın "DAEŞ'e silah sattığı", Papa Francis'in Donald J. Trump'ın adaylığına icazet vermesi gibi birçok sahte haber Facebook'ta başlıca haber sitelerinden çok daha fazla görüntülenme ve etkileşim almıştır. Bu etkileşim aktivitelerinin kaynağı incelendiğinde Makedonya'nın Veles kasabasına işaret eden bir IP adresi tespit

³⁸⁹ Simchon vd., "Troll and divide", s. 8-10.

³⁹⁰ Pnina Fichman and Maanvi Rathi, "Trolling CNN and Fox News on Facebook, Instagram, and Twitter", *Journal of the Association for Information Science and Technology* 5, S. 74, (2023), s. 493-505.

³⁹¹ Anadolu Ajansı'nın teyit hattı platformunda trolleme "Trolleme, sosyal medyada açılan hesaplar aracılığıyla kişilerin şaka yoluyla, şüphe uyandırarak ya da tartışma yaratarak etkilenmesidir. Trol hesap, ironik ifadelerle kişileri rahatsız eder veya etmez. Düşündürür, şaşırtır, eğlendirir veya yanıltır. Bir şeyin tersini söyleyerek alay eder." şeklinde tarif edilmektedir. Bkz. "Trolleme nedir?", *Anadolu Ajansı Teyit Hattı*, Erişim Tarihi: 04/04/2023.

³⁹² Nigel C. Wilson vd., "Cybervictimization, social, and financial strains influence internet trolling behaviors: a general strain theory perspective", *Social Science Computer Review* 3, S. 41 (2023), s. 967-982.

³⁹³ Jiyoun Suk vd., "Do I sound American? How message attributes of IRA disinformation relate to Twitter engagement", 2022, s. 1-39.

³⁹⁴ a.g.e. s.2

edilmiştir.³⁹⁵ Bu küçük ülkede yapılan söz konusu dezenformasyon tertibatı için sosyal ağlarda belirli manipulatif içeriklerin yayılması üzerine kapsamlı yazılımlar hazırlanmış ve yapay zekâ odaklı otomatik çözümler geliştirebilecek algoritmalarla desteklenmiştir.³⁹⁶ Makedonya'daki sahte haber endüstrisi, esasında sahte haberlerin yoğun olarak paylaşıldığı sosyal ağlar aracılığıyla dezenformasyon yaymanın kolaylığı sayesinde gelişmiştir.

Dezenformasyon küresel bir sorun haline gelmesi, özellikle demokratik katılım ve siyasi karşılığı üzerindeki etkisi ABD seçimlerinden sonra dünyanın birçok ülkesinde ciddi bir gündem maddesi olmuştur. Bu nedenle akademisyenler, gazeteciler, siyasiler ve güvenlik bürokrasisi dezenformasyonun nasıl bu kadar hızlı yayıldığını anlama, kaynağını tespit etme ve engelleme çabalarına ağırlık vermeye başlamıştır.³⁹⁷ Bununla birlikte demokratik seçimleri hedef alan dezenformasyon operasyonlarının yaygınlığı, uluslararası hukukun bu tür operasyonları nasıl ele alacağı ve devletlerin hasımları tarafından başlatılan düşmanca veya yıkıcı dezenformasyon operasyonlarına nasıl karşı konulabileceği konusu merkezi tartışmalardan biri haline gelmiştir.³⁹⁸

Sosyal medyanın yükselişi, dezenformasyon ve propaganda da dahil olmak üzere enformatik savaş biçimlerini dönüştürmüştür. Dezenformasyonun sosyal medya aracılığıyla yayılması, siyasi süreçlerin ve kurumların meşruiyetine zarar verebileceğinden, demokratik kurumların geleceği için önemli bir endişe kaynağı haline gelmiştir.³⁹⁹ Bununla birlikte dezenformasyonun sosyal medya aracılığıyla hızla yayılmasının halk sağlığı gibi farklı alanlarda da sorunlar üretebileceği gözlemlenmiştir.⁴⁰⁰

İnsanların dijital mecraları ne sıklıkla kullandıkları, dezenformasyon kampanyalarının etkisinin anlaşılması bakımından önemlidir. ABD'de akıllı telefona sahip kişilerin %72'si

³⁹⁵ a.g.e. s.19

³⁹⁶ Benjamin Horne ve Sibel Adalı, "This just in: Fake news packs a lot in title, uses simpler, repetitive content in text body, more similar to satire than real news", *Proceedings of the international AAAI conference on web and social media*. (2017), s. 759-766.

³⁹⁷ Chris Tenove and Heidi Tworek, "Online disinformation and harmful speech: Dangers for democratic participation and possible policy responses", *Journal of Parliamentary & Political Law*, S. 13, (2019), s. 215-232.

³⁹⁸ Manuel Rodriguez, "Disinformation operations aimed at (democratic) elections in the context of public international law: The conduct of the internet research agency during the 2016 US presidential election", *International Journal of Legal Information* 3, S.47, (2019) s. 149-197.

³⁹⁹ Bennet and Livingston, "The disinformation order", s. 122-139.

⁴⁰⁰ Briony Swire-Thompson, vd. "Public health and online misinformation: challenges and recommendations" *Annual Review Public Health* 1, S. 41 (2020), s. 433-451.

haberleri bu cihazlar aracılığıyla takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu kişiler, özellikle seçim kampanyaları dönemlerinde ciddi anlamda enformasyon savaşına sahne olan içerikler içinde boğulmaktadır. Facebook'un Kongre'ye sunduğu bilgilere göre yaklaşık 126 milyon ABD vatandaşı (toplam nüfusun yaklaşık %40'ı) Rusya tarafından desteklenen içeriklere maruz kalmış olabilir.⁴⁰¹

2016 ABD Başkanlık seçimleri sürecinde muhafazakâr Amerikalılar, 1.5 milyondan fazla tweet yayarken, bunlar çoğunlukla Trump'ın başkan olmasına yönelik içerik, etiket ve “donaldjtrump.com” and “lyingcrookedhillary.com” gibi internet sitesi alıntılarını içermiştir. Liberal Amerikalılar ise 42 bin tweet yayarken, çoğunlukla sosyal ağ hesaplarına atıf yapmıştır.⁴⁰² Bu rakamlar esasında Trump destekçilerinin dezenformasyon konusunda daha kırılğan olabileceğine işaret etmektedir. Bu kesim daha organize ve kitlesel hareket ettiği için, dezenformatif içerikleri farkında olmadan daha hızlı ve kolay yayarak enformasyon düzenini zehirleme tehlikesine neden olmaktadır.

2016 ABD seçimleri, Rus dezenformasyonunun yaygın ve etkili doğasını çarpıcı bir şekilde hatırlatmaktadır. Demokratik süreçlerin baltalanması, aşırılığın teşvik edilmesi, vatandaşların kurumlara olan güveninin azaltılması, sağlıklı enformasyona olan güvenilirliğini zayıflatılması ve nihayetinde kamuoyunun alternatif enformasyon kaynaklarına yönlendirilmesiyle hedef toplumun dezenformasyon tuzağına daha kolay düşmesinin sağlanması, ABD'nin maruz kaldığı iddia edilen dezenformasyon kampanyalarına dair yapılan çıkarımlardan bazılarıdır.⁴⁰³

2016 ABD seçimleri süreçlerinde, Rusya'nın dezenformasyon kampanyalarının demokratik süreçler üzerindeki derin ve yaygın etkilerini açığa çıkarmıştır. Rusya bu süreçte sosyal medya platformları ve ana akım medya arasındaki geçişken sınırları kullanarak, bilgi akışını ve kamuoyu algılarını etkili bir şekilde manipüle etmiştir. Bu süreç, demokrasinin temel prensipleri olan doğru bilgiye erişim ve sağlıklı kamu tartışmalarının önemini ve bunların korunmasının zorluklarını vurgulamıştır. Ayrıca, IRA'nın 2016'daki ABD seçimlerine yönelik dezenformasyon çabalarının, demokratik toplumların güvenlik ve bilişsel yapıları üzerindeki etkileri, dezenformasyonun sadece siyasi bir araç olmaktan öte, geniş çaplı toplumsal etkilere sahip olduğunu göstermiştir.

⁴⁰¹ Timothy P. McGeehan, “Countering Russian Disinformation”, *The US Army War College Quarterly: Parameters*, S. 48, (2018), s. 1-11.

⁴⁰² a.g.e. s.6

⁴⁰³ Bennet and Livingston, “The disinformation order”, s. 122-139.

Elbette Rusya'nın dezenformasyon politikaları sadece ABD ile sınırlı değildir benzer süreci Avrupa siyasetini etkilemek için de kullandığı bilinmektedir.

2.3.3. Rusya'nın Avrupa Siyasetini Etkilemeye Yönelik Dezenformasyon Stratejisi

Rusya'nın propaganda ve dezenformasyon faaliyetleri hem içeride hem de dışarıda, özellikle Avrupa'nın politik, ekonomik ve sosyal yapısına yönelik etkili stratejilerle gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyetlerin temel amacı, Avrupa Birliği'nin (AB) istikrarını bozarak, uluslararası alandaki etkisini zayıflatmak ve liberal demokratik değerleri itibarsızlaştırmaktır. Bu kapsamlı dezenformasyon çabaları, Avrupa'nın siyasi manzarasını bulanıklaştırmayı ve demokratik ortamları toksik hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu bölüm, Rusya'nın Avrupa'daki siyasete etkisi, özellikle Almanya ve Fransa'daki seçim süreçlerine müdahale girişimleri ve Avrupa kamuoyunu etkilemeye yönelik dezenformasyon faaliyetlerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

Rusya'nın propaganda çalışmalarının birincil hedefleri arasında hem içeride hem dışarıda Avrupa'nın politik, ekonomik ve sosyal durumuna ilişkin dezenformasyon yayma yer almaktadır. Rus dezenformasyonunun gündemi AB'yi istikrarsızlaştırarak cazibesini azaltmak, böylece uluslararası alandaki etkisini zayıflatmaktır. Rusya, karşısında duran ve AB'nin temsil ettiği liberal demokratik değerleri itibarsızlaştırarak, kendi stratejik önceliklerini hayata geçirmek için kendine göre mümbit bir zemin hazırlamaya çalışmaktadır.⁴⁰⁴

Küresel güç rekabetinde Rusya'nın, NATO'yu ve Avrupa Birliği'ni zayıflatmaya ve karar alıcıları Rus dış politikası lehine manipüle etmeye yönelik çabası, özellikle Putin'in Devlet Başkanlığı döneminde tartışılan uluslararası başlıklardan biri haline gelmiştir. Zbigniew Brzezinski, 2017 yılında, birleşik Avrupa fikrinin “korku” neticesinde oluştuğunu, ancak dağılma sürecinde olduğunu, ülkelerin müstakil olarak güçlenmesinin korkuyu azalttığını ve Avrupa içindeki birliği zayıflattığını, Rusya'nın tek taraflı bir soğuk savaş yeniden başlatması durumunda Avrupa ülkelerinin yeniden birleşerek hareket etmek durumunda kalacağını belirtmiştir.⁴⁰⁵ Nitekim Kırım'ın ilhakının ardından Ukrayna ile yaşanan savaş, Rusya'nın Karadeniz'e erişiminin ve Avrasya coğrafyasındaki etkisinin artmasına neden olmuş, Avrupa Birliği ve NATO'yu Rusya karşısında yeniden ortak hareket etmeye yönlendirmiştir. Bununla birlikte Rusya, hem

⁴⁰⁴ Nitszke, “The European Union versus Russian disinformation”, s. 37-38.

⁴⁰⁵ “Brzezinski: On Europe & Russia”, CSIS, *Youtube*, (7 Haziran 2017), Erişim Tarihi: 08/08/2023.

Avrupa ülkeleri içerisinde fikir ayrılığı oluşturarak hem de Avrupa ile ABD arasında ikilik yaratarak Batı bloku içinde fikir ayrılıklarını tetiklemeye, bazı ülkeleri yanına çekmeye ve böylece askeri olmaktan ziyade politik avantaj kazandıracak stratejilere yönelmektedir.

Rusya'nın Avrupa siyasetini etkilemeye ve şekillendirmeye yönelik çabası, özellikle Avrupa Birliği'nin lokomotif ülkelerinden olan Almanya'daki seçim süreçlerinde kendisini göstermiştir. Almanya'nın, dünyanın ana akım medyasına entegre güçlü bir medya ortamı bulunmaktadır. Ancak Rusya, gerçekleri olduğu gibi takdim etmediği iddiasıyla sürekli olarak Alman medyasını eleştirmiştir. Bu eleştiriler esasında Rusya'nın kendi medya kaynakları aracılığıyla alternatif bir enformasyon akışı sağlamak için bir zemin oluşturmaya yaramıştır. Almanya'da faaliyet gösteren Rus medya organları Alman hükümetini Rus karşıtı ve Soğuk Savaş savunucuları tarafından yönetilen bir “Amerikan kukla devleti” olarak göstererek, şüphe ve kafa karışıklığı oluşturmaya çalışmıştır. Rus medyasının dolaşıma soktuğu bu söylem, ilginç bir şekilde Almanya'nın aşırı sağ kesimlerinin kullandığı retorik ile örtüşmektedir.⁴⁰⁶ Buradan Rusların, Almanya'daki müzahir unsurlarına hitap etmek kadar aşırı sağcılar da kışkırtmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Almanya'da Rusya'ya yakınlığı ile bilinen aşırı sağcı AfD'nin Rus dezenformasyonundan destek alarak ülke siyasetindeki konumunu güçlendirmeye çalıştığı konusunda çeşitli iddialar bulunmaktadır. AfD, sosyal medyayı avantajına kullanmış ve bu da onu sağcı sosyal medya kullanıcıları arasında bir tür otorite pozisyonuna yerleştirmiştir. Bu durum aşırı sağ eğilimleri olan insanlar için, şiddet eylemlerine teşvik edebilecek bir yankı odası oluşturulmasını sağlamıştır. Ampirik araştırmalar, sosyal medyanın kendisinin şiddetli suçların doğrudan nedeni olmadığını, ancak “nefret dolu duyguların patlaması için bir yayılma mekanizması olarak hareket edebileceğini” göstermektedir.⁴⁰⁷ Burada AfD'nin Soğuk Savaş sonrası Almanya'ya göç eden Alman kökenli Sovyet vatandaşlarından da ciddi destek aldığı not edilmelidir.

Avrupa kamuoyunda tartışma konusu olan ve kamu güvenliğini ilgilendiren meselelerden biri mültecilerin sayısının artmasıdır. Özellikle NATO'nun Irak ve Libya'daki

⁴⁰⁶ Susanne Spahn, “Russian Media in Germany: How Russian Information Warfare and Disinformation Have Affected Germany”, *Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit*, (2020), s. 6-15.

⁴⁰⁷ Karsten Müller ve Carlo Schwarz, “Fanning the flames of hate: Social media and hate crime”, *Journal of the European Economic Association* 4, S. 19, (2021), s. 4-7.

operasyonlarının Avrupa’da mülteci krizini doğurduğu, mülteci sorunu nedeniyle Schengen sistemin çökeceği, terörizmin artacağı ve demografik yapının bozulacağına dair söylemlere, Avrupa’daki aşırı sağ hareketler sıklıkla başvurmaktadır. Doğal olarak mülteci meselesi, Rusya’nın Avrupa’ya yönelik dezenformasyon faaliyetlerinde öne çıkan konulardan biri olmuştur. Nitekim Almanya’da, Ocak 2016’da yaşanan ve “Lisa vakası” olarak bilinen olayda, Rus medyası ve çeşitli gruplar tarafından Rus kökenli 13 yaşında bir kız çocuğunun mülteciler tarafından tecavüze uğradığı iddiaları hızla yayılmış ve geniş çapta sokak gösterilerine neden olmuştur. Akabinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov tarafından Lisa olayına tepki gösteren açıklamalar yapılmıştır. Dezenformasyon olan bu haberin yayılması üzerine oluşturulan algıyla Alman toplumu içerisinde mültecilere ilişkin tepkinin ve tartışmaların artması, ayrışmaların yaşanması, hükümete ve medyaya yönelik güvenin azalması hedeflenmiştir. Bununla birlikte Rus yanlısı grupların kullandığı söylemlerin de Almanya’da güçlenmesine zemin kazandırılmıştır.⁴⁰⁸

Stefan Mesiter, olay üzerine NATO için kaleme aldığı görüşte, Arap göçmenler tarafından tecavüze uğradığı söylenen bir kıza dair medyada gündem olan uydurma hikâyenin Alman siyasi elitleri için bir uyarı ışığı olduğunu, Rusya’nın Almanya aleyhine yürüttüğü yurt içi ve yurt dışı medya kampanyaları ile Rus politikası arasındaki bağlantının ilk kez net olarak görüldüğünü ve Alman hükümetinin Alman kamuoyunu yönlendirmeye çalışan Rus kaynaklarını tespit etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰⁹

Almanya’nın Ukrayna krizinde oynadığı rolün ve Rusya’ya karşı uygulanan yaptırımlardaki pozisyonunun, mezkûr dönemde Almanya’yı Rusya’nın dezenformasyon faaliyetlerinin hedefi haline getirdiği değerlendirilmektedir. Ayrıca tam da Rusya’ya yönelik uluslararası siyasi ve ekonomik baskıların arttığı bir dönemde, Avrupa’nın lider ülkesi olarak görülebilecek olan Almanya’da Hükümete karşı toplumsal güvensizlik ve mülteci konusu üzerinden sansasyon yaratmanın, Rusya için tesadüfî bir zamanlama olmadığı yorumlarına sebep olmaktadır. Her ne kadar Rusya’nın benzer operasyonları Moskova Hükümeti için başarılı bir faaliyet olarak görülse de uzun vadede Rusya-

⁴⁰⁸Geir Hagen Karlsen, *Divide and rule: ten lessons about Russian political influence activities in Europe*, (Palgrave, 2019), s.7.

⁴⁰⁹ Stefan Meister, “Lisa vakası”: Almanya Rusya’nın yanlış bilgilendirmesine hedef oluyor”, *NATO*, (25 Temmuz 2016), Erişim Tarihi: 08/08/2023.

Almanya ilişkilerini zedelemiş ve Alman siyasetini Rusya'nın dezenformasyon tehdidine daha duyarlı hale getirmiştir.

Rusya'nın Almanya siyasetini etkileme faaliyetleri toplumsal konularla sınırlı kalmamış, doğrudan seçim süreçlerine de yansımıştır. 2016'da ABD Başkanlık seçimlerini etkilemekle itham edilen Rusya, 24 Eylül 2017 ve 26 Eylül 2021'de gerçekleştirilen Almanya federal seçimlerinde de benzer suçlamaların muhatabı olmuştur. 3 Eylül 2017'de dönemin Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Sosyal Demokratların adayı Martin Schulz arasında TV'de yaşanan tartışma programının ardından, Angela Merkel'in liderlik yaptığı CDU (Christian Democrats Union - Hristiyan Demokrat Birliği) partisi tarafından, web sitelerinin binlerce siber saldırıya maruz kaldığı ve saldırıyı gerçekleştiren adreslerden çoğunun Rusya kaynaklı olduğu açıklanmıştır. Söz konusu iddialar, Rusya'nın seçimlere müdahale etmeye çalıştığı yönündeki endişeleri artırmıştır. Rusya ise iddiaları reddederek Almanya'daki seçimleri etkileme yönünde bir niyeti olmadığını ifade etmiştir. Alman yetkililer, söz konusu siber saldırıların Rus hacker grubu APT 28 tarafından gerçekleştirildiğini ve Alman Meclisi, siyasetçiler, siyasi partiler ve düşünce kuruluşlarının hedef alındığını belirtmiştir.⁴¹⁰

2021 yılındaki Almanya federal seçimleri de 2017 seçimlerine benzer şekilde Rusya'nın etki operasyonları yürüttüğü iddiasıyla tartışma konusu haline gelmiştir. Almanya'daki federal savcılar, yeni şansölyenin belirleneceği seçimlere kısa bir zaman kala, Rus casusların milletvekillerine yönelik bilgisayar korsanlığı iddialarını araştırdıklarını açıklamıştır. Rus istihbaratı tarafından milletvekillerine yönelik "kimlik avı" saldırılarıyla ilgili suçlamalar gündeme gelmiş ve casusluk şüphesiyle soruşturma açılmıştır.⁴¹¹ Takip eden süreçte Avrupa Komisyonu, Almanya'nın 26 Eylül 2021'deki genel seçimler öncesinde Rusya tarafından siber saldırılara ve dezenformasyon kampanyalarına maruz kaldıklarını açıklamıştır.

Rusya'nın Avrupa'daki siyasi süreçlere etkilerine ilişkin tartışmalar 2023 yılı itibarıyla devam etmiş, Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Vera Jourova, 26 Eylül 2023'te yaptığı açıklamada, 6-9 Haziran 2024'te planlanan AB seçimlerinde Rusya'nın dezenformasyon yayarak özellikle sosyal medya üzerinden süreci etkilemeye

⁴¹⁰ Constanze Stelzenmüller. "The impact of Russian interference on Germany's 2017 elections", Comment/Testimony, *Brookings*, (28 Haziran 2017), Erişim Tarihi: 01/08/2023.

⁴¹¹ "Almanya'da savcılar seçim öncesi Rusya'nın vekillere yönelik 'casusluk' iddialarını araştırıyor", *Euronews*, (10 Eylül 2021), Erişim Tarihi: 01/08/2023.

çalışabileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bu kapsamda teknoloji şirketleri tarafından atılacak adımları içeren ilk raporu hazırladıklarını belirten Jourova, Rusya'nın yarı gerçek bilgiler üzerinden dezenformasyon yaparak "demokrasinin otokrasiden daha iyi bir sistem olmadığı" mesajına vermeye çalıştığını iddia etmiştir.⁴¹²

AB enerji politikası da Rusya'nın önündeki önemli mücadele alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Rusya, Avrupa içi anlaşmazlıkları kullanarak ortak bir enerji politikası şekillenmesini engellemek çeşitli angajmanlara girişmiştir. Bu kapsamda ikili ilişkiler, medya ve lobi imkanlarına kadar çeşitli araçlar kullanan Rusya, Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesinin doğrudan Baltık denizinden geçerek Almanya'ya ulaşmasını, böylece Baltık ülkeleri ve Polonya'nın etrafından dolaşmasını hedeflemiştir. Böylece Rusya, enerji konusundaki avantajını jeopolitik açıdan kullanarak yakın coğrafyasındaki ülkelere yönelik avantajını korumayı amaçlamıştır. Nitekim Litvanya gibi tamamen Rus doğalgazını kullanan ülkelerin, Rusya'nın politikaları nedeniyle sıvılaştırılmış gaz projelerine ulaşmakta sorun yaşadıkları görülmüştür.⁴¹³ Bu nedenle Rusya tarafından yatırımcıların kararlarının etkilenmesi önemli bir hedef olup, dezenformasyon kampanyalarıyla yatırımcılar yönlendirilmeye çalışılmıştır.

AB'nin lokomotif ülkelerinden Fransa da Almanya'ya benzer şekilde Rusya'nın dezenformasyon ve etki faaliyetlerine hedef olmuştur. Özellikle 2017 yılında gerçekleşen Fransa Cumhurbaşkanlığı ve yasama seçimleri, dışarıdan etkinin en yüksek hissedildiği dönemlerden biri olarak anılmaktadır. Söz konusu seçim sürecinde, dönemin Ulusal Birlik Partisi lideri ve Cumhurbaşkanı adayları Marine Le Pen kamuoyunda "aşırı sağcı, Rus yanlısı, göçmen karşıtı" gibi sıfatlarla anılırken, rakibi Emmanuel Macron'un ise seçim kampanyası süresince Rus medyasına ambargo koyması dikkati çekmiştir. Nitekim seçimlerden sonra bir Rus gazetecinin, seçim kampanyası döneminde neden Rus medyasına ambargo koyduğu sorusu üzerine Cumhurbaşkanı Macron, devlet destekli Russia Today kanalı ile Sputnik haber ajansını, "Fransa'ya nüfuz etmeye çalışan basın organları" olarak tanımlamıştır.⁴¹⁴

Fransa'da 2017 seçimlerinden önce Cumhurbaşkanı adayları Emmanuel Macron aleyhine yoğun bir kampanya başlamıştır. Seçim dönemlerinde propaganda oranları doğal olarak

⁴¹² Agnes Szucs, "EU commissioner warns against Russian interference in next year's EU elections", *Anadolu Agency*, (27 Eylül 2023) Erişim 01/10/2023.

⁴¹³ Karlsen, *Divide and Rule*, s. 9.

⁴¹⁴ "Macron'dan Kremlin destekli medyaya "yalana dayalı propaganda araçları", *Euronews*, (30 Eylül 2017), Erişim Tarihi: 01/08/2023.

yükselirken, siber operasyonların aracılığıyla süreçte farklı etkiler yaratılması da hedeflenmiştir. Nitekim Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turundan iki gün önce, 5 Mayıs 2017’de, Cumhurbaşkanı adayı Emmanuel Macron’un kampanya ekibine ait birçok veri internete sızmıştır. Ancak Macron’un seçimlerde aldığı farklı galibiyet, batı medyasında ve düşünce kuruluşlarında “Rusya’nın Fransa’da dezenformasyon ve toplumu etkileme çabalarının başarısız kaldığı” yorumlarına neden olmuştur.⁴¹⁵

Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, Rusya’nın 2017’de Fransa siyasetine etkisinin sınırlı kalma sebeplerini incelerken, özellikle yapısal nedenlere dikkati çekmektedir. Vilmer, Fransa siyasetinin ve medyasının, ABD ve İngiltere’ye göre daha dirençli olduğunu belirtmektedir. Seçim bölgelerindeki seçmeni etkilemekten ziyade doğrudan adayların hedef alınması nedeniyle, Fransa siyasetine dışarıdan müdahale veya etkileme girişimleri daha sınırlı kalmaktadır. Ayrıca Fransa’da Cumhurbaşkanlığı seçiminin iki turdan oluşması, tek turlu seçime göre daha dinamik bir süreç oluşturmakta ve dışarıdan etki yaratmak isteyen aktörlerin işini yaşanan belirsizlik nedeniyle zorlaştırmaktadır. Eleştirel yaklaşımı yaygın olan Fransız medya kurumları ile Fransız kamuoyu, ABD ve İngiltere’den farklı olarak tartışmalarını daha çok ana akım medya üzerinden yürütmektedir. Böylece ana akım dışında kalan ve dezenformasyon kampanyalarını daha etkili kılan yeni medya platformlarının yeterince ses getirememesi nedeniyle Fransa’ya yönelik dezenformasyon faaliyetleri diğer ülkelerdeki gibi etkili olamadığı değerlendirilmektedir⁴¹⁶

Fransız medyası ve kamuoyuna özgü söz konusu yapısal sebepler dikkate alındığında, seçimlerin sonuçlanmasına iki gün kala Macron’un ekibinin e-posta ve verilerinin sızdırılmasının, medya üzerinden sonuç alamayacağını değerlendiren dış aktörlerin siber operasyona yöneldiğini göstermektedir. Özellikle seçilen zamanlama, Macron ve ekibine “kendini savunma” fırsatı verilmemesinin hedeflendiği yorumlarına neden olmuştur. Ayrıca sızan verilen ilk etapta İngilizce dilinde yayılması ve bazı bilgilerin absürd algılanması, Fransız toplumunda yeterli etkiyi yaratmamış, bunun aksine milliyetçi duyguları yüksek çevrelerde ters etki oluşturmuştur.

⁴¹⁵ Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, “Successfully Countering Russian Electoral Interference: 15 Lessons Learned from the Macron Leaks”, *Center for Strategic & International Studies*, 2018, s.1.

⁴¹⁶ Vilmer, “Successfully Countering Russian Electoral Interference”, s.2.

Fransa'nın, 2016'da gerçekleşen ABD Başkanlık seçimlerinde yaşanan olaylardan ders çıkardığı değerlendirmeleri yapılırken Vilmer, Fransa'nın 2017 seçimlerinden çıkarılacak 15 ders olarak;

- Diğer ülkelerin tecrübelerinden ders alınması,
- Seçim sürecine ilişkin güvenilir ve bağımsız yetkililerle çalışılması,
- Medyanın, siyasi partilerin ve toplumun sürekli dezenformasyona ve siber saldırılara karşı uyarılarak farkındalık yaratılması,
- Hükümet tarafından, olası bir dış müdahaleye karşılık verileceği konusundaki kararlılığın gösterilmesi,
- Teknik önlemlerin alınması (örneğin Fransa'nın yaptığı gibi yurt dışındaki vatandaşlar için elektronik oylamanın sonlandırılması),
- Dijital platformların üzerinde baskı oluşturulması (örneğin Fransa'da Facebook tarafından 30 bin sahte hesabın kapatılması)
- Tüm siber saldırı girişimlerinin hızla kamuoyu ile paylaşılarak farkındalık yaratılması,
- Siber saldırıların kendi oyunları ile yenilmesi (örneğin sahte e-mail hesapları ile tuzak yazışmalar yapılması, çevrimiçi sahte bayrak operasyonları),
- Sosyal medyada karşı hamleye geçilmesi,
- Dezenformasyona gerektiğinde mizah ve ironi ile karşılık verilerek saldırının amatör duruma düşürülmesi,
- Dış etki operasyonlarının tespit edilmesi durumunda kanuni yaptırımların hızla devreye girmesi,
- Propaganda organlarının engellenmesi (Örneğin Macron'un Russia Today ve Sputnik için akreditasyon vermemesi),
- Sızdırılan içeriğin önemsizleştirilmesi,
- İletişimde kompartımantasyon (bölümlenme) oluşturulması (Örneğin e-mail, internet tabanlı uygulamalar ve yüz yüze iletişimde konunun gizliliği ve hassasiyetine göre yöntem belirlenmesi),
- Medya kuruluşlarına “sorumsuz” davranışın sorumluluğunun yüklenmesi, böylece kasıtlı olarak yanlış bilgi yaymanın suç olduğunun hatırlatılması, hususlarını vurgulamıştır.⁴¹⁷

⁴¹⁷Vilmer, “Successfully Countering Russian Electoral Interference”, s.3-5.

Rusya'nın Almanya ve Fransa'ya yönelik dezenformasyon operasyonları, büyük ölçüde jeostratejik hedefler içermektedir. Avrupa ülkeleri içerisinde oluşturulacak etkiler, Rusya'nın NATO'yu kendi hinterlandı olarak gördüğü alanlardan uzaklaştırmaya yönelik bir çabası olarak okunabilir. Bu doğrultuda Ukrayna ve Kırım'da askeri hamleler yapan Rusya, ABD'den Avrupa'ya kadar geniş bir alanda dezenformasyon ile mülteci meselesi üzerinden aşırı sağ hareketleri tahrik ederek istikrarsızlık üretmeye ve Avrupa'yı iç siyasi gündemine hapsedmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Avrupa ülkelerindeki siyasi manzaralarını bulanıklaştırmaya teşebbüs etmiş ve belirsizlik ile güvensizlik üreterek demokratik ortamı toksik hale getirmeyi hedeflemiştir. Rus dezenformasyon aparatı, bir yandan aşırı sağ desteklerken öte yandan Rusya'nın karşısında duran Avrupalı aktörleri itibarsızlaştırmaya çalışmıştır.

Rusya'nın Avrupa'daki dezenformasyon ve propaganda faaliyetleri, AB'nin politik ve sosyal yapısını hedef alarak Avrupa içinde fikir ayrılıklarını ve belirsizlikleri tetiklemeyi belirli ölçüde başarmıştır. Almanya ve Fransa'daki seçim süreçlerine yönelik etki operasyonları ve medya manipülasyonları, Rusya'nın Batı demokrasilerine karşı yürüttüğü enformasyon savaşının boyutlarını gözler önüne sermiştir. Ayrıca, Rusya'nın Avrupa'daki aşırı sağ hareketleri ve mülteci meselesini kullanarak istikrarsızlık ürettiği, demokratik süreçlere ve toplumsal güvene zarar verdiği, NATO ve AB'ye karşı güvensizlik yarattığı iddia edilmiştir. Bu tespitler, Avrupa ülkelerinin Rusya'nın dezenformasyon tehdidine karşı daha ciddi bir bilinç ve direnç geliştirmeye çalıştığına işaret etmektedir.

Bu bölümde Rusya'nın dezenformasyon stratejileri ve bu stratejilerin uluslararası politikada nasıl bir etki yarattığı kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Dezenformasyon, Rusya'nın dış politikasında sadece bir araç olmaktan öte, uluslararası ilişkilerdeki güç dinamiklerini dönüştüren bir faktör olarak öne çıkmaktadır. İncelenen vakalar, Rusya'nın dezenformasyon stratejilerini hem bölgesel hem de küresel düzeyde nasıl etkili bir şekilde kullandığını göstermiştir. Bu bölümde ortaya konulan analiz, Rusya'nın dış politika hedeflerine ulaşmada dezenformasyonu hangi amaçlarla ve ne tür sofistike yöntemlerle kullandığını ortaya koymuştur. Bu stratejiler, Batı ile ilişkileri, iç politika yapısını ve uluslararası kamuoyunu etkileme yöntemlerini şekillendirmede kritik rol oynamaktadır. Özellikle dijitalleşme ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, Rusya'nın bu alanlardaki etkisinin daha da arttığı gözlemlenmiştir. Bu bölümde,

Rusya'nın dezenformasyon stratejilerinin hedef ülkelerin hem iç politika hem de dış politikalarına ne şekilde tesir ettiğine yer verilmiştir. Bununla birlikte bahse konu stratejilerin uluslararası kamuoyunda hangi çerçevede ele alındığına değinilmiştir. Böylece Rusya'nın dezenformasyon stratejilerinin, küresel siyaseti şekillendirmedeki rolü ve bunun devletler arası ilişkilere olan etkileri de vurgulanmıştır.

3. BÖLÜM: BALKANLAR'DA RUS DEZENFORMASYONU

Rusya ile Batı arasında 2022'nin başında Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunu işgali ile zirve yapan yeni bir Soğuk Savaş süreci yaşanmaktadır. Rusya'nın Batı ile restleşmesiyle gittikçe sertleşen bu mücadelesinin dünyanın farklı bölgelerinde yansımaları bulunmaktadır. Balkanlar, Rusya-Batı rekabetinin yaşandığı önemli bölgelerden biridir. Özellikle 2014'te Kırım'ı işgalinden sonra Rusya, bu bölgede etki ve nüfuzunu derinleştirme çabalarını arttırmıştır. Ayrıca Rusya'nın bölgeye yönelik tüm dış politika hamleleri Batı tarafından yakından takip edilmekte ve kullandığı enstrümanlar mercek altına alınmaktadır.

Rusya'nın bölgede kullandığı tüm meşru dış politika enstrümanları Moskova yönetiminin bölgede etkisini artırma hedefine hizmet etmektedir. Ancak Rusya'nın yumuşak güç enstrümanları dahil tüm dış politika imkanlarını bölgede Batı'nın etkisini kırmaya yönelik keskin bir şekilde kullanması, bahse konu rekabete farklı bir boyut kazandırmaktadır. Moskova'nın son yıllarda tahrip edici etkisi nedeniyle önlem alınması gereken bir tehdit olarak telakki edilen dezenformasyon kampanyalarını, bu bölgede de kullanması meseleyi araştırmaya değer kılmaktadır.

Bölge ile dini, tarihi, ekonomik ve kültürel bağları nedeniyle Balkanlar'daki Rus dezenformasyon kampanyalarının kolaylıkla alıcı bulma potansiyeli, Batılı kurum ve ittifaklarının dikkatini celb etmiştir. Dezenformasyonun, yani yanlış veya yanıltıcı enformasyonun kasıtlı olarak yayılması hem AB hem de NATO tarafından ciddi bir sorun olarak görülmeye başlaması, Rusya'nın bölgedeki tarihsel nüfuzu ile de ilişkilidir.

Balkanlar, Rusya'nın Batı ile olan rekabetinde merkezi bir rol oynamasa da önemli bir jeopolitik mücadele alanı olarak değerlendirilmektedir. Rusya, Balkanlar'da dezenformasyonu dış politika önceliklerine hizmet eden bir enstrüman olarak kullanmaktadır. Bölge ülkelerinin AB ve NATO'ya üyelik süreçleri, bu rekabetin temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. AB'nin 2025 yılına kadar tüm Balkan ülkelerini birliğe entegre etme stratejisi, doğrudan Rus çıkarlarıyla çatışmakta ve stratejik bir çekişmeye yol açmaktadır. Bununla birlikte NATO'nun çoğu Balkan ülkesini ittifaka dahil etmesi de Rusya'nın endişelerini artırmaktadır. Kremlin, bu nedenle bölgedeki Rus yanlısı unsurları Batı'ya karşı kışkırtma ihtiyacı hissetmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Balkanlar'daki eylemleri, tarihsel gerilimleri yeniden alevlendirme ve bölgedeki huzur

ile istikrarı tehlikeye atma potansiyeli taşımaktadır. Balkanlar'daki Rusya-Batı rekabeti, Avrupa'nın siyasi ve güvenlik mimarisini önemli ölçüde etkileyebilecek bir mücadele alanıdır. Bu çerçevede dezenformasyon, söz konusu mücadele alanının önemli sütunlarından birini temsil eden enformasyon savaşlarının, seyrini belirleme potansiyeli taşımaktadır. Dezenformasyon, Rusya'nın Balkanlar'daki önceliklerini gerçekleştirmek ve rakiplerinin hamlelerini önlemek için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Rusya, dezenformasyon aracılığıyla Balkan toplumlarını etkilemeye ve Avro-Atlantik kurumlarına entegrasyon sürecini baltalamaya çalışmaktadır. Bu durum, siyasi, ekonomik ve enerji boyutları kadar, söylem ve anlatı savaşlarını da önemli hale getirmektedir.

Bu kapsamda çalışmanın üçüncü bölümünde Rusya'nın dezenformasyonu Balkanlar'da bir dış politika aracı olarak nasıl kullandığı sorusuna cevap aranmıştır. Ancak bundan önce Rusya'nın Balkanlar politikası, bölge ile bağlarının tarihsel serüveni ve bölgeye dair öncelikleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ardından Rusya'nın bu öncelikleri çerçevesinde Balkanlar'da ne tür bir dezenformasyon stratejisi izlediği genel çerçevede anlatılmıştır. Bu bölümün son kısmında Rusya'nın Balkanlar'da uyguladığı dezenformasyon stratejisi ile tam olarak ne yapmak istediği, hangi konulara öncelik verdiği ve hangi başlıkları öne çıkardığı, verilerin incelenmesiyle elde edilen bulgulara dayanarak analiz edilmiştir.

3.1. Rusya'nın Balkanlar Politikası ve Dezenformasyon

Rusya'nın Balkanlara yönelik temayülü üç kritik coğrafyaya komşu olması ile eşgüdümlü olarak şekillenmiştir. Bunlar Avrupa, Karadeniz ve Akdeniz coğrafyaları olup, tarihsel Rus jeopolitiğinin merkezinde yer almıştır. Rusya'nın rakipleri ve hasımlarını barındıran Avrupa, yayılma ve etki alanına dahil etme çabasını güttüğü Karadeniz ve her daim Moskova'nın hedefinde olan Akdeniz havzası, geleneksel olarak Rusya'nın yayılmak istediği coğrafyalar olmuştur. XVII. ve XX. yüzyıllar arasında Avrupa'nın sömürgeleri için geçiş güzergahını temsil eden bu bölgeler, aynı zamanda Rusya tarafından yakın çevre olarak tanımlanmıştır. Bahse konu bölgelerde başta Napolyon ve Hitler olmak üzere çeşitli meydan okumaları püskürten Rusya, 2000'li yılların başı itibarıyla Renkli Devrimler, Çeçenistan sorunu ve Ukrayna'nın NATO ile yakınlaşması gibi farklı tehdit algılamalarıyla karşı karşıya kalmıştır.⁴¹⁸

⁴¹⁸ Harun Karčić, "Russia's Influence in the Balkans: The Interplay of Religion, Politics, and History", *Berkley Center for Religion, Peace, and World Affairs*, 2022, Erişim Tarihi: 11/08/2023.

21.yüzyıl itibarıyla Rusya'nın Balkan politikasını tanımlayan çalışmalar, birbirinden farklı perspektifleri barındıran geniş okuma yelpazesi sunmaktadır. Ancak Khudaley ve Koloskov bunların üç ana akım yaklaşımda birleştiğini ifade etmektedir. Bunlardan ilki Kandel⁴¹⁹ ve Pnomareva⁴²⁰ tarafından öne sürülmüş olan, halihazırda Rusya'nın ulusal çıkarlarını realize etmeyi gaye ettiği bir Balkanlar tahayyülüdür. Entin, Pivorenka⁴²¹ ve Kovachevich⁴²² tarafından ifade edilen ve Rusya'nın Balkanlardaki pozisyonunun giderek zayıfladığını savunan analiz, literatürdeki ikinci ana akım görüşü temsil etmektedir. Bununla birlikte, söz konusu yazarlar Rus politikasının genel yönünü sorgulamak yerine bazı adımlarının eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Her iki yazar grubu da özellikle politika ve güvenlik sorunlarına, siber uzay hariç, daha az ölçüde ekonomi ve insani alanlara odaklanmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın Batı ile çağdaş karşıtlığında Balkan bölgesinin bir ön cephe olduğunu varsaymıştır. Üçüncü ana akım ise Bechev⁴²³ ve Samorukov⁴²⁴ tarafından ifade edilen Rus dış politikasının Balkanlardaki “yıkıcı” ve “istikrarsızlaştırıcı” yönüne vurgu yapılmaktadır.⁴²⁵

Geçtiğimiz iki yüzyılda Rusya, Balkan Yarımadası'nda gerçekleşen politik süreçlerin aktörü olma pozisyonunu sürdürmüştür. XX. yüzyılın sonlarında ve XXI. yüzyılın başlarında Rusya Federasyonu'nun Balkanlara olan ilgisi, politik, askeri ve diplomatik konjonktüre bağlı olarak defalarca değişmiştir. Putin döneminde Moskova'nın bölgeye yaklaşımı, Rusya'nın Batı ile olan tarihsel karşıtlığına yeniden ivme kazandıracak şekilde yeniden şekillenmiştir.

⁴¹⁹ P. Kandel, “Western Balkans and the Transformation of the EU”, *Europe between Three Oceans*, (Moscow: Nestor-Istoriya, 2019), s. 245-253.

⁴²⁰ Ponomareva, E. G. *Balkan Border of Russia. Time to Collect Stones*. Moscow: Knizhnyi mir, 2018. s. 320.

⁴²¹ Entina, E., Pivovarenko, “Russia's Foreign Policy Evolution in the New Balkan Landscape”, *Politička misao: časopis za politologiju (Political Thought: Journal of Political Science)*, S. 56, (2019), s. 3–4.

⁴²² Kovačević M., “Understanding the Marginality Constellations of Small States: Serbia, Croatia, and the Crisis of EU–Russia Relations” *Journal of Contemporary European Studies*, S. 27, (2019).

⁴²³ Dimitar Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, (Yale, University Press, 2017)

⁴²⁴ Samorukov M, “Can Russia and the EU Overcome Their Differences in the Balkans?”, Erişim Tarihi: 10/09/2023.

⁴²⁵ Khudoley, K., Koloskov, “Политика России на Балканах: Современное Состояние и Перспективы” *World Economy and International Relations* 1, S. 65, (2021), s. 90.

3.1.1. Balkanlar Jeopolitiği ve Rusya-Batı Mücadelesi

Tarihin kırılma anlarında yaşanan uluslararası güç mücadelelerinde Balkanlar bölgesi bir kavşak⁴²⁶ işlevi görmüştür. Balkanlar bir yandan Rusya karşıtı ülkelerin bir kısmını içinde barındırırken diğer yandan da Rusya'nın yakın çevresinde konumlanmaktadır. Bu özelliği nedeniyle bahse konu coğrafya, Rusya açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Jeopolitik teoriler bakımından Balkanların Rusya için önemine bakıldığında ilk olarak Mackinder'in "Kalp Sahası" yaklaşımının ön plana çıktığı görülmektedir. Buna göre Kalp Sahası ya da Kalpgah (Heartland) Rus coğrafyasının bugünkü yayılmış olduğu alanı da temsil etmektedir. Bu yaklaşıma göre dünyadaki fetih politikası yürüten tüm aktörler, Rus hinterlandını ele geçirmeyi hedeflemektedir. Bahse konu topraklar üzerinde kurulu olan Rusya ise dünya hakimiyetini iki aşamayla elde edebilir. İlk olarak Rusya'nın kalp sahasının etrafında bulunan Balkanlar, Türkiye ve İran bölgesinin bulunduğu "iç hilal/kenar"ı ele geçirmesi gerekmektedir. Bu çemberin sonrasında ise "dış kenar"ı teşkil eden Avustralya ve Afrika gibi bölgelerdeki devletlerin etki altına alınması süreci işletilebilir. Bu teorik yaklaşıma göre Balkanlar, Rusya'nın "Büyük Güç" siyasetinin kaldıracı görevini üstlenmektedir. Buna göre Balkanlar, Rusya'nın dünya siyaseti (weltpolitik) yürütebilmesinin kolaylaştırıcı ya da engelleyicisi konumundadır. Mackinder'in perspektifini destekler nitelikte bir yaklaşım sergileyen Spykman ise, Balkanlar hattının ele geçirilmesinin, Rusya'nın ele geçirilmesi için ilk adım olduğu vurgusunu yapar.

Deniz jeopolitiği konusundaki tespitleriyle öne çıkan Mahan'a göre Balkanlar'ın deniz yolları üzerindeki stratejik konumu dikkate değerdir.⁴²⁷ Türk Boğazlarına ulaşan Balkan yarımadasının çevresindeki denizler, bölgeyi küresel siyasette önemli kılmaktadır. Cohen'e göre ise Balkanlar, dünya siyasetindeki tampon ve stratejik bir kilit noktası işlevi görmektedir.⁴²⁸ "Medeniyetler Çatışması" teziyle Soğuk Savaş'tan sonra bir dönem

⁴²⁶ Mariya Todorova, oryantalizm eleştirilerinden mülhem Batılıların Balkanlar'a dair tüm kavram ve imgelerini yapı-söküme tabii tutarken Batı'nın Balkanlar'ı tanımlamak için sıkça kullandığı "kavşak" tanımına da itiraz etmektedir. Bu itirazın nedeni Batı'nın Balkanlar'ı "tarih boyunca özgün ve belirleyici olmaktan uzak kalmış ve en fazla kavşak olabilecek bir coğrafya olarak" tanımlamasıdır. Ancak Todorova'nın itirazı coğrafi olmaktan çok Balkan toplumlarının kültürel ve dini aidiyetleri nedeniyle öteki kategorisine yerleştirilmeli ile ilgilidir. Bu metinde kullandığımız kavşak kavramı ise sadece coğrafi bir niteliğe haizdir. Bkz. Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, İletişim yayınları, 2003, s. 124-128.

⁴²⁷ Alfred Thayer Mahan, *The influence of sea power upon history, 1660-1783*, (Good Press, 2020), s. 8-9.

⁴²⁸ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, (Rowman & Littlefield Publishers, 2014), s. 48.

akademik ilginin odağı olan Samuel Huntington, Slav, Ortodoks, Katolik ve İslam dünyalarının kesişim bölgesi olması hasebiyle Balkanları, “medeniyet ve kültürlerin çarpışma noktası” olarak tanımlamaktadır.⁴²⁹

Bir yandan Hristiyanlık içindeki iki ana akımı (Ortodoksluk ve Katoliklik) diğer yandan da Müslüman nüfusu içinde barındıran bu bölge, aynı zamanda transatlantik kurumlara entegre edilmeye çalışılmaktadır. Farklı tarihi mirasların ürettiği çeşitli kimliklerin hakim olduğu Balkanlar’ın kendine has uyum tecrübelerinden sonra Avrupa’nın Balkanlarla bütünleşmesi zorlu ve sancılı bir uyum süreci ortaya çıkarmıştır. Balkanların tarihsel mirasının Avrupa’ninkine önemli farklılıklar barındırması, AB’nin genişlemesine dair ciddi meydan okumalar üretmiştir. Daha geçtiğimiz yüzyılda Batı ve Rusya’nın bu bölgede yürüttüğü mücadelenin toplumsal hafızalardaki izleri henüz tazedir. Bu tarihsel husumetlerle birlikte günümüzde devam eden hegemonik mücadele, Rusya ile Batı’nın bölgede süreklilik arz eden bir rekabet içerisinde olmasına yol açmaktadır.

3.1.2. Balkanlar Üzerinde Büyük Güç Rekabeti ve Rusya-Batı Çekişmesi

Jeopolitik teorilerin yanı sıra tarihsel perspektifle yaklaşıldığında Balkanlar üzerinde Büyük Güç siyasetini yürütmek isteyen aktörlerin birincil hedefinin, bu bölge olduğu kaydedilmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Balkanlarda yaşayan Slav halkı, başta Prusya, Avusturya ve Rusya’nın etkisi altına almaya çalıştığı unsurlardan olmuştur. Dolayısıyla o dönem ve halen Benelux ülkeleri İngiltere için ne ise, Balkanlar da bahse konu imparatorluklar için aynı oranda anlam ifade etmektedir. Balkan coğrafyası o dönem Rusya’nın yakın coğrafyasını teşkil etmiş ancak Büyük Britanya ile Fransa’nın da ilgisini cezbetmiştir. Balkanların Ruslar tarafından ele geçirileceği fikri, Büyük Britanya ve Fransa gibi ezeli rakipleri bile bir araya getirip ortak hareket ettirmiştir. Balkanlar, Büyük Britanya için kıyıdaş olmamakla beraber sömürgelerine giden ön hat olması bakımından kritik bir coğrafyayı temsil etmiştir.

Napolyon Fransa’sı ile Rusya’yı karşı karşıya getiren en önemli sebepler arasında yer alan Balkan Slavlarına hükmetme isteği, bir taraftan Napolyon’un sonunu getirmiş, diğer yandan Rusya’nın özellikle Slavlar üzerindeki etkisini tahkim etmesine yol açmıştır. Bu dönemde Rusya ve diğer bölgesel güçler Balkanlara karşı agresif ve hakimiyet kurucu bir dış politika yürütmüştür. Bu durumun altında yatan temel sebeplerin başında milliyetçilik

⁴²⁹ Samuel M. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Okuyan Us Yayınları, 2015).

gelmektedir. Slavların milliyetçilik üzerinden tahkim ettiği radikalize olmuş ayaklanma kültürü, Balkanlar'ın kopuşunu kolaylaştırmıştır. Öte yandan Rusya, adını Panslavizm koyduğu bu milliyetçilikleri desteklemiş ve Balkan coğrafyası ile bu vesileyle daha da yakınlaşmıştır.⁴³⁰

Öye yandan Rusya, XX. Yüzyılın başlarında Avrupa'da her an çıkabilecek bir gerilim ortamında Balkanların, savaşı tetikleyen bir rol üstlenmesine yönelik faaliyetlerde bulunurken, Almanya ve Avusturya bölgede nüfuz elde etmek için büyük çaba harcamıştır. Bu dönemde Fransa için Afrika, Birleşik Krallık için Uzak Asya ne ise, Balkanlar da Rusya için aynı seviyede önem verdiği bir coğrafya olmuştur.⁴³¹

Rusya'nın Balkanlar ve bölge halklarına yönelik angajmanı, XIX. yüzyılda, bölgeye büyük güçlerin hâkim olmaya çalıştığı dönemde görünür hale gelmiştir. İlk olarak 1860 ve 1870'li yıllarda Pan-Slavistler, Doğu Ortodoks halklarının koruyucusu olarak Rusya'nın rolünü savunmuş, Rusya'nın bölge ile toplumsal bağlar kurmasının yolunu açmıştır. Öte yandan Avrupa'daki sosyal ve kültürel özelliklerinin ve kurumlarının belirginleştiği bu dönemde Rusya, arzuladığı etki alanına ulaşabilmek adına Avrupa'nın üzerine gitmeyi öncelemiştir.⁴³²

Rusya'nın elindeki en önemli yayılma enstrümanı olan Pan-Slavizm, Kasım 1877'deki Berlin Anlaşmasının imzalanması ile zirve noktaya ulaşmıştır.⁴³³ 1875-77 yılları arasında Hersek'te ve 1876'da Bulgaristan'da yaşanan ayaklanmaların ardından Güney Slavları, Rusya'ya eşi benzeri görülmemiş bir seviyede bağlılık göstermeye başlamıştır. Bu coşku, gazeteler ve Ivan Aksakov'un⁴³⁴ başında bulunduğu Slav Yardımseverlik Derneği (Slavianskoe blagotvoritel'noe obschestvo) gibi ideolojik grupları tarafından körüklenmiştir. General Mikhail Cherniaev, üstlerinin emirlerini hiçe sayarak 1876'da Sırp Ordusu'na katılmış ve Osmanlı'ya karşı savaşta bu orduyu yönetmiş, peşinden birçok Rus gönüllüsünü de Sırp ordusu etrafında toplanmıştır.⁴³⁵ 1877'de Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan edip, 1878'de de Rus birlikleri Yeşiköy'e kadar ulaşmıştır.

⁴³⁰ Barbara Jelavich, *History of the Balkans. Eighteenth and Nineteenth Centuries*, (Cambridge University Press, 1983), s. 1-21

⁴³¹ I. T. Ránki ve Berend, G., *East Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977), s. 41-49.

⁴³² Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s.9-11.

⁴³³ Sluglett, P., Yavuz, M. H. (Eds.). *War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, (University of Utah Press, 2011).

⁴³⁴ Tayyip Çakan, "19. Yüzyıl Rusya'sında İki Akım: Batıcılık ve Slavcılık", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1*, S. 4 (2022), s. 47.

⁴³⁵ I. Druri, *The Russo-Turkish War 1877. Men-at-Arms*. (Osprey Publishing, 2012).

Bu süreçte Bulgaristan, Rus himayesi altında bir devlet olarak ortaya çıkmak üzereyken, savaş sırasında Ruslarla ittifak halinde hareket eden Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını ilan etmiştir.⁴³⁶ Rusya'nın bu hamleleri Balkan savaşlarının yolunu açmıştır. Kısa süre sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı, Balkanlar'daki büyük güç rekabetini başka bir evreye taşımıştır. Bu savaşın ardından Sırlar, Slovenler ve Hırvatlardan müteşekkil bir krallık kurulmuş ve 1929'da adını Yugoslavya Krallığı olarak almıştır.⁴³⁷ Öte yandan Bulgarlar ve Yunanlar da kendi devletlerini aynı dönemde kurmuştur. Dolayısıyla Balkan devletlerinin büyük bir kısmının bağımsızlıklarını kazandıkları süreçte Rusların bölge ülkelerinin lehine ciddi bir rol oynadığı kaydedilmiştir.⁴³⁸

1919-1941 dönemleri arasında Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla Moskova, bölgedeki etkisini komünizm ideolojisi üzerinden sağlamaya çalışmıştır.⁴³⁹ Özellikle Sovyetler ve Yugoslavya'nın, Nazi Almanyası'na karşı ittifak kurmaları Balkanlardaki Rus tesirinin artmasını hızlandırmıştır. Ayrıca komünizm tarihinde önemli yer eden "Partizanlar" adlı milis grubun İkinci Dünya Savaşı esnasında Nazilere karşı etkili mukavemeti, Yugoslavya'da komünizm ideolojisinin itibar kazanmasını sağlamıştır.

Sovyetlerin, Avrupa'ya geçiş noktasında önemli jeopolitik avantajları bulunan Yugoslavya ile müttefik olması, önemli bir stratejik kazanım olmuştur. Bu birlikteliğin sağladığı coğrafi avantaj, İkinci Dünya Savaşı sonrasında cereyan eden Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin hegemonik hedefleri açısından önemli bir mevziyi teşkil etmiştir. Ancak Yugoslavya'nın devlet başkanı Tito, bu ittifakın Yugoslavya'nın aleyhine asimetrik bir ilişki modeline dönüştüğünü fark edip itiraz edince 1948'de SSCB'den ihraç edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Tito, komünizm ideolojisine sadık kalmakla birlikte dış politikada pragmatik bir tutum sergilemiştir. İdeolojik ve siyasi gerekçeler nedeniyle Sovyetlerden uzaklaşan Tito, aynı zamanda Sovyetlerin başını çektiği Varşova Paktı içerisinde yer almayarak, özgün bir komünizm anlayışını benimsemiş ve bağımsız hareket etmeyi tercih etmiştir.⁴⁴⁰ Sovyetler benzer bir problemi Çin Halk Cumhuriyeti ile

⁴³⁶ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s.10

⁴³⁷ Barbara Jelavic, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl 2*, (Küre Yayınları, 2009), s. 157

⁴³⁸ Barbara Jelavic, *Russia's Balkan Entanglements: 1806-1914*, (Cambridge University Press, 1991), s. 148-159.

⁴³⁹ Marcia Kurapovna, *Shadows on the Mountain: The Allies, the Resistance, and the Rivalries That Doomed WWII Yugoslavia*, (Wiley, 2009), s. 13-21.

⁴⁴⁰ Barbara Jelavic, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl 2*, (Küre Yayınları, 2009), s. 413-433.

de yaşamıştır. Çin de Yugoslavya gibi bağımsız bir Komünist dış politika izleme taraftarı olmuştur.⁴⁴¹

1980’lerde Tito’nun ölümü ve Sovyetler Birliği’nin Yugoslavya’ya dönük baskıcı politikalarını esnetmesi ile bölgede kronik hale gelen milliyetçiliğin bir “dış” düşmanı kalmamıştır. Ancak içerideki etnik gruplar arasındaki hizipleşme giderek artmıştır. Balkan milliyetçiliklerinin dünyadaki milliyetçilik akımlarından biraz daha farklı özelliklere sahip olduğunu burada vurgulamak gerekir. Osmanlı tarihçisi Kemal Karpat Balkan milliyetçilikleri ile ilgili “tarihsel olarak milliyetçilik, genellikle yanlış varsayımlar üzerine kuruludur ve mitlerle beslenir fakat siyasal devletlerin kurulmasında temel bir rol oynama ve insanlık tarihinin gidişini belirleyici bir biçimde etkileme kapasitesine sahip olağanüstü güçlü bir öğretilerdir. Bu savın doğruluğu Balkanlardan başka hiçbir yerde daha açık biçimde kanıtlanamaz” şeklindeki tespiti, bölgenin neden kolayca istikrarsızlaştırılabileceğine işaret etmektedir.⁴⁴² Balkanlarda yaşanabilecek milliyetçiliğe dayalı bir iç çatışmanın öngörüsü Mearsheimer tarafından da yapılmıştır. Ona göre Soğuk Savaş’ın bitmesi ve Büyük Güç rekabetinin baskısının Balkanlardan çekilmesi bölgede milliyetçiliğin radikalizasyonuna neden olmuştur.⁴⁴³

Soğuk Savaş’tan sonra Sovyetlerin Yugoslavya ile nasıl bir ilişki kuracağı sorusu, bölgedeki büyük güç rekabetin önemli bir meselesi olmuştur. Soğuk Savaş biter bitmez Yugoslavya’nın dağılma sürecine girmesi ve yaşanan kanlı savaşlar SSCB sonrası ilk Rusya Devlet Başkanı olarak Boris Yeltsin için büyük bir meydan okumayı teşkil etmiştir. Soğuk Savaş sonrası Batı ile ilişki modalitesi merak edilen Yeltsin için, Yugoslavya savaşları ilk ciddi sınama olmuştur. Yeltsin ve ekibi bir yandan Rusya’nın piyasa ekonomisine ve siyasi çoğulculuğa geçişinde hayati önemi olan Batı ile iyi ilişkilere öncelik verirken aynı zamanda, ülkenin Avrupa ve küresel siyaset üzerindeki etkisini korumak ve içerideki milliyetçi muhalefeti yatıştırmak istemiştir.⁴⁴⁴ Birbirinden çelişkili dinamikleri kontrol etmekte zorlanan Yeltsin, bu süreçte dengeli tutum sergileyememiştir.

⁴⁴¹ Sabiha Hasan, “Yugoslavia’s Foreign Policy under Tito (1945-80)”, *Pakistan Institute of International Affairs* 3, S. 34, (1981), s. 86-100.

⁴⁴² Kemal H. Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, (Timaş, 2022), s. 15-30.

⁴⁴³ John J. Mearsheimer, Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War, *International Security* 1, S. 15, (1990), s. 5-56.

⁴⁴⁴ “Symposium on Financial Risk Management in Insurance Firms” *Journal of Risk and Insurance* 4, S. 64, (Aralık 1997), s. 744-754.

Sovyetlerin yıkılmasından sonra Kremlin'in liberal düzene adaptasyon denemelerine rağmen Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı müttefiklerine karşı zorlu bir ortak ve ara sıra muhalefet eden bir rakip rolünü oynamıştır. Ancak bu hamlelerden elde edilen sonuçlar hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle Bosna-Hersek'teki savaş, Moskova'nın zayıflığını çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Kosova savaşı ise Rusya'nın politikalarını sorgulamasına sebep olacak bir kırılmayı temsil etmiştir. Her iki durumda da Rusya'nın, NATO'nun eylemlerinin sonuçlarını kabullenmekten başka bir seçeneği kalmadığı düşüncesine kapılmış ve bu koşullar Moskova'da derin bir umutsuzluk üretmiştir.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s.23-24

Harita 1: Eski Yugoslavya Devletleri ve Güncel Balkanlar Haritasının Gösterimi

Kaynak: Council for Foreign Relations

1990’da Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine girmesi nedeniyle Balkanlara olan ilgisi de azalmıştır. Bu nedenle Yugoslavya Federasyonu içinde yer alan tüm devletler bölgesel dominasyon için birbirini hedef almaya başlamıştır. Bunlar arasında şiddet içeren radikalleşme eğilimi yüksek olan Sırp, etnik gerilimleri tahrik eden ve askeri müdahaleye varacak agresif siyaset tarzı ile öne çıkmıştır.⁴⁴⁶ Yugoslavya’nın dağılma

⁴⁴⁶ James McBride, “Russia’s Influence in the Balkans”, *Council on Foreign Relations*, 21 Kasım 2023, Erişim Tarihi: 13/10/2023.

sürecinde ortaya çıkan Bosna savaşıdan önce Moskova'nın Sırbistan ve Bosna'daki Sırp yerel müttefiklerini hareketlendirdiği söylenemez.⁴⁴⁷ Sırlar bu süreçte, Rusya'nın Balkan politikasını kendi çıkarlarına göre yorumlamaktan ve Rusya'nın iç politikasını etkilemek için fırsatları değerlendirmekten çekinmemişlerdir. Gerçekleştirdikleri fiili durumu kullanmaları Sırlara, Rusya'nın tutumunu şekillendirme imkânı vermekle kalmamış, Rus iç siyasetindeki tartışmalara dahi tesir etme fırsatı sunmuştur. Bu koşullarda Sırlara destek vermek durumunda kalan Moskova'ya bu savaş, maliyetler de getirmiştir. 1992'de başlayan Bosna Savaşı'nın arifesinde dini ve etno-kültürel dayanışma çağrıları ile halkını konsolide eden Sırbistan lideri Slobodan Miloşević, Bosna'daki Sırları da motive etmiştir. Ancak Miloşević'in bu tutumu, sınırları askeri olarak tehdit edilmesi durumunda Batı ile tam anlamıyla karşı karşıya gelme riskine neden olmuştur. Bu durum esasında Balkanlar'da böyle bir savaşa hazırlıksız yakalanan Rusya'nın çıkarlarına zarar verebilecek bir ortamın oluşmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁴⁸

Rus kökenli Balkan uzmanlarının büyük bir kısmı bölgeyi, gelişmiş Batı ve Orta Avrupa'dan tefrik edilen Doğu Avrupa'nın, güneydeki parçası olarak ele almaktadır. Bu tanımlamaya göre esasında Balkanlar, Güneydoğu Avrupa'nın eş anlamlısıdır. Dolayısıyla Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna Hersek, Yunanistan, Romanya, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Kosova, Slovenya, Hırvatistan ve Karadağ Rus akademisyenlerin nazarında da Balkanlar'ın parçasıdır. Bunun yanısıra Rusya'nın Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, 2011 yılında Sırbistan, Makedonya, Karadağ, Bosna Hersek ve Slovenya'ya yaptığı ziyaretlerde "Balkan" ifadesini kullanmıştır.⁴⁴⁹

Bosna Savaşı'nın yaşandığı 1992-1995 döneminde Rusya'nın Bosna politikası, üç varsayıma dayanmıştır. İlk olarak, Sırların tek suçlu taraf olmadığı varsayımı ortaya atılmıştır.⁴⁵⁰ İkinci olarak, askeri güç kullanımının kabul edilemez olduğu ve yalnızca diplomatik bir çözümün mümkün olduğu ifade edilmiştir. NATO'nun bu süreçte, Sırp güçlerine karşı uçuşa yasak bölge uygulaması ve "güvenli bölgeler" saldırı altında

⁴⁴⁷ Sırp Cumhuriyeti, Bosnalı Sırların kendilerini ilan ettiği ve 1995 yılında Bosna-Hersek'in iki anayasal ve yasal varlığından biri haline gelen bölgeydi; diğeri ise Bosna-Hersek Federasyonu'dur.

⁴⁴⁸ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s. 25.

⁴⁴⁹ Khudoley ve Koloskov, "Политика России на Балканах", s.91.

⁴⁵⁰ Bu yaklaşıma göre "kimin haklı ya da haksız olduğunu belirlemek imkânsız" olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır.

olduğunda UNPROFOR'a,⁴⁵¹ güvenliğini tesis etme yetkisinin verilmesi diplomatik çabaların sonuç vermeyeceğini göstermiştir. Bu süreçte Rusya BM'deki çifte veto saklı tutmuş ancak kullanmamıştır.⁴⁵² Üçüncü olarak, Moskova'nın vazgeçilmez bir ortak olduğu ve onun onayı olmadan hiçbir çözümün mümkün olmadığı varsayımı hesaba katılmıştır. Bu varsayım kısmen gerçekleşmiştir. Zira bir ateşkes anlaşması olan Dayton Barış anlaşmasının imzacı taraflarından biri Rusya olmuş, Sırpların müzakere sürecindeki taleplerinin savunuculuğunu yapmıştır.⁴⁵³

Aslında Rusya, Yugoslavya'yı kullanarak Soğuk Savaş sonrası düzene dair kendi vizyonunu ortaya koymuştur. Devletçi konsensüs, XIX. yüzyıl Avrupa Uyumu'na benzer bir güçler konsorsiyumunu resmetmiştir.⁴⁵⁴ Bu konsorsiyumda, Rusya Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri ve önde gelen Batı Avrupa devletleriyle eşit şartlarda yer almaya çalışmıştır. Aynı vizyon, Moskova'nın NATO'nun genişlemesine olan itirazında ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün (AGİT) "Vancouver'dan Vladivostok'a" güvenliğini sağlaması gerektiği yönündeki ısrarında da görülmüştür. Dolayısıyla bu dönemde Rusya'nın Balkanlarda Batı ile ortak hareket etmesini sağlayacak bir küresel siyaset iklimin hâkim olmuştur. Bu noktada Rusya, prensipte Bosna'daki kanın dökülmesini durdurma konusunda Batı'yla aynı hedefi paylaşmış ve bu durum örtülü bir güç dengesinin oluşmasının önünü açmıştır.⁴⁵⁵

Yaşanan kriz ortamında bir Uluslararası İletişim Grubu, BMGK çatısı altında ABD, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve Almanya tarafından oluşturulmuştur. Bakanlar düzeyinde, devletlerin üst düzey diplomatlarını bünyesinde barındıran bu yapı, 1990'larda başlayan krizi çözmek amacıyla kurulmuştur. Ancak İletişim Grubu içerisinde yer alan Rusya, Balkanlardaki karışıklığı kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Böylece İletişim Grubu'nun çalışmalarının aslında süreci daha da kötüleştirdiğinin farkına varılmıştır. Dolayısıyla ateşkes sürecinde Rusya'nın stratejisi pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. 28 Şubat 1994'te NATO, uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden birkaç Bosnalı Sırp uçağını düşürmüştür. Böylelikle NATO İttifakı, tarihinde ilk kez güç kullanmış ve

⁴⁵¹ Balkanlarda BM tarafından kurulan ilk barış gücü yapılanmasıdır. Yugoslav ülkelerinin kendi aralarındaki çatışmalarda Bosna-Hersek ve Hırvatistan'ı kapsayacak şekilde 1992-1995 tarihlerinde görev yapmıştır.

⁴⁵² Woodward, *Balkan Tragedy*, s. 45-56.

⁴⁵³ Paczulla Jutta, "The long, difficult road to Dayton", *International Journal*, 60.1 (2005), s. 255-272.

⁴⁵⁴ Tarafların razı geldiği bir güç dengesi politikasına işaret etmektedir.

⁴⁵⁵ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s. 34-35.

Rusya bu meydan okumaya karşılık verememiştir. Bu dönemde Moskova'nın BM Büyükelçisi Yulii Vorontsov, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırarak için çaba göstermemiştir. Ayrıca bu süreçte Bosnalı Sırp, Rusya'nın pozisyonunu etkilemek için yoğun bir çaba sarfetmiştir. Buna karşın sahada Rusları da zor durumda bırakacak eylemlere imza atmıştır. NATO'nun Bosna Hersek'teki Sırp hedefleri bombalamasın ardından Sırp birliklerinin başındaki General Ratko Mladić'in, 150 BM barış gücü askerini rehin tutması Moskova tarafından da tepkiyle karşılanmıştır.⁴⁵⁶

1994'ün sonlarına doğru Rusya, Bosna savaşına dair politikalarını dengelemekte zorlanmıştır. Bosnalı Sırp'ların sınırdaki askeri etkinlikleri, NATO'yu provoke etme riski taşımıştır. Bosna'nın karmaşık durumunun çözümü için Amerikan müdahalesine dair uluslararası toplumda güçlü bir beklenti oluşmuştur. Ancak ABD bu süreçte Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki bir güç paylaşımı anlaşması sağlamakla iktifa etmiştir. 1995 yazında Sırp Ordusu'nun BM'nin güvenli bölgelerine yönelik saldırıları, Zepa ve Srebrenica'nın düşmesi (ardından gelen soykırım) ve Saraybosna'nın Markale pazarında ikinci bir katliam yaşanması NATO'yu harekete geçirmiştir. Bu koşullar Moskova'nın hamle yapma motivasyonunu azaltmıştır. BM, Acil Mukabele Gücü çerçevesinde NATO'nun öncülüğünde Kararlı Güç Harekâtı (Ağustos-Eylül 1995) ile Sırp Ordusuna (VRS) ağır darbeler indirmiştir. Bu müdahale Hırvat-Boşnak taarruzuyla eş zamanlı olmuştur. Kısa bir süre sonra Kasım ayında savaşan ülkelerin başkanları Milošević, Tudzman ve İzetbegović, Bosna için bir barış anlaşması imzalamak üzere Dayton'daki Amerikan hava üssünde bir araya gelmiştir.⁴⁵⁷

Dayton Anlaşması'nın 1995'te imzalanmasıyla Bosna Hersek içerisinde Sırp Cumhuriyeti'nin de var olduğu kabul edilmiştir. Burada adı konulmamış ve Soğuk Savaş döneminde Fransa, İngiltere, Rusya ve ABD arasında bölünen Berlin benzeri bir model yürürlüğe konulmuştur. Bu iki örnek arasındaki en önemli fark ise Soğuk Savaş döneminde doğrudan devletlerin sürece dahil olmasıdır. Oysa Dayton sürecinde Balkanlarda hamilik iddiasında bulunan Avrupa Birliği, ABD ve Rusya, vekil unsurlarını tayin etmiş ve Balkanların parçalı yapısını bu yolla ortaya çıkarmıştır. Eski Yugoslavya

⁴⁵⁶ Woodward, *Balkan Tragedy*, s. 60-74

⁴⁵⁷ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s. 36-37.

liderleri, Batılı güçlerle ayrı anlaşmalar yapmak için Moskova ile olan bağlantılarını pazarlık unsuru olarak kullanmaktan çekinmemiştir.⁴⁵⁸

Dayton ve ona giden süreç, Rusya'nın zayıflığını ortaya koymuştur. Batı ile Sırp lar arasında köprü olmayı uman Moskova, her iki taraftan da görmezden gelinmiştir. Bu süreçte NATO, Rusya'nın engelleme girişimlerine rağmen, Avrupa'da güvenliğin garantörü olarak ortaya çıkmıştır. Yeltsin, ittifakın operasyonunu kamuoyu önünde “kabul edilemez” olarak nitelendirmiştir. Rusya savaşın sonlandırıldığı süreçte Bosna'daki Barış kuvveti (IFOR) operasyonuna dahil olmak için pazarlık yapsa da NATO'nun üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Bir uzlaşma olarak 1.600 kişilik Rus birliği, stratejik Breko enklavı yakınlarında konuşlandırılarak bir Amerikan generaline rapor vermek durumunda kalmıştır. Rus analistler, anlaşmayı “İncir Yaprağı Operasyonu” olarak adlandırmıştır.⁴⁵⁹

Bosna Savaşı'nın sonu aynı zamanda fırsatlar da getirmiştir. Rusya'nın, eski Yugoslavya'daki başlıca müttefiki olan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (FRY) ile politik ve ekonomik bağlarını yeniden canlandırma ve bu ülkenin uluslararası topluma yeniden entegrasyonunu kolaylaştırma rolünü oynamasını mümkün kılmıştır. Moskova, Belgrad'a uygulanan yaptırımların en kısa zamanda kaldırılması için çaba göstermiştir. Savaştan sonra Moskova ile Belgrad arasındaki ikili ilişkiler daha da güçlenmiş ve derinleşmiştir. Yeni atanan Dışişleri Bakanı Evgenii Primakov'un Mayıs 1996'da Belgrad'a yaptığı ziyaretten sonra, Rus hükümeti 150 milyon dolarlık kredi vermiş daha sonra bununla Sırp ların Gazprom'a olan borçlarını ödemesine olanak tanımıştır. İki savunma bakanlığı da bu süreçte işbirliği protokolleri imzalamıştır. Ancak, Rus yönetimi, birçok kez güvenilmez olduğu kanıtlanan Milošević'e destek vermenin iyi düşünülmüş bir seçim olmadığını farkına varmıştır.⁴⁶⁰

XX. yüzyılın son savaşı olarak kaydedilen Kosova savaşı, Rusya'nın Balkanlar'da Batı ile yürüttüğü güç mücadelesinde bir başka kırılmayı temsil etmektedir. 1999'da NATO'nun Belgrad'ı bombalaması ile neticelenen bu savaşta Rusya, Sırbistan'a kayıtsız bir şekilde destek verirken, NATO'nun Sırbistan'a hava operasyonu icra etmesiyle bölgedeki gücü büyük bir sınamaya tabi tutulmuştur. BM'nin onayı olmadan ve sürekli olarak uluslararası hukuka uygunluğu tartışılan bu hava hareketını, tüm uluslararası

⁴⁵⁸ Gibbs, *Gorbachev's Glasnost*, s. 139-154.

⁴⁵⁹ M. Parenti, *To Kill a Nation: The Attack on Yugoslavia*, (London–New York: Verso, 2000), s. 81-88.

⁴⁶⁰ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s. 38-39.

toplum beklemediği gibi Rusları da paniğe sevk etmiştir. Çin ile birlikte Rusya'nın BMGK'daki vetosuna rağmen NATO'nun "insani müdahale" gerekçesiyle harekete geçmesi Rusların büyük tepkisine neden olmuştur. Ruslar müdahalenin hukuksuzluğuna itiraz ettiği gibi bir savunma ittifakı olan NATO'yu, saldırgan eylem tarzı ile suçlamıştır.⁴⁶¹ 9 Haziran 1999'da Sırp'ların Kosova'dan çekilmeyi kabul etmesi ve bir gün sonra barış gücünün Kosova'ya girmesini öngören kararın çıkmasıyla Ruslar, kaybolan imajını tamir etmek için hızlı bir hamle yapmıştır. 12 Haziran'da Ruslar Bosna Hersek'teki askerlerini yıldırım hızıyla Kosova'ya göndererek başkent Priştine havalimanını ele geçirmiştir⁴⁶² ve bunu kendi kamuoyuna büyük bir zafer olarak takdim etmiştir. Sırp'ların yaşadığı mağlubiyetten sonra Rusların Priştine havalimanına yönelik bu eylemi, Moskova'nın XX. asır biterken Batı'ya karşı bir stratejik kayıp daha verme gerçeğiyle yüzleşmekte zorlandığını göstermiştir.

Rusya, NATO'nun genişleme sürecine girmesini ve Doğu'ya, bir diğer deyişle Rusya'nın "yakın çevresine" yayılmasını kendisine tehdit olarak görmüştür. Bu sebeple Balkanlar, Rusya'nın yakın çevresini güvenli hale getirmesi açısından önemlidir. Bu nedenle Rusya'nın savaştan hemen sonra Priştine havalimanına koşması Balkanlar'da zemin kaybetmek istemediğine işaret etmektedir.

Rusya ile Batı'nın Balkanlar'daki çekişmesinin bir başka evresini temsil eden Kosova savaşı, 2008'de Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile neticelenmiştir. Bu tek taraflı ilanın ardından Türkiye, ABD ve Avrupa Birliği, Kosova'yı ilk tanıyan aktörler olmuştur. Buna karşın Rusya ve Sırp Cumhuriyeti Kosova'nın bağımsızlığını halen tanımamaktadır. Moskova yönetimi Çin ile birlikte Kosova'nın bağımsızlığının BM tarafından onaylanmasını veto etmektedir. Bu dinamiklere rağmen 2008'den bu yana 114 ülke ve birçok uluslararası kuruluş, Kosova'yı tanımıştır.⁴⁶³

3.1.3. Rusya'nın Bölgesel Politikası

Rusya'nın Balkanlar'daki dış politikasının Soğuk Savaş dönemindeki ana amacı, NATO ve AB'nin genişlemesini durdurmak olmuştur. Ancak bu bölgedeki genişlemeyi önleme

⁴⁶¹ Kate Hudson, *Breaking the South Slav dream: the rise and fall of Yugoslavia*, (Pluto Press, 2003), s. 129.

⁴⁶² A.g.e., s. 134.

⁴⁶³ Konstantin Nikiforov, "Russian Foreign Policy and the Balkans in the 1990s", *Balkanica*, S. 38, (2007), s. 231-241.

girişimleri başarısız olmuştur. NATO ittifakının dışında kalan Sırbistan ve Bosna-Hersek NATO ülkeleriyle sınırlarını paylaşmakta ve bu ülkelerdeki dondurulmuş krizler NATO'nun güney kanadı için tehlike arz etmektedir.

Bunun yanı sıra Avrupa Birliği'nin Balkanlar'a genişlemesi, özellikle Batı Balkanlardaki post-sosyalist ülkelerinin beklediğinden daha yavaş ilerlemektedir. Ancak bu yavaşlık, AB'nin içindeki belirli ülkelerin genişleme konusundaki isteksizliği ve Balkan ülkelerinin AB kriterlerine uyum sağlamakta yaşadıkları zorluklardan da kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar, şüphesiz AB'nin Batı Balkanlar'a doğru genişlemesini istemeyen Rusya'nın lehine bir durumdur. Ancak genişleme konusundaki bu durağanlık, Rus diplomatlarının önleyici çabaları veya Rus dış politika enstrümanlarının başarısı değildir.

AB'nin Batı Balkan ülkeleri ile ilgili yaşadığı entegrasyon sorunlarının farkında olan Rusya, farklı teşebbüslerle bunu fırsata çevirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Rusya, Balkan ülkelerine Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) katılmaları için yaptığı teklifler, AB üyeliği müzakerelerinde gecikmeden dolayı yaşadıkları hoşnutsuzluğa rağmen Arnavutluk ve Kuzey Makedonya tarafından kabul edilmemiştir.⁴⁶⁴

Rusya'nın stratejik bir önceliği olmasına rağmen AB'nin Balkanlar'a genişlemesini engelleyemekte birlikte sunduğu AEB alternatifi ile bir cazibe oluşturamamaktadır. Zira birçok Balkan ülkesinin nazarında AB üyeliği, Rusya ile olan iş birliğinden daha güçlü bir gelecek perspektifi sunmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın Balkanlar'daki en güçlü ilişkilere sahip olduğu Sırbistan dahil, Balkan ülkelerinin tamamı halen ekonomik geleceğini AB'de görmektedir.

Bu hususta Rusya'nın uyguladığı bölge politikası bir etken olabilir. Moskova'nın Balkan ülkelerini Rusya ile Batı arasında bir seçim yapmaya zorlayan bir rekabet tarzını benimsemesi,, Balkan ülkelerini güçlü taraf olarak gördükleri transantik kurumlarına entegrasyonu tercih etmelerini kolaylaştırmıştır.⁴⁶⁵

Genel olarak, NATO ittifakı ve AB ile sert karşıtlık, Rusya'nın Balkanlar'daki konumunu zayıflatmıştır. Rus yetkililerin bazı Balkan devletlerinin, özellikle Makedonya ve Bosna

⁴⁶⁴ “Russia invites Albania and North Macedonia to become part of the Eurasian Economic Union, *Koha*, Erişim Tarihi: 01/02/2023.

⁴⁶⁵ Dimitar Bechev, “Russia’s strategic interests and tools of influence in the Western Balkans”, *Atlantic Council* (2019), Erişim Tarihi: 09/09/2023.

Hersek'in dağılma ihtimali hakkında yaptıkları açıklamalar, bölgede olumsuz etki bırakmıştır.

Rus İmparatorluğu'nun Balkanlar'la yakın kültürel, siyasi ve dini bağlar geliştirmesi, yüzyıllar öncesine dayanan bir stratejidir. Katolik Batılı güçlerin milliyetçilikleri tahrik etmeye çalıştığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun beş asırlık hükümlerinin bulunduğu bu coğrafyada Rusya, kendisini özellikle Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan'daki Ortodoks Hristiyan Slavların müttefiki ve hamisi olarak konumlandırmaya çalışmıştır.⁴⁶⁶ Modern uluslararası ilişkilerde ilişki biçimi biraz geçerliliğini yitirmiş olsa da Rusya bahse konu ülkelerle olan bağlarını ekonomik, enerji ve kültürel alanlarla destekleyerek stratejik bir çerçeve kazandırmaya çalışmaktadır.

Yakın dönemde Batı'nın Yugoslavya'ya müdahalesi, 1999'da NATO'nun o zamanlar Sırbistan'dan ayrılan bir eyalet olan Kosova'yı bombalaması, Rusya'nın azalan nüfuzunun bir işareti olarak yorumlanmıştır. Bu sebeple Putin için Kosova meselesi Batılı güçlerle rekabetin temel dayanaklarından biridir. Bir başka önemli nokta ise NATO'nun Sırp güçlerine yönelik müdahalesinin, Rusya'nın uluslararası ortamdaki aktör olma pozisyonunu engelleme ve uluslararası örgütlerdeki karar alma süreçlerinin dışına çıkarma girişiminde bulunmasıdır. Putin bu gelişmeler yaşanırken, Sırp savaş suçlularının uluslararası mahkemelerde yargılanmasının önüne geçememiştir. Ayrıca EUFOR bölgede istikrarın tesis için varlığını korumaya devam etmiştir. Rusya ise BM'nin Kosova'nın 2008 bağımsızlık beyanını tanımasını engelleyerek bu bölgedeki mücadelesini sürdürmektedir.

Bulgar analist Ivan Krastev'in de vurguladığı gibi "Balkanlar, AB'nin arka bahçesi olmanın yanı sıra Brüksel'in diplomasisinin karnıdır. Bu, Moskova'nın Avrupalıları rahatsız hissettirmek istiyorsa baskı uygulaması gereken yerdir" şeklindeki değerlendirmeleri giderek karşılık bulmaya başlamıştır.⁴⁶⁷ Balkanlar bir diğer deyişle Güneydoğu Avrupa'nın, AB nezdinde en hassas bölge ve geçmişte olduğu gibi "güç boşluğu"nın ciddi sorunlar üretme potansiyeli olan bir coğrafya olduğu unutulmamalıdır. Milliyetçilik, yolsuzluk, suç ekonomisi ve propaganda faaliyetleri, Rusya'nın Sırbistan

⁴⁶⁶ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s.93.

⁴⁶⁷ Ivan Krastev, "The Balkans are the soft underbelly of Europe", *Financial Times* (2015), Erişim Tarihi: 23/10/2023.

başta olmak üzere Balkanlar'da hibrit savaş yöntemleriyle varlığını sürdürme çabası içerisinde olduğuna işaret etmektedir.⁴⁶⁸

1990'lardaki Yugoslavya savaşları, Rusya ile Balkanlar arasındaki çelişkili ilişkiyi ortaya koymuştur. Bölge ile bağlantıları, Moskova'yı Batı ile ihtiyaç ve tercihlerine uygun bir güvenlik anlaşması yapma arayışı için motive etmiştir. Bosna ve Kosova'daki gerilemelere ve Balkanlar üzerinde Amerika Birleşik Devletleri ve AB ile eşit şartlarda bir paylaşım hedefinin başarısız olmasına rağmen, Rusya bölge ile ilgili konumunun (kısmen) Batı tarafından tanınmasını sağlamıştır. Bu çerçevede Batı halen Balkanlar'da kendi nüfuzunu sınırlayabilecek ve bölgenin güvenliğini tehdit edebilecek en önemli unsur olarak Rusya'yı görmektedir.⁴⁶⁹

Kosova savaşı 21. Yüzyıldaki Rusya-Balkanlar ilişkileri kadar Rus dış politikası açısından da çok önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu savaşta Rusya, uluslararası toplum ve kendi kamuoyu nezdinde küçük düşürücü bir kayıp yaşamıştır. İktidarının ilk yıllarında Putin bu savaştaki başarımlarını, 1990'ların karışıklık ve kargaşa dönemlerindeki Rus zayıflığına bağlayarak, bu yenilgi hikayesini ülkesinin gücünü ve uluslararası prestijini yeniden kazanması için bir motivasyon kaynağına dönüştürecektir. Putin'in bu mesajı, Yugoslavya'nın dağılmasına kadar uzanan ve Amerika Birleşik Devletleri ile müttefiklerine kin besleyen Balkanlar'ın bazı bölgelerinde güçlü bir şekilde yankılanmıştır. Putin'in kurumları kontrol etmeye başlamasıyla Rusya, Güneydoğu Avrupa'ya yönelik belki daha az hırslı ama kesinlikle Primakov'un ifade ettiği "zayıf bir eli iyi oynamanın gerekliliği" ilkesine uygun bir politika izlemiştir.⁴⁷⁰

1990'ların Balkan krizleri, Rusya'nın diplomatik gücünün de sınırlarını gözler önüne sermiştir. Moskova NATO'yu dengelemek için askeri güç kullanma pozisyonunda olmadığı sürece, Batılı muhatapları veya yerel güç sahipleri tarafından eşit bir oyuncu olarak kabul edilmemiştir. Kremlin ile Duma'daki komünist ve katı milliyetçi kesim arasındaki tartışmalar ışığında Primakov'un başbakanlığı döneminde hem Batı

⁴⁶⁸ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s.6; Ayrıca bkz. "Security Council Extends Mandate of European Union-Led Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina for One Year, Adopting Resolution 2604", 2021, Erişim Tarihi: 20/08/2023.

⁴⁶⁹ "Russian Influence in the Balkans", CSIS, (2023), Erişim Tarihi: 19/10/2023.

⁴⁷⁰ Ivana Stradner, "How Putin is Using Chaos in the Balkans to Distract the West", *FDD*, (2023), Erişim Tarihi: 21/10/2023.

yanlılarına hem de şahinlere kabul edilebilir, pragmatik ve ılımlı gelebilecek dış politika yaklaşımları kabul görmemiş ve uygulanamamıştır.⁴⁷¹

Rusya'nın dış politikadaki çıkışları, Batı ile olan ilişkilerinin gelgitleri ile doğru orantılı olmuştur. Moskova, iş birliğinden rekabete ve tekrar iş birliğine defalarca geçiş yapmıştır. Başkan Dmitry Medvedev'in (2008–12) döneminde Amerika Birleşik Devletleri ile “sorunsuzluk” ve Avrupa ile sözde ortaklıkla tanımlanan bir yumuşama, Putin'in başkanlığa dönüşünden sonra yeni bir Soğuk Savaş'a dönüşmüş ve bunun Balkanlarda da yansımaları olmuştur. Yugoslav lider Miloşević, ABD ve AB'nin diplomatik bir çözüm talep etmesi ve Rusya'nın da bu çabaya katılmak zorunda kalması üzerine, mağlubiyeti kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴⁷²

Rusya ve Balkan devletleri arasındaki tarihi anlaşmazlıklar Orta Avrupa ve Baltık ülkelerinin yaşadığı anlaşmazlıklara kıyasla daha azdır. Rusya'nın Balkan halklarının Türk egemenliğine karşı bağımsızlık mücadelesine verdiği destek önemli bir yere sahiptir. Bu ülkelerin kendileri içinde sosyalizm dönemine ilişkin değerlendirmeleri Polonya, Çekya ve Macaristan'daki gibi olumsuz neticelenmemiştir. Sadece Romanya'da, Rusya ile ilişkilerin tarihine dair tartışmalarda belirli bir olumsuzluk hâkim olmuştur.

Günümüzde Ortodoks Slav nüfusun yaşlı nesil sayılacak kesimi, Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş, Rusça öğrenmiş ve klasik Rus edebiyatı ile iyi derecede tanıştırılmıştır. Bu eğilim daha çok Batı'da eğitim görmüş Rusya yanlısı genç kesimlere kısmen yansımıştır. Ancak genel olarak, geleneklerine bağlı olan Balkanlar'daki Ortodoks nüfus, Rusya'ya sempati duymaktadır. Bu da Rusya'nın bölgede günümüzde de etkin olmasını kolaylaştırmaktadır. Zira bölgedeki Ortodoks, Katolik ve İslam'ı benimseyen nüfus dengesi çok fazla değişmemektedir.⁴⁷³

Kremlin Balkanları, Batı ile olan güç mücadelesinde kullanabileceği bir kaldıraç olarak görmektedir. Bu çerçevede Gazprom, Lukoil ve Rosatom gibi şirketlerin Balkanlar'da faaliyet göstermesini teşvik etmektedir. Söz konusu şirketler, Rusya'nın bölgesel politikalarının hem araçları hem de yararlanlarıdır.

⁴⁷¹ Sanu Kainikara, “Russia's Return To The World Stage: The Primakov Doctrine” *Analysis-Euro Asia Review*, (2019), Erişim Tarihi: 11/10/2023.

⁴⁷² Lukáš Tichý, “Security and Foreign Policy of Dmitry Medvedev in the Period 2008–2012”, *The Journal of Slavic Military Studies* 4, S. 27, (2014) s. 533-552.

⁴⁷³ Jacques Waardenburg, “Politics and Religion in The Balkans”, *Islamic Studies* 2/3, S. 36, Özel Sayı: *Islam in the Balkans*, Bahar/Güz, 1997), s. 383-402.

Rusya ile Batı, ilişkilerinin göreceli olarak iyi olduğu 1990'ların başlarında dahi Balkanlar konusunda ciddi anlaşmazlıklar yaşanmıştır. 1999'daki Kosova krizi bu anlamda bir kırılmayı temsil etmiş ve Soğuk Savaş'tan sonra Rusya ile NATO'yu, ilk kez ciddi bir düzeyde karşı karşıya getirmiştir.⁴⁷⁴

2008'de yayınlanan Rus Dış Politika Konsepti'nde Balkan ülkeleri, diğer Orta ve Doğu Avrupa devletleriyle birlikte, bölgeye has dinamiklere değinilmeden aynı kategoride ele alınmıştır. Ancak Putin'in 2012'de yeniden başkan olmasıyla birlikte Rusya'nın Balkanlar'a olan ilgisi yeniden canlanmıştır. 2013 tarihli RF Dış Politika Konsepti'nde, "Rusya'nın Balkan devletleriyle kapsamlı, pragmatik ve eşit temelli işbirliği geliştirme hedefi" vurgulanmıştır. Balkanlar'da Rusya, eski komünistler, milliyetçiler, Batı taraftarı liberaller, popülistler, teknokratlar, oligarklar ve entelektüeller olmak üzere birbirinden çok farklı kesimlerle farklı kateforilerde ilişkiler kurmuştur. Bu durum, anlaşma için bir alan var olduğu sürece, Ruslar için bunun maliyeti uygunsa ve karşı taraf taahhütlerini yerine getirebiliyorsa, Moskova'nın pragmatik ilişkiler kurmaya açık olduğunu göstermektedir.⁴⁷⁵

Bölge içerisinde Sırbistan, Moskova için özel bir yere sahiptir. Rusya ile Stratejik Ortaklık bildirisi imzalayan (24 Mayıs 2013) ülke, Moskova liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nde (CSTO) gözlemci konumunda bulunmakta ve Avrasya Ekonomik Birliği (EEU) ile bağlarını sürdürmektedir. Rusya ile stratejik ilişkiler hususunda müşahhas bir konumda olan Sırbistan'ın dışında daha çok flört seviyesinde ilişki tesis eden Balkan ülkeleri de bulunmaktadır. Kuzey Makedonya bu anlamda önemli bir örneği temsil etmektedir. Dönemin Başbakanı Başbakan Nikola Gruevski (2006-2016) Kırım'ın işgalinden sonra K. Makedonya'nın Rusya'ya karşı uygulanan AB yaptırımlarına katılmasını reddetmiştir.⁴⁷⁶ Bosna Sırp Cumhuriyeti lideri Milorad Dodik de Bosna'nın yaptırım uygulayıcılarının dışında kalmasını sağlamıştır.⁴⁷⁷ O dönemde Slovenya Başbakanı Robert Fiço'da yaptırım karşıtı bir tutum izlemiştir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s. 7-8.

⁴⁷⁵ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s.5-9.

⁴⁷⁶ Fatma Aslı Kelkitli, "Russia in the Western Balkans: A Receding Power", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi-Trakya Üniversitesi*, 10.1 (2021), s. 148-150.

⁴⁷⁷ "Додик: Нећемо Дозволити Да Бих Уведе Санкције Русији", Frontal.rs, Erişim Tarihi: 14/12/2023.

⁴⁷⁸ "Fico regrets the sanctions against Russia: It does not solve the problem, but causes tensions", Vjesti.me, Erişim Tarihi: 14/12/2023.

2000’lerde Rusya ve eski Yugoslav devletlerinin ilişkilerini nasıl yeniden kurguladıklarının hikayesi şu şekilde gelişmiştir. Kosova ve Bosna’dan Haziran-Temmuz 2003’te yapılan askeri çekilme, Rusya’nın yeni bir angajman dönemine girmesine öncülük etmiştir. “Balkanlar’a dair artık farklı bir perspektif benimseyeceğiz” diyen Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergei Razov, ekonomik ilişkilere odaklanmayı tercih ettikleri bir strateji izleyeceklerini vurgulamıştır. 1990’lara kıyasla 2000’li yılların başlarında Rusya, enerji varlıklarını kadar diplomatik etkisini genişletmeye çalışmıştır. Bu süreçte Batı Balkanlar AB’ye entegre oldukça, Rusya’ya yeni imkanlar doğmuştur.⁴⁷⁹ Ancak 2010’lu yıllarda bu durum değişmeye başlamış ve Rusya’nın bölgedeki etkinlikleri Batı tarafından güvenlikleştirilmeye çalışılmıştır.

2016 yılında yayımlanan Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti’nde Balkanlar’a spesifik bir atıf yapılmaması dikkat çekicidir. Ancak yine de bölge Rusların nezdinde önemli bir stratejik alan olmaya devam etmiştir. Özellikle, Rus enerji kaynaklarının ihracatı ve gaz sevkiyatı rotalarının çeşitlendirilmesi, Rusya’nın bölgedeki ekonomik ve politik hedeflerin başında gelmiştir. 2012’de başlanan, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan üzerinden Avrupa’ya ulaşması planlanan “Güney Akımı” projesi, Balkan devletlerinde Rus yatırımlarının ve siyasi etkinliğinin artmasına yönelik umutları beraberinde getirmiştir. Slovenya, K.Makedonya ve Hırvatistan’ın yönetici çevreleri arasında avantajlı şartlar sunan projeye katılma yarışı yaşanmıştır. Ancak, AB’nin güçlü muhalefetiyle karşılaşan “Güney Akımı”, 2014 Aralık’ında Ruslar tarafından resmen durdurulmuştur.⁴⁸⁰ Bu durum, başta Sırbistan olmak üzere Rusya ile yakınlaşmayı destekleyen politik ve iş çevrelerinde hayal kırıklığına ve şaşkınlığa yol açmıştır.⁴⁸¹ Rusya’nın projeyi iptal kararını ortaklarına önceden bildirmemesi de şaşkınlık yaratmıştır. Rusya, daha sonra daha küçük ölçekte “Türk Akımı” projesine başlamış ve Ocak 2020’de başarılı bir şekilde tamamlamıştır. İlk gaz Bulgaristan, Yunanistan ve Kuzey Makedonya’ya sevk edilmiştir.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Jovan Teokarevic, “Serbia: Perspectives on Eurasian integration”, *ECFR*, (2016), Erişim Tarihi: 11/07/2023.

⁴⁸⁰ “Russia confirms decision to abandon South Stream”, *Euractiv*, Erişim Tarihi: 15/12/2023.

⁴⁸¹ James Slavyanski, “Serbia disappointed by cancellation of South Stream”, *Anadolu Ajansı*, Erişim Tarihi: 15/12/2023.

⁴⁸² “Russia begins TurkStream gas flows to Greece, North Macedonia”, *Reuters*, Erişim Tarihi: 15/12/2023.

Daha sonra Bulgaristan üzerinden Sırbistan, Romanya ve Macaristan'a uzanacak "Balkan Akımı" planlanmıştır. Bu proje 2021 yılında hayata geçirilmiştir.⁴⁸³ Bu projedeki gibi enerji taşıyıcılarının alternatif kaynaklara olan ilgisi artsa da 2022'deki Ukrayna savaşı gaz hatları projelerini yeni arayışlara sevk etmiştir.⁴⁸⁴

Buna rağmen Kafkasya, Körfez ve İran gibi enerji zengini ancak politik olarak istikrarsız bölgelerden enerji taşıyıcılarının erişilebilirliği Güneydoğu Avrupa'nın gelecek on yıllık gelişiminde önemli bir ekonomik dinamizm kaynağı olma potansiyeli taşımaktadır. Rusya ve AB arasındaki yaptırımlar savaş sonrası tarım ürünleri ticaretinin gelişmesi umutları gerçekleştirmemiştir. Sırbistan ve Makedonya gibi yaptırım savaşlarının dışında kalan ülkeler, Rus pazarında gıda ürünleri satışını artırma konusunda büyük bir umut beslemişlerdir. Ancak Rusya'nın bu ülkelerden gıda ithalatına olan ilgisi azalmıştır. Mesela Karadağ, bu siyasi dalgalanmalarda ticaret nedeniyle yaptırımlara maruz kalma endişesiyle çekimser davranmış ve Rusya'nın karşılık olarak ithalat yasağı koyduğu ülkeler arasına girmiştir.⁴⁸⁵

2000'lerde, Sırbistan, Karadağ, Bosna ve eski Yugoslavya'nın diğer kısımları Batı ile kademeli olarak entegre olmuştur. Benzer şekilde ekonomisi geniş AB pazarıyla giderek daha çok iç içe geçen Rusya, bu bölgede oluşan yeni akışa uymak durumunda kalmıştır. Ancak, bunu yaparken bir yandan da eski Yugoslav topraklarında kendi etki alanını korumaya ve genişletmeye devam etmiştir.⁴⁸⁶

Balkanlardaki karmaşık güç mücadelesinin yeni bir denge arayışına girme süreci özellikle 2014 yılı itibarıyla görünür hale gelmiştir. Bu denge arayışı, Kırım'ın işgalinden sonra küresel çapta daha belirgin hale gelen çok kutuplu dünyaya geçişin bölgesel bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Balkan politikasının bu süreçteki tezahürü incelendiğinde birkaç hususun öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki, Rusya'nın Balkan Yarımadası'ndaki pozisyonlarını koruma ve Batı'nın güçlenmesine karşı hamle geliştirme çabası olmuştur. İkinci olarak bölgede Türkiye'nin etki alanına giren Müslümanların siyasi bir faktör olmalarının önüne geçme hedefidir. Buna bağlı olarak

⁴⁸³ "New Balkan Stream Opened", *Sırbistan Sofya Büyükelçiliği (resmi web sitesi)*, Erişim Tarihi: 16/12/2023.

⁴⁸⁴ Csaba Weiner, Central and Eastern Europe's Dependence on Russian Gas, Western CIS Transit States and the Quest for Diversification Through the Southern Corridor, S. 201, (2013), s. 5-9.

⁴⁸⁵ William M. Leifert ve Olga Liefert, "Russian agricultural trade and world markets", *Russian Journal of Economics*, 6.1 (2020), s. 64.

⁴⁸⁶ Ramazan Erdağ, "TurkStream as Russia's Last Step in Diversification: A Win-Win Approach", *Insight Turkey*, S. 23 (Kış 2021), s. 205-221.

Türkiye'nin bölgede müstakil olarak takip etmeye çalıştığı dış politikanın Rusya'nın lehine etkilenmesi, Moskova için birincil amaçlardan biri olarak nitelendirilmektedir. 1990-2014 arası süreçte Rusya, Türkiye'nin Orta Asya politikasının önüne geçmeyi hedeflerken bu durum şu an Balkanlar bakımından işler hale getirilmiştir. Ancak transatlantik kurumların Balkanlara yönelik stratejilerini önlemek, Ruslar için birincil hedef olarak görülmektedir.⁴⁸⁷

Rusya'nın bu politikalarına rağmen Balkan ülkelerinin dış politika yönelimleri transatlantik kurumlarını önceleyen bir çizgide ilerlemiştir. 2000'lerde Batı Balkanların önemli bir ülkesi olan Arnavutluk, geç de olsa "Avrupa'ya dönüş sürecine girmiş ve AB'ye entegrasyon için gereken adımları atmaya başlamıştır. Slovenya, 2004'te ilk dalga ile AB'ye katılmıştır. 2000'li yılların ortalarında AB, "Batı Balkanlar"a dair "sorumluluğu" Amerika Birleşik Devletleri'nden devralmış ve Haziran 2003'teki Selanik Zirvesi'nde bölgeye siyasi ve ekonomik reformlar ile uzlaşma çabaları karşılığında üyelik vaat etmiştir. Hırvatistan 2013'te AB'ye katılmıştır. Sırbistan ve Karadağ ise sırasını beklemeye devam etmektedir. NATO da bu süreçte genişlemesini devam ettirmiş, 2009'da Hırvatistan ve Arnavutluk, 2017'de Karadağ, 2020'de de Kuzey Makedonya İttifak'a dahil edilmiştir.⁴⁸⁸

Moskova, Türkiye'nin Balkan Yarımadası'ndaki devletlerle yakın ilişkisini doğal kabul etmekle birlikte, Ankara'nın bölgedeki etkisini ortak stratejik bir kazanca çevirmeye odaklanmaktadır. Söz konusu bakış açısı Rusya ve Türkiye'nin (çoğu konuda anlaşamamasına rağmen) Libya, Suriye ve Orta Asya ülkelerine ilişkin işbirliği için de geçerlidir. Ocak 2020'de İstanbul'da Cumhurbaşkanı Putin'in yaptığı konuşmada, "Türk Akımı'nın ikinci hattı üzerinden gazın "Türkiye üzerinden Balkanlar'a transit geçeceğini" ifade ettiği sırada Balkanlar'ın önemi kadar bu bölgede Türkiye ile işbirliğinin stratejik değerine de işaret etmiştir. İlaveten Rusya, Avrupa ve Balkanların enerji ihtiyacını tek başına karşılama noktasında talepkâr bir tavır sergilemiştir. Türk Akımı, Gazprom'un uluslararası bir köprü olmasının önünü açacak bir proje olması bakımından da Rusya nezdinde kıymetli görülmektedir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Mithat Çelikkpala, "Viewing Present as History: The State and Future of Turkey-Russia Relations", *Foreign Policy & Security Edam*, S. 6 (2019), s. 2-9.

⁴⁸⁸ Hugo Ferrinho Lopes ve Alona Bondarenko, "The Integration of the Eastern and Western Balkans into the EU and NATO: A Longitudinal and Integrated Analysis", *Challenges and Barriers to the European Union Expansion to the Balkan Region*, (GI Global, 2022), s. 135-152.

⁴⁸⁹ Khudoley ve Koloskov, "Политика России на Балканах", s. 91.

Balkan Barometresi'ne göre, Şubat 2022 itibarıyla Sırp'ların yüzde 47'si ve Karadağlıların yüzde 43'ü Rusya'nın ülkelerinin en büyük ticaret ortağı olması gerektiğine inanmaktadır.⁴⁹⁰ Bununla birlikte Bosnalıların yüzde 48'i, Makedonların yüzde 60'ı, Karadağlıların yüzde 66'sı, Sırp'ların yüzde 87'si, Yunanların yüzde 58'i ve Bulgarların yüzde 74'ü Rusya'ya olumlu bir bakış açısına sahiptir.⁴⁹¹ Bu avantajların farkında olan Rusya, Balkan ülkeleriyle sıkı politik ilişkilerini derinleştirmeye çalışmakta, bu bölgelerde etkili bir güç olma iddiasını sürdürmektedir..

Bu çerçevede Kremlin yönetimi özellikle Sırbistan ve Sırp Cumhuriyeti'nde politik etkisini artırmaya özel bir önem vermiştir. Vladimir Putin'in popülaritesi özellikle 2022'deki Ukrayna savaşına kadar Sırbistan, Yunanistan, Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Slovenya ve Sırp Cumhuriyeti'nde oldukça yüksek seviyelerde seyretmiştir. Putin, Bulgaristan'da yüzde 62, Yunanistan'da yüzde 52'lik bir güven oranına sahip olup, Sırbistan'da ise seçim sonuçlarını doğrudan etkileyecek düzeydedir. Rus siyasi partileri, Balkanlar'da "Birleşik Rusya", Sırp İlerici Partisi, Bosna-Hersek'teki Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği, İç Makedonya Devrimci Örgütü (VMRO) Makedonya Ulusal Birlik Demokratik Partisi ve Bulgaristan'daki "Ataka" partisi gibi yerel partilerle işbirliği yapmaktadır.⁴⁹² Ek olarak, Balkan ülkelerinin politikacıları ve halkı arasında Rusya'nın Kosova'nın tanınma sürecini yavaşlattığı ve NATO ile AB'nin genişlemesini engellemek amacıyla bölgede istikrarsızlık yarattığına dair yaygın bir inanış mevcuttur. 2003 yılında Balkanlardaki askeri varlığını resmi olarak sonlandıran Rusya'nın savunma ve güvenlik alanındaki etkisi azalmış olsa da Sırbistan dışında diğer ülkelerle sınırlı ve örtülü askeri-teknik işbirliği devam etmektedir.⁴⁹³

Sırbistan, Nikolic-Vucic döneminde, Rus-Balkan ilişkilerinde olumlu bir imaj oluşturmada öne çıkan aktör pozisyonunda olmuştur. Üst düzey temaslar, ekonomik, askeri-teknik ve kültürel işbirlikleri açısından öncü bir rol oynayan Sırbistan, pandemi sırasında Rusya'dan aldığı yardım ile bu durumu pekiştirmiştir. Sırbistan, kendisini Rusya'nın anahtar bir ortağı olarak konumlandırmaktadır. Sırbistan'ın eski Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Ivica Dačić'in "Rusya her daim Sırbistan'ın güçlü bir

⁴⁹⁰ Bojana Zoric (ed.), "Balkan Barometer: Public Opinion Survey", *Regional Cooperation Council Secretariat*, (Sarajevo, 2022), s. 103.

⁴⁹¹ "Balkan Barometer 2020", *Regional Cooperation Council (RCC)*, Erişim Tarihi: 11/05/2023.

⁴⁹² David Clark ve Andrew Foxall, *Russia's Role in the Balkans-Cause for Concern*, (The Henry Jackson Society, 2014).

⁴⁹³ "Balkan Barometer 2020", *Regional Cooperation Council (RCC)*, Erişim Tarihi: 11/05/2023.

destekçisidir” şeklindeki ifadesi, bu durumun Balkanlar’da geniş bir anlayış ve kabul gördüğünü göstermektedir.⁴⁹⁴

Birçok Balkan ülkesinin NATO’ya katılımı, ittifak ile Rusya arasındaki güç dengesini belirgin şekilde değiştirmiş NATO’ya bu ülkelerin topraklarında askeri olarak hareket etme imkânı sağlamıştır. Bu durum Rusya’yı konvansiyonel olmayan ve hibrit taktiklerle bölgedeki etkisini korumaya zorlamıştır.

Balkan devletlerinin çoğunun (özellikle Arnavutluk, Hırvatistan, Kosova, Slovenya, Bosna-Hersek) halkı ve yönetici çevreleri, son yıllarda yaşanan kriz ve çatışmalarda Belgrad’ı sorumlu göstermektedir. Rusya ve Sırbistan arasındaki özel münasebet, Moskova’nın bölgede sadece Slav ve Ortodoks unsurlarla ilişkiler kurmayı hedeflediği yönünde şüpheler uyandırmaktadır.

Rusya’nın Sırbistan ile ilişkilerinin stratejik mahiyeti Bulgaristan’da rahatsızlığa sebebiyet vermektedir. Sofya yönetiminin Sırbistan ile tarihsel olarak karmaşık ilişkileri nedeniyle, Moskova ve Belgrad arasındaki ilişkileri yakından takip etmektedir. Eski bir Doğu Bloku ülkesi olarak Batı ve Rusya arasındaki seçimini Soğuk Savaş’tan kısa bir süre sonra yapmasına rağmen Bulgaristan’da toplumun bir kesiminde Rusya’ya olumlu bir bakış bulunmaktadır. Bu da Batı yanlısı iktidarların bile bir gözünün sürekli olarak Rusya’nın bölgedeki hamlelerini bakmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Sırbistan’daki Rus etkisi Bulgaristan’ın da yakından takip etmek durumunda hissettiği bir meseledir.⁴⁹⁵

Slovenya ve Yunanistan’ın Rusya ile olan ilişkileri, genel olarak ılımlı ve pozitif olarak değerlendirilmektedir. Bu iki ülke, Rusya ile düzenli olarak üst düzey toplantılar gerçekleştirmekte ve çoğunlukla olağan seviyede diplomatik ilişkiler sürdürmektedir. Ancak “Skripal olayı” sonrasında Rus diplomatların Yunanlılar tarafından sınır dışı edilmesi⁴⁹⁶, Rusya ile ilişkilerinin sınırlarını ortaya koymuştur. Yunanistan bu süreçte biraz da Rusya’nın Atina ve Üsküp arasındaki anlaşmayı engelleme çabaları nedeniyle Moskova’ya tepki göstermek istemiştir.

Yunanistan’la birlikte Slovenya da ticari, ekonomik ve insani alanlarda Rusya ile etkileşimlerini geliştirmektedir. Ancak 2022’deki Ukrayna savaşından sonra Sırbistan’ın

⁴⁹⁴ “Дачић: На Лаврова увек могу да рачунам”, Sputnik Serbia, Erişim Tarihi: 19/12/2023.

⁴⁹⁵ Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, s. 92-94

⁴⁹⁶ “Yunanistan ile Rusya arasında diplomatik kriz”, *Euronews*, (11 Temmuz 2018), Erişim Tarihi: 02/10/2023.

aksine, Slovenya ve Yunanistan, AB'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlarını uygulamakta ve Rusya ile askeri-teknik işbirliğini yavaş yavaş sonlandırmaktadır. Ancak solun halen güçlü olduğu Yunanistan'da Rusya ile iyi ilişkilerin olmasını destekleyen etkili politikacıların bulunduğu unutulmamalıdır.⁴⁹⁷

Bosna Hersek'in Rusya ile ilişkileri biraz sofistike bir denklemi andırmaktadır. Federasyon düzeyinde Moskova'nın Saraybosna yönetimiyle ilişkileri nötr seviyede iken, özerk Sırp Cumhuriyeti ile ilişkiler ise daha ileri bir düzeydedir. Federasyon seviyesinde Rusya ile ilişkilerin nötr olmasını sağlayan da Federasyon yönetiminde söz sahibi olan Rus yanlısı özerk Sırp Cumhuriyetidir. Bu durum Bosna Hersek'in Rusya'ya ilişkin dengeli bir resmi pozisyon almaya zorlamaktadır.

“Skripal olayı” sonrasında Bulgaristan, Kuzey Makedonya ve Hırvatistan, Rus diplomatları sınır dışı etmiş, Bulgaristan da Rusların yasadışı istihbarat faaliyetleri nedeniyle önlem almıştır. Ancak bu diplomatik gerilimlere rağmen bahse konu ülkelerin Rusya ile ilişkilerinde dengeyi korumaya çalıştıkları görülmektedir. Biraz da Batı'nın baskılarıyla Rusya ile bu ülkeler arasındaki ilişkiler zaman zaman medyada tartışma konusu olmakta ve bu baskılarda son yıllarda artış göstermektedir⁴⁹⁸

Romanya, Arnavutluk ve Karadağ'ın Rusya ile ilişkileri kısmen daha negatif bir nitelik taşımaktadır. Bu ülkelerle Rusya arasında üst düzey iletişim oldukça sınırlıdır. Arnavutluk Başbakanı Edi Rama 26 Şubat 2020'de AGİT Başkanı olarak yaptığı Moskova ziyareti kapsamında Sergey Lavrov ile görüşerek bir açılım yapmıştır. Ancak Arnavutluk Başbakanının bu ziyaretinin ikili bir ziyaret olmaktan çok AGİT çerçevesinde olması hasebiyle anlamlı bir gelişme olarak kaydedilmemiştir. Rusya ve Arnavutluk arasındaki ilişkiler, Rusya'nın Kosova'yı tanımamasından kaynaklanan karmaşıklıklarla doludur.⁴⁹⁹

Karadağ'ın 2016'daki devlet darbesi girişimindeki “Rusya” şüpheleri ve Karadağ'ın NATO'ya katılımı, Rusya'nın etkili çevrelerinde Karadağ ile ilişkilerde bir rahatsızlık yaratmıştır. Ancak bu olumsuz politik havaya rağmen, ticari, ekonomik ve insani bağlar, yaptırımların dışında kalmış ve bozulmamıştır. Bu ülkeler, Rusya Federasyonu ile

⁴⁹⁷ Joel Gunter & Olga Robinson, “Sergei Skripal and the Russian disinformation game” *BBC*, (2018), Erişim Tarihi: 01/04/2023.

⁴⁹⁸ Eline Schaart, “Bulgaria probes possible link between Skripal and Sofia poisonings”, *Politico*, (2019), Erişim Tarihi: 01/07/2023.

⁴⁹⁹ “OSCE Chairperson-in-Office Edi Rama meets Russia's Foreign Minister Sergey Lavrov in Moscow to discuss how to address challenges to Europe's security” *OSCE*, (2020), Erişim Tarihi: 01/07/2023.

işbirliğini kesmemiş, siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda işbirliğini sınırlı da olsa sürdürmüştür.⁵⁰⁰

Rusya, Kosova ile diplomatik ilişkiler kurmamıştır. Putin'in 2018 Kasım'ında Paris'te Kosova Cumhurbaşkanı Hashim Thaci ile gerçekleştirdiği kişisel buluşma, ilişkilerde herhangi bir değişikliğe sebep olmamış ve Rusya Devlet Başkanı'na yapılan Priştine ziyareti teklifi cevapsız kalmıştır. Moskova ve Priştine arasında ilişkilerin iyileşmesi, Belgrad ve Priştine arasındaki anlaşmazlıklar çözülmedikçe pek olası görünmemektedir.⁵⁰¹

Rusya ve Batı arasında güncellenen bir rekabet sahası olan Balkanlar'da, Ukrayna çatışmalarından sonra bu mücadelenin yöntemi biraz değişmiştir. Batılı ülkeler bölgedeki Rus nüfuzuna karşı daha sert bir tutum sergilemeye başlamış ve Balkan ülkelerini baskı altına almaya başlamıştır.

Sırbistan'ın 2023 itibarıyla Rusya ile ilişkiler konusunda Batı'dan gelen baskılara "direnc gösterirken geleneksel bağları kadar Rus gazına olan bağımlılığını hesaba katmaktadır. Ancak Ruslar, AB ve NATO'nun Rusya'yı çevreleme politikası çerçevesinde Balkanlar ile bağıni kesecek bir genişlemeyi önleme çabasından vazgeçmemektedir. Bu dönemde Sırbistan Cumhurbaşkanı Vucic'in Rusya ile üç yıllık gaz tedariki anlaşması yapması dikkat çekmiştir.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Balkanlardaki istikrarsız koşulları tetiklemesi muhtemel gözükmemektedir. Ancak Rusya bazı hamleler yaparken Balkanlar'daki müzahir unsurlarını kızdırabilecek tavırlar da sergileyebilmektedir. CFR ve Carnegie gibi önde gelen düşünce kuruluşlarına göre Putin'in Kosova'nın bağımsızlık kararına karşın Ukrayna'nın ilhak referandumunu meşrulaştırması girişimlerinin, Sırp milliyetçilerini kızdırdığı belirtilmektedir. Rusya'nın böylesi bir karşı hamle yaparak Sırp çevrelerinde Kosova'nın bağımsızlık ilanını meşrulaştırıldığı yorumlarına neden olmuştur. Her ne kadar dış politikada Rusya'ya bağımlı olduğunu uygulamaları ve politikalarıyla gösterse de Sırbistan'daki karar alıcıların bir kısmı Rusya ile arasına mesafe konulması gerektiğini de düşünmektedir. Bu nedenle Sırbistan'ın alternatif enerji tedariki arayışlarına başlaması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Öyle ki AB'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar nedeniyle boru hatları üzerinden imkânsız hale gelen petrol ve enerji akışına karşın

⁵⁰⁰ "Montenegro jails 'Russian coup plot' leaders", *BBC*, (2019), Erişim Tarihi: 01/07/2023.

⁵⁰¹ Aleks Eror, "The EU Needs a New Balkan Strategy, Foreign Policy", *Foreign Policy* (2020), Erişim Tarihi: 03/07/2023.

Sırbistan, başta Azerbaycan olmak üzere farklı bölgelerden getirdiği ham petrolü işlemek amacıyla 2023 boyunca farklı anlaşmalar imzalamıştır.⁵⁰²

Balkanlar gelinen noktada ne ABD'nin tek kutupluluğu çatısında ne de Rusya'nın sosyolojik ve siyasal etki alanında değerlendirilebilir durumdadır. Halihazırda çok kutuplu dengesiz bir ortam mevcut olup, Rusya'nın kendi etki alanını yeniden inşa etmek için dezenformasyon faaliyetlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Batı Balkanlar, bugün Rusya ve Batı arasındaki çatışmanın gerçekleştiği birçok alandan sadece bir tanesidir. Bu jeopolitik mücadelenin Rus yanlıları nezdinde birbiriyle çelişen üç özelliği vardır: Batılı kurumlara entegrasyon mecburiyeti hissi, Batı'ya karşı şüphecilik ve Rusya ile Slav/Ortodoks kimlik bağları. Euro-Atlantik şüpheciliğinin ana kaynakları yavaş AB üyelik süreci ve 1990'larda NATO askeri operasyonlarının hatıralarıdır. Bölgede AB üyeliğine bakışlar, Arnavutluk, Kosova ve Kuzey Makedonya'da büyük oranda desteklenirken, Sırbistan'da genellikle popüler değildir.⁵⁰³ Ancak Avrupa entegrasyonunun Batı Balkanlar'da "tılsım gücünü" kaybettiğinin altı çizilmelidir. Batı karşıtı duygulardan yararlanarak Rusya, Ortodoks-Slav kardeşliği alternatif fikrini ileri sürmektedir ki bu, hedeflenen toplulukları etkilemek için maliyeti düşük ancak etkili olabilecek bir yöntemdir. Bölgede, ülkelerinin Rusya ile iş birliği yapmasını isteyen birçok kişi bulunmaktadır. Son yıllarda, alternatif kalkınma anlatıları özellikle yerel politik elitler arasında popüler hale gelmiştir. Bu fikri savunular arasında güvenlik sektör temsilcileri, medya elitleri, enerji sektör temsilcileri, kilise, STK'lar ve milliyetçi aşırı-sağcı gruplar yer almaktadır.⁵⁰⁴

Kremlin'in AB (ve NATO'ya) genişlemesine göreceli olarak ılımlı baktığı dönem geride kalmıştır. 2008'den bu yana ve özellikle 2014'ten beri daha büyük bir şiddetle, Moskova Euro-Atlantik kurumlarının genişlemesini engelleme konusunda stratejik olarak kararlılık sergilemektedir. Kremlin, Avrupa ekonomik projesinin genişlemesini tehditkâr bulmaktadır. Çünkü pazarların AB düzenleme ve rekabet standartlarına entegrasyonu Moskova'nın izolasyonuna katkıdadır. Bu etmenlerin Moskova siyasal elitleri tarafından Rusya'nın mevcut bölgesel etkisini sınırlayacağı kabul edilmektedir.

⁵⁰² James McBride, "Russia's Influence in the Balkans", *Council on Foreign Relations*, (2023), Erişim Tarihi: 01/12/2023.

⁵⁰³ Paul Stronski, "Russia in the Balkans After Ukraine: A Troubling Actor", *Carnegie*, (2022), Erişim Tarihi: 21/06/2023.

⁵⁰⁴ Asya Metodieva, "Russian Narrative Proxies in the Western Balkans", *The German Marshall Fund of the United States* (2019), s. 3-6, Erişim Tarihi: 19/07/2023.

AB genişlemesi hem bölge hem de AB içinde gerilim kaynağı olmakla birlikte, genişleme perspektifi aynı zamanda bölgenin en büyük potansiyel istikrar kaynaklarından biridir. Bu gerçeklik, bölge kamuoyunun aksi yönde bir algıya sevk etmek için Rusya'yı dezenformasyon enstrümanını kullanmaya sevk etmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, AB'yi itibarsızlaştırma söylemi dolaşıma sokulurken, genişleme perspektifinin hayali olduğu ve AB'nin bölgeden sadece fedakârlık talep ettiği ancak ödül sunmadığı eleştirileri öne çıkarılmaktadır. AB, genişlemeyi resmi olarak masadan kaldırmasa bile, bilgi manipülasyonu ve kamuoyunun bu istekten soğumasını önlemeye çalışmaktadır. AB yönetimi ödüllendirme mekanizmalarını ihmal ederse bölge toplumlarının Avrupa geleceğine inanmayı bırakması pek muhtemeldir. Bu durum AB entegrasyonuna yönelik siyasi parti sistemlerinin ve ekonomik manzaraların yapısını parçalayacak, daha fazla işlevsizlik ve kopuşa neden olacak olan dezenformasyon için münbit bir zemin yaratmaktadır.⁵⁰⁵ Dolayısıyla AB ve NATO'nun bölgedeki güç projeksiyon olgusunu yıkma amacı taşıyan Rusların, dezenformasyon ile önceliklerde algılarda hasar üretmeyi planladığı aşıkardır. Batı'nın bölgede üstünlüğünü tahkim etmeye çalıştığı büyük anlatısının bazı açmazları, Rus dezenformasyonu için bir avantaj ve fırsat niteliğindedir.

3.1.4. Rusya'nın Balkanlardaki Yumuşak Gücü

Rusya'nın Balkanlara yönelik uyguladığı dış politikanın karakteristiğine bakıldığında şiddet araçlarının işlevsiz kaldığı ve Rusya'nın vekil olarak tayin ettiği aktörlerin özellikle 2022 yılı itibarıyla enerji sektörü etrafında Rusya'dan uzaklaştığı görülmektedir. Bölge, özellikle doğalgaz olmak üzere Rus enerji ihracatı için potansiyel bir pazar ve geçiş güzergahıdır. Ekonomik ilişkiler kurarak ve bağımlılıklar yaratarak, Rusya etkisini genişletmekte ve çoğunlukla Rus enerjisine büyük ölçüde bağımlı olan Balkan ülkeleri üzerinde bir kaldıraç oluşturmaktadır. Bu çerçevede Ukrayna'da yaptığı ile benzetilemeyecek türden, fakat tarihsel amaçlarını hayata geçirecek şekilde Rusya, son kez Büyük Güç olduğu dönem olan Soğuk Savaş döneminin araçlarına başvurma gayreti içerisinde. Şartlar her ne kadar farklı olsa da Rusya'nın dış politika araçları Soğuk Savaş ile benzerlik taşımaktadır.⁵⁰⁶ Bu koşulların en büyük belirleyicisi daha önce de ifade edildiği üzere Rusya'nın Soğuk Savaş dönemi ve öncesi ile eş güdümlü jeopolitik

⁵⁰⁵ "Mapping Fake News and Disinformation in the Western Balkans and Identifying Ways to Effectively Counter Them", *EU Parliament Directorate-General For External Policies*, (2021), Erişim Tarihi: 20/07/2023.

⁵⁰⁶ Khudoley ve Koloskov, "Политика России на Балканах", s. 90.

çıkarlarını öne çıkarmasıdır. Rusya, Balkanları Avrupa'ya giden stratejik bir kapı ve dış politikasında kritik bir ilgi alanı olarak görmektedir. Yumuşak güç kullanarak, özellikle Avrupa Birliği (AB) ve NATO'nun Batı etkisine karşı koymaya çalışmakta ve bölgede en azından kendine müzahir olan hattı sağlam tutmaya çalışmaktadır. Balkanlar, Orta Doğu ve Akdeniz bölgelerine yakınlığı nedeniyle de Rus stratejik çıkarları açısından önem taşımaktadır.

Rus Grand/Büyük stratejisi bağlamında düşünüldüğünde Balkanların üç temel amaca hizmet etmesi, Rus yumuşak gücünün hedeflerini gösterir nitelikler taşımaktadır. Birincisi, Rusya'nın bölgesel bir oyuncu ve güç olarak rol sergileme çabasıdır. Balkanlar, kendi başına büyük ekonomik veya stratejik öneme sahip değildir, ancak AB komşuluğundaki konumları ve bölgedeki Türkiye'nin rolü, onları Rusya için değerli kılmaktadır. Putin'in "Rusya'yı yeniden büyük yapma" hedefleri, geleneksel ve XIX. yüzyıl jeopolitiğini hatırlatmaktadır. Merkezi bir unsur, büyük bir gücün tanım gereği hem etki alanına hem de küçük devletlerin çıkarlarını belirleme hakkına sahip olduğu inancıdır. Batı Balkanlar'da daha fazla etki kazanmak ülkedeki milliyetçilerce iyi karşılanmakta, AB ve Türkiye'yi Rus çıkarlarını göz ardı etmekten alıkoymakta ve gelecekte pazarlık fişleri sağlama potansiyeline sahiptir. İkinci amaç daha fazla NATO genişlemesini engellemektir. Tam donanımlı bir Rus alayından daha küçük silahlı kuvvetlere sahip olan Karadağ'ın eklenmesi, NATO'yu daha tehlikeli hale getirmiyor gibi görünse de Moskova, ittifakın herhangi bir genişlemesini sadece bir saldırı olarak değil, aynı zamanda bir engel ve bir meydan okuma olarak görmüştür. Daha genel olarak, Moskova'nın sıfır toplam dünyaya görüşü, NATO genişlemesini, Rusya'ya doğrudan bir tehdit oluşturmaya bile, bir yenilgi ve stratejik dengenin Moskova'dan uzaklaşması olarak görmektedir. Bir eski Rus yetkiliye göre Kremlin, "NATO'nun herhangi bir başarısının, fiilen Rusya için bir yenilgi olduğu kabul eden" Sovyetçi bir anlayışa sahiptir".⁵⁰⁷

Bu noktada Arnavut tarihçi Milo, "Sırbistan, Rusya'nın Balkanlardaki etkisinin merkez üssüydü ve hala öyle", ifadelerini kullanarak, Sırbistan'ın halen önemini koruduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁸ Bu bağlamda Rusya ile özellikle Sırbistan merkezli, Balkan üniversiteleri arasındaki ilişkiler devam etmektedir. Ancak bu işbirliği, ortak noktaların kısıtlı olması nedeniyle sınırlı alanlarda gerçekleşmektedir.

⁵⁰⁷ Mark Galeotti, "Do the Western Balkans Face a Coming Russian Storm?" *European Council on Foreign Relations*, (Nisan 2018), s. 7-10.

⁵⁰⁸ Khudoley ve Koloskov, "Политика России на Балканах", s. 94.

Öte yandan Rusya, yumuşak güç aracı olarak kültürel diplomasiyi ön plana çıkarmaktadır. Bu diplomasi girişimi Rus dilinin tanıtılmasını, kültürel değişimleri desteklemeyi ve ortak tarihi ve dini bağları kutlayan etkinliklere sponsorluk yapmayı içermektedir. Bu tür faaliyetler, Rusya'nın olumlu imajını teşvik etmeye ve Balkanlar'da Rus yanlısı duyarlılığının tohumlarını ekmeye yardımcı olmaktadır. Genellikle kişisel ilişkilerle yürütülen bu ilişkiler, bölge üniversitelerinin kurumsallığını zayıflatmaktadır. Rusya'da Balkan ülkelerini kapsamlı olarak araştıran bilim merkezlerinin sayısının azalması (örneğin RAN enstitüleri – IMEMO, Slavistik Enstitüsü, Avrupa Enstitüsü, yanı sıra MGU, SPbGU) Balkan akademik ve toplumsal çevrelerinde hayal kırıklığına neden olmuştur. Rusya'nın Balkan politikasında sivil toplum kuruluşlarının önemi giderek azalmıştır. Rus Ortodoks Kilisesi'nin çoğu durumda Balkan Ortodoks kiliseleriyle olan ilişkileri olumlu olsa da ulusal kiliselerin oluşumu ve otosefali⁵⁰⁹ kazanmaları ile ilgili sorunlar da yaşanmaktadır. Bu, Ukrayna tomosu⁵¹⁰ ile ilgili Konstantinopolis Patriği ve Yunan Kilisesi ile yaşanan çatışmalar, Sırp Piskoposluk Kilisesi'nin mülklerinin Karadağ ve Makedonya Piskoposluk Kiliseleri lehine aktarılması girişimlerine Rus Ortodoks Kilisesi'nin karşı çıkması gibi durumları içermektedir.

Rusya'nın Balkanlarda, özellikle ekonomi alanında yürüttüğü projeler, genellikle birden fazla ülkenin katılımını içerse de her bir Balkan devletine yönelik farklı bir yaklaşım benimsenmesini dışlamamaktadır.⁵¹¹ Zira bölgedeki her ülkenin kendi içinde bile çok farklı dini, etnik ve kültürel unsurlar bulunmaktadır.

Üçüncü ve son hedef ise potansiyel AB genişlemesini engellemek olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten de Rusya Dışişleri Bakanlığı, Balkanlar'a doğru AB genişlemesinin uzun vadede olumsuz etkilerine sahip olduğuna güçlü bir şekilde inanmaktadır. Düşünce yeni ve daha fakir ülkelerin olası kabulünün, ortak kaynaklara yönelik talepleri kaçınılmaz olarak artıracığı ve blok içinde daha fazla bölünmeye yol açacağı yönündedir.

Şubat 2018 AB Dışişleri Bakanları zirvesindeki anlaşmazlıklar, bunun bir örneğine sahne olmuş ve muhtemelen birçok benzer anlaşmazlığın öngörülmesine sebebiyet vermiştir. Sırbistan'ın AB'ye katılma arzularını dolaylı olarak Kremlin'in teşvik ettiği söylentileri

⁵⁰⁹ Ortodoksluk içinde, kendi başkanları tarafından idare edilen ve kendi başpiskoposlarını veya metropolitlerini atayan Ortodoks kiliseleri ile Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bu isim verilir. Bir nevi kilisenin Bağımsız olduğunu ifade eder.

⁵¹⁰ Otosefali (Bağımsızlık) kazanmanın sonucu olarak imzalanan kararname.

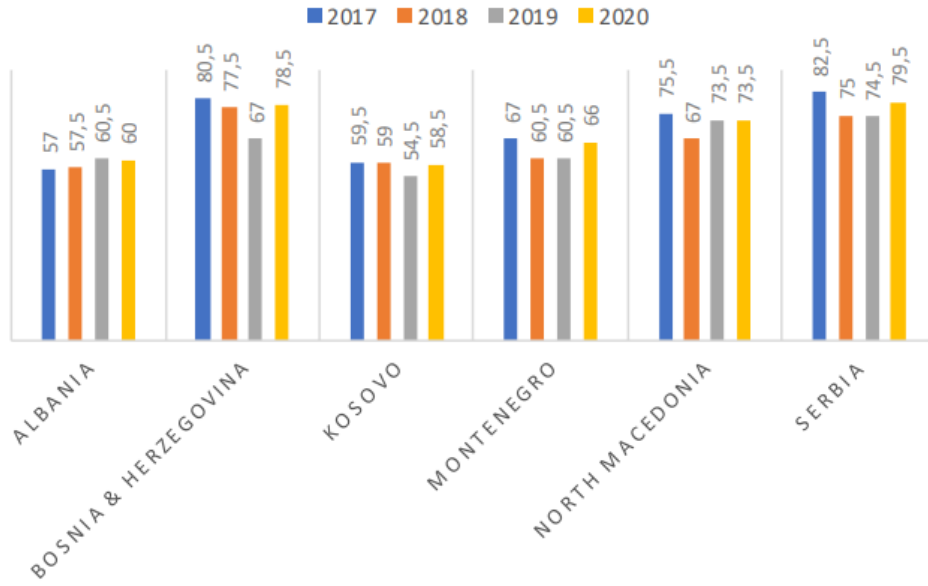
⁵¹¹ Khudoley ve Koloskov, "Политика России на Балканах", s. 93.

bu anlamda dikkat çekicidir. Lavrov, yakın zamandaki Belgrad ziyaretinde, Moskova'nın herhangi bir itirazı olmadığını (bu durumun mevcut Sırbistan ile olan bağlarını da koparmak için kullanılmadığı sürece) açıkça belirtmiştir. Eğer başarılı olursa, Moskova AB içinde bir "Truva atı"na sahip olmayı umabilir; başarısız olursa, Ruslar herhangi bir tepkiyi değerlendirmeye hazır olacaktır. ECFR'den Fredrik Wesslau'ya göre, Moskova'da hatta Balkanlar'da AB veya NATO'nun herhangi bir başarısızlığının, Ukrayna ve Gürcistan'ın bu kuruluşlara üyelik arayışından caydırılmasına yol açacağı Rusya tarafından düşünülmüştür.⁵¹²

Rusya'nın Arnavutluk ve Kosova için seçenekleri daha sınırlıdır. Kosova, diğer ülkelerle daha yakın işbirliği için bir cazibe ya da kargaşa yaratma fırsatı olarak araçsal bir konuma sahiptir. Özellikle, Belgrad'ın Kosova'nın statüsü konusunda Moskova'dan destek araması, Ruslara bir sıçrama tahtası sağlamaktadır. Bu durum, Sergei Lavrov'un son Belgrad ziyareti sırasında, Sırp başbakanı Ana Brnabic'in Moskova'nın "Kosova'yı bir devlet olarak tanımama" konusundaki "prensipçi tutumuna" teşekkür ettiği ve Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic'in Sırbistan'ın Rusya'ya yaptırım uygulamayacağını yeniden teyit ettiğinde bir kez daha görülmüştür. Arnavutluk ise Moskova için zaman zaman fırsat sunabilecek bir ülke olarak görülmesi dikkate şayandır. Ancak Dışişleri Bakanı Ditmir Bushati'nin Arnavutluğu, "Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Bosna ve Hırvatistan'da Rusya'nın etkisine karşı bir kale" olarak Washington'a açıkça sunması göz önüne alındığında, bu gerçekçi bir perspektif gibi görünmemektedir.⁵¹³

⁵¹² Fredrik Wesslau, "Serbia: Perspectives on Eurasian integration," (2016), Erişim Tarihi: 23/07/2023.

⁵¹³ Galeotti, "Do the Western Balkans Face a Coming Russian Storm", s.9.

Grafik 1: Batı Balkanlarda Medyaya Güvensizlik Oranları

Kaynak: Balkan Public Barometer⁵¹⁴

Rusya'nın yumuşak gücünün en önemli yönü, medya ve enformasyon kampanyalarının kullanımıdır. Rusya, Rus çıkarlarına uygun anlatıları yaymak için RT ve Sputnik gibi devlet destekli medya kuruluşlarını kullanmaktadır. Bu anlatılar genellikle tarihi husumetlere dayanır, Rus yanlısı görüşleri teşvik eder ve Batı politikalarına ve eylemlerine meydan okur. Bu noktada medya Balkanlarda en etkili Rus enstrümanı olarak görülebilir. Sebebi ise grafikte de belirtildiği üzere Balkanlarda medyaya kamuoyunun yoğun ilgisi ve güvenidir. Yukarıda verilen grafikte Arnavutluk, Bosna, Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Sırbistan'daki "medyaya yönelik güvensizlik" endeksi ölçülmüştür. Buna göre yüzdelik bazda Sırbistan halkının güvensizliğinin en yüksek orana sahip olması şaşırtıcı değildir. Nitekim bu çalışmada bahsedilen çeşitli nedenlerden ötürü Sırbistan, Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerinin ana hedefi ve üssüdür. Benzer şekilde Sırp nüfusun yoğun olduğu Bosna'da da medyaya güvensizlik Sırbistan'da olduğundan farksızdır.⁵¹⁵

Rusya'nın Balkanlar'da yumuşak güç kullanmasının temel nedenlerinden biri, Batı kurumlarının etkisine karşı koymaktır. Kendisini Batı'ya alternatif olarak sunarak Rusya,

⁵¹⁴ Samuel Greene vd., "Mapping Fake News and Disinformation in the Western Balkans and Identifying Ways to Effectively Counter Them", *European Parliament, European Parliament's Committee on Foreign Affairs. NA: European Union* 2021, s. 16.

⁵¹⁵ Mapping Fake News and Disinformation in the Western Balkans", Erişim Tarihi: 20/07/2023.

bölgede AB ve NATO'nun daha fazla genişlemesini önlemeyi ummakta, bunu kendi güvenliği ve etki alanı için bir tehdit olarak görmektedir.⁵¹⁶

Moskova, yüksek düzeydeki ziyaretleri tekrarlayarak, güçlü enformasyon kampanyaları yürüterek ve yerel medya kuruluşları, blog yazarları ve Rusya yanlısı haberleri veya Batı karşıtı anlatıları destekleyen politikacılarla ortaklıklar kurarak bölgede ticari varlığını ve bağlarını artırmıştır. Futbol takımlarına, hayır işlerine, okullara, atletizm birliklerine ve Rus dili veya kültür derneklerine yapılan Rus şirket sponsorlukları da hedef nüfuslar arasında iyi niyeti pekiştirmiştir. Özel sektörden kaynaklanan bu yumuşak güç araçları, büyükelçilikler, kültür merkezleri, dostluk dernekleri, kilise ve fahri konsolosluklar aracılığıyla gerçekleştirilen daha resmi Rus devlet çıkarmalarını tamamlayarak, bölgeye yönelik Rusya'nın kamu diplomasisinin büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Rusya dostu ya da Moskova destekli medya, bölgede Brüksel'e, Washington'a veya ülkelerini batıya doğru iten Balkan politikacılarına yönelik yerel hoşnutsuzlukları öne çıkarmıştır.

Bu anlatılar genellikle Batı'yı bölgenin demokratik eksikliklerinin, ekonomik sorunlarının ve sürekli etnik ayrımlarının nedeni olarak sunmaktadır. ABD veya AB'nin her ne pahasına olursa olsun belirli Batı yanlısı siyasi elitlere destek vermesinin, devletlerin yıkıcı yolsuzluklarla başa çıkmada başarısızlığının ve hukukun üstünlüğüne dayalı siyasi sistemler ile güçlendirilmiş sivil toplumları geliştirmedeki yetersizliklerinin temel sebebi olduğunu iddia etmiştir. Bu anlatı, ironik bir şekilde, Batı'nın Rusya'nın bölgedeki otoriter, aşırı sağcı veya diğer iddia edilen Rus yanlısı politikacılar ve kamu figürlerine "her ne pahasına olursa olsun" verdiği desteğin eleştirilerini yankılamıştır.

Rus propagandası, bölgede sıklıkla Batı'nın Balkanlar'daki Müslüman grupları Ortodoks Hristiyanların zararına savunduğu iddiasını öne sürmüştür. Aynı zamanda, Avrupa'nın azınlık ve LGBT hakları için savunuculuğunu ve ABD'nin etnik ayrılıkçılığı ve Balkan devletlerinin parçalanma çabalarını desteklediği iddialarını vurgulamıştır. NATO'nun 1999'daki Sırbistan'a yönelik bombardıman kampanyası üzerinde kalan derin hoşnutsuzluk göz önüne alındığında, bu anlatılar etnik Sırplar arasında sempatik bir kitle bulabilmiştir. Bu tür şikayetleri öne çıkararak, Rus propagandası, bölgenin ana ticaret ortağı, yabancı yatırım kaynağı ve göçmen iş gücü için tercih edilen hedef olan Batı'ya yönelik halk ve elit desteğini baltalamıştır.

⁵¹⁶ "Balkan Barometer 2020", *Regional Cooperation Council (RCC)*, Erişim Tarihi: 11/05/2023.

Avrupa’da Balkanlar, sahte veya manipüle edilmiş haber anlatılarına özellikle hassas bir bölge olarak görünmektedir. Açık Toplum Enstitüsü’nün Medya Okuryazarlığı Endeksi, eğitim sistemlerinin geri kalmışlığı ve siyasi okuryazarlığın düşük olması nedeniyle sahte haberleri tanımlayıp geri püskürtme konusunda en az donanımlı Avrupa devletleri olarak Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ, Bosna, Arnavutluk ve Makedonya’yı listelemektedir.⁵¹⁷ Rus haber ajansları da Balkan haber kaynaklarının nakit sıkıntısı çekmesini fırsat bilerek yerel medya kuruluşlarına ücretsiz veya çok düşük maliyetle içerik sağlamıştır. 2015 yılında Belgrad merkezli Sırpça servisi Sputnik Sırbija’yı başlatan Rusya, bu girişimle Rus medya anlatılarının Sırpça ana akım medya kanalları aracılığıyla yayılmasını sağlamıştır. Rusya, ayrıca Rusya Beyond hizmetinin mobil uygulama versiyonu olan RBTH Daily’yi Bulgarca, Hırvatça, Makedonca, Sırpça ve Slovence olarak başlatmıştır. Bu açıkça Rus kökenli medya kuruluşlarının yanı sıra, yerel siteler, genellikle doğrudan Sputnik, RBTH veya diğer Rus bilgi kaynaklarından alınan, Kremlin yanlısı görüşler yayınlayan siteler 2015’ten bu yana Sırbistan ve Karadağ’da çoğalmıştır. Ancak bunların finansman kaynakları belirsizdir. Bu yerel siteler tarafından yeniden yayınlanan makaleler, NATO veya AB karşıtı görüşler içermiş ve daha da endişe verici bir şekilde, Sırbistan, Karadağ, Kuzey Kosova ve Bosna’nın Sırp Cumhuriyeti’ndeki etnik Sırpların Rusya ile yakın bağlar kurması gereken tek bir siyasi varlık altında birleştirilmesi çağrılarını yapmıştır.⁵¹⁸

Balkan aşırı sağında milliyetçilik akımlarının devam ettiği bir ortamda, bu tür mesajlar alarma neden olmaktadır. Bölgede internet kullanım oranlarının yükselmesi, anahtar ülkelerde akıllı telefon kullanımının artması ve sosyal medyanın popülerliği göz önüne alındığında, Rusya’nın etki oluşturmak için mobil platformları kullanımının önümüzdeki yıllarda artmaya devam etmesi muhtemeldir. Bu enstrümanlar aracılığıyla iletilen anlatılar, bölgede halk desteğini Batı’nın siyasi, ekonomik ve güvenlik kurumları ile entegrasyonundan uzaklaştırmayı hedeflemektedir. Sırp veya Ortodoks mağduriyetini vurgulayarak, bu mesajlar aynı zamanda çatışma uzlaşma çabalarını karmaşıktırma riski taşımaktadır.

⁵¹⁷ “How It Started, How It is Going: Media Literacy Index 2022”, *Open Society Foundation*, Sofia, 2022, Erişim Tarihi: 21/12/2023.

⁵¹⁸ Megan Duffy ve Samuel Green, “Organised Chaos: Russian influence and the state of disinformation in the Western Balkans” *Medford, The Edward R. Murrow Center for a Digital World*, (2020), s. 10-22.

ABD ve Makedonya kolluk kuvvetleri, Rusya'nın, bölgedeki yüksek işsizlik ve alt-istihdam oranlarından ve Makedonya'nın nispeten yüksek siber suç oranlarından yararlanarak bazı bloglama ve trolleme faaliyetlerini dış kaynak kullanarak yapmayı deneyip denemediğini araştırmıştır. Bu faaliyetler, ABD ve Avrupa'daki seçimlere etki etme çabalarını da içermektedir. 2016 başkanlık seçimleri sırasında Hillary Clinton'ı aşağılayan sahte web sitelerinin alan kayıtları ve trolleri Arnavutluk'ta tespit edilmiştir. Ancak site sahipleri doğrudan Rus sponsorluğunu reddetmiştir. Balkan ve Rus trolleri arasındaki bağlantı belirsiz olsa da siber suç (Makedonya'nın yanı sıra özellikle Arnavutluk, Bulgaristan ve Sırbistan'da,) ve sınırlı iş olanaklarına sahip teknik açıdan yetenekli gençler, Rusya'ya dijital dünyada etki yolları sunmaktadır. Bu durum, Moskova'ya dezenformasyon kampanyalarını dış kaynak kullanarak yürütme fırsatı vermektedir.⁵¹⁹

Güneydoğu Avrupa hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından siber saldırılara karşı hala savunmasız durumdadır. Kosovalı medya kuruluşları, ülkenin siyasi kurumlarının savaştan beri sık sık siber saldırılara maruz kaldığını iddia etmiştir. Ancak, Güneydoğu Avrupa'daki iddia edilen Rus kökenli siber saldırılarla ilgili soruşturmalar özellikle 2016 ve 2017'de NATO'ya katılmadan önce hükümet kurumlarına karşı siber saldırıların arttığı Karadağ'a odaklanmıştır. Saldırıları, ülkede güçlü bir Rus destekli anti-NATO propaganda kampanyası ile birlikte ve 2016 darbe girişimi sırasında gerçekleşmiştir. Bu olaylar, siber yeteneklerin ve dezenformasyonun Rusya'nın araç kutusundaki önemini vurgulamaktadır. Kosova ve Sırbistan arasında potansiyel bir toprak değişimi tartışılırken ve yeni adıyla Kuzey Makedonya Cumhuriyeti için NATO üyeliği yeniden gündeme gelirken, kötü niyetli aktörler benzer siber araçlar ve dezenformasyonu bu süreçleri engellemek için kullanabilmektedir. Sonuç olarak, birkaç Balkan devleti, Batı yardımıyla siber savunma yeteneklerini artırmıştır.⁵²⁰

En genel anlamda Rusya'nın Balkanlar'da yumuşak güç kullanımı, tarihsel bağlara, kültürel yakınlıklara ve önemli jeopolitik çıkarlara dayalı stratejik bir seçimdir. Bu yaklaşım, Rusya'nın daha saldırgan taktiklere başvurmada etki göstermesini sağlar ve bu strateji Doğu Avrupa ve ötesinde Batı etkisine karşı kendi varlığını iddia etme

⁵¹⁹ "Everything You Need to Know About The Apt, Fancy Bear", *Avertium*, (2022) Erişim Tarihi: 09/08/2022.

⁵²⁰ Paul Stronski and Annie Himes, "Russia's Game in the Balkans", *Carnegie*, (2019), s. 5-12.

stratejisinin bir parçasıdır. Bu motivasyonları anlamak, Balkanlar'daki mevcut jeopolitik dinamikleri ve Rusya'nın onları şekillendirmedeki rolünü kavramak için anahtardır.

3.1.5. Rusya'nın Balkanlar'daki Dezenformasyon Stratejisi

Dezenformasyon, Batı ülkelerindeki kamu alanlarında hızla yayılan ve AB ile NATO tarafından ciddi bir sorun olarak tanımlanan yaygın bir jeopolitik risk olarak değerlendirilmektedir. Mücadele etmesi zor olan bu sorun, riski azaltma eylemleri ile etkisi sadece düşürülebildiğinden, özellikle liberal demokrasiler ile otoriter ülkeler arasındaki artan rekabet ve dijital alanın kötüye kullanılması nedeniyle yüksek olasılıkla sorun olmaya devam edecektir. Özellikle Rusya ve Çin'in teknolojik yeniliklerini medya içeriği üzerinde daha fazla kontrol sağlamak, dijital baskı ve gözetimi teşvik etmek, demokrasinin önemini azaltmak ve otoriter rejimleri desteklemek için kullanabilecekleri düşünülmektedir.⁵²¹ Bu bağlamda Balkanlar, Rusya'nın Batı ile rekabetinin merkezinde olmasa da önemli bir jeopolitik mücadele alanlarından birini temsil etmektedir. Dezenformasyon Rusya'nın Balkanlar'da da kullandığı ve dış politika önceliklerine hizmet eden ciddiyetle ele alınması gereken bir enstrüman olarak görülmektedir.

Balkanlar'da Rusya ve Batı arasındaki güç rekabetini şekillendiren temel dinamiklerin başında, bölge ülkelerin AB ve NATO'ya üyelik süreçleridir. AB'nin 2018 stratejisi, Sırbistan ve Karadağ gibi ülkelerin 2025 yılına kadar AB üyeliği perspektifiyle entegrasyonlarını sağlamayı hedeflemektedir.⁵²² AB'nin bu stratejisi doğrudan Rus çıkarlarıyla çatışmakta ve bölgede bir stratejik çekişmeye yol açmaktadır. Bunun yanı sıra NATO'nun Hırvatistan, Arnavutluk, Karadağ ve Kuzey Makedonya'yı da İttifak'a dahil etmesi Moskova yönetimini endişelendirmiş ve bölgedeki müzahir unsurlarını kışkırtmaya ve Batı karşıtlığını arttırmaya yönelik hamlelerine yoğunluk kazandırmıştır.⁵²³

Balkan ülkelerinin Batı kurumlarına entegrasyon süreçlerini baltalamayı hedefleyen Rusya'nın, bölgedeki hamleleri aynı zamanda tarihsel gerilimleri yeniden alevlendirme ve bölgedeki huzur ve istikrarı tehlikeye atma potansiyeli taşımaktadır. Bu çerçevede

⁵²¹ Daniel Hinš, "Disinformation as Geopolitical Risk for Transatlantic Institutions" *International Studies* 2, S. 21 (2021), s. 98.

⁵²² Bkz. "Strategy for the Western Balkans: EU sets out new flagship initiatives and support for the reform-driven region", *European Commission*, 6 Şubat 2018.

⁵²³ Oscar Jonsson, "The next front: the Western Balkans. *Hacks, Leaks and Disruptions: Russian Cyber Strategies*, (2018), s. 89-90.

Balkanlar'daki Rusya-Batı rekabeti, Avrupa'nın gelecekteki siyasi ve güvenlik mimarisini önemli ölçüde etkileyebilecek kritik bir mücadele alanı olmaya devam etmektedir.⁵²⁴ Bu nedenle Balkanlar'daki Rusya-Batı rekabetinin siyasi, ekonomik, enerji boyutları kadar söylem ve anlatı savaşları da önem kazanmaktadır.

Bir enstrüman olarak dezenformasyon, Rusya'nın Balkanlar'daki önceliklerini gerçekleştirmek ve rakiplerinin hamlelerini önlemek adına önemli bir fonksiyon ifa etmektedir. Rusya, dezenformasyon aracılığıyla bölgenin ana akım medyasına bir anlamda sızarak Balkanlar'daki kitleleri etkilemektedir. Dezenformasyon kampanyaları özellikle Balkan toplumlarının Avro-Atlantik kurumlarına entegrasyonunu ve Batı etkisini tahkim edecek tüm unsurlarına karşı kamuoyunu yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir.

Rusya'nın Batı Balkanlar'daki dezenformasyon stratejisinde ulusal ve yerel medyanın çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Bununla birlikte Rus haber ajansları, Rusya yanlısı gazeteler, web siteleri ve dezenformatif portallar bölgede önemli bir etkiye sahiptir. Yerel dillerde yayın yapan bu kaynaklar, tek taraflı anlatılar ve dezenformasyon yaymasına rağmen belirli bir ölçüde güvenilirlik kazanmıştır.⁵²⁵

Rusya'nın Ortodoks nüfusun bulunduğu Balkan ülkeleriyle dini ve sosyo-kültürel bağları, nüfuzunu derinleştirmek için kullandığı araç setlerini etkili kılmakta ve bölge toplumlarının algılarını şekillendirme imkânı vermektedir. Bununla birlikte Balkanlar'da medya sektöründeki şeffaflık eksikliği ve yetersiz yasal düzenlemeler, Rusya'nın istikrarlaştırıcı olmadığı ifade edilen etkisini kolaylaştırmıştır. Bölgenin medya sektörü oligarklaşmış durumda olup bu oligarkların Rus şirketleriyle yakın bağları bulunmaktadır. Belirli medya şirketlerinin Rus dış politikasına hizmet eden veya Rus yanlısı özel çıkarlarla bağlantılı olan fonlardan faydalandığı da iddia edilmektedir. Medya patronajının politik bağlantılarla iç içe geçtiği bu tabloda, Rusya'nın politik veya ekonomik çıkarları lehine editöryal politikalar üzerinde kontrol sağlama imkânı elde edilmiştir.⁵²⁶ Bu durum Balkanlar'daki dezenformasyon aparatının işlemlerini kolaylaştırmıştır.

⁵²⁴ Sophie Eisentraut, "Propaganda and Disinformation in the Western Balkans: How the EU Can Counter Russia's Information War", *Konrad Adenauer Stiftung*, S. 294, (Mart-2018), s. 2-4.

⁵²⁵ John T. Cappello and Daniel Sunter, "Information Operations in the Western Balkans", *Challenges in Strategic Communication and Fighting Propaganda in Eastern Europe*. (IOS Press, 2019), s. 53-74.

⁵²⁶ Ruslan Stefanov, Martin Vladimirov, "The Kremlin Playbook in Southeast Europe: Economic Influence and Sharp Power", *Center for the Study of Democracy*, (2021), s. 79-87.

Rus dezenformasyonu bazı durumlarda bölge ülkelerindeki siyasi karışıklıklar, darbe girişimleri ve ayaklanmaları tetikleyecek düzeyde roller oynamıştır. 2016'daki Karadağ darbe girişiminde Batı karşıtı anlatıların dolaşıma sokulması dezenformasyon ve onu destekleyen hibrit enformasyon savaş enstrümanları aracılığıyla sağlanmıştır.⁵²⁷ Bu anlatılar sıklıkla “Büyük Arnavutluk” tehdidi, Belgrad'ın NATO bombardımanı ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni (ICTY) Sırp karşıtı olarak tasvir edilmesi gibi temaları vurgulamaktadır.⁵²⁸

Rusya, 2015 yılından itibaren Balkanlar'da hem Rusya hem de yerel menşeli Rusya yanlısı bir çizgide olan medya kuruluşlarına doğrudan ve dolaylı desteklerini genişletmiştir. Bu medya kuruluşları, Kremlin'in hibrit savaşında önemli bir rol oynamış olup, AB demokrasilerindeki politik süreçler ve kurumsal denetimler üzerinde hatırı sayılır bir etki üretmiştir. Kremlin bağlantılı medya kuruluşları, hem içeride olayların kapsamını kontrol etmek hem de özellikle Rus anlatılarının daha geniş bir politik gündemi desteklediği bölgelerde enformasyon veya dezenformasyon yaymak için kullanılmaktadır. Bu strateji, illaki belirli olayların veya bilgilerin iç veya dış kitlelere ulaşmasını engellemeyi amaçlamaz. Bunun yerine, Batı söyleminin Rus yanlısı bir bakış açısıyla dengelenmesini hedefleyen dikkatlice hazırlanmış bir strateji olarak da değerlendirilmektedir.⁵²⁹

Rusya'nın tesir edebildiği böylesi bir medya ortamında özellikle Kırım'ın ilhakından sonra bölgedeki Rus dezenformasyon çabaları yoğunlaşmış, 2015'te yayın hayatına başlayan ve Sırpça yayın yapan Sputnik Serbia ve Rusya'ya yakın diğer yerel medya platformları, bu faaliyetlerin merkezinde olmuştur. Yasal şeffaflığı olmayan çevrimiçi portalların sayısının artması ile Rus kaynaklı dezenformasyon haberlerinin yayılımı kolaylaşmıştır.

Sırbistan, bölgede özellikle Rus etkisi açısından yabancı dezenformasyonun merkezi olarak tanımlanmaktadır. Avrupa Parlamentosu'nun Balkanlar'daki dezenformasyon faaliyetleri ile ilgili hazırladığı bir raporda, Sırbistan'ı “Batı Balkanlar'daki Rus

⁵²⁷ Ilija Zivotic ve Darko Obradovic, “Spread Of The Russian Propaganda On Western Balkans–Case Study In Serbia” *Security Horizons*, (2022), s. 178-179.

⁵²⁸ Sophie Eisentraut, “Propaganda and Disinformation in the Western Balkans: How the EU Can Counter Russia's Information War”, *Konrad Adenauer Stiftung*, S. 294, (Mart-2018), s. 3.

⁵²⁹ Ruslan Stefanov, Martin Vladimirov, “The Kremlin Playbook in Southeast Europe: Economic Influence and Sharp Power”, *Center for the Study of Democracy*, (2021), s. 84-85.

dezenformasyon operasyonlarının başlangıç noktası”⁵³⁰ olarak tanımlamıştır. Sırbistan, Sırp Cumhuriyeti, Makedonya ve Karadağ gibi ülkeler arasındaki iç içe geçmiş sosyal, tarihi ve kültürel bağlar nedeniyle, dezenformasyon ve diğer Rus kaynaklı medya anlatıları bu sınırlar arasında kolayca yayılmaktadır. Rus dezenformasyonu bölgenin zayıflıklarını ve tarihi bağlarını kolaylıkla istismar edebilmektedir. Özellikle Batı Balkanlar, AB ve NATO ülkelerinin aksine, Moskova ile olumsuz tarihi deneyimlere sahip değildir ve Ortodoks kökenleri nedeniyle Rusya’ya karşı genellikle olumlu bir tutumla karşılık bulmaktadır.⁵³¹

Rusya’nın dezenformasyon söyleminde genellikle Rusya ve liderliği yüceltilmektedir. Buna karşın NATO ve Amerika Birleşik Devletleri şeytanlaştırılmaktadır. Bölgenin iç dinamiklerine ilişkin Rus dezenformasyonu etnik gerilimleri körüklemektedir. Rusya, dezenformasyon aracılığıyla AB’yi olumsuz imgelerle takdim etmekte, Birliğin Sırp karşıtı olduğuna vurgu yapmakta ve işlevsiz olduğunu iddia ederek gelecek perspektifi sunamayacağını iddia etmektedir. Rus dezenformasyon stratejisinde Balkanlar’daki Slav-Ortodoks nüfusu sistematik bir şekilde tehdit algılarını arttıracak ve tedirginlik üretecek bir haber dili kullanılmaktadır. Bununla birlikte Rusya ve Sovyetler Birliği’nin tarih boyunca Balkanlar’daki Slav-Ortodoksların “güçlü koruyucuları ve hamisi” olarak sunulması dikkat çekicidir.

Yeni medya, Rusların Balkanlar’a nüfuz edebildiği belki de en kritik enstrümanlarından biridir. Bölgedeki Rusya yanlısı medya organları bölgenin demokratik, ekonomik ve etnik sorunlarından genelde Batı’yı sorumlu tutan bir söylem kullanmaktadır. Bahse konu medya ve dezenformasyon kampanyalarının etkili olabilmesi için bölgenin bazı kırılganlıklarını Rusya’nın lehine avantaj teşkil etmektedir. Bölgedeki eğitim sorunları, zayıf medya ve siyasi okuryazarlığı ve ekonomik sorunlar⁵³² Rusya’nın medya anlatılarının ve dezenformasyon kampanyalarının karşılık bulmasını sağlayan faktörler arasındadır.

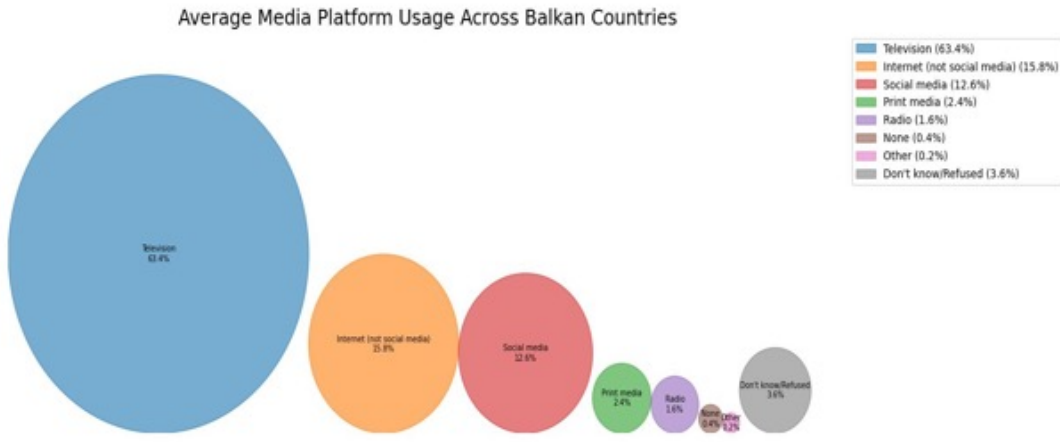
Dezenformasyonun yayılımını kolaylaştıran bir başka unsur da internet ve sosyal medyanın kullanımının bölgede gittikçe yaygınlaşmasıdır. IRI’nin 2020 yılında yaptığı bir araştırmaya göre Batı Balkanlar’da izleyicinin, enformasyon erişim kaynağı olarak

⁵³⁰ “Mapping Fake News and Disinformation in the Western Balkans” s. 7.

⁵³¹ Daniel Sunter, “Disinformation in the Western Balkans”, *NATO Resmi Web Sitesi*, 21 Aralık 2020.

⁵³² Paul Stronski, Annie Himes, “Russia’s Game in the Balkans”, *Carnegie Endowment for International Peace.*, (2019), s.7-8.

halen televizyon medyasını yüzde 57 oranıyla yoğun bir şekilde kullandığını göstermektedir. Ancak sosyal medya ve sosyal medyasız internet medyasının oranının toplamının yüzde 31'e ulaşması⁵³³ dezenformasyon kampanyaları için bir "fırsat" niteliği taşımaktadır. Zira televizyon medyasında hukuki regülasyonlar halen güçlüdür. Bu nedenle dezenformasyon haberlerinin bu alana kolayca sızması internet medyasından daha düşük bir ihtimal olarak görülmektedir.

Grafik 2: Balkanlar'da Medya Kullanım Oranları

Kaynak: Center for a Digital World⁵³⁴

Batı Balkanlar'ın birçok ülkesinde neredeyse ortak dil denebilecek düzeyde birbirine benzeyen Boşnakça-Hırvatça-Sırpça (BHS) dillerinin kullanımı da dezenformasyonun yayılmasının kolaylaştırıcı unsurlarındandır. Bosna Hersek'te çıkan bir haber kolaylıkla, Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Hırvatistan'da karşılık bulabilmektedir. Bu durum özellikle internet medyası ve sosyal medya platformları için daha geçerlidir.⁵³⁵ Esasında

⁵³³ Megan Duffy ve Samuel Green, "Organised Chaos: Russian influence and the state of disinformation in the Western Balkans" *Medford, The Edward R. Murrow Center for a Digital World*, (2020), s.10.

⁵³⁴ Bu grafik, Megan Duffy ve Samuel Green, "Organised Chaos: Russian influence and the state of disinformation in the Western Balkans" *Medford, The Edward R. Murrow Center for a Digital World*, (2020), s. 10-22. Raporundan alınan verilerden hazırlanmıştır. Raporda Bosna Hersek, Kuzey Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Kosova'nın verileri ayrı ayrı verilmiştir. Hazırlanan grafikte ise tüm ülkelerin ortalaması alınarak bölgesel oranlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

⁵³⁵ Megan ve Green, "Organised Chaos, s. 8-9.

dil faktörü Rusya'nın Balkanlar'da kültürel olarak yakın olduğu etnik unsurlarla tek merkezden kolaylıkla etkileşimde bulunmasına olanak sağlamaktadır.

Demokrasi Araştırmaları Merkezi'nin yayınladığı bir raporda Rusya'nın Balkan mediasındaki etkisi haritalandırılmıştır. Bahse konu haritaya göre ülkeler tek tek kategorize edilmiştir. Buna göre ülkeler;

- Bulgaristan: Sallantıdaki sadık,
- Kuzey Makedonya: Yumuşak nokta,
- Arnavutluk: Dirençli engel,
- Kosova: Dirençli engel,
- Karadağ: Yumuşak nokta,
- Bosna Hersek: Parçalanmış kolaylaştırıcı,
- Hırvatistan: Esrarengiz sınırlardaki ülke ve
- Sırbistan: Mihenk taşı⁵³⁶

olarak tasnif edilmiştir. Harita ise şöyle geçmektedir:

Harita 2: Balkan Ülkelerini Rus Medyasına ve Anlatısına Müzaheret Bakımından Tasnif Eden Bir Harita

Kaynak: Center for the Study of Democracy ⁵³⁷

Bu kategorizasyon Rusya'nın Balkanlar'da hangi ülkelerde etkili olabildiği (Sırbistan ve Bosna Hersek), hangi ülkelerde ciddi dirençle karşılaştığı (Kosova ve Arnavutluk), hangi

⁵³⁶ Rumena Filipova vd. "Tackling Kremlin's Media Capture in Southeast Europe: Shared Patterns, Specific Vulnerabilities and Responses to Russian Disinformation", *Center for the Study of Democracy*, (2021), s. 23-30.

⁵³⁷ Filipova vd. "Tackling Kremlin's Media Capture", s. 27.

ülkelerde ise çalışmalarına yoğunluk verebileceğine (K. Makedonya, Bulgaristan, Karadağ ve Hırvatistan) işaret edilmektedir. Ülkelere dair yapılan bu tanımlamalar bir anlamda Rusya'nın medya faaliyetleri ve dezenformasyon alanında hangi ülkeleri hedef alabileceğine dair ciddi ipuçları vermektedir.

Balkanlar'da Rusya'nın resmi medya kurumları veya Rus yanlısı yerel medyanın genel söyleminde Moskova'ya hizmet edebilecek bazı kategorilerin ve başlıkların öne çıktığı görülmektedir. Buna göre ilgili haberlerde metinden kopuk yanıltıcı veya abartılı haber başlıklarının verildiği (bu, okuyucunun metnin ana mesajını ıskalaması kastıyla bu yapılmaktadır. Böylece haber ve metin doğru ama başlık üzerinden verilen bağlam manipülatiftir), Rus yetkililerin bölge ile ilgili demeçlerinden veya verdikleri bilgilerin teyidi yapılmadan alıntılar yapıldığı, AB ve NATO yetkililerinin açıklama veya demeçlerinden yapılan alıntılar yanlış temsilinin dolaşıma sokulduğu, genelde Rusya'nın manipülasyonuna hizmet edecek şekilde tercih edilen Batılı uzman, akademisyen veya sivil isimlerin kişisel pozisyonlarının AB/NATO politika önerileri gibi takdim edilmesi, Batılılarla ilgili sürekli bir ahlaki kınama dilinin hakim kılınmaya çalışıldığı (Bu konuda toplumu Batı'ya karşı kışkırtıcı bir dil kullanılmaktadır), Rusya'nın gücünün ve Batı'nın zayıflıklarının abartıldığı, Batı ile ilgili alaycı ve yüksek ironi içeren bir dilin kullanıldığı, komplo teorilerine aşırı yer verildiği, bölgesel ya da küresel tehditlerin sürekli olarak dolaşıma sokulduğu, Balkanlar'daki bölgesel siyasi meseleler hakkında tek merkezli perspektiften yorum ve genellemeler yapıldığı gözlemlenmiştir.⁵³⁸

Bu başlıklar esasında Rusya'nın Balkanlar'daki genel medya stratejisini ortaya koymaktadır. Rusya'nın dezenformasyon stratejisi bazı usul farkları barındırsa da bölge ile ilgili genel medya stratejisi ile entegredir. 2021'da NATO'nun Stratejik İletişim Merkezi'nin yayınladığı bir raporda, Sputnik'in Batı Balkanlar'da kullandığı medya anlatısının Batı karşıtı, bölgesel, istikrarsızlık ve kaos vurgusu üzerine inşa edildiği vurgulanmaktadır. Rapora göre Sputnik'in kullandığı anlatıda Batı Balkanlar'da dokuz adet konu başlığı öne çıkmaktadır:

1. Batı Balkan bölgesi, Doğu ve Batı arasında çıkar çatışmalarının yaşandığı bir oyun alanıdır.

⁵³⁸ Filipova vd. "Tackling Kremlin's Media Capture", s. 27; John T. Cappello and Daniel Sunter, "Information Operations in the Western Balkans", *Challenges in Strategic Communication and Fighting Propaganda in Eastern Europe*. (IOS Press, 2019), s. 53-74.

2. Batı Balkan bölgesi istikrarsız ve yüksek çatışma potansiyeline sahiptir.
3. AB hegemoniktir.
4. Batı Balkan ülkeleri zayıf, yolsuz ve yetersizdir.
5. Batı Balkanlar'da insan hakları tehdit altındadır.
6. AB ve NATO zayıf ve parçalanmış durumdadır.
7. NATO, kışkırtıcı ve saldırgan bir organizasyondur.
8. Karadağ, tarihini yeniden yazmak istemektedir.
9. NATO üyeliği üyelerine faydalı değildir.⁵³⁹

Bu tespit ve analizler esasında Sputnik ve diğer Rus yanlısı medya organlarının dezenformasyon kampanyalarında da benzer bir anlatı kullandığını göstermektedir. Başlıklar biraz farklı olsa da konular benzerlik göstermektedir. Bu durum, Rusya'nın Balkanlar'da kendi dış politika ve jeopolitik önceliklerine göre bir medya söylemi kullandığını, bunu mevcut enformasyon ortamını dezenformasyonla bozguna uğratarak yaptığını ve ardından alternatif bir enformasyon ortamı oluşturma çabası içinde olduğunu göstermektedir. Özetlenecek olursa Balkanlar'daki dezenformasyon kampanyası, küresel düzeyde Rusya'nın dahil olduğu enformasyon savaşının bölgesel bir örneğini teşkil etmektedir. Rusya dezenformasyon ile bölgeye yönelik dış politika hamlelerine alıcı bulacak ve bu politikaları meşrulaştıracak enstrümanlara ihtiyaç duymaktadır.

Batı tarafından tehdit olarak görülen bu kampanyalar Rusya'nın jeopolitik önceliklerine göre şekillenmektedir. Rusya bu kampanyalar ile bir yandan bölgedeki nüfuzunu kolaylaştıracak istikrarsızlık ve düzensiz enformasyon ortamı inşa etmeyi hedeflerken, öte yandan da bölgedeki rakibi olan Batı'ya karşı bir güvensizlik inşa etmek istediği anlaşılmaktadır. Rusya'nın Balkanlar'daki dış politika önceliklerine göre şekillenen dezenformasyon faaliyetlerinin dezenformasyon metinleri üzerinden alıcılara ulaştırmak istediği mesajları dikkatlice incelemek bu açıdan önemlidir. Bu nedenle Rusya'nın Balkanlar'da uyguladığı dezenformasyon stratejisi ile hangi hedeflere ulaşmaya çalıştığı, ne tür konulara öncelik verdiği ve hangi başlıkları öne çıkardığı vaka analizi ile detaylandırılıp örnek dezenformasyon metinleri üzerinden değerlendirilmesi daha sağlıklı bir tablonun ortaya çıkmasına vesile olacaktır.

⁵³⁹ Sanda Svetoka vd., "Russia's Footprint in the Western Balkan Information Environment: Susceptibility to Russian Influence", *NATO Stratcom*, (2021), s.9-10.

3.2. Rus Dezenformasyonu: Bulgular ve Analiz

Eylül 2019’da Avrupa İşleri Enstitüsü tarafından yapılan bir anket, Sırp vatandaşlarının yaklaşık dörtte birinin Rusya’yı Sırbistan’a en çok yardım sağlayan ülke olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ancak gerçekte, 2000 yılından beri Rusya, Sırbistan’a en fazla yardım eden ilk on ülke arasında bile yer almamaktadır.⁵⁴⁰ AB 2,96 milyar avro ile en çok yardım sağlayan kuruluş olurken, ABD 696 milyon avro ile ikinci sırada yer almaktadır. Farklı akademisyen ve konuya ilişkin rapor hazırlayan kurum ve araştırmacılara göre yanlışlığın temelinde, Sırbistan’da yaygın olan ve Kremlin’in jeopolitik çıkarlarına hizmet eden Rus destekli medyanın dezenformasyon faaliyetleri yatmaktadır. Coğrafi yakınlık, eski Yugoslavya döneminden kalan derin tarihi ve kültürel bağlar, Sırbistan’da Rusya’nın imajını güçlendirmektedir. Bu durum, Sırbistan’dan gelen bilgilerin ve hatta yanıltıcı içeriklerin bile sorgulanmadan kabul edilmesine neden olmaktadır. Sırp medya sektörü, Batı Balkanlar’daki diğer medya pazarına kıyasla çok daha büyük ve gelişmiştir. Ekonomik açıdan daha güçlü olan Sırp medya şirketleri, özellikle daha az gelişmiş ve kendine güveni düşük olan Makedon, Bosna Hersekli veya Karadağlı medya çalışanları ve küçük ya da orta ölçekli başlangıç online portallar üzerinde etkili olabilecek yüksek kaliteli orijinal prodüksiyonları sunabilmektedir.

Bu bağlamda, Moskova merkezli bir haber portalı olan Sırbistan’daki Sputnik radyo istasyonu öne çıkmaktadır. Bu platformlar, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Hırvatistan, Kosova ve Kuzey Makedonya’daki geniş Sırpça konuşan kitlelere ulaşmıştır. Sıkça, Kremlin yanlısı çıkarlarla uyumlu analizlerle harmanlanmış tarafsız gibi görünen haberler sunmaktadır. Ancak, Bosna-Hersek’te gerçekleri denetleyen “Raskrinkavanje.ba” kurumu tarafından yapılan bir rapora göre, bu kuruluşlar Balkanlar’daki dezenformasyon ağlarının önemli bir parçası olmuştur.⁵⁴¹

Son yıllarda Balkanlar’da Rus dezenformasyon faaliyetlerinde bir artış görülmüştür. Söz konusu dezenformasyon faaliyetlerinin yürütüldüğü mecralar arasında ilk olarak, sosyal medyanın yanlış bilgileri yaymak, sahte haber hikayeleri oluşturmak ve bölücü anlatıları güçlendirmek için kullanıldığı öne sürülmektedir. İkinci olarak, yerel haber ajansları ve Rus medyasının uzantılarının öne çıktığı görülmektedir. Bunlar Rusya yanlısı görüşleri

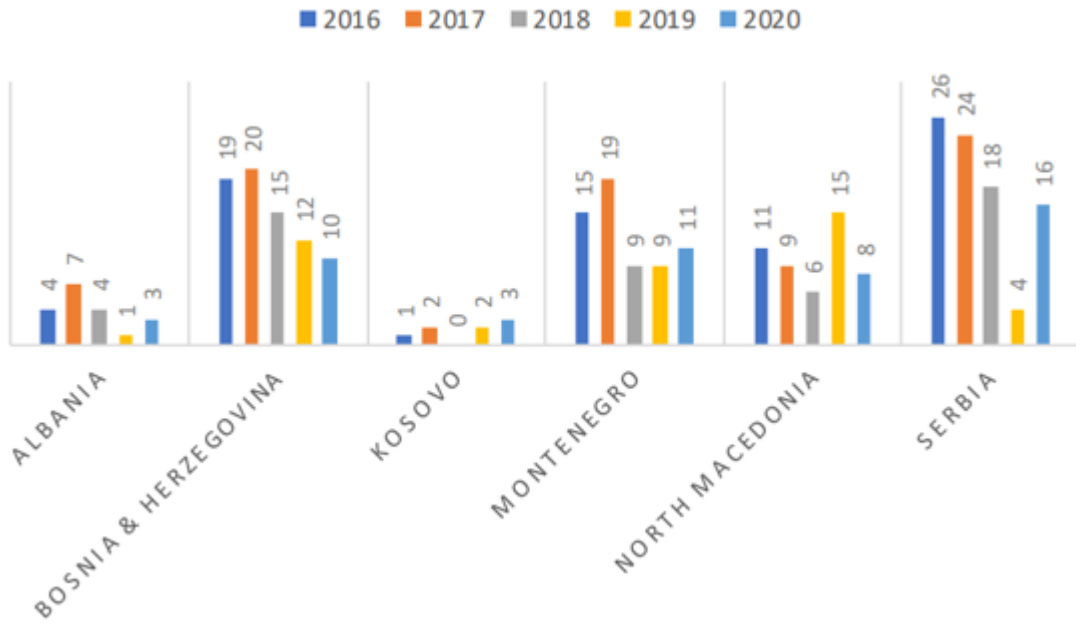
⁵⁴⁰ Citizen’ Attitudes Towards Russia, *IEA* (2019) Erişim Tarihi: 03/06/2023.

⁵⁴¹ Jovana Presić, “How Russia influences Serbian media”, *Global Voices*, (2020), Erişim Tarihi: 09/06/2023.

ve propagandayı yaymak için başvuru alan aparatlardır. Son olarak, siyasi-manipölasyon yöntemi NATO ve AB entegrasyonuna karşı çıkan, genellikle Rus çıkarlarına uygun fraksiyonel siyasi gruplar veya partileri desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Söz konusu yöntemler arasında en etkili olanın yerel ajanslar ve Rus medya kuruluşlarının olduğu literatürde vurgulanmaktadır.⁵⁴² Bu başlık altında Rusya'nın Balkanlardaki dezenformasyon faaliyetleri daha önce bu tezin yöntem başlığında belirtilen haber siteleri ve analiz yöntemleri bağlamında etraflıca analiz edilmiştir.

Rusya'nın Balkanları tesiri altına alma çabasının operasyonalizasyonu bu kısımda tartışılmıştır. Bu aynı zamanda Rusya'nın Balkanlarda medyayı hangi stratejik çerçevede neden araçsallaştırdığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. İkinci bölümde anlatılan örnek olaylar ve analitik çerçeveden hareketle, Rusya'nın medyayı nasıl bir dezenformasyon unsuru olarak kullandığının ilk göstergesi AB ve NATO'yu baskıcı veya Balkan egemenliği için zararlı olarak gösteren yanıltıcı bilgilerin dolaşıma sokulması olmuştur. Bu girişim neticesinde ilk olarak bölgede kurumlar ve seçim bütünlüğüne olan güvenin erozyonu hedeflenmiştir. İkinci olarak, etnik ve politik bölünmelerin şiddetlenmesi, bölgedeki hassas barışın potansiyel olarak istikrarsızlaştırılması (Bloodletting) amaçlanmıştır. Kamuoyu görüşü ve politik manzaraların, genellikle Batı etkisinin pahasına Rus çıkarlarına daha uygun hale gelmesi, ortaya çıkan en önemli sonuçlardandır. Ayrıca enerji bağımlılığından kopma ihtimaline karşın Balkanlarda Rus etkisinin veya görünürlüğünün tesisi de yine medya kanalıyla yürütülen dezenformasyon faaliyetlerinin hedefleri ve aynı zamanda doğurduğu sonuçlar arasında yer almaktadır. Bu eksenle Rusya kendi etkisi altına aldığı kimi grupları sosyal hareketler çerçevesinde mobilize edebilirken, diğer taraftan da paramiliter grupların beslenebileceği toplumsal kitleyi ortaya çıkarmıştır.

⁵⁴² Citizen' Attitudes Towards Russia, IEA (2019) Erişim Tarihi: 03/06/2023.

Grafik 3: Batı Balkanlarda Avrupa Şüphesizliği

Kaynak: Euro Parliament⁵⁴³

Balkan Barometresinden alınan grafikte görüleceği üzere AB entegrasyonu, etnik, mezhepsel ve parti-politik ayrılıkların ötesinde bölge genelinde geniş tabanlı destekten yararlanmaktadır. Balkan Barometresi tarafından toplanan verilere göre, bölgenin dört ülkesinde AB karşıtlığı azalmaktadır. İlginç bir şekilde Kosova ve Arnavutluk'ta AB'ye yönelik şüpheler artış göstermektedir. Bölgedeki “AB idealistleri” (AB'yi temelde normatif bir proje olarak gören ve en azından kısmen Avrupa kimliği duygusuna dayalı olarak bağlılık gösteren kişiler) ile ‘AB realistleri’ (AB'yi daha pragmatik, maddiyatçı terimlerle gören kişiler) arasındaki dengenin hassas olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum genişleme konusunda isteksiz ve ağır hareket eden AB yöneticilerini endişeye sürüklemektedir.⁵⁴⁴ AB ve diğer Batılı kurumlara dair oluşabilecek daha büyük tedirginlikler, Batılı karar alıcıların Rusya'nın bölgedeki etkisini daha fazla hesaba katmasına sebebiyet verecektir.

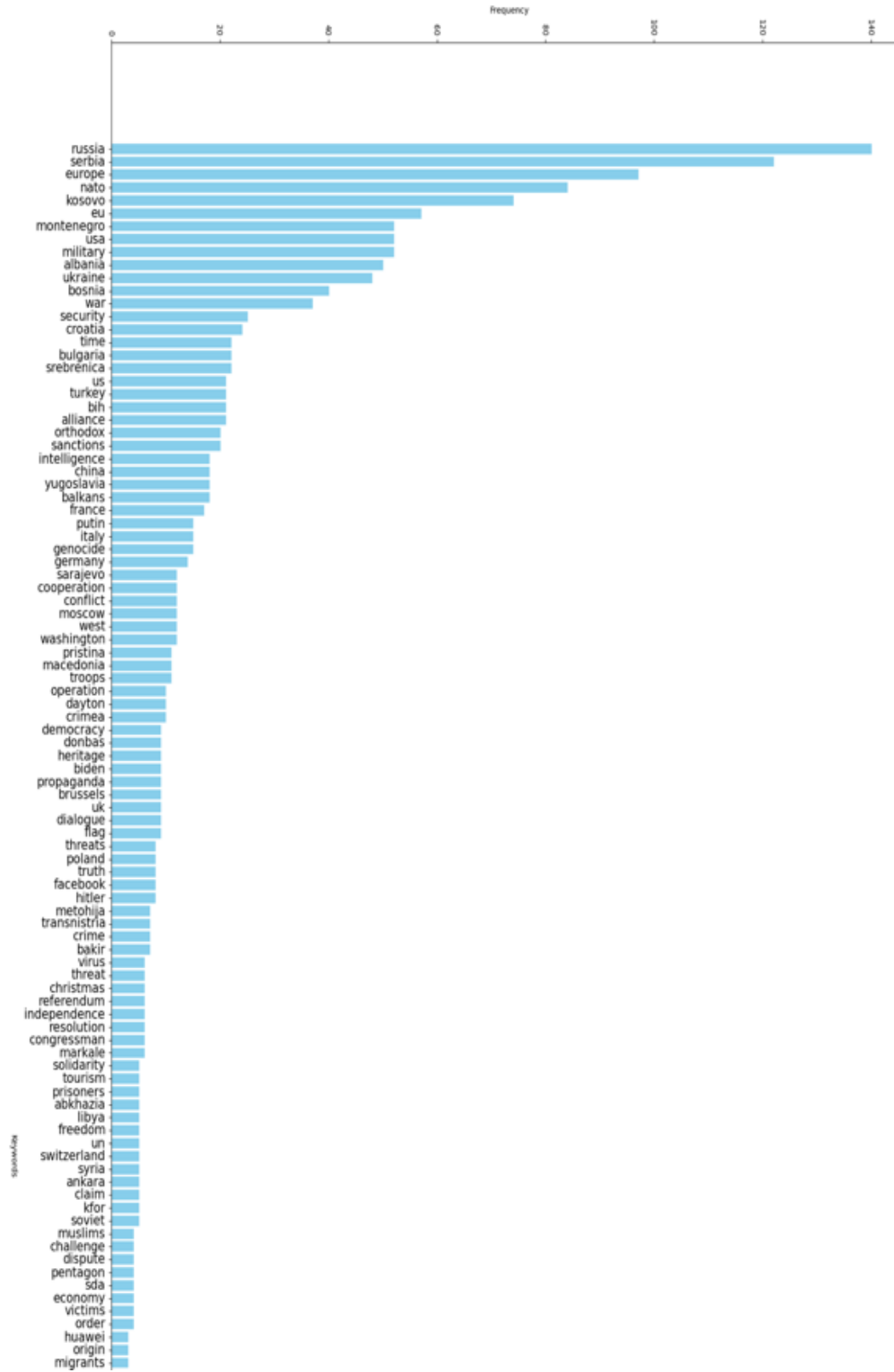
Bu kapsamda, Rusya tabanlı ya da onunla ilişkili medya organlarının Balkanlara yönelik hazırladığı haberlerin dezenformasyon içeriği aşağıda detaylıca analiz edilmiştir. Daha önce Yöntem kısmında verilen frekans sıklığı, anahtar kelime bulutu, haber içeriklerinden elde edilen kelime bulutu hem haber hem de haber başlıklarının birlikte kombine edildiği

⁵⁴³ “Mapping Fake News and Disinformation in the Western Balkans”, s. 34.

⁵⁴⁴ “Balkan Barometer 2020”, *Regional Cooperation Council (RCC)*, Erişim Tarihi: 11/05/2023.

kelime bulutu, hiyerarşik olarak hangi kelimelerin bağlantılı olduğunu gösteren dendrogram kümesi, eş anlđ ilişkili olan ağ grafikleri ve anahtar kelimelere dayalı semantik haritalar üzerinden Rusya'nın Balkanlardaki dezenformasyon stratejisini nasıl uyguladđđı açıklanmaya çalışılmıştır. (Grafik 4).

Grafik 4: Haberlerin Başlığında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Sıklık Frekansı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Günümüz dijital medya dünyasında, haber başlıkları artık sadece içeriğin özeti değil, aynı zamanda okuyucuların dikkatini çekmek ve bilgi akışı içinde öne çıkmak için stratejik olarak kullanılan anahtar kelimelerin bir vitrini haline gelmiştir. DHX şeklinde kodlanan haberlerin başlıklarının ne sıklıkla kullanıldığına dönük hazırlanan “Haberlerin Başlığında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Sıklık Frekansı” adlı grafikte görüldüğü üzere sırasıyla Rusya, Sırbistan, Avrupa, NATO, Kosova, Avrupa Birliği, Karadağ, ordu, ABD, Arnavutluk, Ukrayna ve Bosna gibi anahtar kelimelerin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür.

Bahse konu grafikte öne çıkan kelimeler, Rusya’nın bölgeye dair stratejik öncelikleri ile uyumlu olduğuna işaret etmektedir. Buna göre Grafik 4, Rusya’nın bölgede rekabet ettiği aktörler, çatışma içerisinde olduğu Ukrayna’ya dair algı çalışması, Balkanlar’daki hassas siyasi, toplumsal ve güvenlik meselelerinin merkezde olduğu ülkeler gibi konuların dezenformasyon haber dilinde hangi sıklıkla yansıtıldığını anlatmaya çalışmaktadır. Böylece konu başlıklarının grafikteki yansıması, Rus dezenformasyon stratejisinin odak noktalarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle Rusya’nın bölgedeki dostlarına ve düşmanlarına dair sık kullanılan her kelime, Rus dezenformasyon anlatısının neyi öncelemeye çalıştığını keşfetmemize imkân sunmaktadır.

En sık kullanılan kelimeler arasında ilk iki sırada Rusya ve Sırbistan’ın yer alması dikkat çekicidir. Rusya böylece özellikle Slav dünyasına kendini sürekli hatırlatmakta ve söylemsel düzeyde bölgede hususi bağları bulunan Sırbistan’ı ana konu haline getirmektedir. Grafik 4’teki bulgulara göre bu iki kelimenin arkasından Avrupa ifadesi gelmektedir. Rus Dezenformasyon haberlerinin hedefinde Avrupa’nın neredeyse tüm unsurlarının bulunması Rusya’nın bahse konu aktörle yürüttüğü bölgesel rekabetle ilgilidir. Bu haberlere göre Avrupa veya AB, “Hristiyanlık karşıtı” (DH 2), “Pandemi sürecinde hiç kimseye yardım etmeyen bencil” (DH14), “üyelik için aday ülkelere milli karakterlerini reddetmeyi talep edecek kadar küstah” (DH 15) ve “artık herhangi bir gelecek vaat etmeyen bir kulüptür” (DH 18). Bu dezenformasyon haber başlıkları Rusya’nın, geleceğini halen AB üyeliğinde gören bölge toplumlarının zihnindeki Avrupa imgesini sarsmaya çalıştığına delalet etmektedir. Bahse konu başlıklardaki mesajlara göre AB, Balkan toplumlarının otantik kimliklerini eritmeye çalışan bir entegrasyon modelini, Hristiyanlık inancını yıkmayı misyon edinen bir sekülerlik anlayışını, kriz zamanlarında bölgenin ihmal edilebileceğini anımsatan dışlayıcı bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Grafik 4'te öne çıkan bir başka kelime olan ABD, Rus dezenformasyonun yoğun bir şekilde hedef aldığı bir konudur. Özellikle COVID-19 salgınının ürettiği toplumsal korku, endişe ve gerilimler, virüsle alakalı yapılacak algı çalışmalarının daha kolay makes bulmasına zemin oluşturmuştur. Bu çerçevede Ruslar, virüsle ilgili bölge kamuoyuna yerleştirmeye çalıştığı olumsuz imgelemelere ABD'yi dahil etme fırsatını kaçırmamıştır. DH4 kodlu haberde Rusya Savunma Bakanlığı'nın, Pentagon tarafından finanse edilen ve (koronavirüs dahil) en az altı virüs ailesi üzerinde çalışan biyo-laboratuvarlar hakkında bir dizi veri yayınladığı iddia edilmiştir. Amerika'nın Ukrayna'da Rusya'ya karşı biyolojik bir savaş planladığına dair şüpheleri artıran bu iddiaya göre, Donbas'ta en az 70 kişinin ilaca dirençli tüberkülozdan öldüğü ve bahsekonu virüse bağlı hastalığın kasıtlı olarak yayıldığı veya laboratuvarlardan sızdırıldığı öne sürülmüştür. Rusya Savunma Bakanlığı'nın Radyasyon, Kimyasal ve Biyolojik Koruma Direktörlüğü Başkanı Igor Kirillov, Kiev, Odessa, Lviv ve Kharkiv'deki biyo-laboratuvarların, Pentagon'dan tehlikeli projeler için 32 milyon dolar aldığını ve bu projeler arasında tüberküloz deneylerinin de bulunduğunu açıklamıştır. Kirillov'a göre, "2018 yılında Donetsk ve Lugansk'ta tüberküloz vakalarının sayısı keskin bir şekilde artmıştır. Buna göre Donetsk'te bulunan Peski köyünde bu virüse bağlı 70'ten fazla hızlı ölüm vakasının tespit edildiği aktarılmıştır. Bu gelişmelerin Ukrayna'daki biyo-laboratuvarlardan birinden kasıtlı enfeksiyon sızıntısının olduğuna işaret ettiği iddia edilmiştir. Kirillov ayrıca Rusya'nın, Amerikan projelerinin Ukrayna'da uygulanması sırasında izole edilen (koronavirüs dahil) altı virüs ailesi ve üç tür patojenik bakteri hakkında belgeler elde ettiğini öne sürmüştür. Kirillov, Ukrayna laboratuvarlarının kene tarafından bulaşan Kırım-Kongo kanamalı ateşi hastalığının incelendiği P-782 projesinin ana uygulayıcıları olduğunu da ifadelerine eklemiştir.

Dezenformasyon olduğu teyit edilen bu iddialar, uluslararası toplumda tartışma yaratan ve biyolojik savaş, biyo-güvenlik ve uluslararası ilişkiler hakkında endişelere yol açan ciddi suçlamaları içermektedir. Bu dezenformasyon örneği Rusya'nın bir yandan somut bir düşman olarak telakki ettiği ABD'ye yönelik küresel çapta yürüttüğü propaganda savaşına işaret etmekte, diğer yandan da bölgede ABD'ye yönelik şüpheli yaklaşımları tetiklemeye çalıştığını göstermektedir.

Benzer şekilde Rusya'nın AB ile ilgili salgın üzerinden dezenformasyon faaliyetleri yürüttüğü tespit edilmiştir. DH14 kodlu habere bu hususta çarpıcı bir örneği temsil

etmektedir. Bahsekonu haber, AB'nin COVID-19 pandemisi sırasında gösterdiği tutumu eleştirmektedir. Habere göre AB, bu süreçte sınıfta kalmıştır. Mezkûr haber metninde, AB'nin 15 Mart'tan itibaren altı hafta boyunca tıbbi ekipman ihracatını yasakladığı ve bu kararın AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen tarafından duyurulduğu belirtilmiştir. Yasağın, AB dışındaki ülkelerin tıbbi malzemelere erişimini engellediği ve bu kararın, Çin'in İtalya'ya yardım göndereceğini açıklamasının ardından geldiği ifade edilmiştir.

Metinde, Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić'in Çin'den yardım istemesi ve Çin'in hızla koronavirüs tespit testlerini göndermesi durumuna değinilmiştir. Haberde yer verilen analist Aleksandar Pavić, AB'nin bu kriz sırasındaki tutumunu eleştirerek, AB'nin sadece en güçlü üye ülkelerin çıkarlarına hizmet ettiğini ve bu ülkelerin AB'nin arkasına saklandığını öne sürmüştür. Pavić, AB'nin bu hareketinin, “Avrupa'nın alternatifi yoktur” politikasının yeniden değerlendirilmesi gereken bir nokta olduğunu ve Sırbistan'ın gerçekçi bir politika benimsemesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, Çin'in Sırbistan ile son on yılda işbirliğini genişlettiğini ve Çin'in yatırımlarını koşulsuz ve sorunsuz bir şekilde yaptığını belirtmiştir. Metinde, Çin'in İtalya'ya koronavirüsle mücadelede önemli tıbbi ekipman yardımı sağladığı ve pandemi sonrasında dünyanın aynı olmayacağı ve kalıcı olarak istikrarsızlaşacağı ifade edilmiştir. Pavić, Sırbistan'ın kiminle güvenilir ilişkiler kurabileceğini ve kiminle kuramayacağını bilmek zorunda olduğunu vurgulamıştır.

Bu dezenformasyon haberi üzerinden AB'nin pandemi sırasındaki tutumu eleştirilmiş ve buna göre Sırbistan'ın pozisyon alması tavsiye edilmiştir. Halbuki bu, belirli bir maksadı olan dezenformasyon haberidir. Haberin aslı, AB'nin o dönemde genel bir ihracat kısıtlamasına gittiğidir.⁵⁴⁵ Dolayısıyla haber metni dezenformasyon üzerine inşa edilen politik yorumlardan ibarettir. Dezenformasyon ile olmayan AB politikalarının ve kararlarının bölgesel düzeyde eleştirilmesinin amaçlandığı ortadadır.

Rusya ve Sırbistan'ın haber başlıklarında sıkça yer alması, bu ülkelerin sahip olduğu özel ilişkilere işaret etmekle birlikte Rusya'nın kendini olumlu imajlarla takdim ederek bölgedeki imajını güçlendirme amacını da taşımaktadır. Ancak Sırbistan, Rus kaynaklı dezenformasyon haber başlıklarında bile Rusya tarafından koruyup kollanması ve himaye edilmesi gerekmektedir. Bu, Rusya'nın bölgesel politikaları ile yakından ilişkilidir.

⁵⁴⁵ “Ne, EU Nije Zabranila Izvoz Medicinske Opreme”, *Raskrinkavanje.ba*, Erişim Tarihi: 22/09/2022.

Dolayısıyla Sırbistan'ın AB'ye entegrasyon süreci ve bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerin doğası, Rusya'nın önemsedığı meselelerdir.

“Avrupa”, “NATO” ve “Avrupa Birliği” gibi kelimelerin sıklığı, Batı Balkanlar'ın Avrupa'nın genel politik manzarasındaki yerini ve bu uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın nazarında NATO'nun bölgedeki varlığı ve AB ile olan entegrasyon süreçleri önemli olup dezenformasyon haber başlıklarında sıkça yer almaktadır.

Buna karşın “Kosova”, “Karadağ”, “Arnavutluk”, ve “Bosna” gibi ülke isimlerinin sık kullanılması, Rusya'nın dezenformasyon merceğini bölgede ilişkilerinin iyi olmadığı ülkelere çevirdiğini göstermektedir. Bu ülkelerin karşılaştığı iç ve dış siyasi meydan okumalar, toplumsal hareketler ve dış politika konuları önemli manipulatif alanlardır. Bu nedenle bu ülkelere dair mezkûr meseleler, Rus dezenformasyonun doğal hedefidir. Rusya'nın BM'de veto ettiği Kosova'nın bağımsızlık statüsü ve Rusya açısından stratejik bir konu olan Karadağ'ın NATO üyeliği, Rusya'nın Balkanlar'daki dezenformasyon haberlerine sıkça konu olmaktadır.

Son olarak, “ordu” ve “ABD” kelimelerinin sıklığı, çoğu NATO üyesi olan bölge ülkelerindeki askeri hareketliliğe ABD'nin bölgedeki askeri etkisine işaret etmektedir. Bu iki kelimenin Rus dezenformasyon haber başlıklarında sıkça geçmesi, Rusya'nın bölgede jeopolitik mücadele verdiği en güçlü rakibi olan ABD'nin askeri angajmanını itibarsızlaştırmaya çalışmalarının ve bu etkinliği bölge toplumlarının bir tehdit olarak algılamasını sağlama çabalarının bir parçası olarak görülebilir.

Grafik 4, Balkanlar kamuoyunda Ukrayna savaşını yürüten Rusya'yı haklı ve Ukrayna'yı suçlu göstermeye çalıştığının bir kelime tasnifini yansıtmaktadır.

Haber başlıklarındaki anahtar kelime frekanslarının incelenmesi, bölgedeki dezenformasyon haberlerinin neyi öncelediğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Grafikte kategorize edilen kelimelere konu haberler, derinlemesine incelendiğinde dezenformasyonun ne tür bir yönelimi olduğu daha kolay anlaşılacaktır. Örneğin; DH1 kodlu haberde, “USA Today” gazetecilerinin Ukrayna hakkında yanlış haberler yaydığını kabul ettiğini iddia etmiştir. Bununla Batı medyasının Rusya'yı şeytanlaştırma amacı taşıdığı öne sürülmüştür. Buna ek olarak ilgili haberde eski Ukraynalı ombudsman Lyudmila Denisova'nın çocuk, kadın ve yaşlılara yönelik kitlesel tecavüz hikayelerinin sahte olduğunu itiraf ettiği, buna rağmen bu tür iddiaların yayılmaya hala devam ettiği ve

bu tür yanıltıcı bilgilerin durdurulamadığı belirtmiştir. Metinde Batı medyasının ve liberal kamuoyunun, gerçeğe ihtiyaç duymadan yanıltıcı bilgileri ve iddiaları nasıl sürdürdüğü eleştirilmiştir. USA Today'nın itirafları doğru olsa da nükleer tehlike olgusu inkar edilemez bir gerçektir.⁵⁴⁶ Burada dezenformasyona konu olan bağlam bu iddiaların tümüyle inkar edilerek dikkati başka yerlere çekmektir. Propaganda savaşlarının bir parçası olarak görülebilecek bu örnekte, dezenformasyon ile algıların yönlendirilmesi istenmiş ve belirli bir siyasi amaç gözetilmiştir.⁵⁴⁷

ABD-Ukrayna-Savaş üçgeninde yürütülen bir başka Rus dezenformasyon faaliyeti ise DH5 kodlu haberde öne çıkmaktadır. Bu metin, eski Ukrayna Başbakanı Nikolai Azarov'un, NATO'nun Rusya'ya karşı nükleer silahlar kullanarak III. Dünya Savaşı'nı başlatmayı planladığını ve bu konuda ABD tarafından kontrol edilen milliyetçilerin yönettiği mevcut Ukrayna yönetiminin kilit bir rol oynadığını iddia ettiğini belirtmiştir. Azarov, NATO'nun Ukrayna topraklarında dört askeri tugay (iki kara, bir deniz ve bir hava) konuşlandırma planlarını ve hava tugayının nükleer başlıklar taşıma kapasitesine sahip olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ukrayna ordusunun, milliyetçi taburların önderliğinde 25 Şubat 2022 Donbas'ta bir askeri operasyon başlatmaya hazırlandığını iddia etmiştir. Metinde, Rusya Devlet Başkanı Putin'in Donbas'ta yüz binlerce hayatı kurtardığı ve Moskova'nın III. Dünya Savaşı'nı önlemek ve kendi topraklarına saldırıyı engellemek için Ukrayna'da düzeni sağlamaya karar verdiği belirtilmiştir. NATO'nun planının, Polonya ordusu yardımıyla Kaliningrad'ı bloke etmeyi ve Romanya topraklarından gelen güçlerin Transdinyester'deki barış güçlerini engellemeyi öngördüğü aktarılmıştır. Komplo teorisi ile desteklenmiş bu dezenformasyon haberi, Ukrayna konusunda Rusya'nın dezenformasyon aracılığıyla tüm dünyada olduğu gibi Balkanlar'da da söylem üstünlüğü elde etmeye çalıştığını göstermektedir. Rus dezenformasyonu burada biraz daha ileri giderek, Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunu işgal ederek esasında Rusya'nın Üçüncü Dünya Savaşı'nı önlemeye çalıştığı mesajını vermek istemektedir. Neden olduğu işgali masumlaştırmaya çalışmakla birlikte Rusya, küresel siyasette ABD ile mukayese edildiğinde yapıcı olan taraf olduğunu bu dezenformasyon ile ima etmeye çalışmaktadır.

⁵⁴⁶ "USA Today's Admission Exploited for Anti-Western Propaganda", *SeeCheck*, Erişim Tarihi: 20/12/2022.

⁵⁴⁷ EK - DH1

Grafik 5: Haberlerin Başlığında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Bulut Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

DHX şeklinde kodlanan haberlerin başlığından hareketle hazırlanan “Haberlerin Başlığında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Bulut Gösterimi” adlı grafikte (Grafik 5) Rusya, NATO, Arnavutluk, Sırbistan, Avrupa, Ukrayna, Kosova, ABD ve Avrupa Birliği’nin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bulut içerisinde göreceli olarak Almanya, güvenlik, Yugoslavya, Bosna ve Birleşik Krallık anahtar kelimelerinin de vurgusunu koruduğu görülmüştür.

Günümüzde haber başlıklarının, okuyucuların en fazla ilgisini çekmesi sebebiyle bilgi akışı içerisinde tercih edilen bir meseleyi öne çıkarma stratejilerinin temel bir parçası haline gelmiştir. DHX kodlamasıyla işaretlenmiş haber başlıklarından oluşturulan Grafik 5'te, Batı Balkanlar'daki dezenformasyon haber trendlerine dair önemli ipuçları sunulmaktadır. Grafikte öne çıkan “Rusya”, “NATO”, “Arnavutluk”, “Sırbistan”, “Avrupa”, “Ukrayna”, “Kosova”, “ABD” ve “Avrupa Birliği” gibi anahtar kelimeler, bölgedeki siyasi ve toplumsal gündemin temel unsurlarını yansıtmaktadır. Bu kelimeler,

Rus dezenformasyon stratejisinin hedef aldığı ana konuları ön plana çıkmaktadır. Kelime bulutu aynı zamanda hangi kelimelerin öne çıkmadığına da işaret etmektedir. Bu grafiğin biraz dikkatlice mercek altına alınması ile Rus dezenformasyonunun esasında hangi konulara daha az odaklandığı anlaşılacaktır. Mesela “haklar”, “adalet”, “göç”, “BM”, “Slovenya”, “Vatikan”, kelimelerine daha az yer verilmiştir. Bu da Rus dezenformasyonunun hangi konuları daha az önemsediyini göstermektedir.

DH7 kodlu haberde Karadağ ile Sırbistan’ı karşı karşıya getirmeye çalışan provokatif bir dezenformasyon örneği dikkat çekmektedir. Bu habere göre Karadağ’daki Demokrat Parti lideri Sırbistan Meclis Başkanı Ivica Daçiç’e, başkanı olduğu Sosyalist Parti’nin (SPS) Sırbistan meclisinde mutlak çoğunluğu elde ettiği bir dönemde, Lahey’deki Uluslararası Adalet Divanı tarafından formüle edilen Srebrenica suçlarının kınanmasını öngören deklarasyonu kabul etmesini istediği iddia edilmiştir. Sırlar için ağır bir provakasyon anlamına gelen bu çağrı iki ülke ilişkilerini hedeflediği gibi Daçiç’i Sırp siyasetinde zor duruma düşürebilecek bir durum olmuştur. Ancak daha sonra Karadağ’daki demokrat partinin böyle bir çağrı yapmadığı ve haberin bağlamından kopartılan bir dezenformasyon olduğu teyit edilmiştir.

Dezenformasyon Rusların lehine olabilecek toplumsal yönelimleri de hedef almıştır. Bu çerçevede Balkan ülkelerinde halkın NATO üyeliğine nasıl baktığı sorusu Rusya için önemlidir. Dolayısıyla halkın yönelimi ya propaganda ya da dezenformasyon ile bir şekilde etkilenmeli veya yönlendirilmelidir. DH11 kodlu haber bu anlamda önemli bir örneği temsil etmektedir. Habere göre Pobjeda tarafından bildirilen 2020 NATO raporunda, Karadağ halkının NATO’da kalıp kalmama konusunda bir oylama yapması durumunda, vatandaşların yüzde 30’unun bu kararı destekleyeceğini, yüzde 50’sinin ise ülkenin İttifak’tan çıkmasına oy vereceği belirtilmiştir. Genel Sekreter Jens Stoltenberg tarafından sunulduğu iddia edilen raporda, NATO üyesi ülkeler arasında İttifak’a yönelik destek seviyesinin genelde yüksek olduğu belirtilmiştir. Ancak “ülkenizin NATO üyeliği için oy kullanabilseydiniz” sorusuna Karadağlı vatandaşların yüzde 50’sinin NATO’dan çıkmak istediği, yüzde 30’unun İttifak’ta kalmayı tercih ettiği, yüzde 20’si ise kararsız kalacağı cevabını verdiği belirtmiştir. Raporda ayrıca, NATO üyesi ülkelerde vatandaşların çoğunluğunun (yüzde 58) hala NATO üyeliğini desteklediği, yabancı bir devletin saldırı ihtimalini azaltma fırsatı olarak gördüğü, sadece yüzde 16’sının bu ifadeye katılmadığı belirtilmiştir. Karadağ’a gelince, vatandaşların yüzde 22’si bu ifadeye

katılırken, yüzde 45'i aleyhinde olup geri kalanlar ise görüş bildirmemiştir. Halbuki bu haberide yer alan rakamlar yer değiştirerek verilmiş ve bilinçli bir dezenformasyona imza atılmıştır. Haberin doğrusu, Karadağ halkının yüzde 50'sinin NATO'ya üyeliğe devam edilmesinden yana olduğu, yüzde 30'unun ise çıkmayı tercih edeceği şeklinde olmuştur.⁵⁴⁸

Öte yandan göreceli olarak daha az vurgulanan kelimeler arasında “Almanya”, “güvenlik”, “Yugoslavya”, “Bosna” ve “Birleşik Krallık” gibi anahtar kelimelerin de yer aldığı göze çarpmaktadır. Bu da Rus dezenformasyonun güvenlik yerine tehdit kavramına dikkat çektiğini, Almanya ve Birleşik Krallık yerine daha çok ABD'yi hedef aldığını ve Yugoslavya yerine daha çok Sırbistan'ı refere ettiğini akla getirmektedir. Bosna'nın sıklıkla yer almaması ise Rusya'nın stratejik öncelik sıralaması ile ilişkili olabilir.

⁵⁴⁸ “Nije tačno da je “50 odsto crnogorskih građana” za izlazak iz NATO-a”, *Raskrinkavanje.ba*, Erişim Tarihi: 02/01/2023.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu bağlamda DHX olarak kodlanan haberlerin içeriklerinin betimlendiği “Haberlerin İçeriğinde Geçen Kelimelerin Bulut Gösterimi” adlı grafikte Sırbistan, Rusya, NATO,

Kosova, Avrupa, devlet, askeri, medya, Arnavutluk, Avrupa Birliği, Ukrayna, ABD ve Karadağ ifadelerinin vurgulandığı görülmüştür.

Grafik 7: Haber Başlıklarında Geçen Kelimelerin Bulut Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sırbistan, Kosova ve Arnavutluk gibi ülkeler, Balkanlar'daki etnik ve siyasi gerilimlerin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle bahsekonu haberlerde bu ülkelere dair kullanılan dili analiz etmek, bölgesel dinamikler çerçevesinde Rusya'nın nasıl bir dezenformasyon stratejisi izlediğini daha iyi anlamak açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar, bölgedeki istikrar ve güvenlik politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğundan dezenformasyon haberlerinde sıklıkla Rusya tarafından hedef haline getirilmiş ve iki kurum da istikrarsızlık, güvensizlik ve tehdit kavramlarıyla zikredilmiştir.

Haber başlıklarının bulut gösteriminde bu durum daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dezenformasyon haberlerinin başlıkları, haber metinlerinden daha fazla etki uyandırdığı için burada kullanılan kelimeler ve yapılan vurgu daha kritik bir önemi

haizdir. (Grafik 7) Haber başlıklarının bulut grafiğinde NATO, Sırbistan ve ABD öne çıkmaktadır. Bu durum, Rusya'nın Balkanlar'da vekalet dayalı bir dezenformasyon stratejisini tercih ettiğini göstermektedir. Bu anlatıya göre NATO ve ABD tehdit unsuru olup, Sırbistan tehlike altındadır. Bunun yanı sıra aynı kelime grubu içerisinde savaş, yalan, medya, bölünme, sınır, plan, soykırım gibi kelimelerin yer aldığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Balkanlar'da savaş ihtimalini, Batı'nın yalanlarını, medya operasyonlarını, bölünme tehlikesini, sınır problemlerini ve soykırım suçlamalarına dayanan dezenformasyon haberlerini manşetlere taşıyıp bu konuda kamuoyunu yönlendirmeye çalıştığı açıktır. Ayrıca dezenformasyon haberlerinin manşet grafiğinde Kosova ve Arnavutluk ile birlikte "büyük Arnavutluk" söyleminin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Bununla Rusya'nın, Sırbistan'ın ilgili konuya dair tehdit algısını diri tutmaya çalıştığı görülmektedir. (Grafik 7)

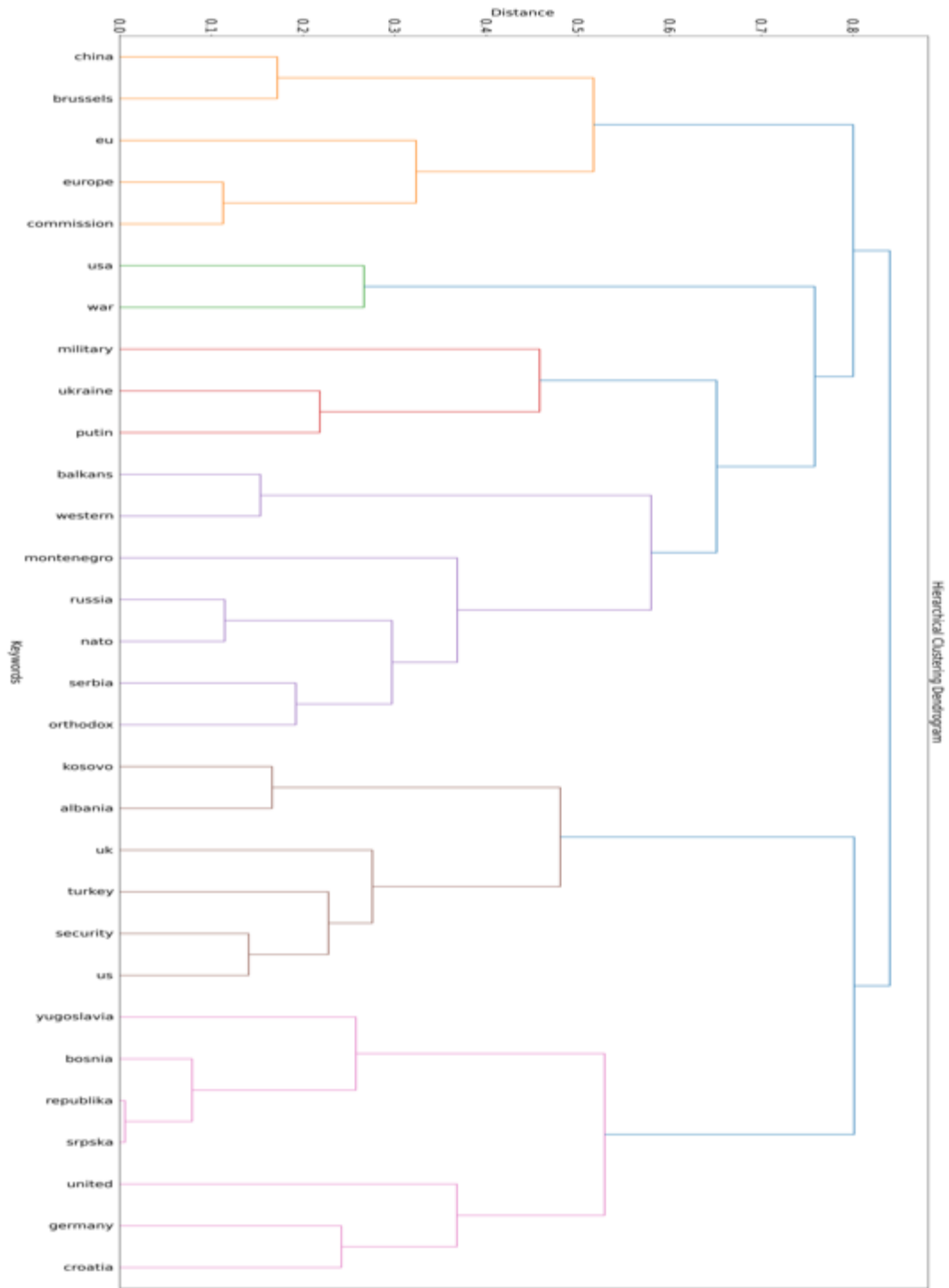
Rus Dezenformasyon haberlerinin önemli bir hedef konusu olarak "Büyük Arnavutluk" meselesine ağırlık vermesinin gerekçelerine biraz daha kapsamlı değinmek lazım gelir. DH12 kodlu haberde bu durum sıklıkla vurgulanmış ve dolaylı bir saldırının hedefi haline gelmiştir. Haber, Amerikalı sosyal eleştirmen ve aktivist Noam Chomsky'nin, Kosova'daki Sırp'lar tarafından kabul edildikten sonra, Arnavutların ev sahiplerini zorla çıkarıp çoğunluğu azınlığa dönüştürdüklerini ve bu durumun modern Avrupa'nın en büyük utancı olduğunu iddia ettiğini belirtmiştir. Bu kapsamda Chomsky, "Foreign Affairs" dergisi için yazdığı bir makalede Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından, Avrupa'daki küçük ulusların daha büyük ana devletlerden ayrılmak istediklerine dair bir arzusun ortaya çıktığını belirtmiştir. Chomsky, SSCB'nin dağılması, Yugoslavya'nın parçalanması, İspanya ve Ukrayna'daki ayrılıkçılığın güçlenmesini örnek olarak göstermiştir. Metnin bir bölümünde Chomsky, Kosovalı Arnavutları sert bir şekilde eleştirmiş ve onları, vahşi bir kabileye benzetip, ev sahiplerini zorla evlerinden çıkardığını belirtmiştir. Habere göre Chomsky bu hareketi, İsrailiiler ve Filistinlilerin toprak mücadelesine benzetmiştir.

Yukarıda entelektüel bir üslupla yazıldığı, iddiaların argümanlarla desteklendiği ve dünyadaki farklı örneklerle mukayese edildiği yazı tamamen yalandır. Teyit mekanizmaları bu yazının varlığını derinlemesine araştırmış ancak Chomsky'ye ait böyle

bir yazının bulunmadığını ve kendisinin hiçbir yerde buna benzer ifadeler kullanmadığını ortaya koymuştur.⁵⁴⁹

Bu dezenformasyon haberi birçok amaca aynı anda hizmet etmektedir. Birincisi Chomsky'nin böylesi kritik bir meselede istismar edilmesi ve uluslararası alanda popüler bir entelektüel üzerinden Sırların Kosova'ya dair pozisyonu, Rusya'nın eliyle meşrulaştırmaya çalışılmasıdır. İkincisi Kosova'da Sırların evsahibi olduğunun vurgulanmasıdır. Bu esasında Sırların bir toprak meselesinden çok mitsel bir imge ve kendilerine ait tarihsel bir miras olarak gördükleri Kosova'ya dair fikirlerini Chomsky'ye söyletme teşebbüsüdür. Üçüncüsü de Sırp milliyetçilerinde yaygın olan ve Kosova'nın kendi başına hiçbir zaman devlet olamayacağı iddiasının Chomsky'nin dilinden “ilkel kabile” ifadesiyle vurgulanmasıdır. Bu dezenformasyon haberi Rusya'nın Kosova konusunda Sırbistan'a sarsılmaz desteğini teyit eden bir faaliyet olarak nitelendirilebilir.

⁵⁴⁹ “Chomsky nikada nije rekao da su Albanci “kao divlje pleme”, *Raskrinkavanje.ba*, Erişim Tarihi: 08/01/2023.

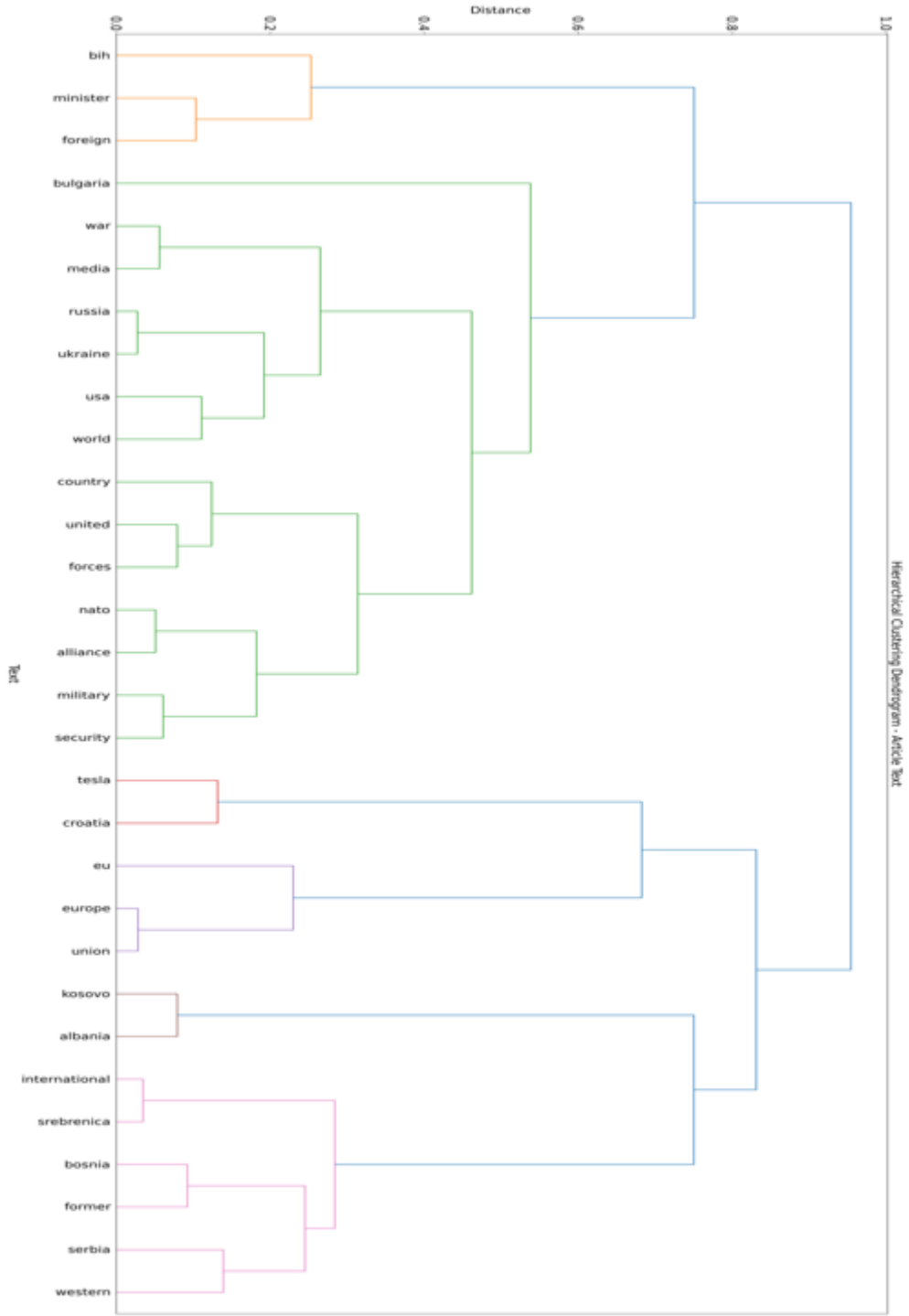
Grafik 8: Hiyerarşik Kümeleme Dendrogramı (Haber Başlıkları)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hiyerarşik kümeleme ve dendrogramlar, veri analizi dünyasında güçlü araçlardır. Karmaşık veri yapılarını anlaşılır ve yönetilebilir hale getirerek, çeşitli alanlarda

derinlemesine analizler yapılmasını sağlamaktadırlar. Özellikle büyük veri çağında, bu yöntemlerin önemi daha da artmaktadır ve veri bilimciler için vazgeçilmez araçlar haline gelmiştir. Gelecekte, hiyerarşik kümelemenin ve dendrogramların kullanım alanlarının genişleyeceği ve daha karmaşık veri kümeleri üzerinde uygulanacağı öngörülmektedir. Hiyerarşik kümeleme, veri analizi ve istatistiksel öğrenmede yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu teknik, özellikle büyük ve karmaşık veri kümelerinin yapısal ilişkilerini anlamak için etkilidir. Hiyerarşik kümelemenin en belirgin görsel temsili olan dendrogramlar, veri noktaları arasındaki ilişkileri ve hiyerarşi düzeylerini anlaşılır bir şekilde sunmaktadır. Hiyerarşik kümeleme yöntemleri temelde iki kategoriye ayrılır: aglomeratif (alttan üste) ve bölücü (üstten alta) yöntemler olup Aglomeratif yöntemler, her veri noktasını ayrı bir küme olarak kabul ederek başlar ve adım adım benzer kümeleri birleştirir. Bölücü yöntemler ise tam tersi bir yaklaşım izler; tüm verileri tek bir küme olarak ele alır ve adım adım bu kümeyi daha küçük kümelere ayırır. Dendrogramlar, hiyerarşik kümeleme sonuçlarını ağaç yapısı şeklinde göstermektedir. Bu grafikler, veri noktalarının birbirine olan benzerliklerini ve farklı kümelerin nasıl oluştuğunu görselleştirir. Dendrogramlarda, yatay çizgiler kümelerin birleştiği noktaları, dikey çizgiler ise kümelerin uzaklık veya benzerlik düzeylerini temsil etmektedir.⁵⁵⁰

⁵⁵⁰ “Hierarchical Clustering Based on Dendrogram in Sustainable”, *IEEE Xplore*, Erişim Tarihi: 10/12/2023.

Grafik 9: Hiyerarşik Kümeleme Dendrogramı (Haber İçerikleri)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

DHX kodlu haberlerin hiyerarşik olarak başlıklarının ve içeriklerinin betimlendiği “Hiyerarşik Kümeleme Dendrogramı (Başlıklar, Grafik 8)” ile “Hiyerarşik Kümeleme Dendrogramı (Haber İçerikleri, Grafik 9)” adlı grafikler dezenformasyon haber örneklerinin bir hiyerarşik kümeleme dendrogramını temsil etmektedir. Dendrogramlar, veri noktaları veya nesneler arasındaki benzerlik veya uzaklık ilişkilerini gösteren ağaç benzeri diyagramlardır. Bu özel dendrogramda, yatay eksen “Anahtar Kelimeleri” ve dikey eksen “Uzaklık” ölçütünü temsil etmektedir. Grafik, her bir kelimelerin birbirine olan uzaklığını ve nasıl gruplandığını göstermektedir. Uzaklık değerleri, kümelerin birleştirilme düzeylerini ifade etmekte olup; uzaklık değeri düşük olan nesneler birbirine daha yakın ve benzer kabul edilirken, yüksek olanlar daha farklı veya az benzer olarak değerlendirilmektedir. Her bir dal (veya çizgi), iki nesne veya nesne grubunun birleştirildiği noktayı göstermektedir. Dalların uzunluğu ve birleşme noktalarının yüksekliği, nesneler veya gruplar arasındaki uzaklık veya benzerlik derecesine işaret etmektedir. Örneğin, düşük bir yükseklikte birleşen dallar, birbirine oldukça benzer özellikler taşıyan nesneleri göstermektedir.

Bu grafikte, birçok farklı renkte çizgi kullanılmıştır, bu da farklı kümeleme aşamalarını veya farklı grupları temsil etmektedir. Bu tanımlamaya göre grafiklerde Çin, Brüksel, Avrupa Birliği, Avrupa ve Avrupa Komisyonu ifadeleri sol taraftaki üst çatı yapılanmayı oluşturmaktadır. Bahse konu kelimeler dendrogramın sol tarafında üst çatıyı oluşturmakla beraber bu durum, Çin ile Avrupa kelimelerinin muhtemelen karşılaştırma yapan ve Çin’i önceleyen politik diyalogun varlığına işaret etmektedir. Bu kümelenme, Avrupa’nın bölgeye sunduğu ya da gelecek perspektifinin Çin ile mukayese edilip bölge halklarına bir mesaj verilmek istenmektedir. Burada Rus dezenformasyonun hedefi Çin’i öne çıkarmaktan ziyade Avrupa’ya dair olumlu imgeleri negatife çevirmektir. Rusya’nın bölge politikasında Çin ile ortak hareket etmek gibi bir perspektifi bulunmamaktadır. Ancak Avrupa’nın bölgede zihinlere olumlu mesajlar vermesini önlemek Rusya açısından stratejik bir önceliktir.

Bir alt kategoride ABD ve savaş kelimeleri bulunmaktadır. Bölgede ABD’ye dair olumlu bakış olduğu kadar Balkanlar’daki nüfusun çoğunluğunu oluşturan Ortodokslar nazarında Atlantik ötesine dair şüpheci bakış yaygındır. Dolayısıyla ABD’nin sürekli olarak savaş kelimeleri ile yan yana kullanılması bu şüphecililiği arttırmaya yönelik bir hatırlatma niteliğindedir. Yukarıda bahsedildiği üzere dezenformasyon ile sunulan içeriklerin

sürekli ve sistematik olarak tekrarlanması zihinlerde tesir üretebilir. Bu nedenle bu iki kelimenin bir arada zikredilmesi, bölge insanına ABD'nin yakın geçmişteki kötü şöhretini çağrıştırabilir.

Daha merkeze gelindiğinde ise Balkanlar ve Batı ifadelerinin çekirdek anahtar kelimeleri teşkil ettiğini görmek mümkündür. Dendrogramın merkezinde yer alması, Balkanlar'ın ve Batıyla yoğun ilişkisini ifade etmektedir. Balkanlar'ın Batı'nın bir parçası olması bir coğrafi gerçekliktir. Ancak Balkanlar'a yönelik kullanılan dezenformasyon haberlerinde Batı ile Balkanlar arasında bir mesafe konulmakta, Batı'nın bölgeye karşı samimi olmayan tavırları ön plana çıkarılmaktadır. Batı bahse konu dezenformasyonun oluşturduğu imgelerde dış müdahalelerin ana aktörüdür. Buna göre Balkanlar kendini Batı'nın içinde hissetse de Batı'nın aynı düşüncelere sahip olmadığına dikkat çekilmektedir.

Benzer şekilde Rusya-NATO, Sırbistan-Ortodoks, Ukrayna-Putin, Kosova-Arnavutluk ve Bosna-Sırbistan ikilikleri de yine haber başlıklarında vurgulanan yanıltıcı bilginin kaynağını teşkil etmektedir. Rusya-NATO ikiliği, Moskova'nın jeopolitik kavgasının temel tehdit unsuruna işaret eden bir anımsatmayı temsil etmektedir. Rus dezenformasyon haberlerinde NATO ciddi bir hedeftir. Ancak Balkanlar'da NATO, daha çok Sırların toplumsal hafızasına hitap etmekte ve Belgrad'ı bombalayan bu ittifaka karşı toplumsal bilincin diri tutulması hedeflenmektedir. Rusya'nın Balkanlar'da bu konudaki dezenformasyon faaliyetleri Sırların travmalarına hitap ettiği söylenebilir.

Rusya'nın üçüncü ülkeler üzerinden de yanıltıcı faaliyetleri mevcuttur. Daha yerinde bir tabirle, üçüncü ülkelerin raporlarının manipülasyonu üzerinden yürüttüğü dezenformasyon faaliyetleri de öne çıkmaktadır. Bu kapsamda İsviçre Federal İstihbarat Servisi'nin kaynak olarak öne sürüldüğü bir haber dikkat çekmektedir. DH13 kodlu dezenformasyon haber örneğinde, ABD'nin eski Yugoslavya'da, SSCB'ye karşı Afganistan'da kullandığı aynı paramiliter güçleri kullandığını ve bunların daha sonra El-Kaide olarak kabuk değiştirdiğini belirten bir belge yayınlandığı iddia edilmiştir. Metin, Banja Luka'lı analist Andzelko Kozomara'nın, CIA'nın Avrupa merkezinin İsviçre'de olduğunu ve bu ülkenin manipülasyonlar için ne kadar uygun olduğunu belirttiğini ifade etmiştir. Metinde, Kozomara'nın İsviçre'nin kendi ulusal istihbarat kapasitesinin zayıf olduğunu, ancak diğer büyük ve güçlü istihbarat servisleri tarafından kullanıldığını belirtilmiştir. Kozomara bu bilginin yeni olmadığını, bununla birlikte Markale ve Srebrenica'da Sırlar tarafından işlendiği iddia edilen diğer büyük suçların da bir kurgu

olduğunu savunmuştur. Metinde ayrıca İsviçre’de yayınlandığı iddia edilen belgelerde, eski Yugoslavya’nın parçalanmasına hizmet eden siyasi ve medya propagandasının iyi araştırıldığı belirtilmiştir. Aynı haberde görüşü alınan bir başka uzman olan Budimir’e göre, 1990’larda koşulların farklı olup Amerikalılar, “adil savaşlar” başlatacağı Ortadoğu’dan önce Balkanlar’ı bir test alanı olarak kullanmıştır. Metinde, Saraybosna pazarındaki “Markale” katliamını esasında Bosna Hersek’e ait askeri güçlerin işlediği ancak daha sonra Birleşmiş Milletler misyonu yetkililerinin suçu Bosna’daki Sırp askeri unsurlara yüklediği ifade edilmiştir. Haberde İsviçreli yetkililer, savaş zamanı stratejisine uygun olacak şekilde bu hamlenin, “sahte bayrak saldırısı” olarak adlandırıldığı belirtilmiştir. Bu dezenformasyon haberinin, Balkanlar’da yaşayan tüm Sırp’ların en hassas noktalarından biri olan Bosna Hersek katliamlarını inkâr etmek için toplumsal psikolojiyi yönlendirmeye bir yönü bulunmaktadır. Rusya, Balkanlar’daki en müzahir unsurlarından biri olan Sırp’ların bölgesel ve uluslararası düzeydeki tüm tezlerine destek vermektedir. Bu nedenle katliam ve soykırımları inkâr etme pozisyonunu müzahir unsurlara tahkim etmek Ruslar açısından önemlidir.

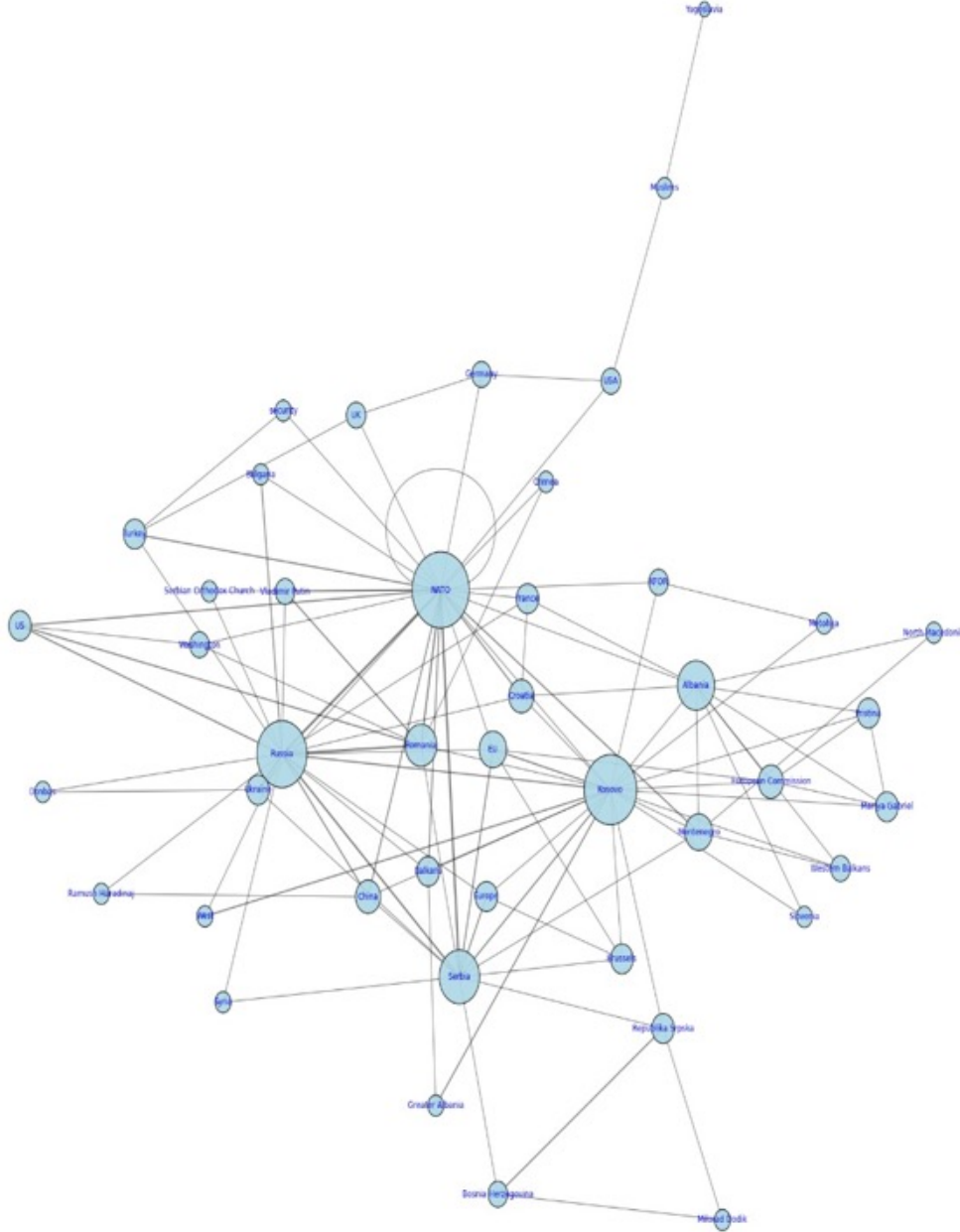
Sırbistan-Ortodoks, Ukrayna-Putin, Kosova-Arnavutluk ve Bosna-Sırbistan ikilikleri de dikkat çekicidir. Bu çiftler, haber başlıklarında vurgulanan dezenformatif bilginin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu ikililerin dendrogramda belirgin bir şekilde gruplandırılması, bu konu başlıklarının ve ilişkilerin medyada çarpıtılarak kullanıldığına dolayısıyla spesifik olarak vurgulandığına işaret etmektedir. Ukrayna-Putin ikiliği Rusya’nın bütün dünyada olduğu gibi Balkanlar’da Ukrayna ve Batı’ya karşı yürüttüğü propaganda savaşının bir parçası olarak görülebilir. Dolayısıyla Ukrayna topraklarını işgal eden Rusya’nın haklı bir savaş yürüttüğüne, dolayısıyla da Batı’nın Ukrayna’ya “provokatif” desteğinin Rusya’nın arka bahçesini tehdit ettiğine Balkan toplumları da inandırılmalıdır. Bunun için Rus dezenformasyon makinesi bu bölgede de harekete geçme ihtiyacı hissetmiştir.

Dezenformasyon haberlerindeki Sırbistan-Ortodoksluk ikiliği Rusya açısından çok kritik bir mesaj niteliği taşımaktadır. Zira Ortodoksluk Rusların kendi müzahir unsurları ile en güçlü bağ kurma aracıdır. Buna göre Sırp’lar ile manevi bağların muhafaza edilmesi için Ortodoksluğa ve Batı’nın Ortodoks değerlerine saldırdığı vurgusu kritiktir. Bosna-Sırbistan ikiliği ise Rusya’nın Bosna konusunda Sırp Cumhuriyeti ve Sırbistan’a koşulsuz desteğine işaret etmektedir.

Kosova-Arnavutluk ikiliğinin öne çıkması ise Balkanlar'da neredeyse tüm Ortodokslarının refleks gösterebileceği ve “Büyük Arnavutluk”u anımsatan mesajlar ile Rusya’ya müzahir unsurlarının tehdit algısının besleneceği bir kampanyaya işaret etmektedir. Batı’ya tam müzahir Kosova ve Arnavutluk’a karşı toplumsal bilincin daima canlı kalması için dezenformasyon önemli bir enstrüman olarak kullanılmaktadır.

Dezenformasyon haberlerindeki Hristiyanlık vurgusu, Rusya’nın Balkanlardaki Ortodoks unsurları mobilize etme isteğiyle doğrudan ilintilidir. Bu kapsamda DH2 kodlu dezenformasyon haberinde AB’nin, “Avrupa’nın Hristiyan kimliğini erittiği” ve AB’nin resmi belgelerinde “Noel” ve benzeri dini kelimelerin kullanımlarının yasaklandığı iddia edilmiştir. Haberde cinsiyet, din ve ırk açısından tarafsız bir dil oluşturulması amaçlandığı belirtilerek, “Bayan” veya “Bay” gibi hitapların yerine “değerli meslektaşlarım” gibi daha nötr ifadelerin kullanılmasının önerildiği ifade edilmektedir. Buna göre haberde bu uygulama, Vatikan ve bazı Avrupa ülkelerinde eleştirilere neden olmuş, Avrupa’nın Hristiyan köklerini silmeye yönelik bir girişim olarak görülmüştür. Haberde Rusya’ya yakın gazeteciler ve uzmanların bu gelişmeleri; “Avrupa’da Hristiyan kimliğinin zayıflatılmaya çalışıldığı, küreselciliğin bunu yenedünya düzeninin ana ideolojisi olarak dayattığı, Avrupa’da son on yılda Hristiyan mirasının kamu alanlarından, okullardan ve geleneksel Hristiyan Avrupa’yı tanımlayan her şeyden çıkarılma eğiliminde olduğu, Avrupa’nın uzun süredir zaten Hristiyan olmayan bir kimliğe sahip olduğu, Hristiyan sembolleri ve terimleri anayasadan çıkardığı” şeklinde yorumladığı belirtilmiştir. Halbuki üzerine uzman yorumları ve görüşlerinin etegre edildiği haber dezenformasyondur. Burada Rusya, Avrupa’nın Hristiyanlığa ait tüm dini elementleri kamusal alandan çıkarmaya ve Hristiyan kimliği aşındıran bir sekülerlik anlayışının hakim kılmaya çalıştığı algısını güçlendirmeye çalışmakta ve aynı tehdidin Ortodokslar için de geçerli olduğuna vurgu yapmak için dezenformasyon haberlerini kullandığı görülmektedir. Rus dezenformasyonu burada bir yandan Avrupa’yı hedef alırken diğer yandan da Ortodoksluğa vurgu yapmak için Rus uzmanlardan görüş almakta ve Ortodoksların mukaddesatının hamisi olduğu mesajını yineleme ihtiyacı hissetmektedir.

Keyword Co-occurrence Network Graph

Grafik 10: Anahtar Kelimelerin Eş Anlı Kullanılmasının Ağ Grafiği Üzerinden Gösterimi (Haber Başlıkları)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

DHX kodlu haberlerin içeriklerinin hiyerarşik grafikte gösterilmesi sonucunda, ortaya çıkan “Hiyerarşik Kümeleme Dendrogramı (Haber İçerikleri)” adlı grafikten hareket edildiğinde, Anahtar Kelime Birliktelik Ağ Grafiği, belirli bir veri setindeki kelimelerin birlikte ne sıklıkta geçtiğini görsel bir biçimde temsil etmektedir. Her kelime bir düğüm (node) olarak ele alınır ve iki kelimenin birlikte geçme sıklığına göre aralarında kenarlar (edges) oluşturulur. Bu sayede, kelimeler arasındaki ilişki ağı ve olası anlam bağlantıları ortaya konulur. Anahtar kelimelerin birliktelik ağı oluşturulurken, ilk adım, metin veri setinden anahtar kelimelerin çıkarılmasıdır. Daha sonra, bu kelimelerin birlikte geçme sıklıkları hesaplanır ve bir eşik değerine göre kenarlar belirlenmektedir. Bu süreç, karmaşık veri setlerini analiz eden algoritmalar ve yazılım araçları ile gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada Python programının ilgili eklentileri ile söz konusu grafik oluşturulmuştur.

DHX kodlu haberlerin başlıkları “Anahtar Kelimelerin Eş Anlı Kullanılmasının Ağ Grafiği Üzerinden Gösterimi (Haber Başlıkları)” adlı grafikte görselleştirilmiştir. Buna göre NATO, Kosova, Rusya, Sırbistan ve Arnavutluk etrafında kümelenen anahtar kelimelerden; Avrupa Birliği, Brüksel ve Putin gibi kavramların öne çıktığı görülmüştür. Bu tür bir görselleştirme, haber metinlerindeki anahtar kelimelerin birlikteliklerini ve ilişkisel bağlamını anlamamıza olanak tanımaktadır. NATO, Kosova, Rusya, Sırbistan ve Arnavutluk gibi terimlerin etrafında oluşan kümelenme, DHX kodlu dezenformasyon haber başlıklarında Balkanlar ve genel olarak Doğu Avrupa ile ilgili jeopolitik konuların sıkça işlendiğini göstermektedir. Bu kelimelerin bir araya gelmesi, bölgedeki siyasi gerginliklere, etnik çatışmalara, bölgesel güç mücadelesine, küresel güçlerin nüfuz alanlarına, bölgedeki sorunlara ve uluslararası ittifakların rolüne dikkat çekmektedir. Bununla birlikte grafik, dezenformasyon haber başlıklarının en çok odaklandığı temaları ilişkisel bir şekilde tespit imkânı sunmaktadır. Rusya, NATO ve Kosova’nın ilişkisel ağların üç ana merkezini temsil etmesi Rus dezenformasyon stratejisinin anlaşılmasına dair önemli bir pencere açmaktadır. Buna göre Rusya öncelikle bölgede kendini önemli bir aktör olarak takdim eder. NATO ise Rusya açısından olduğu gibi bölgesel güvenlik açısından da bir tehdittir. Kosova bu tehdidin en bariz örneğini temsil etmektedir.

Avrupa Birliği, Brüksel, Avrupa ve Putin kavramlarının öne çıkması, Avrupa politikalarının ve liderlerinin, özellikle Rusya’nın dış politikası ve Vladimir Putin’in kararlarıyla sık sık kesiştiğini veya karşılaştırıldığını göstermektedir. Avrupa Birliği ve

Brüksel'in ağ grafiğinde sıkça anılması, bu kurumların ve coğrafyanın, bölge politikaları ve uluslararası ilişkilerde merkezi bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Sırbistan'ın gerçekleştirdiği faaliyetleri meşrulaştırmaya dönük Rusya'nın hamleleri de öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Sırbistan için kritik öneme haiz her mesele Rus dezenformasyonunun radarındadır.

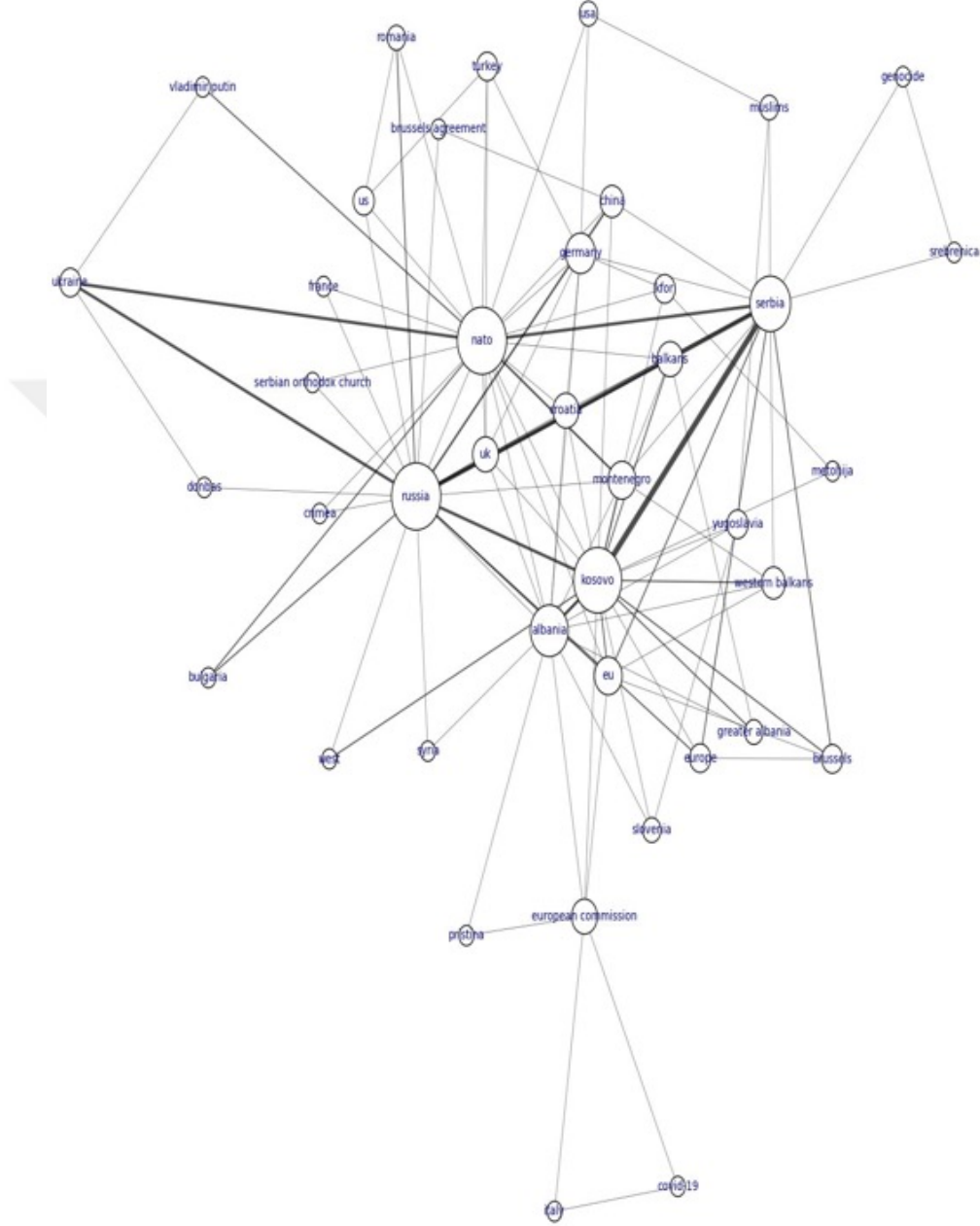
Bu kapsamda DH3 kodlu dezenformasyon haberinde Srebrenica'da 1995 yılında gerçekleşen olayların “soykırım” olarak nitelendirilemeyeceği iddia edilmiştir. Haberde, Sırp'ların ve Sırbistan'ın Müslümanları yok etmeye çalıştığı suçlamasının yanlış olduğu ve bunu Batılıların kasıtlı olarak yaptığı ifade edilmiştir. Bahse konu dezenformasyon örneğinde, İsrail uzmanı Gideon Greif başkanlığında bir Bağımsız Uluslararası Komisyonun, 1992-1995 yılları arasında Srebrenica bölgesindeki tüm halkların acılarını araştıran yaklaşık 1,036 sayfalık bir rapor yayınladığı ve bu raporun Srebrenica'da soykırım olmadığını kesin bir şekilde kanıtladığı belirtilmiştir. Metinde, Sırp Radikal Partisi (SRS) lideri Vojislav Šešelj'in Batılı güçlerin Müslüman mahkumların infazını altın karşılığında gerçekleştirdiğini ve bunu Sırlara atfetmeye çalıştığını iddia ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (ICTY) eski yargııcı Prisca Matimba Nijambe'nin, Bosna Sırp Ordusu'nun (VRS) Ratko Mladić komutasında Srebrenica'da soykırım işlemediğini iddia ettiği ve bu olayların Batı tarafından gerçekten saklandığına dair görüşler sunulmuştur. Bu metin, Srebrenica meselesini inkar eden bir başka dezenformasyon haber örneğidir.

Bulguları analiz için kullanılan ağ grafiği, kavramların birbirleriyle olan ilişkilerini, etkileşimlerini ve bunların haber metinleri içindeki yoğunluğunu sergilemektedir. Örneğin, bir haber başlığında “NATO” ve “Kosova” kelimeleri sıkça yan yana geliyorsa, bu iki düğüm arasındaki kenar daha kalın veya daha belirgin olabilmektedir. Bu da bu konuların haber metinlerinde sıkça birlikte ele alındığını göstermektedir. Bu tür görselleştirmeler, haberlerdeki anahtar kelimelerin ve terimlerin nasıl bir anlam ağı oluşturduğunu ve bu terimlerin hangi bağlamlarda birlikte kullanıldığını daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Ayrıca, hangi konuların ve aktörlerin dezenformasyon gündeminde merkezi bir yer tuttuğuna dair içgörüler sunmaktadır. NATO ve Kosova'nın birlikte kullanımı Rus dezenformasyonunun, Moskova'nın Balkanlar'daki stratejik öncelikleri ile doğrudan ilişkili olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira Kosova meselesi Rusya'nın NATO ile XX. yüzyılda girdiği ve esasında yenildiği son örneği teşkil

etmektedir. Bu savaşta Rusya'nın somut desteğine rağmen NATO, Rusya'nın hamisi olduğunu iddia ettiği Sırbistan'ı bombalamış ve Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığa doğru uzanacak sũreci başlatmıştır. Rusların nezdinde Kosova savaşı esnasında NATO'nun yaptığı hava operasyonu hukuksuz olup, Kosova'nın bağımsızlığının da meşruiyet sorunu bulunmaktadır. Bu bağlamda NATO ile Kosova'nın, Rus dezenformasyonun ortak hedefi olması şaşırtıcı değildir.

Semantic Map Based on Keywords

Grafik 11: Haber İçeriklerinin Bağlamsal/Semantik Açıdan Eş Anlı Kullanılmasının Ağ Grafiği Üzerinden Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dezenformasyon haber metinlerinin anlamsal ilişkilerinin ortaya koymak için verinin semantik haritaları da çıkartılmıştır. Semantik haritalar esasında bilimsel literatürdeki kavramsal trendleri ve disiplinlerarası ilişkileri ortaya çıkarmak için kullanılmaktadır.

Büyük veri setlerinin ve dijital içeriklerin yükselişi ile semantik haritalama, metin analizinde kritik bir araç haline gelmiştir. “Anahtar Kelimeler Temelinde Semantik Haritalama”, bir metin kümesi içerisindeki anahtar kelimelerin anlam ilişkilerini ve kavramsal bağlantılarını görselleştiren bir yöntemdir. Semantik haritalama, metinler arasındaki anlam ilişkilerini ve kavramsal yapısını keşfetmek için kullanılmaktadır. Anahtar kelimeler ve ifadeler, belirli bir bağlam içinde birbirleriyle olan ilişkilerine göre haritalandırılmaktadır. Bu yöntem, veri madenciliği, doğal dil işleme ve bilgi görselleştirme disiplinlerinin kesişim noktasında yer almaktadır. Semantik haritalama sürecinde, öncelikle bir metin koleksiyonundan anahtar kelimeler çıkarılmaktadır. Çıkarılan kelimeler, ortak kullanım sıklıklarına, eş anlamlılık ve eş bağlam içinde kullanım gibi ölçütler dikkate alınarak birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. Sonuçta, bu ilişkiler bir harita üzerinde görselleştirilmekte, böylece kelimeler arasındaki semantik ilişkiler kolaylıkla anlaşılabilir hale gelmektedir.

İncelenen DHX kodlu haberlerdeki semantik/bağlamsal/anlamsal ilişkiyi anlayabilmek adına “Haber İçeriklerinin Bağlamsal/Semantik Açısından Eş Anlı Kullanılmasının Ağ Grafiği Üzerinden Gösterimi” adlı şekil incelendiğinde özellikle NATO, Kosova, Sırbistan, Batı ve Bosna kavramları arasında yoğun bir anlam ilişkisinin olduğu görülmektedir.

NATO ve Batı kavramları arasındaki ilişkisellik düşünüldüğünde, NATO, Batı dünyasının askeri ittifakı olarak, Balkan ülkeleri ile Batılı güçler arasındaki ilişkilerde merkezi bir rol oynadığından önemli kabul edilmektedir. NATO’nun sıklıkla “Batı” ile birlikte anılması, ittifakın Batı’nın genel savunma ve güvenlik politikalarının bir uzantısı olarak görüldüğünü ve bu bölgedeki stratejik hareketlerinin, Batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Kosova ve Sırbistan arasındaki yoğun anlam ilişkisi, bu iki bölge arasındaki tarihi husumeti, devam eden siyasi gerilimleri ve çatışma potansiyelini yansıtmaktadır. Kosova’nın bağımsızlığı ve Sırbistan’ın bu duruma karşı tutumu, bölgesel güvenlik ve etnik çatışmalar açısından haber başlıklarında sıkça ele alınan bir temadır. İlgili grafikte Bosna, 1990’ların savaşlarından bu yana etnik ve siyasi bölünmelerle mücadele eden bir ülke olarak, NATO ve Batı kavramları ile sıkça bir arada yer almaktadır. Bu ilişki Batılı güçlerin ve NATO’nun müdahalesiyle sonuçlanan Bosna Savaşına, yine aynı unsurların taraf olduğu Dayton Barış Anlaşmasına,

bu anlaşmanın bir ürünü olan Bosna Hersek'in günümüzde anılan unsurlarla devam eden güçlü ilişkisine işaret etmektedir.

Bu semantik ilişki ağı, haber metinlerinin sadece bölgesel konuları değil, aynı zamanda uluslararası güç dengelerini, ittifakların stratejik öncelik verdiği konuları ve uluslararası politikadaki gerilimlerin bölgedeki karşılıklarını nasıl yansıttığını da göstermektedir. NATO, Kosova, Sırbistan, Batı ve Bosna kavramları arasındaki ilişki, Avrupa'nın güneydoğu kanadında devam eden büyük güç mücadelesine, güvenlik tehdidi olarak görülen konulara, etnik ve bölgesel çatışmaların ana aktörlerine vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak, DHX kodlu haber başlıklarındaki bu kavramlar arasındaki yoğun semantik ilişki, bölgesel ve uluslararası arenada devam eden jeopolitik ve jeostratejik dinamikleri anlamak için önemli bir veri kaynağıdır. Bu tür analizler, politika yapıcılar, analistler ve araştırmacılar için bölgenin güncel durumunu ve gelecekteki olası gelişmeleri öngörmek adına kritik bir tasnif sağlamaktadır.

Grafik 12: DHX Kodlu Haberlerin Konu-Terim Olasılıklarının Isı Haritasının Çapraz Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Konu-terim olasılıklarının ısı haritası, metin madenciliğindeki en güçlü araçlardan biridir ve çeşitli disiplinlerde derinlemesine analizler yapılmasını sağlamaktadır. Bu görselleştirme yöntemi, büyük veri setlerinin karmaşıklığını basitleştirmekte ve araştırmacılara, analistlere ve politika yapıcılarına önemli analizler sunmaktadır. Akademik metinlerdeki konu trendlerini ve disiplinlerarası bağlantıları keşfetmede kullanılır. Modern veri analizi ve metin madenciliği teknikleri, büyük ve karmaşık veri setlerinden anlamlı bilgiler elde etmek için çeşitli görselleştirme araçlarından yararlanmaktadır. Isı haritası, belirli terimlerin farklı konularla ilişkilendirilme olasılıklarını renk kodlamasıyla görselleştiren bir araçtır. Bu yöntem, özellikle büyük metin koleksiyonlarından elde edilen verilerin analizinde kullanılır ve terimlerin belirli konularla olan ilişkilerini anlamada etkilidir. Konu-terim olasılıklarının ısı haritası oluşturulurken, ilk adım metin koleksiyonundan konuların ve terimlerin belirlenmesidir. Bu süreç genellikle Latent Dirichlet Allocation (LDA) gibi algoritmalar kullanılarak

yapılır. Daha sonra, her terimin her konuyla ilişkilendirilme olasılığı hesaplanır ve bu olasılıklar ısı haritasında farklı renk tonları ile gösterilir. Genellikle, yüksek olasılıklar koyu renklerle (örn. mavi) ve düşük olasılıklar soğuk renklerle (örn. Sarı ya da beyaz) temsil edilmektedir.

DHX kodlu haberlerin kodlandığı “DHX Kodlu Haberlerin Konu-Terim Olasılıklarının Isı Haritasının Çapraz Gösterimi” adlı görselde sırasıyla Karadağ-Bosna, savaş-Kosova, Rusya-bilgi, yabancı-NATO ve Avrupa-Ukrayna ikiliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu ikilikler, haber başlıklarında ve metinlerinde sıkça yer alan anahtar kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin altında yatan anlamları ortaya koymaktadır. Kosova-savaş ikiliği; 2008’de bağımsızlığını ilan etmesine rağmen Sırbistan’ın halen Kosova’yı tanımaması Kosova meselesinin dondurulmuş bir sorun olarak kalmasına neden olmaktadır. 2013’te AB’nin arabuluculuğunda başlayan Belgrad-Priştine diyalog mekanizması, bu krizin çözüme kavuşturulması için tesis edilmiştir. Bu süreçte AB, diyalog sürecinin nihai hedefi olarak Sırbistan’ın Kosova’yı tanımamasını istemekte, Belgrad yönetimini bu yönde hem teşvik etmekte hem de baskı yapmaktadır. Ancak Sırbistan, Kosova’yı tanımaya yanaşmamaktadır. Bu çerçevede Kosova’nın savaş ve istikrarsızlık ile anılması diyalog sürecinin başarıya ulaşmasını istemeyen Sırbistan ve Rusya’nın istediği bir durumdur. Bu nedenle dezenformasyon kampanyalarında Kosova’nın savaş ile anılması bir güvensizlik ortamının inşasına destek olmaktadır. Bu da Rusya’nın Kosova’ya dair yaklaşımı ile uyumlu bir stratejidir.

Karadağ ve Bosna-Hersek ikiliği; Sırbistan’ın hinterlandına işaret etmektedir. Karadağ’da ciddi bir Sırp nüfusun olması ve Bosna’da entite olarak varlığını sürdüren Sırp Cumhuriyeti Belgrad yönetimini yakından ilgilendirmektedir. Rusya’nın, Sırp jeopolitiğinin bölgede daha geniş bir çerçevede ele alınması adına Sırp nüfuslu ülkeleri aynı karede gösterme çabası içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

Rusya-enformasyon ikiliği; Rusya ve enformasyon kelimelerinin bir arada anılması, çarpıcı bir bulguyu temsil etmektedir. Rusya bir yandan dezenformasyon kampanyaları organize ederken öte yandan kendisine yönelik enformasyon operasyonları yapıldığını iddia ederek dikkatleri dağıtmaya çalışmaktadır. Elbetteki Batı’nın Rusya’ya karşı sistematik enformasyon operasyonları olabilir. Ancak dezenformasyon konusunda kötü şöhreti bulunan Rusya’nın, bunu yine dezenformasyon metinleri aracılığıyla dile getirmesi dikkat çekicidir.

Yabancı-NATO ikiliği; NATO'nun yabancı bir güç olarak anılmasını gösteren bir bulgudur. Rusya NATO'yı bölge toplumları nezdinde itibarsızlaştırmak adına dezenformasyonu bir araç olarak kullanmaktadır. NATO'nun bir yabancı güç olarak takdimi, bölge toplumları nezdinde İttifak'a dair bir güvensizlik, endişe ve korku yaratma çabasını anımsatmaktadır.

Avrupa-Ukrayna ikiliği; Avrupa ve Ukrayna'nın bir arada anılması, Ukrayna'nın Avrupa ile olan ilişkilerini ve Ukrayna savaşının başlamasında Avrupalı unsurların rolüne vurgu yaptığını gösterir bir ikiliktir. Avrupalı ülkelerin Ukrayna'ya karşı verdiği koşulsuz destek Rusya açısından ciddi bir sorundur. Bu nedenle verilen bu desteğin Ukrayna'yı desteklemekten çok Rusya'yı zayıflatmaya veya yıkmaya yönelik olduğu mesajını içermesi gerekmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için dezenformasyon ucuz ve kolay bir manipülasyon aracıdır. Burada hedef,

DHX kodlu haberlerdeki bu konu-terim ikiliklerinin ısı haritası analizi, Rusya'nın bölgeye dair perspektifini ve bu perspektife uygun olarak hangi kavram, konu, aktör veya isimleri birbirleriyle ilişkilendirerek hedef aldığını göstermektedir. Bahse konu hedeflere yönelik çerçevesi belli olan bir dezenformasyon stratejisi izleyen Rusya'nın, bölgedeki dinamikleri kendi lehine çevirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu harita Rusya'nın yürüttüğü dezenformasyon faaliyetlerinin çapının nedenli geniş olduğunu ve Balkanlar'a odaklandığı dezenformasyon kampanyalarında dahi Avrupa, ABD, Çin ve Ukrayna eksenine kadar uzanan geniş bir spektrumu barındırdığını göstermektedir.

Çalışmanın bulguları esas alınıp, Rusya'nın dezenformasyon aracılığıyla Balkanlar'da oluşturmak istediği anlatı ile ilgili bir değerlendirme yapılacak olursa, şu genel mesajların öne çıktığı ifade edilebilir:

1. Batı, Ukrayna savaşına ilişkin küresel çapta olduğu gibi Balkanlar'da da Rusya'nın aleyhine sahte içerikler üreterek karalama kampanyası yapmaktadır. (DH1)
2. Rusya Ukrayna'ya karşı haklı bir savaş yürütmektedir. Ukrayna kendi topraklarındaki Rus kökenlilere zulmetmektedir. (DH5, DH47, DH58)
3. Meryem Ana Rusya topraklarında görülmüştür. Bu Rusya'nın verdiği mücadelesinin kutsal olduğunu göstermektedir. (DH57)
4. Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlar Avrupa'da çatlak seslerin çıkmasına neden olmuştur. (DH10)

5. Batı Hristiyanlık ve Ortodoksluk karşıtı hatta düşmanıdır. (DH 2, DH36)
6. AB dağılmanın eşiğinde olup güvenilmez bir ittifaktır. (DH6, DH14, DH15, DH18, DH22, DH32, DH52)
7. ABD, Rusya'ya karşı ahlaksız bir savaş yürütmektedir (DH4)
8. ABD ve AB, terörizmi ve Arnavutları desteklemektedir. (DH17, DH26, DH39, DH42, DH54, DH55, DH59)
9. ABD, Kosova'da işgalci bir ülkedir. (DH60)
10. NATO zayıflamakta olan, güvenilmez ve saldırgan bir ittifaktır. (DH 16, DH19, DH20, DH21, DH28, DH30, DH37, DH40, DH41, DH42, DH47)
11. Bazı Balkan ülkeleri NATO'ya katıldığı için pişmanlık duymaktadır veya halkın iradesine rağmen İttifak'a katılmıştır. (DH11, DH22)
12. Srebrenica soykırımı ve diğer mezalimin Sırlar tarafından işlendiğinin yalan olduğu ispat edilmiştir. (Dh3, DH13, DH50)
13. Sırlar büyük bir tehdit altındadır ve Batı tüm kurumlarıyla Sırbistan'a düşmanlık beslemektedir. (DH24, DH25, DH27, DH31, DH35, DH48, DH56)
14. Arnavutlar evsahiplerini evinden kovan işgalcilerdir ve Batı'nın desteğiyle "Büyük Arnavutluk" planları yapılmaktadır. (DH 12, DH33, DH38, DH44, DH45, DH46)
15. Bosna Sırp Cumhuriyeti bağımsız olmalıdır (DH29)
16. Boşnak liderler sürekli olarak Sırlara iftira atmakta ve provokasyona neden olmaktadır. (DH51)

Bu mesajlar Rusya'nın Balkanlar'daki dezenformasyon stratejisini uygularken dört konuya öncelik verdiğini göstermektedir. Birincisi Rusya, Batı'ya ait NATO, AB ve diğer tüm kurumların imajlarını zayıflatmaya ve cazibesini azaltmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte bahse konu kurumların bölgenin güvenliğini ve dini-kültürel değerlerini tehdit etmekte olduğuna dikkat çekmek istemektedir. İkincisi Rusya'nın, Ukrayna başta olmak üzere birçok konuda Batı ile haklı ve kutsal bir mücadele verdiği mesajının bölge halklarında karşılık bulması amaçlanmaktadır. Üçüncüsü Rusya'nın Balkanlar'daki müzahir unsurlarının tüm meselelerini sahiplenip onların kendi bölgesinde söylem üstünlüğü kurmasına yardımcı olmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Son olarak bölgenin sürekli olarak bir tehdit ve tehlike altında olduğuna vurgu yapıp, esasında transatlantik kurumlara entegre olmuş veya olmakta olan Balkan ülkelerinde bir güvensizlik ortamı inşa etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Rusya'nın Balkanlar perspektifi özellikle Avrupa başkentlerinde ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Ortak tarih, dini bağlar, kültürel yakınlık gibi unsurlar Rusya'nın bölgede etkisini arttırmasına imkân vermektedir. Bu durum Batılı aktörlerin, Rusya'yı bölgede güçlü ve tahmin edilemez bir güç olarak görmesine neden olmaktadır. 1990'ların sonunda Batı bir yandan Kosova krizine sert bir şekilde müdahale ederken diğer yandan Moskova'nın Slobodan Miloşeviç rejiminin yanında savaşa katılma ihtimali nedeniyle endişe etmiştir. Bu nedenle Rusya'nın bölgedeki etkinlikleri Batı tarafından dikkatle izlenmekte ve Rusya'ya müzahir unsurların Moskova'ya yakınlaşması önlenmeye çalışmaktadır. Buna karşın Rusya, AB'nin makbul bir gelecek perspektifi veya güvenli ve istikrarlı bir ortam sunduğu imajını oluşturmaya karşı dezenformasyon ile karşı hamle yapmaya çalışmaktadır. Rusya bu koşullarda, bölgede kendisine müzahir aktörleri kaybetme endişesi de yaşamaktadır. Bu nedenle Rusya, kendine müzahir unsurlar ile Batılı unsurların bağlarını zayıflatmak için dezenformasya başvurmaktadır. Balkanların Rusya'nın birincil seviyede öncelik verdiği bir bölge olmaması nedeniyle pahalı olabilecek sert güç unsurları yerine daha ucuz ve uygulanması kolay olan yumuşak güç unsurlara yönelmektedir Dolayısıyla bu çalışmadaki bulgular Rusya'nın bölge halklarının zihinlerine kolayca sirayet edebilen dezenformasyonu belirli bir strateji çerçevesinde bir enstrüman olarak kullandığını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Rusya'nın küresel ve özellikle Balkanlar'daki dezenformasyon stratejilerini ve bunları nasıl hayata geçirdiğini analiz etmeyi amaçlamıştır. Tezde, dezenformasyonun jeopolitik mücadele bağlamında ortaya çıkan tehditlerden biri olarak algılandığı ve bir bölgesel güvenlik sorunu haline geldiği vurgulanmıştır. Ayrıca, dezenformasyonun demokratik ortamları, kurumları ve normları sarsma, toplumsal bölünmeleri derinleştirme, kamuoyu algısını manipüle etme ve güvenliği tehdit etme gibi etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, Rusya'nın Ukrayna krizinden sonra (2014) Balkanlar'da da yoğunluk kazanan dezenformasyon faaliyetleri, NATO ve Avrupa Birliği'ni itibarsızlaştırma stratejisi ve Batı kurumlarının normatif gücünü zayıflatma çabaları ele alınmıştır. Rusya'nın “enformasyonu silahlandırma” stratejisinin toplumsal çatlakları genişletme, yerel yankı odaları yaratma ve farklı medya kuruluşların üzerinden manipüle edilmiş bilgileri yayma gibi yöntemler içerdiği vurgulanmıştır.

Bu araştırmada, Balkanlar'da Rusya'nın yürüttüğü dezenformasyon çalışmalarına ilişkin 60 haber makalesi Python programlama dili kullanılarak analiz edilmiştir. Doğal dil işleme ve metin analizi yetenekleri sayesinde, bu haberlerin içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada yöntem olarak, haber metinlerinden en önemli temaları belirleyip görselleştirmek için Anahtar Kelime Frekansı analizi ve Kelime Bulutları gibi çeşitli metodolojiler kullanılmıştır. Ayrıca, terimler arası ilişkileri ortaya koymak amacıyla Anahtar Kelime Birlikteliği Ağları oluşturulmuş ve Anlamsal Haritalar ile bağlamsal ilişkiler derinlemesine incelenmiştir. Araştırma, farklı tematik alanları ayıran Konu Modellemesi için Isı Haritaları ve metinlerin katmanlı yapısını analiz eden Hiyerarşik Kümeleme için Dendrogram analizlerini de içermiştir. Çeşitli teknik süreçler ile harmanlanan haber metinlerinin nitel okuması yapılarak hazırlanan metin analizinde, basit frekans sayımlarından ileri düzey kümeleme ve konu modellemeye kadar geniş bir yöntem seti kullanılmıştır. Bu teknikler, metinlerdeki belirli kelimelerin, ifadelerin ve konseptlerin dağılımını ve ilişkilerini ortaya çıkarmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu çalışmada söz konusu süreç, 2014-2023 arasını kapsayan tarihsel aralıkla birlikte ele alınmış ve bu haberlerin analizine dair neticeler aşağıda sunulmuştur.

Rusya, dezenformasyon yöntemleri ile gerçeğin tasfiyesi ve bu koşullarda kendi anlatısı için elverişli bir dezenformasyon çarkı oluşturmayı amaçlamıştır. Bir diğer ifadeyle,

NATO ve AB, sadece Rus kaynaklı dezenformasyon haberlerinin hedefi olmayıp Kremlin'in genel Balkan söyleminde de hedef alınmıştır. Böylece bahse konu cepheye güvensizlik anlatısının güçlü bir şekilde karşılık bulması için Rusya hem dezenformasyon üretmiş hem de enformasyonu amaçlı takdim etme yöntemleriyle desteklemiştir. Bu kapsamda ilk olarak Rusya'nın dezenformasyon stratejisi küresel ölçekte ABD ve Batı ile rekabet etmekte zorlandığı bölgelerde istikrarsız ortam oluşturma, Batı karşıtlığını körükleme ve kendine yakın vekil aktörleri inşa etmek veya mobilize etmek suretiyle ilgili bölgelerde etki alanı oluşturma üzerine kurulmuştur.

Rusya'nın dezenformasyonu bir enstrüman olarak kullanma stratejisi, çok aşamalı bir yaklaşımı içermektedir. İlk aşama, dijital platformlar aracılığıyla hedeflenen kitlelere sızmakla başlamaktadır. Ardından, bu kitleler üzerinde etkileme operasyonları gerçekleştirilmektedir. Son aşamada, hedeflerin gündemine zararlı anlatılar yerleştirilerek kafa karışıklığı yaratılmaktadır. Bu stratejinin bir parçası olarak devlet destekli medya organları (Russia Today ve Sputnik gibi) belirli hedeflere yönelik propaganda üretmekte, bu içerikler koordineli bir şekilde vekil veya müzahir dijital platformlar aracılığıyla yayılmaktadır. Rus dezenformasyon mekanizması, şüphe yaratma, güven kazandırma ve bu süreçleri destekleme ekseninde işlemektedir. Teknolojinin geniş imkanlarından ve psikolojik taktiklerden yararlanılarak, yayılan anlatılar geniş bir platform yelpazesi üzerinden tekrarlanmakta ve inandırıcılık kazanmaktadır. Bu durum, kitleler üzerinde baskı yaratıp, dezenformasyonun kabul edilmesine veya var olan önyargıların derinleşmesine sebep olabilmektedir.

Rus dezenformasyonu, kamuoyunun bilgi kaynaklarına olan güvenini sarsmanın yanı sıra politik tartışma ve karar alma süreçlerini de etkileyerek, enformasyon üzerine stratejik bir savaşın parçası haline gelmiştir. Dezenformasyon, var olan inanışlarla uyumlu olduğunda daha kolay benimsenmektedir. Örneğin, Batı ve Rusya arasındaki çekişmeyi anlatan genel bir hikâye, bu çerçevede geliştirilen daha detaylı hikayelerin (Srebrenica katliamını Sırpların yapmadığına dair Rusya'nın iddiaları için bkz: DH3 ve DH7) hızla kabul görmesini sağlayabilmektedir. Medya aracılığıyla yayılan dezenformasyon temelde agresif bir yaklaşım sergilerken, mevcut durumları sorgulayıp bozmaya yönelik bir etki üretir. Bu durum, Rusya'nın Balkanlar'da hedef kitleler üzerinde istikrarsızlık üretebilecek bir medya stratejisi uygulamasına sebep olmaktadır.

İkinci olarak, mezkûr stratejik hedeflerin uygulanması bağlamında bakıldığında, Rusya'nın, Balkan ülkelerindeki Ortodoks nüfusa yönelik dini ve sosyo-kültürel bağlarını kullanarak nüfuzunu artırdığı ve böylece bölge halklarının algılarını etkileme fırsatı bulduğu gözlemlenmiştir. Balkanlar'daki medya sektörünün şeffaflık eksikliği ve yetersiz yasal düzenlemeler, Rusya'nın etkisini daha da güçlendirdiği görünmektedir. Dolayısıyla en nihayetinde medya sektörünün oligarklar tarafından kontrol edilmesi ve bu oligarkların Rus şirketleriyle olan bağları, Rusya'nın bölgedeki medya üzerinde etki kurmasını kolaylaştırmıştır.

Bazı medya şirketlerinin, Rus dış politikasını destekleyen veya Rus yanlısı çıkarlarla bağlantılı fonlardan yararlandığı iddiaları ilgili platformların yayın politikalarına bakıldığında gerçeklikten uzak değildir. Medya patronajının politik bağlantılarla sıkı bir ilişki içinde olduğu bu durum, Rusya'nın politik veya ekonomik çıkarlar lehine medya üzerinde editoryal kontrol sağlamasına olanak tanımıştır. Bu faktörler, Balkanlar'da dezenformasyon çalışmalarının kolaylaşmasına katkıda bulunmuştur.

Üçüncü olarak, vaka analizi üzerinden yukarıda bahsedilen iki bulgunun harmanlanması sonucunda beş adet ikiliğin ön plana çıktığı görülmüştür. Analiz edilen haber başlıklarında ve içeriklerinde görülen önemli ikiliklere ve bunların nasıl dezenformatif bilginin kaynağı olarak kullanıldığına bakıldığında bu çiftlerin her birinin, belli bir jeopolitik, siyasi veya kültürel bağlamı temsil ettiği görülmüştür. Bu örnekler dezenformasyonun Rusya tarafından Balkanlarda nasıl kullanıldığını anlamak adına önemli ipuçları sunmaktadır:

1. Rusya-NATO: Bu ikili, Doğu-Batı rekabetinin modern bir yansıması olup, Rusya ve NATO arasındaki gerilim, tarihsel, siyasi ve askeri faktörlerle beslenmiştir. Dezenformatif bilgiler bu çerçevede, NATO'yu tehdit olarak göstererek Rusya'nın güvenlik kaygılarını meşrulaştırmak veya NATO'nun eylemlerini şüpheyile göstermek amacıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte bu ikili kullanılırken NATO imgesinin itibarsızlaştırıldığı, Rusya imgesinin ise yüceltildiği ve pozitif anlamlar yüklenerek desteklendiği tespit edilmiştir.

2. Sırbistan-Ortodoks: Sırbistan'ın Ortodoks Hristiyan kimliği, Balkanlar'daki etnik ve dini çatışmaların hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir. Bu bağlamda dezenformasyon, Sırp milliyetçiliğini körüklemek, Ortodoks kimliğine dayalı siyasi ve etnik ayrımı derinleştirmek için Rusya tarafından uygulanmıştır. Bununla birlikte

dünyadaki tüm Ortodoksların hamisi imajını oluşturmaya çalıştığı gibi Rusya'nın Balkanlar'da özellikle Slav Ortodokslarını koruyan ve kollayan bir konumda olduğu vurgusu ortaya konulmuştur.

3. Ukrayna-Putin: Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik politikaları ve Putin'in bu politikalarındaki rolüne odaklanılmıştır. Burada dezenformasyon, Ukrayna'daki siyasi ve toplumsal olayları Rusya'nın lehine çarpıtmak veya Putin'in güçlü lider imajını öne çıkarmak için kullanılmıştır.

4. Kosova-Arnavutluk: Kosova'nın Arnavut çoğunluğu ve Sırbistan'la devam eden gerilimi bölgesel istikrar için önemli bir başlıktır. Rusya dezenformasyon ile bu durumu manipüle ederek bölgesel gerilimleri artırmayı amaçlamış ve Kosova'nın bağımsızlığın Sırbistan tarafından tanınma talebinin uluslararası meşruiyetini zayıflatmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte bu iki ülkeyi birlikte kullanarak "Büyük Arnavutluk" iddiasını ön plana çıkarmış ve Sırp milliyetçiliğini körüklemeye çalıştığı gözlemlenmiştir.

5. Bosna-Sırbistan: Bosna ile Sırbistan arasındaki ilişki, Bosna Savaşı ve Srebrenitsa Soykırımı gibi tarihsel olaylarla doludur. Bununla birlikte Bosna Sırp Cumhuriyeti yönetiminin ara sıra bağımsızlık taleplerini dile getirmesi bir başka kriz konusudur. Dezenformasyonu Rusya, bu tarihsel olayları çarpıtarak etnik gerilimleri artırmak ve Bosna'daki siyasi durumu istikrarsızlaştırmak için kullanmıştır.

Bu çiftler üzerinden yapılan dezenformasyon değerlendirmeleri olgunun bölgesel ve uluslararası siyasette ne tür etkilere sebebiyet vereceğine dair önemli işaretler sunmaktadır. Özellikle Sırp ve Bosna yönetimlerinin siyaseten uzlaşma koşullarından uzakta konumlanması, bu ülkedeki toplumları dezenformasyona karşı kırılgan kılmaktadır. Bu bakımdan Rusya, etnik ve siyasi çatışmaları körüklemeye çalışmış ve bölgesel istikrarı tehlikeye atmayı amaçladığı gözlemlenmiştir.

Rusya'nın Balkanlar'da dezenformasyona başvurma nedenleri çeşitlidir. Öncelikle, Rusya istediği etkiyi üretemediği ve Batı ile olan rekabette geride kaldığı endişesiyle, soft power (yumuşak güç) olarak kullanmak istediği medyayı tahripkâr bir hale getirmiştir. Bu durum, ekonomik açıdan Batı ile rekabette beklenen etkiyi üretememesi ile ilişkilendirilebilir. Özellikle Sırbistan dahil olmak üzere bölge ülkelerinin Avrupa Birliği entegrasyon hedefini benimsemeleri, Batı'nın kurumsal açıdan daha fazla karşılık bulmasına yol açmıştır. Bu durum, Batı'nın büyük anlatısının (grand narrative) bölgede

tahkim edilmesine neden olmuştur. Bunun karşısında ise Rusya kendi anlatısını ilgili halklar nezdinde inşa etme, kabul ettirme ve ikna etme hususlarında zorluk yaşamıştır. Bunlar dikkate alındığında Rusya'nın bölgede “sahici” ve “inandırıcı” bir hikâye kurgulamakta zorlandığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle alternatif anlatı oluşturup Batı'nınki ile rekabet ettirmek yerine Rusya, dezenformasyon aracılığıyla dominant Batı anlatısını tahrip etmeye çalışmıştır.

Ayrıca, bölgede istikrarsız bir ortamın ortaya çıkması ve Ortodoks Slav unsurlarında milliyetçiliğin derinleşmesi durumunda, kendisine müzahir unsurların Rusya'ya olan ihtiyacının artması ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlar Rusya'nın Balkanlarda dezenformasyon faaliyetlerine yönelmesinin altında yatan temel sebepler olarak görülebilir. Daha genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Balkanlarda ortaya çıkacak istikrarsız bir ortam Avrupa'yı olumsuz etkileyecek olup, dikkatleri Rusya'nın arka bahçesinden uzağa çekecektir. Dolayısıyla Batı'nın bölgeyi kendine entegre etme girişimleri de Rusya tarafından baltalama ve yavaşlatma imkânı ortaya çıkacaktır. Bu durum, dezenformasyonun Rusya'nın bölgedeki jeopolitik önceliklerine dolayısıyla da dış politika hedeflerini gerçekleştirme adına yardımcı bir unsur olarak kullanıldığını göstermektedir.

Balkanlardaki kronik sorunlar bağlamında Rusya'nın ülke bazlı dezenformasyon stratejisine bakıldığında etnik çatışmalar, dini hizipleşmeler, sınır anlaşmazlıkları ve tarihsel düşmanlıklar olmak üzere dört başlığın öne çıktığı görülmüştür. Bu kapsamda Sırbistan, Rusya'nın söz konusu kronik sorunlarını yürürlüğe koymasından dolayı dezenformasyon stratejisini uyguladığı pergelin sabit ucunu temsil etmektedir. Dört sorunun da merkezi konumunu temsil eden ve Rusya'nın etkisine en açık aktör olan Sırbistan'ın yanı sıra Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Kosova ve Hırvatistan'ın bahse konu kronik sorunların bir kısmından etkilendiği düşünülmektedir. Bununla birlikte Rusya, Ukrayna savaşı ile ilgili propaganda mücadelesini tüm dünyada olduğu gibi Balkanlar'da da vermiş olup, bu konuda Batı ile yaşadığı söylem savaşını kaybetmemek için dezenformasyona başvurmuştur.

Pandemi sürecinde COVID aşısı da Rus dezenformasyonunun önemli bir konusu olmuştur. Bu süreçte Ruslar bir yandan Sputnik V aşısının kabul görmesi maksadıyla Batı'nın bahse konu aşıları ile rekabetinde avantaj elde etme adına dezenformasyona başvurmuştur. Bu konu ile ilgili yapılan dezenformasyon kampanyası hem Batı'nın

aşılarını itibarsızlaştırma hem de Moskova'nın genel olarak uyguladığı Batı'nın tüm unsurları hakkında bölge halkları nezdinde şüphe uyandırma amacına hizmet etmiştir.

Sonuç olarak, Rusya'nın dezenformasyon stratejisi, modern çağın enformasyon savaşlarında kritik bir rol oynamaktadır. Bu strateji, enformasyonun manipüle edilerek siyasi ve stratejik amaçlar için kullanılmasına dayanmaktadır. Rusya'nın enformasyonu bir silah haline getirdiği görülmüştür. Bu kapsamda Rusya enformasyonu, bölgedeki nüfuz mücadelesi bağlamında etkili bir enstrüman olarak görmekte ve bunu dış politika strateji ile uyumlu bir şekilde kullanmaktadır.

Rus enformasyon stratejisi, kendi düşmanlarını hem olgusal hem de algısal düzeyde zayıflatmak ve Kremlin'in görüşlerini yaymak için çeşitli medya platformları ile sosyal medya araçlarını kullanmayı içermektedir. Enformasyon, bu minvalde, geleneksel askeri unsurlar kadar etkili bir silah haline gelebilmektedir.

Enformasyon Rusya tarafından araçsallaştırılmış ve bir dezenformasyon unsuru haline getirilmiştir. Rusya, "amaçlı" enformasyonu sadece yaymakla kalmayıp, aynı zamanda dezenformasyon yoluyla manipüle ederek Balkanlar gibi bölgelerde Batı'nın etkisini zayıflatmayı hedeflemektedir. Bu strateji, bölgesel istikrarsızlığı körükleyerek Rusya'nın kendi stratejik çıkarlarına hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

Rusya'nın Balkanlarda elinde bulundurduğu araçlar sınırlıdır. Özellikle Balkan ülkelerinin Trans-Atlantik kurumlara entegrasyonunun hız kazanması Rusya'nın manevra kabiliyetini azaltmıştır. Dezenformasyon, düşük maliyetli fakat yüksek etkili bir alternatif olarak öne çıkmıştır. Dijital platformlar, dezenformasyonun hızla yayılmasını sağlamış ve bu tür içerikler, hızla alıcı bulmuştur.

Diğer taraftan ortaya çıkan dezenformatif ürünlerin dağıtımı, yayılımı ve arzının yanı sıra yukarıda bahsedilen kronik sorunlardan dolayı Sırbistan başta olmak üzere farklı toplumların talepkâr bir pozisyona sahip olduğu görülmüştür. Bununla beraber hem küresel çapta hem de Balkanlar nezdinde mümbit karakteri haiz dijital ortam, dezenformasyonun hızla ve geniş bir kitleye ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Böylelikle sürdürülebilir anlamlı, bir diğer deyişle ülkelerle pozitif ilişki kurmak yerine Rusya, muhtelif ülkelerdeki negatif durumlardan faydalanarak fırsatçı bir yaklaşım benimsemiştir. Neticede Bosna Hersek-Sırp Cumhuriyeti ile Kosova-Sırbistan krizlerinin tırmanması durumunda, Rusya'nın hamisi olduğunu iddia ettiği (tıpkı Ortadoğu'daki

Suriye gibi) aktörler üzerinden, bölgeye müdahale edebileceği ve herhangi bir krizde masada olacağı ihtimali güçlüdür.⁵⁵¹

Rusya'nın dezenformasyonu kullanması yumuşak güç unsurlarını kullanma yöntemlerine benzemektedir. Rusya'nın, Batılı liberal sistemin bir konsepti olan yumuşak gücü çoğu durumlarda kendine has yöntemlerle kullanması eleştirilere neden olmuştur. Zira Rusya bir yandan yumuşak güç enstrümanlarını Batılı ülkelerde rahat kullanabiliyorken diğer yandan Rusya'daki batılı STK'ların faaliyetleri yasaklanmıştır. Rusya'ya benzer şekilde Çin'in de buna benzer yöntemler kullanması, Batılı akademisyenler tarafından "keskin güç" (sharp power) kavramının ortaya atılmasına neden olmuştur. En basit tanımlamayla yumuşak güç unsurlarını yıkıcı amaçlarla kullanmak anlamına gelen keskin güç⁵⁵², pozitif bir ajandası olan yumuşak gücün bir silaha dönüştürülmesine işaret etmektedir.

Esasında bu konseptin Rusya tarafından kullanılmasına dair yapılan eleştirilerin bazı subjektif yanlarına da dikkat çekilmesi gerekir. Rusya'nın yumuşak gücü keskinleştirmesine atıf yapılırken, demokrasilerin yumuşak gücü tamamen şeffaf, nizami ve iyi amaçlarla kullanıldığı varsayılmaktadır. Ancak demokrasilere ait yumuşak güç unsurların da örtülü faaliyetleri olabilmektedir. Örneğin, akademik yazında sıklıkla ABD'nin, liberalizmden mülhem ortaya çıkan evrensel prensipleri, üçüncü dünya ülkelerine gerek askeri gerekse de toplumsal açıdan bir müdahale aracı olarak kullandığı yönünde önemli eleştiriler getirilmektedir. Bu nedenle Rusya'nın yumuşak güç kullanımına yönelik yapılan eleştiriler için üretilen özel kavramlar, konuya ilişkin saf ve derinlikli anlayışlar sunmakla birlikte, Batı'nın Rusya ile küresel çapta yürüttüğü söylem savaşı ile de ilişkilidir. Özellikle 2014'teki Kırım işgalinin ardından Batı, Rusya'ya dair neredeyse tüm unsurları güvenlikleştirmeye çalışmıştır. Rusya ile ilişkilendirilen keskin güç kavramına bu nazarla da bakılabilmelidir.

Öte yandan Avrupa Birliği'ne üye olmak gibi bir ortak hedefin birleştirici cazibesinin, Batı Balkanlar bölgesinde eskisi kadar etkili olmadığı vurgulanmalıdır. Bu durum Rusya'nın Batı'ya karşı hissedilen olumsuz duyguları kendi lehine çevirerek, özellikle Ortodoks ve Slav toplulukları arasında "kardeşlik dayanışması" teması çerçevesinde kendine bir alan açmasına imkân tanımaktadır. Neticede bölgede kendi ülkelerinin, Rusya ile daha sıkı bir iş birliği yapmasını arzulayan ciddi bir nüfusun varlığı yadsınamaz.

⁵⁵¹ Bu iki sorun şu anda dondurulmuş bir kriz olarak varlığını sürdürse de her an aktif bir çatışma sürecine geçme potansiyeli taşımaktadır.

⁵⁵² Joseph Nye, "How Sharp Power Threatens Soft Power", *Foreign Affairs*, 24 (2018).

Ukrayna savaşından önce yerel siyasi liderler arasında, alternatif kalkınma modellerinin dile getirilerek Rusya'nın adres olarak gösterilmesi Brüksel'deki karar alıcılar nezdinde rahatsızlık uyandırmaması düşünülemez. Bu eğilime Rusya ile güvenlik alanında işbirliği, medya ortaklıkları, enerji sektöründeki bağlantılar, kilise destekli etkinlikler, kültürel faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşları ve milliyetçi aşırı sağ gruplarla angajman gibi etkenler eklenince, Rusya'nın bölgedeki dezenformasyon faaliyetlerinin Batı tarafından çok daha geniş bir tehdit spektrumu çerçevesinde değerlendirilmesi doğal karşılanabilir.

Bu çalışmada kullanılan kaynak ve yöntemler göz önünden bulundurulduğunda, Rusya'nın Balkanlara yönelik dezenformasyon stratejisi ile faaliyetleri olabildiğince objektif kriterler üzerinden analiz edilmiştir. Dolayısıyla Batılı kurumların ve akademik ürünlerin bir tehdit olarak gördükleri Rusya'nın tüm unsurlarını hedefe koyma amacı etrafında dezenformasyon olgusuna aşırı vurgu yaptığı gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla dezenformasyon yapan sadece Rusya değildir. Rusya'nın dezenformasyon izlerini takip eden Batı'nın, uluslararası akademi, düşünce kuruluşları ve ana akım medyadaki etkisi nedeniyle yaptığı tanımlama ve tahlilleri uluslararası kamuoyuna kolaylıkla sunabilmekte ve bu konudaki söylemi belirleyebilmektedir. Ancak Batı'nın dezenformasyon faaliyetlerinin uluslararası kamuoyuna taşınması mümkün olsa bile sesinin cılız kalması kuvvetle muhtemeldir.

Rusya'nın Balkanlardaki medya stratejisi dezenformasyon faaliyetlerinden ibaret değildir. Bu tezin kapsamı dışında kalan Rusya'nın bölgeye yönelik genel medya stratejisi yeni çalışmalarda kapsamlı bir şekilde ele alınması gereken bir başka veçheyi temsil etmektedir. Aynı zamanda bu tezin konusu dışında kalan sosyal medya üzerinden yapılan dezenformasyon kampanyaları ayrı bir çalışmanın teması olabilir. Son olarak, yöntem bakımından söz konusu medya organlarının dezenformasyon çerçevesinde ele alındığı takdirde, dezenformasyon verilerinin tamamının nicel araştırma yöntemleri ile incelenmesi literatürde önemli bir boşluğu dolduracaktır. Enformasyon savaşları bağlamında Rusya'nın ve Batı'nın medya söylemi karşılaştırmalı bir şekilde çalışılması da fotoğrafın tamamının görülmesine vesile olabilir.

KAYNAKÇA

- Al Jazeera, “Afghan Central Bank Lacks Independence from Taliban: US Watchdog”. (8 Ağustos 2023), Erişim Tarihi: 02/01/2024.
<https://www.aljazeera.com/economy/2023/8/8/afghan-central-bank-lacks-independence-from-taliban-us-watchdog>
- Alan, Beyerchen. “Clausewitz, Nonlinearity, and the Unpredictability of War.” *International Security* 17(3), (1992): 59-90
- Allcott, Hunt ve Gentzkow, Matthew. “Social Media and Fake News in the 2016 Election”, *Journal of Economic Perspectives* 31(2), (2017): 211-236.
- Allison, Roy. “Russian ‘Deniable’ Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke The Rules”, *International Affairs*(6), 90 (2014): 1255-1297.
- Anzera, Giuseppe and Massa, Alessandra. “Using International Relations Theories to Understand Disinformation: Soft Power, Narrative Turns, and New Wars”, *Politics of Disinformation: The Influence of Fake News on the Public Sphere*, John Willey & Sons, (2021): 35-47
- Arslan, Yusuf. “ABD ve İngiltere’de Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı –Yüksek Lisans Tezi*, Bursa, 2014.
- Ash Elliott, Gauthier, Germain ve Widmer, Philine. “Relatio: Text Semantics Capture Political and Economic Narratives”. *Political Analysis: An Annual Publication of the Methodology Section of the American Political Science Association*. 32(1), (Ocak 2024): 115-132.
- Asmolov, Gregory. “The Disconnective Power of Disinformation Campaigns”, *Journal of International Affairs*, 71.1.5, (2018): 69-76
- Aşkın, Ahmet Cevdet. *Küresel ve Yerel Dezenformasyon*, Ankara, Epos Yayınları, 2015.
- Auerbach, Jonathan ve Castronovo, Russ. (eds.), *The Oxford Handbook of Propaganda Studies*, Oxford University Press, 2013.
- Avertium. “Everything You Need to Know About the Apt, Fancy Bear”, (19 Temmuz 2022), Erişim Tarihi: 09/08/2022.
<https://explore.avertium.com/resource/everything-you-need-to-know-about-apt-fancy-bear>,
- Badawy, Adam., Addawood, Aseel., Lerman, Kristina., ve Ferrara, Emilio. “Characterizing The 2016 Russian IRA Influence Campaign”, *Social Network Analysis and Mining*, 9, (2019): 1-11.

- Bağbaşıoğlu, Arif. "The Implications of The Ukraine Crisis For NATO Solidarity: NATO Between Cooperative Security and Collective Deffence", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), (Aralık 2016): 651-664.
- Bahador, Babak. *The CNN Effect in Action: How The News Media Pushed The West Toward War in Kosovo*, Springer, 2007.
- "Balkan Barometer 2020", Regional Cooperation Council (RCC), Erişim Tarihi: 11/05/2023. https://www.rcc.int/download/docs/2020-06-Balkan-Barometer-Public-Opinion_final.pdf/bf27f9fc10de8a02df9db2b60596f0cd.pdf.
- Baltacı, Ali "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), (2019): 368-388.
- Bateman, Aaron. "The KGB and Its Enduring Legacy", *The Journal of Slavic Military Studies*, 29(1), (2016): 27-30.
- BBC News. "Montenegro Jails 'Russian Coup Plot' Leaders", (9 Mayıs 2019), Erişim Tarihi: 01/07/2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-48212435>
- BBC News. "Russia's Putin Signs Law Against 'Undesirable' NGOS", (24 Mayıs 2015). Erişim Tarihi: 14/10/2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-32860526>
- Bechev, Dimitar. "Russia's Strategic Interests and Tools of Influence in the Western Balkans", (20 Aralık 2019), Erişim Tarihi: 09/10/2023. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russia-strategic-interests-and-tools-of-influence-in-the-western-balkans/#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fwww.atlanticcouncil.org%2Fblogs%2Fnew>,
- Bechev, Dimitar. *The Rival Power. Russia in Southeast Europe*. New Haven CT: Yale University Press, 2017.
- Bechis, Francesco. "Playing The Russian Disinformation Game: Information Operations From Soviet Tactics to Putin's Sharp Power", Serena Giusti and Elisa Piras (ed.), *Democracy and Fake News: Information Manipulation and Post-Truth Politics*, Routledge, (2020): 119-131.
- Benkova, Livia. "The Rise of Russian Disinformation in Europe", *Austria Institut für Europa und Sicherheitspolitik*. 2018.
- Bennet, W. Lance and Livingston, Steven. "The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions", *European Journal of Communication*, 33(2), 2018.
- Bennett, Will. "How Shaw Defended Russia's Mass Killings," *The Telegraph*, 18 Haziran 2003.
- Berend, Iván. T., Ránki, György. *East Central Europe in the 19th and 20th Centuries*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1977

- Bergmann, Eirikur. *Conspiracy & Populism: The Politics of Misinformation*, Cham: Springer International Publishing, 2018.
- Bilgiç, Alper. “Uygulamalı Bilgiye Bilişsel Yaklaşım”. *Kamu İç Denetçiler Derneği Dergisi* (9), (2012): 55-59.
- Birchfield, Vicki L., Krige, John ve Young, Alasdair R. “European Integration as a Peace Project”, *The British Journal of Politics and International Relations*, 19, (2017): 3-12.
- Blitt, Robert C. “Russia’s Orthodox Foreign Policy: The Growing Influence of the Russian Orthodox Church in Shaping Russia’s Policies Abroad,” *University of Pennsylvania Journal of International Law* 33 (2) (Kış 2011).
- Booth, Robert., Weaver, Matthew, Hern, Alex., ve Walker, Shaun. “Russia Used Hundreds of Fake Accounts to Tweet About Brexit, Data Shows”, *The Guardian*, (14 Kasım 2017).
- Boterbloem, Kees. *A History of Russia and Its Empire: From Mikhail Romanov to Vladimir Putin*, Rowman & Littlefield, 2018.
- Bowyer, Benjamin and Kahne, Joseph. “Motivated Circulation: How Misinformation and Ideological Alignment Influence the Circulation of Political Content”, *International Journal of Communication*, 13, (2019): 5791-5815.
- Brangham, William ve Nagy, Leah. “How Russia is Spreading Blatantly False Information About The War in Ukraine” PBS, (10 Mart 2022). Erişim Tarihi: 03/04/2023. <https://www.pbs.org/newshour/show/how-russia-is-spreading-blatantly-false-information-about-the-war-in-ukraine>
- Britanica, “Mahmoud Abbas”, Erişim Tarihi: 23/06/2023. <https://www.britannica.com/biography/Mahmoud-Abbas>.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia, “agitprop”, *Encyclopedia Britannica*, 11 Temmuz 2002,
- Brown, Kevin. “Agitprop in Soviet Russia,”, *Constructing the Past*, 14(1), (2013): 5-8
- Bruusgaard, Kristin Ven., ‘Russian Strategic Deterrence’, *Survival* 58/4, (2016): 7–26.
- “Brzezinski: On Europe & Russia”, CSIS, Youtube, 7 Haziran 2017.
- Buckland, Michael K. “Information as Thing”, *Journal of the American Society for Information Science*, 42(5), (1991): 351-360.
- Bunce Valerie and Hozic Aida. “Diffusion-Proofing and the Russian Invasion of Ukraine.” *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 24 (4), Fall (2016): 435-455.

- Burchill, Scott, Andrew Linklater ve Richard Devetak. Theories of International Relations. 5th ed. Basingstoke, Hampshire: Red Globe Press, 2013.
- Burke, Peter. The Fabrication of Louis XIV, Yale University Press, 1992.
- Cabezas, Luben M., Izbicki, Rafael and Stern, Rafael B. "Hierarchical Clustering: Visualization Feature Importance and Model Selection", Applied Soft Computing, vol. 141, (2023): 110-303
- Cambridge Dictionary, Erişim Tarihi: 01/03/2022. <https://dictionary.cambridge.org/>
- Саморуков, Максим. Иллюзия Близости: Амбиции И Возможности России На Западных Балканах, Carnegie, 2017, Erişim Tarihi: 10/10/2023. <https://carnegieendowment.org/2017/12/12/ru-pub-74975>
- Cansever, Belgin Arslanz, Richard., Weir, George., Padda, Karmvir. "Detecting and Responding to Hostile Disinformation Activities on Social Media Using Machine Learning and Deep Neural Networks", Neural Computing and Applications, 34:18, (2022): 15141-15163.
- Chadjipadelis, Theodore ve Panagiotidou, Georgia. 'Semantic Map: Bringing Together Groups and Discourses'. In Data Clustering. IntechOpen, 2022.
- Chadwick, Andrew. The Hybrid Media System: Politics and Power, Oxford University Press, 2017.
- Chałubińska-Jentkiewicz, Katarzyna. "Disinformation and Russian Issues", Selected Socio-Economic and International Relations Issues in Contemporary Asian States, Adam Marszałek, (2020): 193-213.
- Chang, Zhang., Zhang, Dechun ve Blanchard, Philippe. "International Broadcasting During Times of Conflict: A Comparison of China's and Russia's Communication Strategies", Journalism Practice, (2022): 1-28.
- Cheng, Fei Fei., Huang, Yu-Wen., Yu, Hsin-Chun ve Wu, Chin-Shan. "Mapping Knowledge Structure by Keyword Co-occurrence and Social Network Analysis". Library Hi Tech, 36 (4), (2018): 636–650.
- Chernobrov, Dmitry ve Briant, Emma Louise. "Competing Propagandas: How The United States and Russia Represent Mutual Propaganda Activities", Politics, 42, (2020): 393-409.
- Cheung-Blunden, Violet., Sonar, Kunal Uday., Zhou, Emily Ann., Tan, Caleb. "Foreign Disinformation Operation's Affective Engagement: Valence Versus Discrete Emotions As Drivers of Tweet Popularity" Analyses of Social Issues and Public Policy, 21.1, (2021): 980-997.
- Cheyfitz, Eric. The Disinformation Age: The Collapse of Liberal Democracy in the United States. Routledge, 2017.

- Chryssochoou, Dimitris N., Tsinisizelis, Michael J. Stavridis, Stelios. & Ifantis, Kostas. "Institutional Imperatives of System Change: The Evolving European Security Architecture", Theory and reform in the European Union, Manchester University Press, (2018): 152-195.
- Clark, David ve Foxall, Andrew, Russia's Role in the Balkans-Cause for Concern, (The Henry Jackson Society, 2014).
- Coffman, Julia. Strategic Communication Audits, Communications Consortium Media Center, Washington DC, 2004.
- Cohen, Saul Bernard. Geopolitics: The Geography of International Relations, Rowman & Littlefield Publishers, 2014.
- Colvin, Ross. "US Denies Missile Defense Plan Obstacle to New START" Reuters, (9 Şubat 2010), Erişim Tarihi: 02/01/2024. <https://www.reuters.com/article/idUSN09140703/>
- Connelly, Mark., Fox Jo, Goebel, Stefan ve Schmidt, Ulf. (eds.), Propaganda and Conflict: War, Media and Shaping the Twentieth Century, Bloomsbury Publishing, 2019.
- Cottica, Alberto., Davidov, Veronica., Góralaska, Magdalena. "Operationalizing Anthropological Theory: Four Techniques to Simplify Networks of Co-occurring Ethnographic Codes". Applied Network Science 8 (1), (2023): 8-22
- Creswell, John W. Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches, SAGE Publications, 2007.
- Cristian, Nitoiu. "Aspirations to Great Power Status: Russia's Path to Assertiveness in the International Arena Under Putin", Political Studies Review(1), 15, (2016): 39-48.
- CSIS. "Russian Influence in the Balkans", (19 Aralık 2023), Erişim Tarihi: 28/12/2023. <https://www.csis.org/analysis/russian-influence-balkans>
- Çakan, Tayyip. "19. Yüzyıl Rusya'sında İki Akım: Batıcılık ve Slavcılık", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), (2022): 40-56
- Çakı, Caner. "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Sağ Popülist Partilerin Göçmen Karşısı Propaganda Faaliyetleri Üzerine İnceleme", Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2021.
- Çelikkpala, Mithat. "Viewing Present as History: The State and Future of Turkey-Russia Relations", Foreign Policy & Security Edam, Nisan 2019.
- Daugherty William E. ve Janowitz, Morris. Pshychological Warfare Casebook, Operations Research Office, The Johns Hopkins University, 1958.

- Dawson, Andrew ve Innes, Martin. "How Russia's Internet Research Agency Built Its Disinformation Campaign", *The Political Quarterly*, 90.2, (2019): 245-256.
- Del Vicario, Michela., Bessi, Alessandro., Zollo, Fabiana ve Quattrocioni "The Spreading of Misinformation Online". *Proc. Natl Acad. Sci. USA* 113, (2016): 554-559.
- Dema, Violeta. "The Soft Power of Russia", *Knowledge: International Journal*, 58(1), (2023): 221-222.
- Dobrenko, Vladimir. "Conspiracy of Peace: The Cold War, The International Peace Movement, and the Soviet Peace Campaign, 1946-1956", PhD Thesis, London School of Economics and Political Science, 2016.
- Domenach, Jean-Marie. *Politika ve Propaganda*, Çev. Tahsin Yücel, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003.
- Don, Fallis. "What is Disinformation?" *Library Trends*, 63 (3), (2015): 401–426.
- Donovan, Jeffrey. "Metropolitan Kirill Elected New Patriarch Of Russian Orthodox Church", *Radio Free Europe*, (27 Ocak 2009). Erişim Tarihi: 14/07/2023. https://www.rferl.org/a/Metropolitan_Kirill_Elected_New_Patriarch_Of_Russian_Orthodox_Church/1375534.html
- Doroshenko Larissa ve Lukito, Josephine. "Trollfare: Russia's Disinformation Campaign During Military Conflict in Ukraine" *International Journal of Communication*, 15, (2021): 4662- 4689.
- Druri, Ian. *The Russo-Turkish War 1877. Men-at-Arms*. Osprey Publishing, 2012.
- Duffy, Megan ve Green, Samuel. "Organised Chaos: Russian Influence and the State of Disinformation in the Western Balkans" Medford, The Edward R. Murrow Center for a Digital World, 2020.
- Durandin, Guy ve Ortí, Ferran Meler. *La Información, la Desinformación y la Realidad*, Barcelona, Paidós, 1995.
- Dwivedi, Ashutosh Dhar; Singh, Rajani; Dhall, Sakshi; Srivastava, Gautam; Pal, Saibal K. "Tracing The Source of Fake News Using A Scalable Blockchain Distributed Network", *IEEE 17th International Conference On Mobile Ad Hoc and Sensor Systems (MASS)*, IEEE, 2020: 38-43.
- Eady, Gregory., Paskhalis, Tom., Zilinsky, Jan. Bonneau, Nagler, Jonathan., Tucker, Joshua A. "Exposure to the Russian Internet Research Agency Foreign Influence Campaign on Twitter in the 2016 US Election and Its Relationship to Attitudes and Voting Behavior", *Nature Communications*, 14, (2023): 1-62.
- Eisentraut, Sophie. "Propaganda and Disinformation in the Western Balkans: How the EU Can Counter Russia's Information War", *Konrad Adenauer Stiftung*, S. 294, (Mart-2018): 1-9.

- Ellul, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, Trans. Konrad Kellen and Jean Lerner, New York: Vintage Books, 1973.
- Ennis, Stephen. "Dmitry Kiselyov: Russia's Chief Spin Doctor", BBC World, (2 Nisan 2014). Erişim Tarihi: 1606/2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-26839216>
- Entina, Ekaterina., Pivovarenko, Alexander. "Russia's Foreign Policy Evolution in the New Balkan Landscape". *Politička misao: časopis za politologiju* (Political Thought: Journal of Political Science), 56, (2019): 179-199.
- Erdağ, Ramazan. "TurkStream as Russia's Last Step in Diversification: A Win-Win Approach", *Insight Turkey* 23(1), (Kış 2021).
- Ergen, Yunus. "Büyük Veri, Sosyal Medya ve Etik: Facebook Örneğinde Bir Değerlendirme", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli e-Dergisi*, 10, (2018): 53-64
- Erllich, Aaron ve Garner, Calvin. "Is Pro-Kremlin Disinformation Effective? Evidence From Ukraine", *The International Journal of Press/Politics*, 28, (2021): 5-28.
- Error, Aleks. "The EU Needs a New Balkan Strategy, Foreign Policy", *Foreign Policy*, (13 Temmuz 2020), Erişim Tarihi: 03/07/2023. <https://foreignpolicy.com/2020/07/13/eu-strategy-kosovo-serbia-thaci-vucic-russia-china-relationship/>,
- Euronews. "Almanya'da Savcılar Seçim Öncesi Rusya'nın Vekillere Yönelik 'Casusluk' İddialarını Araştırıyor", (10 Eylül 2021). Erişim Tarihi: 16/05/2023. <https://tr.euronews.com/2021/09/10/almanya-da-savc-lar-secim-oncesi-rusya-n-n-vekillere-yonelik-casusluk-iddialar-n-arast-r-y>
- Euronews. "Macron'dan Kremlin Destekli Medyaya "Yalana Dayalı Propaganda Araçları" (30 Eylül 2017), Erişim Tarihi: 30/04/2023. <https://tr.euronews.com/2017/05/30/macrondan-kremlin-destekli-medyaya-propaganda-araci>
- European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, "A Multi-dimensional Approach to Disinformation: Report of the Independent High Level Group on Fake News and Online Disinformation," Publications Office, (2018): 1-39.
- European Commission. "Strategy For the Western Balkans: EU Sets Out New Flagship Initiatives and Support for the Reform-Driven Region", (6 Şubat 2018), Erişim Tarihi: 13/10/2022. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_561
- Feklyunina, Valentina, "Soft Power And Identity: Russia, Ukraine and The 'Russian World(S)'" , *European Journal of International Relations*, 22, (2016): 773-796.

- Fetzer, James H. "Disinformation: The Use of False Information", *Minds and Machines*, 2(14), (2004): 231-240
- Fichman, Pnina ve Rathi, Maanvi., "Trolling CNN and Fox News on Facebook, Instagram, and Twitter", *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 74.5, (2023): 493-505.
- Filipova, Rumena. "Tackling Kremlin's Media Capture in Southeast Europe: Shared Patterns, Specific Vulnerabilities and Responses to Russian Disinformation". Center for the Study of Democracy, 2021.
- Floridi, Luciano. *The Philosophy of Information*, Oxford University Press, 2011.
- Francis, Zac. "Bush, The Media & Misinformation Surrounding the Iraq War." *A News Education*. (9 Nisan 2021). Erişim Tarihi: 19/07/2023. <https://www.anewseducation.com/post/iraq-war-misinformation>
- Frandsen, Finn ve Johansen, Winni. "Strategic Communication", *The International Encyclopedia of Organizational Communication* (2017): 1-9.
- Freelon, Deen., ve Wells, Chris. "Disinformation as Political Communication", *Political Communication*, 37(2), (2020): 145-156.
- Fukuyama, Francis., "The End of History?" *The National Interest*, no. 16 (1989): 3-18.
- Gaddis, John Lewis, "Intelligence, Espionage, and Cold War Origins", *Diplomatic History* (2), 13, (1989): 191-212.
- Galeotti, Mark. "Do The Western Balkans Face A Coming Russian Storm?", *European Council on Foreign Relations*, Nisan 2018.
- Gelfert, Axel. "Fake News: A Definition", *Informal Logic*, 38(1), 2018, s. 94-108.
- Gerasimov, Valeriy. "Ценность науки в предвидении", (27 Şubat 2013). Erişim Tarihi: 11/07/2023. <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>
- Gerrits, André W. M. "Disinformation in International Relations: How Important Is It?" *Security and Human Rights*, 29, (2018): 3-23.
- Gibbs, David N. *First Do Not Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*. Nashville, Tennessee: Vanderbilt University Press, 2009.
- Gibbs, Joseph. *Gorbachev's Glasnost: The Soviet Media in the First Phase of Perestroika*, Texas A&M University Press, 1999.
- Giglietto, Fabio., Iannelli, Laura., Valeriani, Augusto., & Rossi, Luca., "Fake News is the Invention of a Liar: How False Information Circulates within the Hybrid News System", *Current Sociology*, 67(4), (2019): 625-642.

- Global Engagement Center. Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem., Washington, D.C. 2020.
- Goldman, Emily. Strategic "Communication Theory and Application", Presentation presented in the Office of Coordinator for Counterterrorism of U.S. Department of State, (2008): 77-81
- Gough, Susan L., The Evolution of Strategic Influence. US Army War College, 2003.
- Graydon, Matthew Galen. "Manufacturing Dissent: Assessing The Methods and Impact of RT" (Russia Today). PhD Thesis. Massachusetts Institute of Technology, 2019.
- Greene, Samuel., Asmolov, Gregory., Fagan, Adam., Fridman, Ofer., ve Gjuzelov, Borjan. "Mapping Fake News and Disinformation in the Western Balkans and Identifying Ways to Effectively Counter Them, Directorate-General For External Policies, (Şubat 2021), Erişim Tarihi: 20/07/2023. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/653621/EXPO_STU\(2020\)653621_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/653621/EXPO_STU(2020)653621_EN.pdf) ,
- Gregor, Miloš., ve Mlejnková, Petra. "Explaining the Challenge: From Persuasion to Relativisation" Challenging Online Propaganda and Disinformation in the 21 st Century. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.
- Gunter, Joel., ve Robinson, Olga. "Sergei Skripal and the Russian Disinformation Game", (9 Eylül 2018), Erişim Tarihi: 01/04/2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-45454142>,
- Gunther, Albert C., Storey, J. Douglas. "The Influence of Presumed Influence". Journal of Communication, 53(2), (2003): 199-215.
- Gürgen, Haluk. "Propaganda", Kurgu, 8 (2), (1990): 135-157.
- Harding, Luke. "Russia Orders British Council Offices to be Shut Down", The Guardian, (13 Aralık 2007). Erişim Tarihi: 22/11/2023. <https://www.theguardian.com/world/2007/dec/13/russia.lukeharding>
- Hasan, Sabiha. Yugoslavia's Foreign Policy Under Tito (1945-80) 1, Pakistan Institute of International Affairs, 34(3) (1981): 86-100.
- Herman Edward S., ve Chomsky, Noam. Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası, Çev. Ender Abdaloğlu, BGST Yayınları, İstanbul, 2012.
- Himmelboim, Itai ve Isa, Daud. "Using a Semantic Networks Approach to Monitor and Evaluate Influence on Social Media", Challenges in Strategic Communication and Fighting Propaganda in Eastern Europe, D. Sultanescu (Ed.), IOS press, 2019.
- Hinšt, Daniel. "Disinformation as Geopolitical Risk for Transatlantic Institutions". International Studies, 21.2: 89, (2021): 89-111.

- Hitler, Adolf. My Struggle (Mein Kampf), Jaico Publishing House, 2006.
- Hjorth, Frederik ve Rebecca, Adler-Niissen. "Ideological Asymmetry in the Reach of Pro-Russian Digital Disinformation to United States Audiences", Journal of Communication, 69(2), (2019): 168-192.
- Holtman, Robert B. Napoleonic Propaganda, Greenwood Press, 1969.
- Holtzhausen, Derina ve Zeffass, Ansgar. "Strategic Communication: Opportunities and Challenges of the Research Area", The Routledge handbook of strategic communication, (Routledge, 2014): 3-17.
- Hornby, Albert Sydney. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford university Press, 1974.
- Horne, Benjamin ve Adalı, Sibel. "This Just in: Fake News Packs A Lot in Title, Uses Simpler, Repetitive Content in Text Body, More Similar to Satire Than Real News", Proceedings of the international AAAI conference on web and social media. (2017): 759-766.
- Hoskins, Andrew ve Shchelin, Pavel. "Information War in the Russian Media Ecology: The Case of the Panama Papers", Continuum (2), 32, (2018): 250-266.
- Hudson, Kate, Breaking the South Slav dream: the rise and fall of Yugoslavia, (Pluto Press, 2003):129.
- Huges, Heather C., ve Waismel-Manor, Israel. "The Macedonian Fake News Industry and the 2016 US Election" Political Science & Politics, 54.1, (2021): 19-23.
- Huntington, Samuel P. Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Okuyan Us Yayınları, 2015.
- Huseynov, Vasif. "Soft Power Geopolitics: How Does the Diminishing Utility of Military Power Affect the Russia-West Confrontation Over the "Common Neighbourhood", Eastern Journal of European Studies 2, (2016): 71-90.
- IEA. "Citizens' Attitudes Towards Russia", (Eylül 2019), Erişim Tarihi: 03/06/2023. <https://iea.rs/en/blog/2019/09/26/stavovi-gradjana-prema-rusiji/>
- İyiat, Bora. "The Stepchild Of The Green Belt Project: Uzbekistan Islamic Movement", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 6(2), (Aralık 2022): 512-531.
- Jackson, Jennifer. "Araştırma Gazetecilikte Dürüstlük", Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar, Ed: A. Belsey ve R. Chadwick, Çev: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Jaffe, Alexandra. "Kellyanne Conway: WH Spokesman Gave 'Alternative Facts' on Inauguration Crowd", NBC News, Erişim Tarihi: 22/01/2022.

- Jayakumar, Shaski, Ang, Benjamin ve Binte Anwar, Nur D. Disinformation and Fake News, Palgrave Macmillan, 2021.
- Jeangène Vilmer, Jean-Baptiste. “Successfully Countering Russian Electoral Interference: 15 Lessons Learned from the Macron Leaks”, Center for Strategic & International Studies, 2018.
- Jelavich, Barbara. History of the Balkans. Eighteenth and Nineteenth Centuries, Cambridge University Press, 1983.
- Jelavic, Barbara, Balkan Tarihi 20. Yüzyıl 2, Küre Yayınları, 2009.
- Jelavic, Barbara Russia’s Balkan Entanglements: 1806-1914, Cambridge University Press, 1991.
- Johnson, Janet Elise, Meri Kulmala, ve Maija Jäppinen, “Street-Level Practice of Russia’s Social Policymaking in Saint Petersburg: Federalism, İnformal Politics, and Domestic Violence”, Journal of Social Policy(2), 45, (2015): 287-304.
- Jonassen, David. H., Beissner, Katherina., ve Yacci, Michael. Structuralknowledge: Techniques for Representing, Conveying, Andacquiring Structural Knowledge. Mahwah, NJ: Erlbaum, 2013.
- Jones, Charles. E.H. Carr and International Relations: A Duty to Lie. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Jones, Polly. “The Fire Burns On? The “Fiery Revolutionaries” Biographical Series and the Rethinking of Propaganda in the Brezhnev Era”. Slavic Review. 74(1), (2015): 32-56
- Jonsson, Oscar. 2018. “The Next Front: the Western Balkans.” In “Hacks, Leaks and Disruptions: Russian Cyber
- Jovan Teokarevic. “Serbia: Perspectives on Eurasian Integration”, The European Council on Foreign Relations, (8 Haziran 2016), Erişim Tarihi: 11/07/2023.https://ecfr.eu/article/essay_eurasian_integration_serbia/,
- Jowett, Garth S. ve O’donnell, Victoria. Propaganda & Persuasion, Sage Publications, 2018.
- Jutta, Paczulla, “The long, difficult road to Dayton”, International Journal, 60.1 (2005): 255-272.
- Kagarlitsky, Boris. Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon, Çev. Fatma-Serdar Arıkan, İstanbul: İthaki Yayınları, 2008.
- Kahn, Jeffrey D. ”Russia’s” dictatorship of law” and the European Court of Human Rights”, Review of Central and East European Law, 29.1, (2004): 1-14.

- Kainikara, Sanu. "Russia's Return to the World Stage: The Primakov Doctrine – Analysis", *EurasiaReview*, (5 Kasım 2019), Erişim Tarihi: 27/09/2023. <https://www.eurasiareview.com/05112019-russias-return-to-the-world-stage-the-primakov-doctrine-analysis/>
- Kalın, İbrahim. "Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi". Kamu Diplomasisi (Ed: Abdullah Özkan-Tuğçe Ersoy Öztürk). İstanbul: Tasam Yayınları, 2012.
- Kalniete, Sandra ve Pildegovičs, Tomass. "Strengthening The EU's Resilience to Hybrid Threats", *European View*, 20, (2021): 23-33.
- Kalsnes, Bente. "Fake News", *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, (2018): 1-24.
- Kandel, P. Western Balkans and the Transformation of the EU. In Gromyko, Al.A., Fedorova, V. P. (Eds.), *Europe Between Three Oceans*. Moscow: Nestor-Istoriya, 2019, s. 245-253.
- Karaağaç, Yunus. Sınır Savaşının Aktörleri: Psikolojik Harp, Psikolojik Harekat ve Propaganda, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2018): 80-97.
- Karaca, Mustafa ve Çakı, Caner (ed.), *İletişim ve Propaganda*, Eğitim Yayınevi, 2018.
- Karakoç, Jülide, "Revisiting multilateralism in the Middle East Between Securitization and Desecuritization of the Kurds", *British Journal of Middle Eastern Studies* 48.5 (2021); 960-978.
- Karčić, Harun. "Russia's Influence in the Balkans: The Interplay of Religion, Politics, and History," Berkley Center for Religion, Peace, and World Affairs, (Haziran 2022), Erişim Tarihi: 17/08/2023. <https://berkeleycenter.georgetown.edu/posts/russia-s-influence-in-the-balkans-the-interplay-of-religion-politics-and-history>
- Kardaş, Şaban ve Balcı, Ali. (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Karlsen, Geir Hagen. "Divide and Rule: Ten Lessons About Russian Political Influence Activities in Europe". *Palgrave*, (2019): 1-14
- Karpat, Kemal H. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş, 2022.
- Keating, Vincent Charles and Katarzyna Kaczmarska, "Conservative Soft Power: Liberal Soft Power Bias and The 'Hidden' Attraction of Russia", *Journal of International Relations and Development* (1), 22, (2017): 1-27.
- Kelkitli, Fatma Aslı, "Russia in the Western Balkans: A Receding Power", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi-Trakya Üniversitesi*, 10.1 (2021):148-150.
- Khaldarova, Irina, Mervi Pantti. "Fake News." *Journalism Practice* 10, no. 7 (2016): 891–901.

- Khudoley, Konstantin., Koloskov, Evgeniy. "Russia's Policy in the Balkans: Current State and Prospects", (Политика России На Балканах: Современное Состояние И Перспективы). *World Economy and International Relations*, 65 (1). (2021): 90-99.
- Kiseleva, Yulia Lvovna. "Russia's Soft Power Discourse: Identity, Status and the Attraction of Power", *Politics* (3-4), 35, (2015): 316-329.
- Koppel, Julius ve Hanson, Sten. "How Russia Deflects Accusations of Cyberattacks and Disinformation Campaigns: An Analysis of The Rhetorical Strategies of RT", *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, 19, (2022): 108-130.
- Koçak, Muhammet, "Deciphering Russia's Geopolitical Playbook: Status-Seeking Motivations Through Intervention to Syria" *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 28- 2, (Aralık 2023): 137-154.
- Kovačević, Marko. "Understanding the Marginality Constellations of Small States: Serbia, Croatia, and the Crisis of EU–Russia Relations". *Journal of Contemporary European Studies*, 2019, cilt 27, no. 4.
- Koven, Alexander L., *Under the Yoke: Europe's Natural Gas Dependency on Russia*, US Army War College, 2012.
- Krasivskyy, Orest. "Foreign Threats to Ukraine's Independence and the Challenge Posed to Polish National Security", *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 4, (2020): 77-98.
- Krastev, Ivan. "The Balkans are the Soft Underbelly of Europe", *Financial Times*, 2015, Erişim Tarihi: 23/10/2023.
- Krever, Mick ve Chernova, Anna. "Wagner chief admits to founding Russian troll farm sanctioned for meddling in US elections" *CNN Business*. (14 Şubat 2023), Erişim Tarihi: 09/05/2023.
- Kudors, Andis ve Orttung, Robert. "Russian Public Relations Activities and Soft Power", *Russian Analytical Digest (RAD)*, 81, 2010.
- Kuo, Rachel ve Marwick, Alice. "Critical Disinformation Studies: History, Power, and Politics", *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 2(4) (Ağustos 2021): 1-11.
- Kurapovna, Marcia. "Shadows on the Mountain: The Allies, the Resistance, and the Rivalries That Doomed WWII Yugoslavia", Wiley, 2009.
- Kuzio, Taras. "Russian Stereotypes and Myths of Ukraine and Ukrainians and Why Novorossiia Failed", *Communist and Post-Communist Studies*, 52, (2019): 297-309.
- Kwan, Victoria. "Responsible Reporting in an Age of Information Disorder", First Draft Report, 2019.

- La Cour, Christina. "Theorising Digital Disinformation in International Relations", *International Politics*, 57(4), (2020): 704-723.
- Landay, Jonathan. "Review Found Afghan Central Bank Lacks Independence from Taliban - US Watchdog", *Reuters*, (8 Ağustos 2023). Erişim Tarihi: 02/01/2023.
- Lanoszka Alexander. "Disinformation in International Politics," *European Journal of International Security*, 4 (2), (2019): 227-48.
- Leifert, William M. ve Liefert, Olga, "Russian agricultural trade and world markets", *Russian Journal of Economics*, 6.1 (2020):64.
- Lees, Jeffrey., Banas, Jhon A., Linvill, Daren. Meirick, Patrick C., Warren, Patrick. "The Spot The Troll Quiz Game Increases Accuracy in Discerning Between Real and Inauthentic Social Media Accounts. *PNAS Nexus*, 2.(4), (2023): 1-8.
- Lichtenstein, Dennis, Katharina Esau, Lena N. Pavlova, Dmitry V. Osipov, Nikita Argylov, "Framing the ukraine crisis: a comparison between talk show debates in russian and german television", *International Communication Gazette*, 81, (2018): 66-88.
- Lopes, Hugo Ferrinho ve Bondarenko, Alona, "The Integration of the Eastern and Western Balkans into the EU and NATO: A Longitudinal and Integrated Analysis", *Challenges and Barriers to the European Union Expansion to the Balkan Region*, (GI Global, 2022):135-152.
- Losifidis, Petros ve Nicoli, Nicholas. "The Battle to End Fake News: A Qualitative Content Analysis of Facebook Announcements on How It Combats Disinformation". *International Communication Gazette*, 82(1), (2020): 60-81.
- Mahan, Alfred Thayer. *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*. Good Press, 2020.
- Maharias, Aristedes and Dvilyanski, Mikhail. "Disinformation–Дезинформация (Dezinformatsiya)", *The Cyber Defense Review*, 3(3), (2018): 21-28.
- Marshall, Jonathan Paul., Goodman, James., Zowghi, Didar., da Rimini, Francesca. *Disorder and the Disinformation Society: The Social Dynamics of Information, Networks and Software*, Routledge, 2015.
- Marvasti, Amir B. *Qualitative Research in Sociology*, SAGE Publications, 2003.
- Medvedev, Dmitry. "Kontseptsiya Vneshney Politiki Rossiyskoi Federatsii" (Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti), 2008, Erişim: 24 Haziran 2023. <http://www.mid.ru>.
- McBride, James. "Russia's Influence in the Balkans" *Council on Foreign Relations*, Council on Foreign Relations (21 Kasım 2023), Erişim Tarihi: 13/12/2023.

- McGeehan, Timothy P. "Countering Russian Disinformation", *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 48.1:7, (2018): 49-57.
- McKay, Spencer ve Tenove, Chris. "Disinformation as a Threat to Deliberative Democracy", *Political Research Quarterly*, 74, (2021): 703-717.
- Mearsheimer, Jhon J. "The False Promise of International Institutions", *International Security*, 19(3), 1994.
- Mearsheimer, John J. "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *National and International Security*. Routledge, (2018):107-158
- Mearsheimer, John J. *Why Leaders Lie: The Truth About Lying in International Politics*, Oxford University Press, 2011.
- Meister, Stefan. "Lisa Vakası: Almanya Rusya'nın Yanlış Bilgilendirmesine Hedef Oluyor", *NATO*, (25 Temmuz 2016). Erişim Tarihi: 27/02/2023.
- Mejias Ulises A.ve Vokuev, Nikolai E. "Disinformation and the Media: The Case of Russia and Ukraine", *Media, culture & society*, 39.7, (2017): 1027-1042
- Melnikau, Eduard. "Towards Transformation of Communication Strategy in Dealing with Russian Propaganda. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(39), (2021): 727-749.
- Melvis, Don. "Russia Bans 'Undesirable' NGOS, Sparking International Outcry", *CNN*, (24 Mayıs 2015). Erişim Tarihi: 22/11/2023. <https://edition.cnn.com/2015/05/24/europe/russia-bans-undesirable-ngos/index.html>
- Metodieva, Asya. "Russian Narrative Proxies in The Western Balkans", *The German Marshall Fund of the United States*, (Haziran 2019), Erişim Tarihi: 19/07/2023. <https://www.gmfus.org/sites/default/files/Russian%2520Narrative%2520Proxies%2520in%2520Balkans.pdf>
- Mitchell, Jack. "20 Years Ago, the U.S. Warned of Iraq's Alleged 'Weapons of Mass Destruction'". *Npr*, (3 Şubat 2023). Erişim Tarihi: 07/10/2023. <https://www.npr.org/2023/02/03/1151160567/colin-powell-iraq-un-weapons-mass-destruction>
- Monaghan, Andrew. *The New Russian Foreign Policy Concept: Evolving Continuity*. London: Chatham House. 2013
- Morin Jean Frédéric ve Paquin, Jonathan. *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*. Cham: Palgrave Macmillan. 2018.
- Moulioukova, Dina ve Kanet, Roger "Ontological Security: A Framework for the Analysis of Russia's View of the World" *Global Affairs* 7(5), (2021): 831-853.

- Murphy, Dennis “Information As Power: An Anthology of Selected United States Army War College Student Papers”, US Army War College, Carlisle PA., 2006
- Murtagh, Fionn. “Counting Dendrograms: A Survey”. *Discrete Applied Mathematics*, 7, (1984): 191–199.
- Müller, Karsten ve Schwarz, Carlo. “Fanning The Flames of Hate: Social Media and Hate Crime”, *Journal of the European Economic Association*, 19.4, (2021): 2131-2167
- Narayanan, Vidya., Howard, Philip N., Kollanyi, Bence., ve Elswah, Mona. “Russian Involvement and Junk News During Brexit”, *The Computational Propaganda Project (COMPROP)*. 19 Aralık 2017.
- Natorski, Michał ve Pomorska, Karolina. “Trust And Decision-Making in Times of Crisis: The Eu’s Response to the Events in Ukraine”, *JCMS Journal of Common Market Studies*, 55, (2016): 54-70.
- Neteriak, Yurii ve Nesteriak, Yuliia. “Russian News Journalism: Neglect of Standards and Common Sense”, *Journal of Geography Politics and Society* (4), 12, (2022): 23-32.
- Nikiforov, Konstantin. *Russian Foreign Policy and the Balkans in the 1990s*, Balcanica, 2007.
- Nitszke, Agnieszka. “The European Union versus Russian disinformation”, Piotr Bajor (ed.), *Information Security Policy Conditions, Threats and Implementation in the International Environment*, Ksiğgarnia Akademicka Publishing, Krakow, 2022.
- Nye, Joseph S. “What Russia and China Don’t Get About Soft Power”, *Foreign Policy*, (29 Nisan 2013). Erişim Tarihi: 25/08/2023.
- Nye, Joseph S. “The Future of Soft Power in U.S. Foreign Policy,”, *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, ed. I. Parmar Inderjeet and Cox, Michael, London: Routledge, 2010.
- Nye, Joseph S., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Public Affairs, 2004.
- Nye, Joseph, “How Sharp Power Threatens Soft Power”, *Foreign Affairs*, 24 (2018).
- Oates, Sarah, Lee, Doowan ve Knickerbocker, David. “Data Analysis of Russian Disinformation Supply Chains: Finding Propaganda in the U.S. Media Ecosystem in Real Time”, *APSA Preprints*, (Eylül 2014): 1-22
- Onuch, Olga, Mateo, Emma ve Waller, Julian G. “Mobilization, Mass Perceptions, and (Dis)Information: “New” and “Old” Media Consumption Patterns and Protest”, *Social Media & Society*, 7, (2021): 1-18.

- Orenstein, Mitchell A. ve Kelemen, R. Daniel. "Trojan horses in EU foreign policy", *JCMS Journal of Common Market Studies*, 55, (2016): 87-102.
- Orr, Jackie, "The Militarization of Inner Space", *Critical Sociology*, 3(2), (2004): 451–481.
- Orttung, Robert. "Kremlin Nationalism Versus Russia's NGO's," *Russian Analytical Digest*, no.38, (8 Kasım 2013).
- OSCE. "Chairperson-in-Office Edi Rama Meets Russia's Foreign Minister Sergey Lavrov in Moscow to Discuss How to Address Challenges to Europe's Security", (26 Şubat 2020), Erişim Tarihi: 01/07/2023.
- Osipova, Yelena., "Russification" of "Soft Power": Transformation Of A Concept. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy*, 5(1), (2014): 57-77.
- Oxford Dictionary, Erişim Tarihi: 10/01/2022.
- Özçağlayan, Mehmet ve Apak, Dilhan. "Soğuk Savaş Yıllarında Algı Yönetimi, Haber ve Propaganda İlişkisi", *Marmara İletişim Dergisi*, 28, (2017): 107-130
- Özer, Nuri Paşa. "Propagandada Yöntemler, Araçlar ve Bir Propaganda Modeli Olarak Herman ve Chomsky Propaganda Modeli", *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), (2019): 15-30.
- Özkan, Abdullah & Öztürk, Tuğçe Ersoy. *Kamu Diplomasisi*. İstanbul: Tasam Yayınları, 2012.
- Pacer, Valerie A. *Russian Foreign Policy under Dmitry Medvedev, 2008–2012*, Routledge, 2016.
- Paddock, Troy (ed.), *World War I and Propaganda*, Brill, 2014.
- Padover, Saul K. "Psychological Warfare and Foreign Policy", *The American Scholar*, 1951.
- Pallin, Carolina Vendill and Westerlund, Fredrik. "Russia's War in Georgia: Lessons and Consequences", *Small Wars and Insurgencies*(2), 20, (2009): 400-424.
- Parenti, Michael. *To Kill a Nation: The Attack on Yugoslavia*. London–New York: Verso, 2000.
- Parfitt, Tom. "Russia shuts down McDonalds' branches in Moscow amid Ukraine row," *Daily Telegraph*, (20 Ağustos 2014).
- Pashakhanlou, Arash Heydarian. "Fully Integrated Content Analysis", *International Relations*, 31 (4), (2017): 447–65.
- Payne. Daniel P. "Spiritual Security, the Russkiy Mir, and the Russian Orthodox Church: The Influence of the Russian Orthodox Church on Russia's Foreign Policy

- regarding Ukraine, Moldova, Georgia, and Armenia,” *Traditional religion and political power: Examining the role of the church in Georgia, Armenia, Ukraine and Moldova*, Londra: The Foreign Policy Centre (2015).
- Ponomareva, E. G. *Balkan Border of Russia. Time to Collect Stones*. Moscow: Knizhnyi mir, 2018. s. 320.
- Popović, Miloš, Jenne, Erin K., ve Medzihorský, Juraj. “Charm Offensive or Offensive Charm? An Analysis of Russian and Chinese Cultural Institutes Abroad”, *Europe Asia Studies* (9), 72, (2020): 1445-1467.
- Postman, Neil. *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, New York, Penguin Books, 2006.
- Presić, Jovana. “How Russia influences Serbian media”, *GlobalVoices*, (7 Şubat 2020), Erişim Tarihi: 09/06/2023.
- Putin, Vladimir. “Rossiya i menyayuşisya mir (Rusya ve Değişen Dünya)”, *Moskovskie Novosti*, 27 Şubat 2012.
- Qi, Min ve Ren, Jianming. “An Overview And Visual Analysis of Research on Government Regulation in Healthcare.” *Frontiers in Public Health*, 11, 2023.
- Radhakrishnan, Srinivasan., Erbis, Serkan., Isaacs, Jacqueline.A., ve Kamarthi, Sagar. “Novel Keyword Co-occurrence Network-Based Methods to Foster Systematic Reviews of Scientific Literature”. *PLoS One* 12, (2017): 1–16.
- Reding, Anais ve Weed, Kristin. *NATO’s Strategic Communication Concept and Its Relevance For France*. RAND Corporation, 2009.
- Robbins, Joseph. “Countering Russian Disinformation”. Center for Strategic and International Studies, 2020.
- Robinson, Piers. *The CNN Effect: The Myth of News, Foreign Policy and Intervention*, Routledge, 2005
- Rochlin, Nick. “Fake News: Belief in Post-Truth”, *Library Hi Tech*, 35(3), 2017, s. 388.
- Rodriguez, Manuel. “Disinformation Operations Aimed at (Democratic) Elections in the Context of Public International Law: The Conduct of the Internet Research Agency During the 2016 US Presidential Election”, *International Journal of Legal Information*, 47.3, (2019): 149-197.
- Rojansky, Matthew. “Why USAID Is Leaving Russia”, *Carnegie Endowment for International Peace*, (20 Eylül 2012). Erişim Tarihi: 19/09/2023.
- Romerstein, Herbert. “Disinformation as a KGB Weapon in the Cold War”. *Journal of Intelligence History*, 1, (2001): 54–67.

- Rumer, Eugene B. Russian foreign policy beyond Putin. London: International Institute for Strategic Studies, 2017.
- “Rus Askeri Doktrini”, Rusya Federasyonu 706 No’lu Kararname, (21 Nisan 2000), Erişim 23 Haziran 2023,
- “Rus Dış Politikası Konsepti”, FAS, (28 Haziran 2000), Erişim Tarihi: 22/06/2023.
- “Rus Ulusal Güvenlik Konsepti”, Berlin Information Center for Transatlantic Security, (2000) Erişim: 23 Haziran 2023.
- Rutland, Peter ve Kazantsev, Andrei. “The Limits of Russia’s Soft Power”, Journal of Political Power, 9(3), (2016): 395-413.
- Saari, Sinikukka. “Russia’s Post-Orange Revolution Strategies to Increase Its Influence in Former Soviet Republics: Public Diplomacy po russkiy,” Europe Asia Studies, 66(1), (Ocak 2014): 50-66.
- Sakwa, Richard. “The Perils of Democratism”, Polis. Political Studies.2, (2023): 88-102.
- Samizadeh Mina. “Graph-Based Semantical Extractive Text Analysis”. Arxiv e-Prints 2022.
- Samorukov, M. Can. “Russia and the EU Overcome Their Differences in the Balkans?”, Carnegie, Erişim Tarihi: 10/09/2023.
- Sangaiah, Arun Kumar., Javadpour, Amir., Ja’fari, Forough., Zhang, Weizhe, Khaniabadi, Shadi Mahmoodi. “Hierarchical Clustering Based on Dendrogram in Sustainable Transportation Systems,” in IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems, 24(12), (Aralık 2023): 15724-15739.
- Santos-D’amorim, Karen and Fernandes de Oliveira Miranda Májory K., “Misinformation, Disinformation, and Malinformation: Clarifying the Definitions and Examples in Disinfodemic Times”, Encontros Bibli: Revista Eletrônica De Biblioteconomia e Ciência da Informação, 26, (2021): 1-23.
- Sarızeybek, Erdal. Cemaat ve Barzani, Sarızeybek Yayınları, 2013.
- Schaart, Eline. “Bulgaria Probes Possible Link Between Skripal and Sofia Poisonings”, (11 Şubat 2019), Erişim Tarihi: 01/07/2023.
- Schwoerer, Lois G. “Propaganda in the Revolution of 1688–89” American Historical Review 82(4), (1977): 847-856
- Senderov, Valerii. “Neo-Eurasianism: Realities, Dangers, Prospects”, Russian Politics and Law, 47(1), (2009): 24-46.
- Sergunin, Alexander ve Karabeshkin, Leonid. “Understanding Russia’s Soft Power Strategy”, Politics, 35, (2015): 347-363.

- Sergunin, Alexander. *Explaining Russian Foreign Policy Behavior*, Ibidem-Verlag, Stuttgart, 2016.
- Shafiee, Nozar ve Fallahi, Ehsan. "The Church and Religious Diplomacy in Russia's Foreign Policy". *Journal of Iran and Central Eurasia Studies*, 1(1), (2018): 93-105.
- Shekhovtsov, Anton ve Umland, Andreas. "Is Aleksandr Dugin a Traditionalist?" *Neo-Eurasianism" and Perennial Philosophy*", *The Russian Review*, 68(4), (2009): 662-678
- Shenk, David. *Data Smog: Surviving the Information Glut*. Harper Collins, New York, 1997.
- Shu, Kai, Wang, Suhang, Lee, Dongwon., ve Liu, Huan. "Mining Disinformation and Fake News: Concepts, Methods, and Recent Advancements", *Disinformation, Misinformation, and Fake News in Social Media*, Springer, Cham, (2020): 1-19.
- Shultz, Richard H. ve Godson, Roy. *Dezinformatsia: The Strategy of Soviet Disinformation*, New York: Berkley, 1986.
- Simchon, Almog., Brady, William J., ve Van Bavel, Jay J. "Troll and Divide: The Language of Online Polarization", *PNAS Nexus*, 1, (Mart 2022): 1-10.
- Simon, Johnson., Kaufmann, Daniel ve Shleifer, Andrei. "The Unofficial Economy in Transition", *Brookings Papers on Economic Activity* (2), (1997): 159-239.
- Simpson, Christopher, *Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare 1945–1960*, New York & Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Sjursen, Helene ve Rosén, Guri. "Arguing Sanctions on the Eu's Response to the Crisis in Ukraine", *JCMS Journal of Common Market Studies*, 55, (2016): 20-36.
- Slavyanski, James, "Serbia disappointed by cancellation of South Stream", *Anadolu Ajansı*, Erişim: 15 Aralık 2023.
- Słowik, Jakub. "Methods Applied by Russia to Forecast the Influence on Other Countries", *Przegląd Nauk O Obronności*, 11, (2022): 43-73.
- Sluglett, Peter., Yavuz, M. Hakan. (Eds.). *War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*. University of Utah Press, 2011.
- Snow, Nancy ve Philip, M. Taylor. (eds). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Routledge Handbooks Online, 2008.
- Solik, Marfin ve Baar, Vladimir. "The Russian Orthodox Church: An Effective Religious Instrument of Russia's "Soft" Power Abroad. The Case Study of Moldova. *Orbis Scholae*, 11, (2019): 13-41.

- Spahn, Susanne. "Russian Media in Germany: How Russian Information Warfare and Disinformation Have Affected Germany", Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit, (2020): 6-15.
- Splidsboel Hansen, Flemming. "Russian Hybrid Warfare: A Study of Disinformation", DIIS Report, 2017
- Sputnik News. "Kiselev: Alternative Media in Demand Due to Transition to Multipolar World," (6 Haziran 2016). Erişim Tarihi: 25/07/2023.
- Staender, Anna ve Humprecht, Edda. "Content Analysis in the Research Field of Disinformation. In: Oehmer-Pedrazzi F, Kessler SH, Humprecht E, et al. (eds) Standardisierte Inhaltsanalyse" in der Kommunikationswissenschaft – Standardized Content Analysis in Communication Research. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, (2023): 339–348.
- Stefanov, Ruslan., ve Vladimirov, Martin. "The Kremlin Playbook in Southeast Europe: Economic Influence and Sharp Power", Center for the Study of Democracy, 2021.
- Stelzenmüller, Constanze. "The Impact of Russian Interference on Germany's 2017 Elections", Comment/Testimony, Brookings, 28 Haziran 2017. Erişim Tarihi: 31/03/2023.
- Stradner, Ivana. How Putin is Using Chaos in the Balkans to Distract the West, Foundation for Defense of Democracies, (4 Haziran 2023), Erişim Tarihi: 21/10/2023.
- Strategies" Edited By Popescu, Nicu, and Secieru, Stanislav, The European Union Institute for Security Studies, (Ekim 2018).
- Stronski, Paul. "Russia in the Balkans After Ukraine: A Troubling Actor", Carnegie, (20 Eylül 2022), Erişim Tarihi: 16/06/2023.
- Stronski, Paul ve Himes, Annie. "Russia's Game in the Balkans", Carnegie, (Ocak 2019).
- Suk, Jiyou., Lukito, Josephine., Su, Min-Hsin., Kim, Sang Jung., Tong, Chau., Sun, Zhongkai ve Sarma, Prathusha. "Do I Sound American? How Message Attributes of IRA Disinformation Relate to Twitter Engagement", (2022): 1-39.
- Sunter, Daniel. "Disinformation in the Western Balkans", NATO Resmi Web Sitesi, (21 Aralık 2020).
- Svetoka, Sanda, Doncheva, Tihomira. "Russia's Footprint in the Western Balkan Information Environment: Susceptibility to Russian Influence". NATO Stratcom, 2021.
- Swire-Thompson, Briony ve Lazer, David. "Public Health and Online Misinformation: Challenges and Recommendations" Annual Review Public Health, 41.1, (2020): 433-451.

- Szostek, Joanna. "Russia and the News Media in Ukraine: A Case of "Soft Power"?", *East European Politics and Societies*, 28-3, (2014): 463-486
- Szucs, Agnes. "EU Commissioner Warns Against Russian Interference in Next Year's EU Elections", *Anadolu Agency*, (27 Eylül 2023). Erişim Tarihi: 27/01/2023. <https://www.aa.com.tr/en/europe/-eu-commissioner-warns-against-russian-interference-in-next-year-s-eu-elections/3001330>
- Tandoc Jr, Edson, C. "Fake News", Tumber, Howard and Waisbord, Silvio (eds.), *The Routledge Companion to Media Disinformation and Populism*, Routledge, 2021.
- Tatham, Steve. *Strategic Communication: A Primer*. Shrivenham: Defence Academy of the United Kingdom, 2008.
- Taylor, Philip M. *Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era*, Manchester University Press, 2013.
- Tenove, Chris ve Tworek, Heidi. "Online Disinformation and Harmful Speech: Dangers for Democratic Participation and Possible Policy Responses", *Journal of Parliamentary & Political Law*, 13, (2019): 215-232.
- The New York Times, "How Disinformation is Taking Over the World", (21 Kasım 2018), Erişim Tarihi: 04/01/2023.
- Thomas, Ian Q. R. *The Promise of Alliance: NATO and the Political Imagination*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1997.
- Thomas, Peter D. *Gramsci Çağı: Felsefe-Hegemonya-Marksizm*, Dipnot Yayınları, 2013.
- Tichý, Lukáš. "Security and Foreign Policy of Dmitry Medvedev in the Period 2008–2012", *The Journal of Slavic Military Studies*, 27 (4), (2014): 533-552.
- Todorova, Maria. *Balkanları Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları, 2003.
- Tolstoy, Andrey ve MCCaffray, Edmund. "Mind Games: Alexander Dugin and Russia's War Of Ideas", *World Affairs*, (2015): 25-30
- Trenin, Dmitri. "Russian Foreign Policy as Exercise in Nation Building", David Cadier and Margot Light (ed.), *Russia's Foreign Policy Ideas, Domestic Politics and External Relations*, Palgrave Macmillan, London, 2015.
- Treyger, Elina., Cheravitch, Joe ve Cohen, Raphael S. "Russian Disinformation Efforts on Social Media", *RAND Corporation*, (2022): 79-101
- Tsygankov, Andre. *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, 2018.
- Tsygankov, Andrei P. *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Rowman & Littlefield, 2019.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim Tarihi: 28/01/2022.

- Uluk, Murat. *Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya ve Yalan Haber*, Dorlion Yayınevi, Ankara, 2018.
- United Nation. “Security Council Extends Mandate of European Union-Led Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina for One Year, Adopting Resolution 2604 (2021)”, (3 Kasım 2021), Erişim Tarihi: 20/08/2023.
- Ural, Şafak., “Enformasyon Kavramı Üzerine”, *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (3), (2012): 536-547.
- Valentina, Feklyunina. “Soft Power and Identity: Russia, Ukraine and The ‘Russian World(S)’”, *European Journal of International Relations*(4), (2016): 782-785.
- Van Atteveltdt, Wouter., Kleinnijenhuis, Jan., ve Ruigrok, Nel. “Parsing, Semantic Networks, and Political Authority Using Syntactic Analysis to Extract Semantic Relations from Dutch Newspaper Articles. *Political Analysis: An Annual Publication of the Methodology Section of the American Political Science Association*, 16(4), (2008) 428-446.
- Van Herpen, Marcel H. *Putin’s Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2015.
- Van Herpen, Marcel H. *Putin’s Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, Lanham MA: Rowman and Littlefield, 2015.
- Vatandaş, Aydoğın. *Agharta: Elektromanyetik Savaş Başladı*, Timaş Yayınları, 2002.
- Volkoff, Vladimir. *Désinformation: Flagrant Délit*, Éditions du Rocher, France, 1999.
- Voltaire, “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 2013”. (12 Şubat 2013). Erişim Tarihi: 08/08/2023.
- Waardenburg, Jacques. “Politics and Religion in the Balkans.” *Islamic Studies* 36, 2/3 (1997): 383–402.
- Wagnsson, Charlotte. “The Paperboys of Russian Messaging: RT/Sputnik Audiences as Vehicles for Malign Information Influence”, *Information, communication & society*, 26(9), (2023): 1849-1867.
- Walker, Amy Schoenfeld. “Preparing Students for the Fight Against False Information with Visual Verification and Open Source Reporting”, *Journalism & Mass Communication Educator*, 74(2), (2019): 227-239.
- Walker, Shawn., Mercea, Dan ve Marco Bastos, “The Disinformation Landscape and the Lockdown of Social Platforms”, *Information Communication & Society*, 22, (2019): 1531-1543.
- Walter, Alan Levin. “The efficacy of propaganda in global conflict during the twentieth century: When is propaganda likely to be effective?”, Phd Diss., Fletcher School of Law and Diplomacy (Tufts University), 2000.

- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*, Long Grove, Waveland, 1979.
- Wardle, Claire ve Derakhshan, Hossein. "Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking", Report, Council of Europe, 2017.
- Weedon, Jen, Nuland, William and Stamos, Alex. "Information Operations and Facebook", Facebook, 2017.
- Weiner, Csaba. "Central and Eastern Europe's Dependence on Russian Gas, Western CIS Transit States and the Quest for Diversification through the Southern Corridor" IWE Working Paper, No. 201, (2 Mayıs 2013).
- Wesslau, Fredrik. "Putin's Friends in Europe", European Council on Foreign Relations, (16 Ekim 2016), Erişim Tarihi: 08/08/2022.
- Wilson, Jeanne L., "Russia and China Respond to Soft Power: Interpretation and Readaptation of a Western Construct", *Politics*(3-4), 35, (2015): 287-300.
- Wilson, Nigel C., Seigfried-Spellar, Kathryn., "Cybervictimization, Social, and Financial Strains Influence Internet Trolling Behaviors: A General Strain Theory Perspective", *Social Science Computer Review*, 2023, 41.3, s. 967-982.
- Wolff, Andrew T. "The Future of Nato Enlargement After the Ukraine Crisis", *International Affairs*(5), 91, (2015): 1103-1121.
- Woodward, Susan L. *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*. Washington D.C.: Brooking Institution Press, 1995.
- Yavuz, Celalettin. *Osmanlı'dan Günümüze Alman Gizli Servisi Türkiye Faaliyetleri*, Kripto Basım Yayım, 2016.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, 2008.
- Yin, Robert K. *Case Study Research: Design and Methods*, SAGE Publications, 2003.
- Yoloğlu, Nurhayat. "Küresel Medya ve İletişim Anlayışında Aktüel Enformasyondan Dezenformasyona Yöneliş". *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2(1), (2017): 8-15.
- Zannettou, Savvas., Caulfield, Tristan., De Cristofaro, Emiliano., Sirivianos, Michael., Stringhini, Gianluca., Blackburn, Jeremy. "Disinformation Warfare: Understanding State-Sponsored Trolls on Twitter and Their Influence on the Web", *Companion proceedings of the 2019 world wide web conference*, 2019: 218-226.
- Zaytsev, Dmitry G., Valentina V. Kuskova, Gregory S. Khvatsky ve Anna A. Sokol. "Searching for Coherence in a Fragmented Field: Temporal and Keywords

- Network Analysis in Political Science”. *Network Science* 11 (1), (Mart 2023): 113–42.
- Zeigler, Sean M, Massicot, Dara, Treyger, Elina, Aoki, Naoko, Sachs, Chandler ve Watts, Stephen. *Analysis of Russian Irregular Threats*. RAND Corporation, 2021.
- Zelinska, Olga. “Influential Allies and Grassroots Movement Mobilization: Ukraine’s Maidan, 2013-2014”, *International Sociology* (3), 38, (2023): 334-352.
- Zhurzhenko, Tatiana. “Fighting Empire, Weaponising Culture: The Conflict With Russia And The Restrictions On Russian Mass Culture in Post-Maidan Ukraine”, *Europe Asia Studies*, 73, (2021): 1441-1466.
- Zivotic, Ilija ve Obradovic, Darko. “Spread Of The Russian Propaganda On Western Balkans—Case Study in Serbia” *Security Horizons*, (2022): 173-187.
- Zoric, Bojana (ed.), “Balkan Barometer: Public Opinion Survey”, *Regional Cooperation Council Secretariat*, (Sarajevo, 2022):103.
- Zürcher, Christoph, “Russia: Development Aid and Security Interests.” *The New Politics of Aid: Emerging Donors and Conflict-Affected States*, ed A. Paczynska, (Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2019):105-120.
- Zygar, Michael. “Putin’s New Story About the War in Ukraine”, *Foreign Affairs*, (10 Kasım 2023), Erişim Tarihi: 03/04/2023.

EK

DEZENFORMASYON HABER METİNLERİ

Ek 1: Dezenformasyon Haber Örneği DH1

Başlık: “USA TODAY admitted its reporters spread false news about Ukraine: Does the West care about the truth?”

Tarih: 23.06.2022

Çeviri:

“USA Today” did the unthinkable and exposed one of its leading journalists, Gabriela Miranda, who was fabricating news. During the review, 23 articles were revealed as false, and the sources of quotes were fabricated.

The journalist wrote two articles on the topic of Ukraine: one about the threat of a nuclear power plant accident in Enerhodar and another about Ukrainian women who refused to evacuate. As you can imagine, all of these articles turned out to be forgeries.

Significantly, the threat of a nuclear reactor accident had become a “bogeyman” used extensively by the Western media to demonize Russia and induce “neuroses” among the European public. However, the exposure of one of the articles on this topic a few months later no longer concerns anyone, as the “factory of lies” has long been in full swing, producing many “products.”

We will not tire of reminding you about the admission of the former Ukrainian ombudsman, Lyudmila Denisova, who confessed that the stories of mass rape of children, women, and elderly people were false. But despite this, for example, a significant part of their “Feminist Anti-War Resistance” agenda continues to be built on it, and just a few days ago, one of their leaders, Daria Serenko, spoke about “sexualized violence in war” at the Tbilisi conference of American Foundations for Free Russia.

Fabrications about mass rapes can no longer be stopped, even after this information has been recognized as false. Nobody will delete or refute articles claiming that “rapists are being raised in Russia from nursery schools.” In a fierce information war, the truth is not needed by many. The enlightened “liberal public” will continue to admire the “investigations” and “insiders” of chief editor Hristo Grozev of Bellingcat, who assured in late February that the special operation would end on March 6, after Russia ran out of resources.”

Teyit kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2022/08/08/usa-todays-admission-exploited-for-anti-western-propaganda/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.in4s.net/usa-today-priznala-da-je-njihova-novinarka-prenosila-lazne-vijesti-iz-ukrajine-treba-li-zapadu-istina/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/pVj5S>

Ek 2: Dezenformasyon Haber Örneği DH2

Başlık: “Terrifying - Alarming: EU bans Serbs from using the words “Christmas” and “Baptism”“

Tarih: 6.12.2021

Çeviri:

Europe’s Christian Identity Is Being Eroded: The Intention Is to Erase Its Christian Roots of Over a Thousand Years - Serbia Must Follow and Accept All of This If It Wants to Join the European Union.”

Sociologists and religious dignitaries interpret the European Union document that recommends officials not to use the word “Christmas” or expressions like “during Christmas” but to use a neutral term - “holiday season.” The material is 30 pages long and is titled

“Guidelines for Inclusive Communication”

It also states that greetings like “ladies and gentlemen” should be avoided, and one should instead use “dear colleagues.” It is also recommended not to use “Mrs.” or “Miss” for gender correctness. As an explanation, it is stated that these guidelines should serve to “create an EU of equality” and to create gender, religious, and racially neutral language. After excerpts from the document were published in the Italian newspaper “Giornale,” it caused a wave of negative reactions and was withdrawn for further revision. The Vatican also strongly criticized it, considering it an attempt to erase Europe’s Christian roots. Some British media even featured headlines like “EU Bans Christmas and the Name Mary.”

“Europe’s Christian identity is being eroded, and the European identity should be something else,” says sociologist Dr. Ljubiša Despotović, pointing out that Europe’s Christian identity was removed from the Maastricht Treaty, which was drafted 30 years ago.

Despotović believes that globalism has long been, and increasingly aggressively, imposed as the main ideology of the new world order, and the problem is that people’s resistance to such initiatives is weak because European citizens are either atheists or anti-theists.

Miša Đurković from the Institute for European Studies believes that nobody should be surprised by this European Commission initiative. “In America, cultural wars over Christmas have been going on for a long time, starting with the idea that this Christian

holiday should be replaced with a ‘universal’ holiday since celebrating Christmas allegedly offends atheists, members of ‘philosophical movements,’ and other denominations. Now it has finally reached Europe,” says Đurković.

“For the past ten years, in Europe, there has also been a trend to expel Christian heritage from public spaces, schools, and everything that defined traditional Christian Europe,” Đurković points out. He recalls a major dispute a decade ago about the decision of the European Court of Human Rights to order Italy to remove crucifixes from schools. “The state then filed an objection supported by twenty other countries, and the court had to backtrack and change the decision based on the appeal,” our interlocutor says.

“This is happening now because radical leftists, deeply anti-Christian, who lead today’s EU, are very encouraged by the new government in Germany and the even stronger shift of Western Europe to the left. However, Eastern Europe feels more and more trapped in such a union, seeing it as a form of neo-communist atheistic system.”

For Proto-Deacon Ljubomir Ranković from the Eparchy of Šabac, the European Commission document “expelling” Christmas is no surprise because Europe has long shown itself to be non-Christian.

He quotes Dostoevsky, who wrote, “When I go to Europe, it’s as if I’m going to a graveyard,” and points out that the European Union has long abandoned Christian symbols and terms in its constitution and turned its back on Christianity. Ranković cites examples from Scandinavian countries where churches from the 14th and 15th centuries are sold as spaces for clubs and gambling establishments. “Everything great and valuable that Europe has is the result of Christian civilization and is built on Christian foundations, and today, it is turning its back on it,” our interlocutor does not hide his bitterness.

CRITICISM YIELDED RESULTS

European Commissioner for Equality Helena Dalli, who prepared the “Guidelines for Inclusive Communication,” said that the intention was to show the inclusive nature of the European Commission, but also admitted that the document failed to achieve what it intended, so it will be further revised. Helena Dalli is from Malta, where the Catholic faith plays a significant role, and this commissioner faced criticism in her home country as well.

Teyit kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/eu-nije-zabranila-srbima-da-koriste-rijeci-bozic-i-krsno-ime/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

https://nacionalist.rs/strasno-alarmantno-eu-zabranjuje-srbima-da-koriste-reci-bozic-i-krsno-ime/?fbclid=IwAR39zHL8DtH_kBvw3i0cRHVLD09EC9yxnEjt64XK8HOzhLT-ueA2zKhHi04

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/JeRZX>

<https://www.intermagazin.rs/strasno-alarmantno-eu-zabranjuje-srbima-da-koriste-reci-bozic-i-krsno-ime/>

Ek 3: Dezenformasyon Haber Örneği DH3

Başlık: “There was no genocide, the evidence is there: Everyone is silent about the thousands of Serbian civilians killed by Muslims from Srebrenica! The West continues to lie and manipulate”

Tarih: 11 Temmuz 2022

Çeviri:

“No Genocide Occurred, the Evidence Is There: Everyone Is Silent About the Thousands of Serbian Civilians Killed by Muslims from Srebrenica! The West Continues to Lie and Blackmail”

The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) in The Hague and the International Commission for the Truth, led by Gideon Greif, the world’s leading expert on genocide, have determined that the crime in Srebrenica, which occurred on July 11, 1995, cannot be labeled as genocide in any way. However, this doesn’t stop Western powers and major world media from persistently accusing Serbs and Serbia of attempting to exterminate Muslims, while often attempting to pass resolutions in international organizations to label our people as genocidal!?

While Bosniak victims are remembered, mourned, and commemorated on every July 11 at numerous events and in almost all global media, everyone remains silent about over 3,500 innocent Serbian civilians who were killed by Bosniak extremists from Srebrenica and Bratunac!?

The Israeli expert Gideon Greif published a 1,036-page report from the Independent International Commission for Investigating the Suffering of All Peoples in the Srebrenica region from 1992-1995. The report definitively proves that genocide did not occur in Srebrenica.

“After a thorough investigation by the Independent International Commission to investigate the suffering of all peoples in the Srebrenica region from 1992-1995, it is concluded that neither an individual act of genocide nor genocide in general occurred in Srebrenica. Although the Commission does not consider the killings that occurred around Srebrenica as genocide, it acknowledges the fact that thousands of people (mostly war prisoners) were brutally killed, and those responsible for these heinous crimes should be punished,” is stated, among other things, in the Commission’s conclusions.

Vojislav Šešelj, the leader of the Serbian Radical Party (SRS), agrees with this and claims that Western powers paid for the execution of Muslim prisoners in gold to attribute it to the Serbs. “This was all done by Western powers, which are openly anti-Serbian: the United States, Great Britain, France, and Germany. They arranged Srebrenica. Their services organized and paid in gold and foreign currency for the execution of Muslim prisoners just to falsely attribute it to the Serbs. The crime did happen, but not genocide. There were 1,000, at most 1,200 prisoners, and almost all of them were members of the 28th Muslim Infantry Division. When they were captured with weapons in hand, they were trying to break through to Tuzla,” Šešelj emphasized.

Regarding the claims of Prisca Matimba Nijambe, a former judge at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), that the Bosnian Serb Army (VRS) under Ratko Mladić’s command did not commit genocide in Srebrenica, Aleksandar Pavić, a political scientist, says that the West is hiding the real truth about Srebrenica. “The so-called international community, or Western powers, have a plan for the colonization of the Balkans, according to which it is necessary to weaken and demonize the only nation that has a statehood tradition in the former Yugoslavia, and those are the Serbs. This is why they needed an invented genocide in Srebrenica. For purely geopolitical, imperial reasons, following the motto ‘divide and conquer.’ Hence, they are not interested in the real truth about the events in Srebrenica, but that truth is strictly prohibited in the West,” Pavić said.

Retired Colonel Veselin Šljivančanin says that the ‘genocide’ in Srebrenica was invented to profit from the mutual slaughter of people in these regions. “The civil war in the former SFRY was caused by the United States and their Western allies. They divided us along ethnic and religious lines to rule us more easily and profit from our mutual slaughter and killing. Before Srebrenica, the mujahideen had killed thousands of Serbian civilians in Bratunac and surrounding Serbian villages. The international community has been silent about this for three decades. A crime did occur in Srebrenica, but it was not genocide. The United States and their Western allies invented genocide to belittle the civilized, freedom-loving, and brave Serbian people, to abolish the Dayton Agreement and the Republika Srpska. This will never lead to reconciliation in Bosnia and Herzegovina,” concludes Šljivančanin.

“Photos of 3,267 killed Serbs, murdered by members of the 28th Division of the so-called Army of BiH from Srebrenica under the command of Naser Orić, were removed on Sunday morning by police officers in Bratunac, just a day after they were set up.”

Teyit kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2022/07/29/tabloids-the-hague-court-found-that-there-was-no-genocide/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://web.archive.org/web/20220711110302/https://www.alo.rs/vesti/politika/649933/srebrenica-bih-lazni-genocid/vest;>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

https://www.raskrikavanje.rs/upload/220711-Informer_11.07.2022..jpg

Ek 4: Dezenformasyon Haber Örneği DH4

Başlık: “America Allegedly Conducted a Biological Warfare Operation Against Russia”

Tarih: 18 Mart 2022

Çeviri:

“America Was Planning a Biological War Against Russia in Ukraine” - The Russian Ministry of Defense in Moscow has released a series of data on bio-laboratories financed by the Pentagon with 32 million dollars, working on at least six virus families, including the coronavirus, and three types of dangerous bacteria. The shocking revelation was the suspicion that at least 70 people in Donbass died from drug-resistant tuberculosis believed to have been intentionally released or accidentally leaked from one of the laboratories.

Igor Kirillov, the head of the Radiation, Chemical, and Biological Protection Directorate of the Russian Ministry of Defense, revealed that bio-laboratories in Kiev, Odessa, Lviv, and Kharkiv received 32 million dollars from the Pentagon for dangerous projects, including a tuberculosis experiment. Kirillov stated, “The number of tuberculosis cases in the Donetsk and Lugansk People’s Republics sharply increased in 2018. It was a drug-resistant strain that even caused an outbreak in the Peski village. More than 70 cases of rapid death were discovered, indicating intentional infection or accidental pathogen leakage from one of the bio-laboratories in Ukraine.”

Kirillov added that Russia had obtained documents showing that six virus families, including the coronavirus, and three types of pathogenic bacteria were isolated during the implementation of American projects in Ukraine.

He also mentioned that Ukraine’s laboratories, under the P-782 project, were the main implementers of the study of the Crimea-Congo hemorrhagic fever transmitted by bats.

Kirillov explained, “Simultaneously, the tests were systematic and have been carried out under the direct supervision of American experts at least since 2009. During the implementation of these projects, six virus families were isolated, including the coronavirus, as well as bacteria causing plague, brucellosis, and leptospirosis. Drug resistances, rapid transmission from animals to humans, etc., were studied.”

According to Kirillov, there are numerous documents confirming that the Russian military sent human biological samples collected in Ukraine to third countries, including Germany, the UK, and Georgia.

Kirillov further pointed out that the Pentagon in Ukraine was particularly examining very dangerous pathogens, including the Crimea-Congo hemorrhagic fever, leptospirosis, and hantaviruses.

He stated, “The interest of American military biologists is related to the fact that these pathogens have natural hotspots in Ukraine and Russia. Using them as a weapon, they can be disguised as a natural disease outbreak. Therefore, this project received additional funding and had its implementation deadlines extended.”

Teyit kaynağı:

<https://www.raskrikavanje.rs/page.php?id=Nema-dokaza-da-je-Amerika-spremala-bioloski-rat-protiv-Rusije-983>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki (pdf.):

<https://raskrikavanje.rs/upload/220321-Informer.jpg>

Ek 5: Dezenformasyon Haber Örneği DH5

Başlık: “Former Ukrainian Prime Minister: Russia Prevented NATO from Starting World War III”

Tarih: 4 Nisan 2022

Çeviri:

NATO had planned to initiate World War III using nuclear weapons against Russia, and the current ruling elite in Ukraine, controlled by America and nationalists, played a key role in this, stated former Ukrainian Prime Minister Nikolai Azarov.

“Russia has been receiving information since December 2021 about the Alliance’s plans to deploy four military brigades (two ground, one naval, and one air) on Ukrainian territory, with the air brigade having the capability to carry nuclear warheads. NATO wanted to negotiate the introduction of forces in the summer of 2022 at a UN Security Council meeting. Then, most likely by the end of the year, they would have provoked a conflict and initiated actual military actions against Russia using nuclear weapons,” Azarov wrote on his Facebook page.

He also stated that Ukrainian troops led by nationalist battalions were preparing to launch a military operation in Donbas on February 25.

“Fateful decisions were made a day before the start of the war to exterminate the Russian-speaking population in Donbas. The Ukrainian army, led by nationalist battalions, was preparing to launch a military operation in Donbas on February 25, 2022,” Azarov claims. In Ukraine, he says, a provocation aimed at destroying the population of the Lugansk and Donetsk People’s Republics was being prepared, and Russian President Vladimir Putin saved hundreds of thousands of lives in Donbas.

“The opportunity to disclose intelligence data on the preparation of the provocation followed by a treacherous attack and the destruction of the population in the territories of the LPR and DPR has only now arisen. Putin was ahead of Ukraine and NATO and practically saved hundreds of thousands of lives of citizens of the republics,” emphasized the former Prime Minister.

In this regard, he noted that Moscow decided to establish order in Ukraine to avoid World War III and an attack on its territory.

NATO's Plan: NATO's plan for Ukraine envisaged blocking Kaliningrad with the help of the Polish army. As he explains, the Ukrainian plan for attacking the Donetsk and Lugansk People's Republics was developed in conjunction with the United States.

"There is a belief that this plan was developed together with NATO's sponsors, considering that the Americans had previously transferred about five thousand of their soldiers to Poland, and the Polish army was also present. According to the plan, they were supposed to block the Kaliningrad group, so it would not be able to advance towards the attacked territory in the southeast of Ukraine," Azarov explained.

He also explained that NATO's plan for Ukraine envisaged that forces from Romanian territory would block peacekeeping forces in Transnistria.

According to him, a week before the start of the Russian military operation, the Donetsk People's Republic reported a seized map detailing the attack on Donbas. It clearly indicated when the strikes would be carried out, which units and what weapons would be used, he added.

To remind you, the President of the State Duma of Russia, Vyacheslav Volodin, earlier stated that if Russia had not immediately launched a special military operation in Ukraine, "literally the next day," NATO would have launched its operation with the involvement of Ukrainian nationalists. Russia initiated a special operation on February 24, with the goal of demilitarizing and denazifying Ukraine.

Russian President Vladimir Putin, in a televised address to the Russian people, said that the circumstances "require decisive and urgent action," and that the people's republics of Donbas had requested assistance from Russia. Later, the Russian Ministry of Defense emphasized that the Russian army was not conducting strikes on Ukrainian cities; military infrastructure was being disabled using precision-guided means.

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/ne-rusija-nije-sprijecila-nato-da-pokrene-treci-svjetski-rat-1>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/20220304/bivsi-ukrajinski-premijer-rusija-sprecila-nato-da-pokrene-treci-svjetski-rat-1135031231.html>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://perma.cc/AL5D-NLLA>

Ek 6: Dezenformasyon Haber Örneği DH6

Başlık: “France deviates from EU stance: Key word - dialogue”

Tarih: 24 Şubat 2022

Çeviri:

French politicians’ views differ from those of other EU leaders regarding the special operation by the Russian army in Donbas. While Britain and Germany support sanctions, French President Emmanuel Macron advocates dialogue. His opponent in the upcoming elections, right-wing candidate Eric Zemmour, shares a similar stance.

Zemmour is the only candidate who insists that France should engage in negotiations with Russia regarding further NATO expansion. The reaction of Emmanuel Macron stands in contrast to that of his Western counterparts, notes Sputnik France journalist Jelena Milinčić.

Macron Advocates Dialogue

While other Western countries call for increased military assistance to Ukraine or sanctions against Russia, Macron speaks of cooperation and agreement.

“I believe that they are all yielding to American pressure; however, it seems to me that there is still room for an agreement,” she said in a special Sputnik program dedicated to the latest events in Donbas. Front pages of Parisian newspapers will undoubtedly feature caricatures of Putin, but the main topic will be sanctions against Russia, our interviewee added.

Deleted Tweet by Borrell

Milinčić also mentioned a tweet by the EU’s top diplomat, Josep Borrell, addressed to Russian citizens, warning them that there will be no more shopping in Milan or parties in Saint-Tropez. Borrell deleted the tweet and is now talking about “severe sanctions.”

“I believe that the cessation of shopping in Milan will not greatly excite or scare the Russian people, who are currently more concerned about protecting the people in Donbas. However, I am sure that the language the West understands is the language of sanctions. We hear the threats, but we also know that Russia has been under sanctions for decades, and these sanctions, as was the case after the events in Crimea, have had far greater consequences for the European economy than the Russian economy,” Milinčić said.

In France, Russian media outlets are already experiencing isolation from public space, and several public figures in France have canceled interviews with Sputnik. According to Milinčić, this is driven by fear, as people do not know how to react.

Regarding the statement by Kremlin spokesman Dmitry Peskov that one of Russia's goals in Ukraine is denazification, our interviewee notes that Nazism is on the rise in Europe.

In the latest episode of "My View on Russia," Ljubinka Milinčić responds to the question of whether Putin is restoring the Russian Empire.

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/nije-tacno-da-se-macron-ne-zalaze-za-sankcije-rusiji>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/20220224/francuska-odudara-od-stava-eu-kljucna-rec--dijalog-video-1134742223.html>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://perma.cc/4HQY-2366>

Başlık: “Bečić’s Democrats Call on Serbia to Revoke the Srebrenica Declaration”

Tarih: 21 Haziran 2021

Çeviri:

“Alex Bečić’s Democrats have called on the Speaker of the Serbian Parliament, Ivica Dačić, to now, when the SPS is part of the coalition with an absolute majority in the parliament, revoke the Declaration adopted in 2010, which specifies the condemnation of the crimes in Srebrenica as formulated by the International Court of Justice in The Hague, ‘in other words, as a direct acknowledgment of genocide.’

As stated in the Democrats’ press release reported by the Podgorica ‘Vijesti’, Dačić has shown twice in one day why the term ‘Balkan politics’ has an exclusively negative connotation, or ‘more precisely, it denotes cheap politicking’ and an attempt to bring back Milorad Đukanović’s DPS to Montenegro’s political scene.

“If what you are doing is not just and solely pressure on the new Montenegrin government and the destabilization of Montenegro in favor of the DPS, please go ahead and do what is proposed. If you don’t do it, you have clearly explained to the people of Serbia and Montenegro what this is all about,” the Democrats say.

They note that Dačić seems to have ‘forgotten’ that the government in Montenegro has changed, as he has been ‘disoriented’ due to his long political career.

“They have not understood that on this side, there is no longer the DPS that was always ready for turbulence and games at the expense of the citizens of the two brotherly countries, of this type that you personally, but also through your puppets in Montenegro, are promoting these days.”

The Democrats, who are part of the ruling coalition in Montenegro and who last week helped pass a resolution on Srebrenica together with Milorad Đukanović’s DPS and URA Dritan Abazović, state that the citizens of Serbia are extremely dear to them, and they thank Serbia for the fraternal help to Montenegro after the earthquake in 1978, which lasted for fifteen years.

“And that is just one of a million things why we want the best and fairest relations with Serbia. We are not the partner you desire who will ‘tighten the rope’ when necessary but people who are guided by the idea that the relationship between the two brotherly and closest countries must be the most sincere and most well-intentioned, all out of respect

for the immense friendship and the true brotherhood of the people of the two countries, which will never overshadow or cloud either Ivica, Vulin, the DPS, or anyone ever. That's why we intend to build them like that if there is an outstretched hand like ours."

They specify that this outstretched hand does not mean a subordinate position or obedience.

"Nor does it imply the absence of vision, hearing, memory, and sound logic, which tell us the following: You sit in the Government of Kosovo, sit in the Kosovo Assembly, your vice presidents, ministers, and deputies stand and listen to the anthem of Kosovo and swear by the Constitution of Kosovo, but you want to hold us for a while and to slow us down to the maximum in the process of recovering this country so that your old, tried and tested and favorite 'dance partner' returns to power in Montenegro. You have overplayed yourself this time," Democratic Montenegro stated, with a message: "All attempts to artificially provoke quarrels and incite one another have only one goal: to bring the DPS back to power with which you have traded and ruled."

Teyit kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/poruka-izvucena-iz-konteksta-demokrate-nisu-pozvale-srbiju-da-prizna-genocid/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

https://rs-lat.sputniknews.com/regioni/202106211125708196-beciceve-demokrate-pozvale-srbiju-da-prizna-genocid-u-srebrenici/?fbclid=IwAR3B_mD-hRq3-hMQ8t5lCQXnySTYgZZCw705DDOpdi65vmvV4IRBtDhsznM

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/02IhX#selection-1311.0-1311.466>

Ek 8: Dezenformasyon Haber Örneği DH8

Başlık: “Media: Zelensky offered Johnson the position of mayor of Odessa”

Tarih: 11 Temmuz 2022

Çeviri:

According to a report by “Ukraina Pravda,” citing sources from Kiev authorities, Ukrainian President Volodymyr Zelensky offered the position of mayor of Odessa to the resigning UK Prime Minister Boris Johnson.

The report suggests that Zelensky made this offer to Johnson during a phone call following the announcement of the former British Prime Minister’s resignation.

While there is no official confirmation of this information, there has been no denial either.

Teyit kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/dezinformacija/boris-dzonson-pocasni-gradanin-a-ne-buduci-gradonacelnik-odese/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs.sputniknews.com/20220711/mediji-zelenski-ponudio-dzonsonu-mesto-gradonacelnika-odese-1139760498.html>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/YQ4BC#selection-979.0-985.136>

Ek 9: Dezenformasyon Haber Örneği DH9

Başlık: “The President of the UN General Assembly Opens the Session in Russian”

Tarih: 21 Eylül 2022

Çeviri:

During the opening of the 77th United Nations General Assembly, Hungarian diplomat Csaba Kereszti addressed the audience in the Russian language.

In his speech, he reminded his colleagues of the inflation that has reached the highest level in the past 40 years and emphasized the political instability worldwide.

“A quarter of the world’s population lives in conflict-affected areas, hostilities, and political instability. Violence around the world has rarely been so brutal,” he stressed.

Many global media outlets were surprised by Kereszti’s choice of language to address representatives of other UN member states, and Russian media immediately reported this information.

Teyit kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/manipulisanje-cinjenicama/nije-samo-ruski-madar-u-un-govorio-na-vise-jezika/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://lat.sputnikportal.rs/20220921/predsedavajuci-generalne-skupstine-un-otvorio-zasedanje-na-ruskom-jeziku-video-1143139409.html>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.md/Z1jfb/image>

Ek 10: Dezenformasyon Haber Örneği DH10

Başlık: “Austrians File Lawsuit Against Russia Sanctions”

Tarih: 21 Eylül 2022

Çeviri:

“Economic Sanctions Against Russia to Face Legal Challenge in EU Court, Austrian Lawyer Says”. Vienna-based attorney Georg Canger has announced that the economic sanctions imposed by the European Union against Russia will soon be taken to court as they are believed to be in contradiction to international law. Canger is representing multiple clients who have filed lawsuits against the sanctions. He stated that there are approximately 50 cases filed with the European Court challenging the sanctions.

Canger argues that these sanctions violate the General Agreement on Trade in Services (GATS) and can only be imposed for reasons of national security. Sanctions are not fundamentally provided for in international organizations. He maintains that the national security of the EU is not specifically threatened by Russia since Ukraine is not a member of the Union. Canger emphasized that economic sanctions for political reasons are contrary to international law. He further noted that sanctions must not be imposed without decisions from the World Trade Organization and the United Nations.

Canger believes it is justified to fight against a country’s participation in sanctions at a national level and that the EU authorities should be compelled to cease further threats of sanctions. He emphasized that sanctions against individuals and other restrictions on Russian citizens violate the European Convention on Human Rights. The rule of law must also apply to legal entities.

Teyit kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/manipulisanje-cinjenicama/manipulisanje-tuzbama-protiv-sankcija-rusiji/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://sputnikportal.rs/20220907/austrijanci-podneli-tuzbu-protiv-sankcija-rusiji-1142299457.html>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki: <https://archive.md/eAQfS/image>

Ek 11: Dezenformasyon Haber Örneği DH11

Başlık: “Stoltenberg: 50 percent of Montenegrin citizens would vote to leave NATO”

Tarih: 17 Mart 2021

Çeviri:

If Montenegro were to vote on staying in NATO, 30 percent of the citizens would support that decision, while 50 percent of the population would vote for the country’s exit from the Alliance, according to the 2020 NATO report, as reported by Pobjeda.

In the report presented by Secretary-General Jens Stoltenberg, it is stated that the level of support for NATO among member countries remains high. “Like in 2019, the majority of citizens would vote in a referendum to keep their country a NATO member (62 percent, compared to 64 percent in 2019), and only 11 percent said they would vote for their country’s exit from the Alliance,” the report states.

When asked “If you could vote for or against your country’s NATO membership,” 50 percent of Montenegrin citizens say they would vote to exit NATO, 30 percent to stay in the Alliance, while 20 percent are undecided. The report also states that the majority of allied citizens (58 percent) still see NATO membership as an opportunity to reduce the likelihood of an attack by a foreign state, with only 16 percent disagreeing with that statement.

As for Montenegro, 22 percent of citizens agree with the statement, while 45 percent are against it. The rest have no opinion. According to the published document, in 2020, Montenegro spent 73 million euros on defense, which is 1.72 percent of Montenegro’s gross domestic product or 113 dollars per capita. Compared to 2019, this represents an increase of seven million euros in defense spending, as Montenegro spent 66 million for defense in 2019.

According to the Ministry of Defense’s previous announcements, Montenegro’s goal is to reach defense spending of two percent of GDP by 2024, which is also a requirement of the Alliance. Montenegro allocated the most money for personnel expenses, a whopping 65.28 percent of the expenses, while 20.86 percent was spent on equipment. Infrastructure accounted for 1.67 percent, while other costs, including operations and unforeseen expenses, made up 12.29 percent.

Among its neighbors, Croatia allocated the most, with 986 million dollars (around 830 million euros), followed by Slovenia with 584 million dollars (around 491 million euros),

and Albania with 210 million dollars (around 176 million euros). As expected, the United States allocated the most, with 784 million dollars.

Germany allocated around 470 million euros (560 million dollars), and the United Kingdom contributed approximately 490 million euros (590 million dollars). Regarding the number of military personnel, according to this document, Montenegro has 1,900 soldiers, while Luxembourg has the fewest, with 900. Iceland, despite being a member of the Alliance, has no soldiers.

The most numerous are the Americans, with 1,386,000, while from the wider region, Croatia leads with 15,200 soldiers. Slovenia has 7,000 military personnel, and Albania has 6,700, while the Armed Forces of North Macedonia consist of 6,100 military personnel. In the annual NATO report, it is emphasized that the KFOR mission continued to contribute to maintaining a safe and secure environment and freedom of movement for all communities in Kosovo, as required by United Nations Security Council Resolution 1244.

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/nije-tacno-da-je-50-odsto-crnogorskih-gradana-za-izlazak-iz-nato-a>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/regioni/202103171124863444-stoltenberg-30--odsto-gradjana-crne-gore-glasalo-bi-za-izlazak-iz-nato-a/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/FnB6e>

Ek 12: Dezenformasyon Haber Örneği DH12

Başlık: “Chomsky: Albanians are the greatest shame of modern Europe — a wild tribe that drove out the host”

Tarih: 19 Ocak 2018

Çeviri:

American philosopher Noam Chomsky claims that Albanians are the greatest shame of modern Europe because they allowed the removal of their hosts who had welcomed them and turned the majority into a minority.

Chomsky, in an article for “Foreign Affairs” magazine, wrote, among other things, that after the fall of the Berlin Wall, there is a desire among small nations in Europe to separate from larger parent states. He cited the breakup of the USSR, Yugoslavia, as well as the strengthening of separatism in Spain and Ukraine as examples.

In one part of the text, Chomsky strongly criticized Albanians, stating that they, like a wild tribe, were accepted by Serbs in Kosovo, and then this wild tribe forcibly drove out the host and declared their own, which he finds disgraceful. He compares this move to the struggle of Israelis and Palestinians for territory.

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/chomsky-nikada-nije-rekao-da-su-albanci-kao-divlje-pleme>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201801191114230990-noam-comski/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

https://raskrinkavanje.ba/uploads/articles_pdfs/163_598_archived.pdf

Ek 13: Dezenformasyon Haber Örneği DH13

Başlık: “Something New in the West: Did the CIA Deliver Truths About the Yugoslav War to the Swiss?”

Tarih: 23 Aralık 2019

Çeviri:

The Swiss Federal Intelligence Service has released a document stating that the United States used the same paramilitary forces in the former Yugoslavia as they had previously used in the war against the USSR in Afghanistan, which would later become known as Al-Qaeda. The information shedding new light on the role of Serbs in the war could have been provided to the Swiss by the CIA.

This is indicated by analyst Anđelko Kozomara from Banja Luka, who reminds us that the CIA’s European headquarters is located in Switzerland, which speaks volumes about how suitable the country is for manipulations and various games, which are still being played 24 years after the end of the war in Bosnia and Herzegovina.

“A certain major intelligence agency, presumably the CIA, gave this information to Switzerland for them to announce it as their own,” he said in an interview with Sputnik. Kozomara believes that in terms of intelligence, Switzerland has always been a second-rate country, but it has been used by other major, powerful intelligence services.

“There is no doubt that Switzerland, as such a supposedly neutral, objective, democratic country, was used as an ideal testing ground for major intelligence agencies to introduce a new theory,” he said. However, he adds that this is not actually new, but from the beginning, it was clear that it was a set-up, both in Markale and Srebrenica, and in other major crimes allegedly committed by the Serbs. As for why such materials are being published now, Kozomara says there are two reasons. Fighters from the Syrian front pose a significant danger

The key motive, according to him, is that the Americans turned Wahhabis they had introduced into Bosnia into Islamic warriors who led the war in the Middle East. “One of the reasons is that some of the most notorious fighters have returned from the Syrian front to Bosnia, and upon their release from prison, they will indeed pose a huge threat, especially to Republika Srpska,” says Kozomara.

The second reason, he believes, is probably the strong influence of lobbying groups from Serbia and Republika Srpska, which influence the removal of many doubts about the war

in Bosnia. “The reputation of Serbia in the world is growing, and it has a strong influence on some international factors to start speaking the language of truth, the language of arguments about what happened here,” says the analyst. The documents of the Swiss intelligence service state that political and media propaganda, which served as a framework for the breakup of the former Yugoslavia, have since been well-researched.

What sets the situation apart from, say, the Iraq war is the fact that numerous media and commentators still try to defend the official versions of the circumstances under which the war in the former Yugoslavia unfolded, as “Večernje novosti” reports.

What is different about the situation is that there is no longer one dominant force that dictates what is true and what is not in line with its interests. The United States no longer has the same influence on its European allies as it did in the 1990s, which was absolute, according to Željko Budimir, an expert in international relations at the Faculty of Political Sciences in Banja Luka.

Switzerland is militarily neutral and operates according to its own interests because it is facing a significant Muslim migration in its country.

“It is very important for them to get the right information in the former Yugoslavia because Albanian migration is very significant in that country. That’s why the Swiss are releasing it now” he believes.

The Swiss documents also mention that political and media propaganda, which served as a framework for the breakup of the former Yugoslavia, have since been well-researched. The situation in the 1990s was different from the Middle East, and the Balkans served as a testing ground where the Americans began the phase of just wars, according to Budimir. “And that’s why it is still justified today, and it will be justified in every other administration because it is part of foreign policy that may not be applied due to changing geopolitical realities, but it is part of what America was doing in those years,” concludes Budimir.

The documents also mention the case of the massacre in the Sarajevo market “Markale,” for which the forces of Bosnian Serbs were initially accused, while later, in this and in some subsequent cases, UN mission officers in Bosnia concluded that the crime was most likely committed by Bosnian military forces against their own population.

The Swiss point out that in the wartime strategy, this move is called a “false flag attack.”

The documents also list propaganda examples used by the media to create a framework for the war in Yugoslavia, which deeply influenced public opinion about the nature and character of the conflict. Such examples include the “Serbian death camp Trnopolje,” “Markale,” and Srebrenica, described as the “saddest climax of the war in Bosnia.”

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/malo-svicarska-malo-cia-sputnikova-obrada-nepostojecih-obavjestajnih-podataka>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/analyze/201912231121394550-na-zapadu-nesto-novocia-doturila-svajcarcima-istine-o-ratu-u-jugoslaviji-biljana-simic/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20200109154547/https://rs-lat.sputniknews.com/analyze/201912231121394550-na-zapadu-nesto-novocia-doturila-svajcarcima-istine-o-ratu-u-jugoslaviji-biljana-simic/>

Ek 14: Dezenformasyon Haber Örneği DH14

Başlık: “The European Union has failed the test, and Serbia has learned who it cannot rely on”

Tarih: 16 Mart 2020

Çeviri:

“The European Union has failed the test, not just humanly. The highly short-sighted leadership in Brussels showed no sympathy or solidarity in helping those outside the EU. They decided to draw a line for COVID-19, without considering that this could backfire on them.

Starting from Sunday, March 15, for the next six weeks, the EU banned the export of medical equipment outside the Union. The President of the European Commission (EC), Ursula von der Leyen, announced this, emphasizing that the ban applies to the entire EU territory to retain sufficient supplies within the bloc. The rest of Europe, which the coronavirus outbreak spilled into from the EU, will not be able to count on respirators, masks, gloves, protective clothing, and more.

It’s as if the virus respects borders, EU members, candidate countries, and as if it’s possible to prevent people from circulating. Moreover, all those who brought the coronavirus to Serbia returned from the EU. What’s even sadder is that the ban came just two days after China, in response to Italy’s call for help, decided to send significant aid, including two million masks, around 10,000 respirators, and 20,000 protective suits, along with 50,000 coronavirus test kits to that EU member.

The European Union has failed the test. It’s no wonder that in a situation where the European Union, according to the EC President, has failed the most crucial test, Serbian President Aleksandar Vučić requested help from China. Only a day later, the coronavirus detection tests had arrived. After all this, the question arises about the extent of sobering up to the lack of EU solidarity that we aspire to, and Vučić’s assessment that European solidarity was just a ‘paper tale.’ Analyst Aleksandar Pavić says that it has long been clear that the whole mythical story of the EU is marketing. “Throughout this time, it’s been a story about the most powerful EU countries and their interests. They’ve been hiding behind the EU. Primarily, Germany, which is behind the EU, that so-called largest peace project of all time, expanded its influence throughout Europe. This was seen in 2015 when

the alleged shared values that should bind the EU, even solidarity, started to crack during the migrant crisis,” Pavić explains.

He recalls that when German Chancellor invited migrants to come, she didn’t care about how it would affect other countries, nor did she ask anyone’s opinion. Now, with a crisis even more significant than the migrant crisis arriving rapidly, it’s evident that such solidarity doesn’t actually exist, that everyone, naturally, looks after their own interests.

Dispelling Illusions

In Pavić’s opinion, the good side of this crisis is that it has dispelled illusions, and therefore there must be sobering up and changes in our policy regarding what is realistic. He sees the EU’s move as the point that must mark a reevaluation of our policy that “Europe has no alternative.”

“What awaits us in the future if the EU, which allegedly wants you, has failed the most important test and roughly said, ‘you’re on your own’? What will happen tomorrow when there’s another crisis, and there will be, an economic crisis will likely result from this,” Pavić asks. According to this analyst, we should learn from Russia and Vladimir Putin, who, despite provocations from the West, calls these countries partners, not responding even to insults, and patiently and slowly builds a position for his own country. There’s no reason for us to sulk now because that would be counterproductive. “We need to publicly respect them, as Russia does, which, however, knows precisely what it should do and what its red lines are,” says Pavić.

Knowing Who We Can Rely On

Italy, the most affected EU member, received significant medical equipment assistance in the fight against the coronavirus from China, outside the EU territory.

After the coronavirus, nothing will be the same, and the world will be permanently destabilized. “We must have red lines. That doesn’t mean we have to tell everyone about them, and it’s not good to announce them publicly. But those who need to know must know what the red lines are that cannot be crossed. If you don’t have red lines, you open yourself not only to blackmail but also to possible aggression,” concludes the Sputnik interviewee.

In addition to what our red lines are, Pavić adds that we must know who our friends are, who our enemies are, who we can count on, and who we cannot.

He points out the expansion of China’s cooperation with Serbia over the last ten years, noting that China came here with investments without conditions, blackmail, and, of course, without sanctions, unlike the EU’s approach. Pavić also highlights that most EU member states participated in the bombing of Serbia in 1999 and that anyone disappointed with Brussels’ latest move is not living in the real world.”

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/ne-eu-nije-zabranila-izvoz-medicinske-opreme>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/analyze/202003161122068400-evropa-unija-pad-ispit-srbija-saznanje-oslonac/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20200317194931/https://rs-lat.sputniknews.com/analyze/202003161122068400-evropa-unija-pad-ispit-srbija-saznanje-oslonac/>

Ek 15: Dezenformasyon Haber Örneği DH15

Başlık: “New ‘condition’ of the European Union: Serbia to accept that Tesla is Croatian!”

Tarih: 8 Mayıs 2020

Çeviri:

Nikola Tesla was a Croatian scientist, notable for his discovery of X-rays, according to the official European Union’s Learning Corner website, where children learn interesting facts about member states. Does this mean that Serbia must accept that Tesla is Croatian, even though his heritage is Serbian, and is this a standard for integration?

For a long time, for Croatian authorities and a significant part of the public, Nikola Tesla is not only a Croatian scientist but also Croatian. As an argument for this claim, one Tesla letter is often cited in which he mentions being proud of his Croatian homeland. However, what is rarely mentioned among those who consider Tesla a Croat is the beginning of the sentence where Tesla states he is also proud of his Serbian heritage. The European Union’s “condition” that Tesla is Croatian is a falsification of his origin and feelings.

According to historian Milan Gulić, this is a courteous response from Tesla to a posed question, and he considers the promotion of Tesla as a “famous Croatian scientist” on the official EU website a “completely unnecessary appropriation and categorization of Tesla to which he does not belong.”

Of course, Nikola Tesla was born in the areas that now belong to the Republic of Croatia, and in itself, it wouldn’t be problematic for Croatia to claim him to some extent, as Nikola Tesla is a scientist of global caliber, and such people belong to everyone, including Croatia. However, Gulić finds it problematic that Tesla’s national affiliation is often mentioned as Croatian, which is a falsification of Tesla’s heritage and feelings.

It is also important to ask whether people like Tesla and Milutin Milanković are the only acceptable individuals for a part of Croatian public. Croatia needs to clarify whether all Serbs born in these regions are its citizens and whether they are completely equal. If they are, there is no problem with claiming Nikola Tesla. But if all others are eliminated in that way, not only literally exterminated as during World War II but if all others are not accepted in that way, where does the right to do so with Tesla and Milanković come from, asks Gulić.

Both Tesla and Milanković are scientists of global caliber who belong to the world, but it must be clear what their heritage is, and their heritage is undoubtedly Serbian, adds our interviewee. In this sense, appropriating Tesla as a Croatian scientist and presenting him as such is wrong and hypocritical.

Other countries could also claim Tesla.

Presenting Tesla as a Croatian scientist on the official EU website, according to Gulić, certainly has a broader impact than when such a thing is only mentioned within Croatia. It is necessary to explain what it's about, what his heritage is, who the people living in the village where he comes from are, and ultimately, always insist that these areas are now part of Croatia, but at the time when he was born, it was a different state that no longer exists. That man could be claimed by other EU states today, but it is clear which nation he belongs to, Gulić says. Moreover, the Museum of Nikola Tesla is one of the most visited museums in Belgrade, and foreigners visiting the Serbian capital are well aware of his heritage.

Minister Vukosavljević: Shameless Croatisation of Serbian Heritage

Regarding the publication of incorrect data about Nikola Tesla on the EU's website, Serbian Minister of Culture and Information Vladan Vukosavljević reacted. "I regret to note that this is a falsification that has been repeated countless times and is persistently imposed by certain circles in Croatia with the aim of shamelessly appropriating and Croatising Serbian cultural-historical identity," he stated.

According to him, what is particularly regrettable is that "this virus has entered the official EU website," an organization that, according to him, at least declaratively advocates for truthful historical views and a policy of understanding and mutual respect among states and peoples in Europe. "I hope that, along with an apology to the Serbian people, this inappropriate mistake will be corrected without delay, and conditions will be created to ensure that historical falsifications will never again appear on the official EU websites intended for the education of people of all ages," Vukosavljević concluded.

Tesla was born in the Lika village of Smiljan, near Gospić, in the family of a Serbian Orthodox Church priest. Since he spent most of his life in the United States, he is often referred to as an American scientist of Serbian origin. Croatia has been conducting a campaign for some time to declare Tesla a Croat, and during its EU presidency in January

of this year, Croatia began with a short documentary highlighting Tesla as a Croatian scientist.

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/ne-eu-nije-trazila-od-srbije-da-prihvati-da-je-tesla-hrvat>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/analize/202005081122528039-novi-uslov-evropske-unije-srbija-da-prihvati-da-je-tesla--hrvat-joksa/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20200511105100/https://rs-lat.sputniknews.com/analize/202005081122528039-novi-uslov-evropske-unije-srbija-da-prihvati-da-je-tesla--hrvat-joksa/>

Ek 16: Dezenformasyon Haber Örneği DH16

Başlık: “All against all: America Takes Half a Million Tests from Italy to NATO Base”

Tarih: **22 Mart 2020**

Çeviri:

The US military has taken half a million coronavirus tests from Italy to the United States, as reported by the Italian newspaper “La Repubblica.” “The world is at war, all against all, and for the first time, without any alliances,” begins the article in the Italian daily newspaper “La Repubblica.” This comes as a shock to Italians, who are currently facing an epidemic of the coronavirus with a high mortality rate. They have been in desperate need of tests for the virus, masks, gloves, respirators, and more.

The half a million tests for coronavirus, produced in a factory in Brescia, Italy, were transported by the US military in trucks to the NATO base in Aviano, loaded onto a military transport plane, and taken to the United States. The scandal in Italy erupted when this information was shared on Instagram, along with a photo from inside a US military transport plane, C-17, loaded with containers of diagnostic tests. The post was soon deleted from Instagram, but the “cat was out of the bag.”

The spokesperson for the Pentagon, in response to inquiries from Italy, was forced to share a statement from General Paul Friedrich of the US Health Command: “There are multiple factors involved in our acquisition of these tests. They are for the testing of personnel and are being used across the spectrum for testing. These tests are from private industry.” General Friedrich didn’t explicitly mention where these tests were acquired. He added that this move by the US military is a “shining example of how nations can come together to face a global threat.”

These half a million tests were manufactured by the company “Copan Diagnostics” in Brescia, which is at the heart of the epidemic. The US Ambassador to Italy, Louis Eisenberg, confirmed this information and added that they are excited because “Copan Diagnostics” is capable of producing tests not only for their own country but also for export.

The author of the article wonders whether the US simply made an offer to the Italian company that they couldn’t refuse. He also points out that the White House tried to secure,

exclusively for the US, a coronavirus vaccine that is still in testing by the German laboratory “CureVac.”

“Many things are happening under the sun,” says the author, concluding with the statement from the “Copan Diagnostics” company: “Many things are happening under the sun. We were not obliged to inform the Italian authorities about this. We produce products that are sold on the free market.”

The transportation from the Aviano military base was carried out by a military aircraft because the American private company, to which the tests were sold, was unable to organize a commercial cargo flight. The US military came to their assistance, according to the Italian company.

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/ni-sad-ni-nato-nisu-ukrali-italiji-pola-miliona-testova-za-koronavirus>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/svet/202003221122132601-americka-vojska-iz-epicentra-epidemije-u-italiji-odnela-pola-miliona-testova-na-koronavirus/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20221021004601/https://lat.sputnikportal.rs/20200322/americka-vojska-iz-epicentra-epidemije-u-italiji-odnela-pola-miliona-testova-na-koronavirus-1122132601.html>

Ek 17: Dezenformasyon Haber Örneği DH17

Başlık: “Swiss Revelation: U.S. Used Forces in Former Yugoslavia that Later Gave Rise to Al Qaeda”

Tarih: 23 Aralık 2019

Çeviri:

The Swiss Federal Intelligence Service has released a document stating that the United States used the same paramilitary forces in the former Yugoslavia, which were previously employed in the war against the Soviet Union in Afghanistan. These forces would later adopt the name of the Islamist terrorist network Al Qaeda, and on the same foundations, other terrorist organizations of militant Muslims, such as the so-called Islamic State, would develop, according to the Swiss intelligence documents that have recently come to light.

The documents indicate that the political and media propaganda that served as a framework for the disintegration of the former Yugoslavia has been well-researched in the meantime. Unlike, for example, the war in Iraq, many media outlets and commentators continue to defend the official versions of the circumstances surrounding the war in the former Yugoslavia to this day.

The documents also remind of the case of the massacre at the Sarajevo “Markale” market, for which initially, forces of Bosnian Serbs were accused, while later in that case and in some subsequent ones, UN mission officers in Bosnia concluded that the crime was most likely committed by Bosnian military forces against their own population.

The Swiss report indicates that this tactic in war strategy is referred to as a “false flag attack.” The documents list propaganda examples that created the framework for the war in Yugoslavia and deeply influenced public opinion about the nature and character of that conflict. Some of these examples mentioned in the report include the “Serbian death camp Trnopolje,” “Markale,” and Srebrenica, which is described as the “saddest climax of the war in Bosnia.”

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/al-qaeda-was-created-to-destroy-russians-and-serbs-frauds-in-markale-and-syria-completely-identical-new-report-by-swiss-intelligence-on-the-1990s>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201912231121392110-svajcarci-otkrivaju-sad-u-bivsoj-jugoslaviji-koristile-snage-od-kojih-je-nastala-al-kaida/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

[https://web.archive.org/web/20200106232945/https://rs-](https://web.archive.org/web/20200106232945/https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201912231121392110-svajcarci-otkrivaju-sad-u-bivsoj-jugoslaviji-koristile-snage-od-kojih-je-nastala-al-kaida/)

[lat.sputniknews.com/politika/201912231121392110-svajcarci-otkrivaju-sad-u-bivsoj-jugoslaviji-koristile-snage-od-kojih-je-nastala-al-kaida/](https://web.archive.org/web/20200106232945/https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201912231121392110-svajcarci-otkrivaju-sad-u-bivsoj-jugoslaviji-koristile-snage-od-kojih-je-nastala-al-kaida/)

Ek 18: Dezenformasyon Haber Örneği DH18

Başlık: “Popović: European Integration is No Longer on the Table, the Brussels Agreement is Dead”

Tarih: 27 Temmuz 2019

Çeviri:

“After all the messages we have received from Western countries - the farce with terrorist Ramush Haradinaj, new accusations that we are a genocidal people, the arrest of Serbs, and attacks on our state territory in Kosovo - it is clear that European integration is no longer on the table and that the Brussels Agreement is dead,” said Minister for Innovation and Technological Development Nebojša Popović.

“The Serbian political ship should be turned slowly and wisely, without shaking, in a different direction. That direction involves Serbia developing even stronger political, economic, and military cooperation with those countries that wish to build relations with Serbia on equal terms, respecting its sovereignty and territorial integrity when it comes to Kosovo,” Popović stated.

He emphasized that in the difficult days ahead, Serbia must adhere even more strongly to its constitution and Resolution 1244, provide help wherever, as much as, and whenever it can to its people in Kosovo, further consolidate and strengthen itself economically and militarily, relying on its friends and allies - Russia and China.

“Now we need a new national gathering and rallying in the new and challenging circumstances, while simultaneously strengthening democratic processes in society. And at every opportunity, wherever it arises, we challenge the false statehood of Kosovo, never giving those murderers and criminals at the helm of the provisional institutions in Pristina an inch of our sacred land. Next year in Prizren!”

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/european-integrations-are-no-longer-exist-and-the-brussels-agreement-is-dead>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201907271120473481-popovic-evrointegracija-vise-nema-briselski-sporazum-je-mrtav/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20190730090423/https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201907271120473481-popovic-evrointegracija-vise-nema-briselski-sporazum-je-mrtav-/>

Ek 19: Dezenformasyon Haber Örneği DH19

Başlık: “Amfilohije: I Do Not Respect Milo’s Insane Policy, Everything is Done Under NATO Pressure”

Tarih: 03 Ağustos 2019

Çeviri:

The Metropolitan of Montenegro and the Coast, Amfilohije, has dismissed as untrue speculations that he is trying to separate the Metropolis from the Serbian Orthodox Church (SPC) in agreement with Montenegro’s President, Milo Đukanović.

“These are lies being spread from their circles. I see that some people in Serbia are publishing these absurd lies. Milo knows well my attitude toward him. It is an attitude of respect for him as a person and ultimately a statesman, but it does not mean that I respect his insane policies. That’s another story. One should make a distinction between the two. This Milo did not behave towards the Church this way before 2000, nor after that. He has acted like this only recently.

I’m afraid he’s not doing this of his own will but under pressure and violence from NATO because NATO is doing everything to destroy Orthodoxy and the Orthodox Church. That’s why they are destroying Syria and its Christianity, undermining the foundations of Orthodox Russia, and they have destroyed Kosovo and Metohija. And now, they want to destroy Montenegro. Well, that’s not going to work; it won’t be possible,” said Metropolitan Amfilohije at the Ilindan Assembly in Sinjajevina.

It’s worth noting that, although the government announced in mid-July that they would continue to dialogue with religious communities before submitting the Draft Law on Freedom of Religion or Belief and the Legal Status of Religious Communities to the Assembly, the Metropolis had requested that the document be withdrawn from the procedure within a reasonable period, warning that if it is not done, they will take a more resolute stance in defending their sacred sites and legal rights.

Metropolitan Amfilohije assessed yesterday that the government had put the law on the back burner after the Trojičindan Assembly in Podgorica, which demonstrated the strength of the faithful. “I think they have realized that they cannot go against the people because they are there to work for the people,” the Metropolitan emphasized.

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/nato-is-doing-everything-to-destroy-the-orthodox-church>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs.sputniknews.com/regioni/201908031120536406-amfilohije-ne-postujem-milovu-bezumnu-politiku-sve-radi-pod-pritiskom-nato/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20190806121650/https://rs.sputniknews.com/regioni/201908031120536406-amfilohije-ne-postujem-milovu-bezumnu-politiku-sve-radi-pod-pritiskom-nato/>

Ek 20: Dezenformasyon Haber Örneği DH20

Başlık: “Milačić Reveals What Lies Behind the Construction of the NATO Barracks in Montenegro - Video”

Tarih: 28 Ağustos 2019

Çeviri:

President of True Montenegro, Marko Milačić, visited the site of Prljanije in the municipality of Andrijevisa, where the construction of a NATO barracks is planned, with an investment of 17 million euros.

Take a look at what is hidden behind this and the purpose of such a NATO complex in such a small place.

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/nato-is-laying-foundations-for-a-greater-albania-by-turning-montenegro-into-its-military-base>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/regioni/201908281120707584-milacic-otkriva-sta-se-krije-iza-igradnje-nato-kasarne-u-crnoj-gori-video/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20190830145933/https://rs-lat.sputniknews.com/regioni/201908281120707584-milacic-otkriva-sta-se-krije-iza-igradnje-nato-kasarne-u-crnoj-gori-video/>

Ek 21: Dezenformasyon Haber Örneği DH21

Başlık: “War is a tactic, and NATO and America are accomplices in the crime (video)”

Tarih: 26 Temmuz 2019

Çeviri:

The resignation of Ramush Haradinaj from the position of Kosovar Prime Minister, followed by his questioning; the arrival of a new Russian ambassador to Belgrade, and the election of a new Prime Minister of the United Kingdom are the topics we discussed with attorney Goran Petronijevic. “The departure of the president of the provisional Kosovar institutions, Ramush Haradinaj, to The Hague is actually a successful tactical variant devised by Washington,” said attorney Petronijevic in Sputnik’s “From Thursday to Thursday” program.

“They are making mistakes in two directions. First, they should not underestimate Trump in the race for a second term, and second, they do not see that over the next two years, until Biden takes over, the geopolitical situation in the world will change. I don’t mean just the military and political aspects, but also that the economic influence of China and Russia will be significantly more serious,” Petronijevic said. A Court Without a Purpose This attorney with years of experience before the Tribunal in The Hague says that the court where Haradinaj appeared is only working to be working, not to accomplish something.

“The international community established it because it could not remain silent about Dick Marty’s report. The Hague Tribunal ignored many reports against Haradinaj, and one part disappeared due to the activities of the then Serbian Ministry of Justice. Today, Haradinaj can only be prosecuted for new evidence. If there is a will, there is evidence against him and his associates who acted from Pec to Prizren. They went so far as to kill Albanians, whose deaths they would later blame on Serbian forces,” explained Goran Petronijevic.

Albania knew but stayed silent to this day, as Petronijevic says, even though officials in Tirana were aware of the atrocities, they never conducted an on-site investigation. He adds that there were hospitals, camps, training camps for the so-called KLA on the territory of Albania; it was a logistical base and a place for planning actions against Serbs. When it comes to Ramush Haradinaj and the international conspiracy of organ trafficking, it was necessary to keep it very secret. “International factors are involved in this crime as

well. Albanians did not act alone; it was a way to earn a lot of money they needed to buy weapons.

The US and NATO are co-perpetrators in all these crimes, and that's why they are trying to help them as much as they can. With this departure to The Hague, Washington adds 4-5% of voters to Haradinaj for future parliamentary elections. Nevertheless, they deserve recognition for the fact that, no matter how many internal disagreements they have, they will always come together for a common goal," emphasizes Petronijevic. With Whom Will Belgrade Negotiate? "They are asking us to give up something we can never get back for something we will never gain," this is how Petronijevic comments on the Trump card that the international community wants. We have fulfilled everything from the Brussels Agreement, while Pristina has not done anything; they will not form the Community of Serb Municipalities and have created conditions for the formation of an army and imposed taxes.

"They do not want to sit down at the table, and the main consequence is gaining time, which is good for us." Moscow's Support for Serbia Petronijevic says that he is against imposing obligations on the new Russian ambassador, Alexander Botsan-Kharchenko. He is a diplomatic representative of a great power like Russia, and his possibilities are not as we present them through glorification. "With his appointment, Moscow has shown its serious interest in everything that is happening in this area. We should also remind you of the words of the Russian president to us: we will support any solution that suits you," Petronijevic said.

Is Johnson a Friend of Serbs? It is very important that the new Prime Minister of the United Kingdom, Boris Johnson, is in good relations with some of our officials, says our interlocutor. However, he emphasizes that one should not expect significant changes.

"England belongs to the most conservative countries in the world when it comes to foreign policy. It does not change every day, not even every decade, but certain things could certainly be better. His arrival in the prime minister's position is actually less evil than possible," concluded Goran Petronijevic."

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/us-and-nato-are-co-perpetrators-in-organ-trafficking>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs.sputniknews.com/analyze/201907261120461528-hag-je-taktika-a-nato-i-amerika--saucesnici-u-zlocinu-video/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20190729125039/https://rs.sputniknews.com/analyze/201907261120461528-hag-je-taktika-a-nato-i-amerika--saucesnici-u-zlocinu-video/>

Ek 22: Dezenformasyon Haber Örneği DH22

Başlık: Eurointegration has ended”

Tarih: 27 Temmuz 2019

Çeviri:

After all the messages we have received from Western countries - the farce with the terrorist Ramush Haradinaj, new accusations that we are a genocidal people, the arrests of Serbs, and attacks on our state territory in Kosovo - it is clear that European integration is no longer on the table, and the Brussels Agreement is dead,” said Minister for Innovation and Technological Development Nebojša Popović.

“The Serbian political ship needs to be turned slowly and wisely, without shocks, in a different direction. This direction implies that Serbia should develop even stronger political, economic, and military cooperation with those countries that want to build their relationship with Serbia on equal terms, respecting its sovereignty and territorial integrity when it comes to Kosovo,” Popović stated.

He emphasized that in the difficult days ahead, Serbia must hold even more firmly to its constitution and Resolution 1244, help its people in Kosovo as much as it can, and further consolidate and strengthen itself economically and militarily, relying on its friends and allies - Russia and China.

“Now we need a new national gathering and unification in the new and threatening circumstances, while simultaneously strengthening democratic processes in society. And at every opportunity, wherever it arises, we must challenge the false statehood of Kosovo, never giving an inch of our sacred land to those murderers and criminals who lead the temporary institutions in Pristina. Next year in Prizren!”

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/european-integrations-are-no-longer-exist-and-the-brussels-agreement-is-dead>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201907271120473481-popovic-evrointegracija-vise-nema-briselski-sporazum-je-mrtav/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20190730090423/https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201907271120473481-popovic-evrointegracija-vise-nema-briselski-sporazum-je-mrtav-/>

Ek 23: Dezenformasyon Haber Örneği DH23

Başlık: “Lavrov: Serbia is our leading partner in the Balkans”

Tarih: 13 Eylül 2019

Çeviri:

Russia welcomes Serbia’s responsible and sovereign policy of maintaining military neutrality, said Russian Foreign Minister Sergey Lavrov.

“With regard to attempts to involve all Balkan states in NATO, Moscow’s negative attitude toward these destructive efforts is well known. In this regard, we welcome Serbia’s responsible and sovereign policy of preserving military neutrality. Unfortunately, not all of its neighbors are able to withstand external pressure and, despite the will of the majority of citizens, are drawn into the orbit of the North Atlantic Alliance with its invented security guarantees,” explained the minister in an interview with the “Trud” newspaper.

He noted that Russia-Serbia relations are being built in strict accordance with the bilateral Declaration on Strategic Partnership from 2013. According to him, the mutually beneficial cooperation is characterized by a positive dynamic. “Russia is never a friend against someone. We are open to the progressive development of relations with all those who strive for it. Serbia is our leading partner in the Balkans. At the same time, we maintain constructive and rich relations with other countries in that part of Europe,” he added.

Earlier, Serbian President Aleksandar Vučić stated that Belgrade would continue to pursue a policy of military neutrality. The leadership of Serbia, led by Vučić, has repeatedly emphasized the country’s position of military neutrality and its refusal to join military alliances, in accordance with a resolution of the parliament from 2007.

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/serbian-neighbours-are-drawn-in-the-nato-despite-the-citizens-will>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/rusija/201909131120826853-lavrov-srbija-je-nas-vodeci-partner-na-balkanu/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20190917103202/https://rs-lat.sputniknews.com/rusija/201909131120826853-lavrov-srbija-je-nas-vodeci-partner-na-balkanu/>

Ek 24: Dezenformasyon Haber Örneği DH24

Başlık: “Is this the first joint action of the ‘Pact against Serbia’?”

Tarih: 13 Eylül 2019

Çeviri:

Under the patronage of NATO, a joint military exercise called “Albanian Force 19” is taking place in Albania. The participants in this exercise are the regional countries that Pristina had called on several months ago to unite against Serbia’s policies. Croatia, North Macedonia, Montenegro, Bulgaria, and the so-called Kosovo Security Force, along with Albania, are conducting the military exercise at the “Biza” military base in Albania under the watchful eye of instructors from the United States, the United Kingdom, Germany, Italy, Turkey, and Poland. The main goal of this exercise, as claimed in Pristina, is for the so-called “Kosovo Security Forces” to enhance cooperation with partners and test their response in times of crisis.

Is this just the first step in the tacit formation of the announced “Pact against Serbia,” and is the name of this exercise symbolic? Retired General Vladimir Lazarević says that there is no doubt that this is the first in a series of confirmations that work is being done to form a pact against Serbia.

NATO Sponsor “So, brothers in arms are gathering, as they recently said in Zagreb regarding Croats and Albanians. And that is what they are, and they do not hide it; their officials openly talk about it. In this case, Albania is clearly leading this pact, bringing together all the centers from the surrounding region.

On the other hand, NATO is now hypocritically supporting the so-called Kosovo Army, even though its officials originally said that it was not the time for such a move. It turns out that NATO is the sponsor of this joint exercise with the unrecognized army of an unrecognized state,” Lazarević emphasizes.

The general points out that it is clear that there is democratic hypocrisy here because Serbia receives daily demands from Quint countries to stop lobbying for the withdrawal of recognition of independent Kosovo.

“From the fact that countries in our neighborhood are doing what they are doing, it is not difficult to conclude what plans are being hatched in this exercise. My assumption is that our Serbian interests are the ‘blue’ (peaceful) side, while the ‘red’ (aggressive) interests in this case belong to the states participating in this Albanian exercise. This is not good

for neighborly relations or overall security,” the general notes, adding that, at this point, the exercise does not threaten our country.

Open Provocation “In these conditions, our country should continue to work in its best interests. That means developing cooperation with everyone and strengthening defense forces while respecting the views of other countries, but not allowing it to limit our activities,” recommends Lazarević. Moreover, the name of the exercise, in the mildest sense, is a provocation, our interlocutor concludes.

Believing that it is a provocation, Milovan Drecun, the president of the Serbian National Assembly’s Committee for Kosovo and Metohija, said that the joint exercise of the Albanian army and Kosovo Security Forces is intended to intimidate the Serbian people, and KFOR is silent about it.

In response, KFOR spokesperson Vincenzo Grasso stated that the goal of the joint exercise of the Albanian army and the “Kosovo Security Forces” is to “improve search and rescue capabilities in mountainous terrain, thus improving life-saving capacities.”

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/there-is-proof-of-a-formation-of-a-pact-against-serbia>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/analyze/201909131120827981-da-li-je-ovo-prva-zdruzena-akcija-pakta-protiv-srbije/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20190917115334/https://rs-lat.sputniknews.com/analyze/201909131120827981-da-li-je-ovo-prva-zdruzena-akcija-pakta-protiv-srbije/>

Ek: 25: Dezenformasyon Haber Örneği DH25

Başlık: “Frenchman criticizes the West: Germany takes revenge on Serbs, and France shamefully left them to their fate.”

Tarih: 3 Ekim 2019

Çeviri:

Serbia has been caught in a kind of trap set by, and tightly held by, Western powers since the 1990s, because it is Orthodox and deeply tied to an alliance with Russia. This is emphasized by the well-known French writer, essayist, and politician Paul-Marie Couteaux in the Catholic monthly magazine “Neuf.”

The former European envoy points out that in this way, Germany seeks to take revenge on a fearless nation that, at the cost of a million lives, made a significant contribution to the victory of the Allies in World War I and was the only country to resist Nazi domination with its own weapons, diverting several Wehrmacht divisions from the Eastern Front, as reported by “Novosti.”

“In addition, Serbia was at the heart of the Yugoslav federation, which protected Slovenia and Croatia from German influence in southern Europe. Now, this issue has been resolved with the breakup of Yugoslavia, after which these two countries became strategic satellites of Germany,” Couteaux writes.

The French essayist highlights that the US continues to diminish and blame Orthodox forces in favor of Muslim communities, first in Bosnia and then in Kosovo, the cradle of Serbia, which has been occupied by Albanians over time and declared “independence” thanks to Washington, “to establish its military bases there, primarily targeting Russia.”

Couteaux also emphasizes that France sadly abandoned its old ally Serbia, recalling the disgraceful episode of marking the Armistice Day at the Arc de Triomphe in Paris. “It’s astounding that President Vučić did not make a scandal out of it,” Couteaux points out.

The author of the text also emphasizes that the EU is slowing down the accession of Western Balkan countries, and that in Bosnia, Albania, and Kosovo, the dominant influence of Muslim forces and finances is growing.

“We should stop demanding that Serbia recognize the independence of Kosovo, something it will never agree to, and open the doors to ‘Europe’ for it, where it is, and will increasingly be, a strategic force because of its geographical location,” Couteaux

emphasizes, through the story of the role of the French professor Alexis Troude in spreading the truth about Serbia.

The French essayist points out that Troude, who works as a lecturer at the University of Versailles, cannot advance in his career because he does not fit the “politically correct” concept, as he tries to uncover the truth about the events in Kosovo and because he launched a petition for France to reconsider its decision to recognize him.

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/serbia-is-caught-in-a-trap-set-by-west>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs.sputniknews.com/politika/201910031120955563-francuz-opleo-po-zapadu-nemacka-se-sveti-srbima-a-francuska-je-sramotno-ostavila-na-cedilu/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20191003110501/https://rs.sputniknews.com/politika/201910031120955563-francuz-opleo-po-zapadu-nemacka-se-sveti-srbima-a-francuska-je-sramotno-ostavila-na-cedilu/>

Ek 26: Dezenformasyon Haber Örneği DH26

Başlık: “Zakharova: Founder of ‘White Helmets’ - a British spy who was active in Kosovo.”

Tarih: 8 Kasım 2019

Çeviri:

“Russia demands an explanation from the United Kingdom regarding claims that the founder of the ‘White Helmets’ organization was a former MI-6 agent who collaborated with Al-Qaeda while active in Kosovo,” said Zakharova. She explained that this refers to James Le Mesurier, who was present in many countries around the world during conflict situations, including the Balkans and the Middle East.

“Research has indicated that this former agent flirted with terrorist organizations while active in Kosovo. Among other things, members of Al-Qaeda were present in his team,” Zakharova emphasized.

With these words, Zakharova commented on the statement by the British Deputy Foreign Minister Andrew Marrison regarding the alleged use of disinformation campaigns by the authorities of Russia and Syria against representatives of the “White Helmets.”

It’s worth noting that the “White Helmets” enjoy significant support from the West, with the justification that this organization contributes to the rescue of civilians in areas of Syria where fighting is taking place. However, Syrian and Russian authorities claim that they are conducting hostile propaganda activities and cooperating with extremists.

Furthermore, Russia and Syria accuse the “White Helmets” of being responsible for a provocation that served as a pretext for the West to accuse Damascus of using chemical weapons.

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/founder-of-white-helmets-was-linked-to-al-qaeda-during-his-time-in-kosovo>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs.sputniknews.com/rusija/201911081121148510-zaharova-osnivac-belih-slemova--britanski-spijun-koji-je-bio-aktivan-na-kosovu/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20191118191640/https://rs.sputniknews.com/rusija/201911081121148510-zaharova-osnivac-belih-slemova--britanski-spijun-koji-je-bio-aktivna-na-kosovu/>

Başlık: “The New European ‘Bottleneck’: Whichever Way Serbia Turns, It Will Encounter the Kosovo Barrier /Video/”

Tarih: 9 Şubat 2020

Çeviri:

“The new methodology from Brussels for the continuation of Western Balkans countries’ integration is like a new European ‘bureaucratic puzzle,’ and Serbia will encounter the Kosovo barrier no matter which path it chooses. Neither the European Union is entirely clear with itself regarding how the process of Euro-integration will continue in the medium and long term, especially since there is a lack of Euro-enthusiasm in the Western Balkan countries. Therefore, it is not surprising that the new EU enlargement methodology is presented, so to speak, ‘in pieces.’

The European ‘puzzle’ and Serbia

Dusan Gujanicic from the Institute for Political Studies comments on the new offer from Brussels to the Western Balkan countries in the ‘Sputnik Interview’ show. The new EU enlargement strategy foresees that negotiation chapters will be organized into six thematic clusters that could be opened in groups and simultaneously. Stronger financial and political incentives for Western Balkan countries are also planned during the accession phase, but negotiations may be halted if candidates backtrack on meeting the criteria.

Gujanicic assesses that the new EU enlargement strategy wanted to show, especially to Serbia as the largest country that has not yet entered the Union, a cheap and visible way to demonstrate goodwill.

It seems to me that the message would be something like: ‘We haven’t forgotten you, you are still on the EU’s doorstep, your chances are not lost, but here, we’re making some technical changes and adjustments to make it easier for you to access the European Union.’ Therefore, even in Brussels, they are not entirely sure whom they want to admit and how this process will unfold. On the other hand, they are keen to maintain enthusiasm in countries that have not been admitted, and the easiest way to do that is through a gesture of goodwill packaged in appealing bureaucratic forms,” Gujanicic believes.

As he says, what the new methodology will specifically mean for Serbia will be known at the end of March, at the EU Summit of Heads of State and Government. When asked if Serbia is in a position to choose whether to accept the latest rules on the path to Euro-

integration, Gujanicic says that it is a fundamental rule among decent people that when a party or match begins, the rules are not changed on the fly.

“With old or new rules, for Serbia, the ‘mother of all questions’ remains the question of Kosovo and Metohija, specifically Chapter 35. This is what Mr. Varhelyi openly stated in Belgrade. What we should insist on is a clear, transparent account regarding Kosovo and Metohija,” Gujanicic says.”

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/western-balkans-countries-have-a-deficit-of-euroenthusiasm>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs.sputniknews.com/analyze/202002091121683409-nova-evropska-oblanda-kojim-god-putem-srbija-da-krene-udarice-u-kosovsku-rampu-video/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20200210114206/https://rs.sputniknews.com/analyze/202002091121683409-nova-evropska-oblanda-kojim-god-putem-srbija-da-krene-udarice-u-kosovsku-rampu-video/>

Ek 28: Dezenformasyon Haber Örneği DH28

Başlık: “NATO Center” in Sofia accuses the Serbian Orthodox Church of being a bastion of Russia

Tarih: 11 Aralık 2019

Çeviri:

“The Orthodox Church is one of the important links for strengthening Russian influence in the Balkans and a spiritual mediator in the spread of Russian policy,” according to an analysis by the “Center for the Study of Democracy” based in Bulgaria, which focuses on studying Russian influence in the Western Balkans. “Russia launches various initiatives under a religious guise through the Orthodox Church. Paradoxically, Russian and many Orthodox churches in the region were strongholds of former secret services, and now they are reinforcing the influence of the Kremlin,” the study titled “Russian Economic Influence in the Balkans” claims.

Although the “Center for the Study of Democracy” marked the Orthodox Church in three countries - Serbia, Montenegro, and Bulgaria - as a problem without hesitation, this research has attracted particular attention in Montenegro. The Montenegrin authorities announced the adoption of the Freedom of Religion Law, which the Metropolitanate of Montenegro and the Littoral claims is directly aimed at the Serbian Orthodox Church.

NATO considers the Orthodox Church as a strategic enemy

Political analyst Boško Vukićević has no doubt that this is just one of many research studies fabricated by NATO branches in the region, and the same can undoubtedly be said for the “Center for the Study of Democracy” in Sofia. “The narrative from the NATO branch in Sofia is not surprising. We should remember how recently General Hodges, the former commander of the U.S. Army in Europe, openly stated in an interview that ‘Serbia needs to resist the pressure from the Orthodox Church, which is tied to Russia.’ So, as bizarre as it may sound for the largest military alliance to be so persistently concerned with a religious organization, it can be confidently established that NATO indeed sees the Orthodox Church as an enemy in a strategic sense,” Vukićević tells Sputnik.

While such a claim may seem incredible on the surface because it confuses the fact that a modern military organization is meddling in someone’s religion in such a brutal way, our interviewee believes that “it has its justification.”

“Namely, as the Orthodox Church, in a sense, upholds traditional values, and such values in the Balkans also imply that people do not follow the interests of foreign powers exclusively but determine their own path, then the motives for the frontal attack of NATO branches on the Church can be more easily understood. The Church encourages people not to be in a vassal position towards anyone, which is not in line with the Atlantic discourse,” Vukićević explains.

NATO’s confiscation of SPC property in Montenegro is fueled by NATO

Unfortunately, taking everything into account, this analyst fears that it could be reasonably determined that the current attempt by the Montenegrin regime to seize church property was not only approved but likely encouraged by NATO and its structures.

“The regime in Podgorica is aware that establishing a party church and the confiscation and monetization of church property represent a significant challenge for it, and that it is risky to embark on such an endeavor at the accelerated pace it has set, given the massive and active opposition of the faithful people to such confiscation. However, it probably received instructions from Atlantic structures to enter such a risky venture without hesitation. I believe that in carrying out such a task, both NATO and the Montenegrin authorities will experience great disappointment,” Vukićević is convinced.

Teyit kaynağı:

<https://euvsdisinfo.eu/report/center-for-the-study-of-democracy-is-nato-branch-office>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/regioni/201912111121324783-nato-centar-iz-sofije-optuzio-srpsku-pravoslavnu-crkvu-da-je-bastion-rusije-nebojsa-popovic/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20191214224005/https://rs-lat.sputniknews.com/regioni/201912111121324783-nato-centar-iz-sofije-optuzio-srpsku-pravoslavnu-crkvu-da-je-bastion-rusije-nebojsa-popovic/>

Ek 29: Dezenformasyon Haber Örneği DH29

Başlık: “The controversy is over: Armed Forces in the uniforms of the Republic of Srpska are being formed”

Tarih: 22 Aralık 2017

Çeviri:

Milorad Dodik is taking steps towards creating the conditions for a future referendum on the independence of Republika Srpska, as it is clear that the international community is not willing to return even a part of the powers that the Serbian entity gained according to the Dayton Peace Agreement. The move by the President of Republika Srpska, Milorad Dodik, to reject any involvement of the Armed Forces of Bosnia and Herzegovina in the celebration of Republika Srpska Day on January 9th, is seen as entirely logical by political analyst Aleksandar Pavic.

“I don’t want to have any more discussions about this,” Dodik said categorically, and pointed out that an honorary guard of 50 police officers will be formed to honor Republika Srpska, wearing uniforms appropriate for the occasion. “This is the result of continuous challenges to Republika Srpska and especially Republika Srpska Day from the level of Bosnia and Herzegovina. Because of this, a referendum had to be organized. So, given that Bakir Izetbegovic has recently increased his attacks on Republika Srpska, obstructing an agreement on border delineation with Serbia, it is completely logical that the central celebration of Republika Srpska Day should be a matter of Republika Srpska,” Pavic stated.

This political analyst believes that, de facto, this represents a display of sovereignty and state attributes, which Republika Srpska has a right to since it existed before the establishment of Dayton Bosnia and Herzegovina. “So it is necessary to clarify things, in my opinion. This is a brilliant move that shouldn’t bother anyone,” Pavic explained. Andjelko Kozomara, an analyst from Banja Luka, stated that Dodik’s decision is new and surprising to everyone in Bosnia and Herzegovina, especially in Republika Srpska, but it is not unexpected. It is worth recalling that there were problems regarding the formation of an honorary guard of Serbian soldiers for Republika Srpska Day last year, and that Mladen Ivanic, a member of the Presidency from Republika Srpska, had great problems before and after that because he ordered that the honorary guard should be formed on January 9th in Banja Luka.

To avoid these complications, Kozomara believes that Dodik no longer wants to put Republika Srpska and Mladen Ivanic in an uncomfortable position, and decided to show that Republika Srpska has something that was previously unknown to the public. “For now, this is an honorary guard of 50 police officers in new uniforms that no one has seen before. Dodik is quietly introducing an armed force of Republika Srpska,” Kozomara claimed.

Of course, Kozomara thinks that there will be strong reactions in Sarajevo, not only to this statement, but especially after January 9th, when we see how it all looks and how these honorary guards are armed and what the parade looks like.

On the other hand, Aleksandar Pavic doubts that Croatian member of the Presidency of Bosnia and Herzegovina, Dragan Covic, will react negatively. First, because of his own problems with Bakir Izetbegovic and Sarajevo, and second, because of the very good relationship he has established with Milorad Dodik.

“If Bakir Izetbegovic were to offer a guard of the Bosnian Army to the celebration of Republika Srpska’s Army Day, it would practically mean that Bakir Izetbegovic recognizes Republika Srpska Day. So, I think that it will not bother anyone that no central institution will take part in the celebration of Republika Srpska Day,” Pavic suggested.

According to Andjelko Kozomara, the President of Republika Srpska, Milorad Dodik, is taking steps toward creating the conditions for a future referendum on the independence of Republika Srpska, because it is obvious that the international community is not willing to return at least some of the powers that the Serbian entity received according to the Dayton Peace Agreement.

Teyit kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/spinovanjem-od-policije-napravili-novu-vojsku>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs-lat.sputniknews.com/komentari/201712221113910128-zasto-dodik-nece-vojsku-bih-/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://raskrinkavanje.ba/clanak/polemike-vise-nema-radaju-se-oruzane-snage-u-uniformama-republike-srpske>

Ek 30: Dezenformasyon Haber Örneği DH30

Başlık: “NATO on the verge of Disintegration: The Dispute Between France and Turkey over Libya is a sign of weakness of the Alliance!”

Tarih: 07 Temmuz 2020

Çeviri:

The increase in tensions between France and Turkey after the incident involving the warships of the two countries points to the weaknesses and limitations of NATO, whose members are sometimes on different sides of the conflict – in this case Libya.

The dispute between France and Turkey over maritime tensions in the Mediterranean is left to NATO to maintain order in its ranks, the limitations of the military alliance if its members are on opposite sides of the conflict and the weaknesses of NATO that can only act by consensus, the Associated Press points out.

At the center of the dispute between the two countries, AP points out, is the question of whether NATO allies should respect the UN arms embargo on Libya.

According to French reports of the June 10 incident in the Mediterranean Sea, the French ship Courbet, operating as part of Operation Maritime Guard to preserve maritime security in the Mediterranean Sea, was signaled by radar to target the Turkish warship.

This happened as Courbet approached a Tanzanian-flagged civilian cargo ship which, according to NATO intelligence, was suspected of being involved in the arms trade to Libya. After Turkey denied these accusations, the French Defense Ministry underlined that it would no longer participate in the operation until the allies again demanded an arms embargo on Libya.

While this is not the first time Turkey has been at the center of controversy in NATO, despite concerns about its direction and close ties to Russia, Ankara cannot be kicked out by the military because, according to the AP, there is no legal mechanism and solution and unanimous agreement of all 30 member states is needed.

The incident with France is just the latest in a series of questions about Turkey’s position in NATO, the BBC points out. Tensions over Turkey’s approach to Libya follow similar differences between Ankara’s key allies and NATO over its interventionist approach in Syria.

BBC also reminds Ankara’s decision to purchase Russian S-400 air defense missiles, which resulted in Turkey’s suspension from the US F-35 fighter program. On top of that,

the British service adds, there are greater tensions in the Mediterranean with Greece which is long-time rival and NATO member.

Turkey is changing the boundaries of what is acceptable in NATO, but given the situation with the COVID-19 pandemic and Donald Trump's ambivalent attitude towards the alliance, such tensions are likely to increase, the BBC estimates.

In the Libyan conflict, France 24 points out, Ankara supports the government of national agreement against the rebels Khalifa Haftar. On the other hand, many analysts suspect that France, while insisting on being neutral in the conflict, is supporting Haftar along with Egypt, Russia and the United Arab Emirates.

The dispute between Turkey and France is the latest example of the chaos between NATO members, which has seen them act more like rivals than allies – if not outright enemies, the prestigious Politico reports, noting that it is the same kind of rift that has caused French President Emmanuel Macron. last year, after which the moment came to say that NATO experienced “death”.

With the fall of the Berlin Wall in 1989, the main goal of the alliance became the acquisition of countries that were previously under the influence of the so-called Eastern Bloc, ie the former members of the Warsaw Pact. This primarily concerns the countries of the Balkan Peninsula, which led to the expansion of the alliance in 2004 (Bulgaria, Romania) and 2009 (Croatia and Albania). In 2009, the Republic of Macedonia was also supposed to join the alliance, but due to misunderstandings with Greece over the name Macedonia, it blocked the accession at the Bucharest summit. After the 2001 terrorist attacks on the United States, the alliance is facing new challenges, deploying troops to Afghanistan and Iraq, with NATO seen as overcoming the so-called “identity crisis” of the 1990s.

Teyit Kaynağı:

<https://f2n2.mk/en/nato-is-not-on-the-verge-of-disintegration>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.magazin.mk/нато-пред-распад-спорот-меѓу-франција/>

Ek 31: Dezenformasyon Haber Örneği DH31

Başlık: “Bosnian and American Officials Have Devised a Plan to Abolish Republika Srpska: Here is the Strategy”

Tarih: 10 Temmuz 2022

Çeviri:

The Increased British Presence in Bosnia and Herzegovina Has Reportedly Led to Plans for the Abolition of Republika Srpska and the Removal of Its Officials. The plan is the outcome of a meeting between British and American operatives who crafted a strategy in several key points. The meeting took place at Camp Butmir in Sarajevo, the command and intelligence center of the joint forces “Task Force” composed of Americans and Britons.

The plan to abolish Republika Srpska involves the application of Bonn Powers, which include the removal of elected representatives in Republika Srpska, the abolition of executive and legislative authorities, effectively disempowering the governing bodies in Republika Srpska.

For these purposes, there are plans to strategically position forces within the EUFOR at key points, reinforced by a rapid reaction squad consisting of NATO soldiers. EUFOR currently has 17 liaison and observation teams, 600 soldiers, and staff elements located in Sarajevo. The operational plan, already drafted, envisions the positioning of NATO/EUFOR forces, ranging from squad to battalion level, in the Brčko District, to cut Republika Srpska into two parts. Additionally, the plan includes the formation of highly mobile military police forces (similar to gendarmerie) capable of deploying rapidly to any part of Bosnia and Herzegovina to confront paramilitary units, police forces of Republika Srpska, and civil disobedience or rebellion by the Serbs.”

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2022/07/22/the-british-american-plan-to-abolish-the-republic-of-srpska-a-threat-based-on-nothing/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.atvbl.rs/republika-srpska/britanci-i-amerikanci-spremili-plan-za-ukidanje-srpske-ovo-je-strategija-10-7-2022>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.is/dskLk>

Ek 32: Dezenformasyon Haber Örneği DH32

Başlık: Italy threatens to leave the EU if “tourist corridors” are established, causing harm to the country!

Tarih: 15 Mayıs 2020

Çeviri:

Italian Prime Minister Giuseppe Conte criticized the European Union’s plan for the tourist season, which includes so-called “green corridors” between EU countries, and threatened that Italy could leave the EU due to such a strategy.

The proposed tourist corridors would allow certain countries with low COVID-19 levels or significant declines in infection rates to enable tourists to visit selected destinations until borders fully reopen. These corridors are pathways between countries in accordance with their epidemiological situation.

“We do not accept bilateral agreements within the European Union that would create privileged corridors for tourists,” Conte said at a recent press conference. “Tourism cannot be conditioned by bilateral agreements. We will not allow it. Either we will leave the European Union,” he added, emphasizing that tourism contributes 13% to Italy’s GDP. Conte mentioned that Ursula von der Leyen, the President of the European Commission, explained that these corridors would mean the “destruction” of the EU’s single market. The Italian tourism sector may face a loss of €120 billion by the end of this year due to the coronavirus pandemic. Around 420,000 jobs and 270,000 commercial and tourism companies are in an uncertain state.

Teyit Kaynağı:

<https://f2n2.mk/en/italy-does-not-threaten-to-leave-the-european-union>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<http://televizijastar.com/италија-се-заканува-со-излез-од-еу-ако-с/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<http://web.archive.org/web/20200515161324/http://televizijastar.com/италија-се-заканува-со-излез-од-еу-ако-с/>

Ek 33: Dezenformasyon Haber Örneği DH33

Başlık: THE PLAN FOR GREATER ALBANIA INTENSIFIES: Here's What Lies Behind the Implementation of the "Greater Albania" Idea

Tarih: 22 Ocak 2019

Çeviri:

The Macedonian Minister of Foreign Affairs, Nikola Dimitrov, stated regarding the idea of changing the border between Serbia and Kosovo that the exchange of territories and ethnic borders are concepts belonging to the past. He emphasized that in the attempted Europe, borders do not exist, as reported by Sputnik.

With this statement, is Dimitrov supporting Albania's plan to open borders, given that Edi Rama has indicated plans to open borders with Macedonia? Branko Georgievski, a political scientist from Skopje, believes that there is nothing wrong with opening borders if it is in line with establishing European values, and that in the Balkans, we must strive to make borders invisible.

Greek Minister of Foreign Affairs also agrees with Edi Rama's plans for changing borders, considering they should become invisible.

The question is whether this approach will make life easier for citizens or serve the realization of someone's political goals. According to Georgievski, the unification of Balkan states is a very topical issue. However, there are also aspirations towards the territories of neighboring countries. The capacity of states to maintain their territories is questionable.

The fact that there is increasing talk about the idea of changing European principles when it comes to borders, and the suspicion that the idea of a "Greater Albania" is behind it, is dangerous, according to Georgievski. However, it does not mean that the idea is achievable.

Teyit Kaynağı:

<https://f2n2.mk/en/european-values-misused-for-intimidation-over-great-albania>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://rs.sputniknews.com/analyze/201901211118592540-makedonija-albanci-granice-evropa-eu/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20190124033955/https://rs.sputniknews.com/analize/201901211118592540-makedonija-albanci-granice-evropa-eu/>

Ek 34: Dezenformasyon Haber Örneği DH34

Başlık: “Trump Is The Most Dangerous Hurricane Of All Time: Legal Actions Filed Against Obama, Clinton, Bill Gates, Soros, Biden”

Tarih: 03 Mayıs 2020

Çeviri:

In the federal court in California, a lawsuit has been filed against two former U.S. presidents, several members of their families, close associates, sponsors, as well as foreign politicians and companies. The 87-page lawsuit has been filed against Barack Obama, Bill and Hillary Clinton, Hunter Biden, Bill Gates, George Soros, and other representatives of the former administration.

The lawsuit also includes some of the most successful companies such as Amazon, Boston Dynamics, Hanson Robotics, Sensit, Carbon X, Tesla Inc., Neuralink, Alphabet Inc., as well as Gates Microsoft and Facebook. The list includes Chinese companies Huawei and Alibaba, as well as the Chinese Communist Party. Foundations such as Soros and Rockefeller, Harvard and the University of Vermont, along with influential American media outlets CNN, New York Times, Time Magazine, Washington Post, and the World Bank are implicated.

The accusation was filed by Cyrus A. Parsa, founder and CEO of the AI Organization based in California, who leads the creative analysis and defense innovations sector. Parsa has been researching complex concepts of bio-digital networks, hybrid warfare, and biological terrorism for 20 years, as reported by the portal webtribune.rs.

The lawsuit, filed to prevent the destruction of humanity, specifically addresses current technological and biological threats emanating from China, Iran, and the American “deep state.” Parsa filed the lawsuit in the California court on February 26, 2020, under case number 3: 19-cv-02407-CAB-AHG.

Obama, Clinton, Gates, Soros, and others are suspected of abusing artificial intelligence, cybernetics, robotics, biometric identification technology, bioengineering, biotechnology, 5G and 6G telecommunications networks, and quantum computer technology that could threaten the global human population in various ways. According to these reports, a group of politicians and companies is suspected of compromising the national interests of the United States. Betrayal, subversive activities, and security threats

were executed by transferring bio-weapon technology to China, which could be used for bio-terrorist operations.

The accused are alleged to have carried out bio-digital social engineering using human biometrics and artificial intelligence. The misuse of identification codes and algorithms illegally collected private biometric data, violating the entire corpus of human rights, including the right to privacy. The collected data were used for genocide against cultural characteristics, religious discrimination, and influencing the media, enabling censorship of “inappropriate” views from scientists and politicians, even from the American President

Donald Trump. Information control is allowed for public control. Using advanced technologies, neural networks, and biochemistry, the accused created and developed xenobot technologies for experiments with stem cells and robotics, aiming to revive extraterrestrial life forms that can mutate or be programmed to spread diseases threatening the survival of human species in numerous ways. By abusing biotechnology, all the companies and individuals mentioned above are attempting to implement a plan to create artificial superior intelligence and reprogram humans to destroy their free will, ultimately causing wars between countries and the use of viruses and much more.

Barack Obama, Hillary Clinton, Biden, Nancy Pelosi, Bill Gates, Elon Musk (and others listed above) allegedly allowed China and its corporations to possess or steal biotechnology, quantum technology, bio-metrics, chip technology, 5G, military technology, universal and other technologies, as well as private information from American citizens, in an unscrupulous, incompetent, and treasonous manner.

Obama enabled American businessmen, institutions, schools, and citizens to invest in China and transfer sensitive advanced technologies that threaten the lives of all people in the world.

Obama and his collaborators allegedly sabotaged the work of all American national security services - according to the lawsuit, in which about a thousand companies participated, mainly in the advanced technology sector. By transferring modern technologies from the U.S. to China, the accused created conditions for the Chinese government and its companies to possess knowledge, data, and models of artificial intelligence. The Chinese authorities use access to artificial intelligence to create biometric technologies that monitor, track, hunt, quarantine, detain, and torture. Special

concentration camps and laboratories cultivate human organs for trade. Chinese communist authorities torture their citizens, democratic activists, inconvenient scientists, professors, judges, and journalists, religious communities such as Christianity, ethnic minorities such as Uighurs and Tibetans, and all other individuals who disturb the authorities of the state of art for any reason. The Chinese regime used advanced technology to create biometric weapons threatening the security of the entire planet.

By violating national and international laws, the accused created technology for the production of modern unconventional weapons. By transferring that military technology to China, they betrayed national interests and threatened the security of the United States. Iran bought technology worth \$150 billion from China. The Iranian government, military, and religious oligarchy use this technology to spread their interests in the Middle East but also towards the U.S. and the European Union, and it is also abused to control the Iranian people.

Through Huawei, China, in cooperation with Iran, developed a 5G program, the ring of which is supposed to connect Africa, the Middle East, and Europe. In this project, Huawei collaborates with several significant Western technology companies. To achieve their interests, the accused secured support from political groups, non-governmental organizations, foundations, scientific and educational institutions, and the media. The accused Obama, Pelosi, Schumer, Clinton, Soros, Gates, Biden, and many others created political conflicts and initiated an attempt to impeach President Trump and his administration in a treasonous manner.

Teyit Kaynağı:

<https://f2n2.mk/en/donald-trump-did-not-file-a-lawsuit-against-obama-clinton-bill-gates-soros-biden>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.magazin.mk/трамп-е-најопасниот-ураган-на-сите-вре/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://mkdpress.site/archives/1380>

Ek 35: Dezenformasyon Haber Örneği DH35

Başlık: “They Who Today ‘Mourn’ Ukraine’s Bridges Hailed the Mass Bombing of FR Yugoslavia: Time Magazine’s Cover as a Symbol of Shame”

Tarih: 12 Ekim 2022

Çeviri:

This text will be a brief reminder of the hypocrisy of Western democracy. Specifically, the cover of the American magazine Time serves as a reminder of how Time and the entire Western public applauded mass bombings, especially targeting civilian infrastructure, when it came to Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia.

Miraculously, now those who mourn the railways, roads, power plants, and bridges of Ukraine are the same ones.

And as it was said a few days ago, paraphrasing, a person on the bridge hit by a bomb doesn’t seem like a person, if he is Serbian, according to Western standards.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/dezinformacija/naslovna-tajma-prikazana-u-pogresnom-kontekstu/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/aeCp3>

Ek 36: Dezenformasyon Haber Örneği DH36

Başlık: Did US Congressman Raskin Say That Russia Should Be Destroyed Because Of Orthodoxy?

Tarih: 01 Kasım 2022

Çeviri:

On October 31st, “Alt-Analytics” – a program by the pro-Kremlin TV channel “Alt-Info” aired the monologue of the American TV personality, Tucker Carlson. According to the Georgian translation of Carlson’s monologue, US Senator Jamie Raskin said that Russia is an Orthodox state with traditional values; hence the US should destroy it at any cost. This segment of the program was published on the Facebook page of “Alt-Info” in a shortened form and with a quote from the senator in the description. Quoting Jamie Raskin, the statement was disseminated by the Georgian pro-Kremlin media “Georgia and World” as well as Russian-language propaganda media outlets (1,2,3), including Russia Today, Ura.ru, Московский комсомолец, and Взгляд.

The same quote was shared by Georgian and Russian-speaking Facebook users (1,2,3,4,5,6) and Facebook pages, as well as the pro-governmental Facebook page “Ar Agarevinebt.” The quote attributed to Jamie Raskin by Alt-Info and the Kremlin media is, in fact, Tucker Carlson’s assessment of a pro-Ukrainian statement made by Raskin. In the statement, the congressman criticized Russia but did not say it should be destroyed at any cost because of its Orthodox values.

Tucker Carlson’s monologue aired on Fox News on October 27th. In his monologue, Carlson notes that the sanctions imposed on Russia by the West have had disastrous consequences for Europe and the US. After that, he himself explains the motives behind the West’s rigid position towards Russia. Carlson’s statement is somewhat misleading, as it creates the impression that he is quoting Raskin, when in fact, Carlson is assessing the congressman’s statement. 2 days before Carlson’s program aired, on October 25th, Congressman Jamie Raskin published a statement in support of Ukraine. In the statement, Raskin notes that Ukraine gives the world an example of fighting a just, defensive war against imperialism. The congressman emphasizes the importance of supporting Ukraine and being on the right side of history, saying that supporters of democracy, regardless of what they call themselves, progressives, conservatives or liberals, should do everything to ensure Ukraine’s victory. Raskin notes that to end the war with diplomatic means,

Ukraine must first win. In the congressman's statement, Russia is labelled as an aggressor and initiator of genocide, although it is never mentioned that Russia should be destroyed because of its Orthodox Christian values. The congressman notes that Russia is an authoritarian country with anti-liberal values.

Jamie Raskin: "Moscow right now is a hub of corrupt tyranny, censorship, authoritarian repression, police violence, propaganda, government lies and disinformation, and planning for war crimes. It is a world center of antifeminist, antigay, anti-trans hatred, as well as the homeland of replacement theory for export. In supporting Ukraine, we are opposing these fascist views, and supporting the urgent principles of democratic pluralism. Ukraine is not perfect, of course, but its society is organized on the radically different principles of democracy and freedom, which is why Russia's oligarchical leaders seek to destroy it forever."

About Tucker Carlson

Tucker Carlson is an American political journalist and TV host of Tucker Carlson Tonight on Fox News. Tucker Carlson is a conservative and one of the most active supporters of Donald Trump. Carlson questions the legitimacy of the 2020 US presidential elections and voices various conspiracy theories on his show, including the "Great Replacement" conspiracy. The American TV presenter has also disseminated disinformation related to the coronavirus pandemic. After the emergence of Russia's full-scale war in Ukraine, Carlson often repeats Russian propaganda and disinformation narratives on the show, which is why he has been in the spotlight of the Russian media. In March 2022, the US media outlet Mother Jones reported that, according to documents obtained by the outlet, the Kremlin instructed the government media to actively cover Carlson's broadcast.

Teyit Kaynağı:

<https://fakenews.rs/2022/11/10/ne-kongresmen-raskin-nije-rekao-da-rusiju-treba-unistiti-jer-je-pravoslavna-zemlja/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://mythdetector.ge/en/did-us-congressman-raskin-say-that-russia-should-be-destroyed-because-of-orthodoxy/>

Ek 37: Dezenformasyon Haber Örneği DH37

Başlık: Sarah Palin: Drop an atomic bomb on Bulgaria if there is a war with Russia!

Tarih: 15 Mart 2014

Çeviri:

- Mrs. Palin, a few days ago you openly called for the use of nuclear weapons to solve the crisis in Ukraine. do you still maintain this position of yours?

- Of course I support her. I am a straight politician and when I take a position, I take it firmly and unwaveringly. A nuclear weapon is designed to be used like any other weapon. Using it almost exclusively for intimidation is a stupid and losing position. The winner is not the one who threatens, but the one who acts, and Russian President Putin clearly demonstrated this. While the wise were thinking, he without making a single threat settled in the Crimea. An action must be answered with an appropriate action, and such in modern reality is a pre-emptive nuclear strike, and if we don't do it, someone else will. Unfortunately today we have become a soft and yielding nation, something that has not been in our recent history, just take the example of the atomic bombings of Hiroshima and Nagasaki, did we warn and threaten them? We have made a decision, we have acted and we have won, what greater proof of my point than this?

- And where do you think this pre-emptive nuclear strike should be launched, do you have an idea?

- I have! The first atomic bomb in the war against Russia must be dropped on Bulgaria and on the capital and Sofia.

- Excuse me, but wait a minute, we are from Bulgaria. Do you want to incinerate us, we are members of the European Union and NATO! You must have some mistake!- How dare you! Am I wrong? There is no mistake. What if you are from Bulgaria? I have studied the history of Eastern Europe and I know very well what Bulgaria is. Bulgaria is Russia's "Trojan horse" in Europe, and therefore its destruction will be a clear sign for Putin of what awaits him. You were admitted to the European Union and NATO so that your territory, not your nation, would join them. Bulgarians are plasmodia and this is clear even to children in American kindergartens. What other nation can endure to be five hundred years in slavery, and who knows how much longer you might have endured, if you had not unfortunately been freed by Russia? You Bulgarians are nasty matchmakers, able to survive in any conditions, within any empire, an empire whose goods you suck,

an empire you bleed, and in the end you outlive. You are parasites and have never contributed anything to the prosperity of those you have been attached to.

Your loss, as a population for the European Union and NATO, would not be a loss, but a gain, because your destruction would cut off any hope of Putin's Russia to be able to restore its influence in Eastern Europe and at the same time facilitate the use of the territory you inhabit. for the deployment and implementation of the strategic goals for which we need it.

- But still, we Bulgarians are living people! Old people, mothers, children, babies will die, doesn't that make you shudder?

- Do you see me trembling, except in anger, for the meekness of our president? And in Hiroshima and Nagasaki there were old people, mothers and children, but that didn't stop anyone. As I said, the Bulgarians are an unnecessary and parasitic tribe that has been under slavery for most of its existence, so I don't see what in your lot can move me. Dropping an atomic bomb over Sofia will clearly and categorically demonstrate that we are not kidding. That we have seen through the hellish plans of Russia to undermine the Euro-Atlantic orientation of the planet, through the undisguised stimulation of your Russophilism.

- But have you thought how such an act will affect those people in Ukraine who now want to join you? What will they think when they see you sacrificing your own members?

- I am confident that they will read this act correctly. I will repeat again, we are destroying Russia's Trojan horse in Europe. Your territory, already annexed to us, will simply be purged of Russophile elements. You don't expect us to drop atomic bombs on those we are yet to join us, do you? If we bomb Crimea, how can we expect them to want to join NATO and the European Union? No, the only correct solution is to drop the first atomic bomb on Sofia.

- And the fact that there are many people in Bulgaria who sincerely want to be Europeans and who wholeheartedly share, profess and preach Euro-Atlantic values. Would not such a bombardment be unfair to them? Even now there are people who have been fighting against the current government led by the former communist party for a whole year. Don't you feel sorry for them?

- Honestly, no. We poured a lot of money into their pockets, but they still failed to do what our Ukrainian allies managed to do in Kiev. With such generous sponsorship, the

only logical explanation for the failure is that they don't really believe in what they're fighting for, and they're just pushing things to get more money out of us. Enough, we are not fools and we know the parasitic nature of the Bulgarian. End.

Those Bulgarians who really had a pro-Western orientation, they emigrated. So the Bulgarians professing Western values are already with us. However, I want to console those who, even for money, still fight for our cause, to them, and to all other victims, after the victory over Putin's Russia, we will erect a memorial to them. And if there are such Bulgarians who sincerely believe in our Euro-Atlantic values, but still live in Bulgaria, then for them such a death will be a vocation, not a punishment, because there is nothing higher than falling a victim in the name of democracy and European integration. Your entire capital will be turned into a memorial complex, in memory of the victims of Putin's Russia, and everyone's names will be inscribed in gold letters on black marble. I can even tell you that we have already approved the project and announced a public procurement for the construction of the memorial. Thank you.

Teyit Kaynağı:

<https://factcheck.bg/ne-politik-ot-sasht-ne-predlaga-unishtozhenie-na-balgariya-s-atomna-bomba/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

https://pan.bg/view_article-4-22033-Sara-Pejlin-Pusnete-atomna-bomba-nad-Bylgariq-ako-ima-vojna-s-Rusiq.html

Ek 38: Dezenformasyon Haber Örneği DH38

Başlık: “Greater Albania” at the forefront: Joint control of the border between Albania and Kosovo

Tarih: 28 Aralık 2018

Çeviri:

“Starting from January 1, there will be joint control at the border crossings between Albania and Kosovo, reports MIA.

“Significant changes in border management with Kosovo. Dual controls will be abolished. The police of Albania and Kosovo will jointly control based on the principle of one stop, one check, using a single-counter system. The government has made the decision for this significant change, which will facilitate free movement between Albania and the so-called Kosovo,” said Albanian Minister of Internal Affairs Sander Lleshaj. However, according to his words, this is not the last change that will happen.

“Many more important steps will soon be taken towards establishing European standards on the Albanian-Kosovo border,” announced Lleshaj. Recall that earlier, the Minister of Diaspora of Albania and former Prime Minister of this country called for the removal of the Albanian-Kosovo border.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/zajednicka-granica-nije-pohod-na-balkan/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.in4s.net/velika-albanija-na-velika-vrata-zajednicka-kontrola-granice-albanije-i-kim/>

Ek 39: Dezenformasyon Haber Örneği DH39

Başlık: The Kosovo Army fired shots near Serbia, and then the Americans joined them! A terrible video surfaced, our people are in a panic!

Tarih: 09 Eylül 2019

Çeviri:

In this exercise, 12 countries are participating - Albania, the United States, the United Kingdom, Germany, Italy, Turkey, Croatia, Poland, Bulgaria, Montenegro, the so-called Kosovo, and North Macedonia. The military exercise “Albanian Effort19” is taking place at the military base in Biza, Albania. In this exercise, 12 countries are participating - Albania, the United States, the United Kingdom, Germany, Italy, Turkey, Croatia, Poland, Bulgaria, Montenegro, the so-called Kosovo, and North Macedonia.

The so-called Kosovo Security Forces in this multinational exercise aim to enhance cooperation with partner units. Members of the so-called Kosovo Security Forces, or the “Army of Kosovo,” including a rapid reaction brigade, infantry unit, field personnel, doctrine and training command with supervisory observers, have joined the “Albanian Effort19” exercise, taking place at the military base in Biza, Albania. Twelve countries are participating in this exercise - Albania, the United States, the United Kingdom, Germany, Italy, Turkey, Croatia, Poland, Bulgaria, Montenegro, the so-called Kosovo, and North Macedonia.

The so-called Kosovo Security Forces in this multinational exercise aim to increase cooperation with partner units, professional development, and test military decision-making skills in a multinational environment to assess the capabilities of joint intervention during times of crisis.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/opasno-se-zakuvalo-ali-ne-na-kosovu/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.alo.rs/kosovsko-pitanje/kosovsko-pitanje/vojska-kosova-zapucala-nadomak-srbije-a-onda-su-im-se-pridruzili-i-amerikanci-isplivao-stravican-snimak-nasi-ljudi-u-panici-video/251473/vest>

Ek 40: Dezenformasyon Haber Örneği DH40

Başlık: “While Montenegrins Kiss the Black Mountains: Turkey Launches Campaign to Withdraw from NATO Alliance”

Tarih: 04 Temmuz 2022

Çeviri:

In major cities across Turkey, the Homeland Party of Turkey has initiated a large-scale campaign advocating for the country’s withdrawal from NATO, as reported by the Ajdinlik newspaper today. Citizens are actively signing the petition to support this cause. The Vatan (Motherland) Party of Turkey intends to propose to the country’s government the withdrawal from NATO, citing that a policy against the alliance is crucial for Turkey’s economic future, stated the party’s former Secretary-General, Dogu Perinçek. Although not represented in the Grand National Assembly (parliament) of Turkey, the Homeland Party actively promotes a close political relationship between Turkey and the Eurasian region, urging Ankara to recognize the reunification of Crimea with Russia.

The “Let’s Leave NATO!” campaign, launched nationwide by the Vatan Party, has garnered interest from various sectors of society. Citizens have actively supported the initiative, approaching signature booths set up in city and district squares. In an interview with the newspaper, the heads of the Vatan Party departments in Istanbul, Eskişehir, and Ajdin expressed that the campaign’s support reflects the demands of the people.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/dezinformacija/manipulacije-sa-naslovom-turska-nije-pokrenula-kampanju-za-povlacenje-iz-nato/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/vQm9o>

Ek 41: Dezenformasyon Haber Örneği DH41

Başlık: “Le Pen: I support the idea of approaching Russia, if I win, France will exit NATO”

Tarih: 13 Nisan 2022

Çeviri:

The leader of the French right, Marine Le Pen, has promised that if she wins the presidential elections, she will withdraw the armed forces from the command of the North Atlantic Alliance. Le Pen emphasized that French troops will not be transferred either to the combined command of the Alliance or made available to the future European command, according to the RIA Novosti agency. According to her, France will not submit to American protectorate. She added that she supports the idea of rapprochement with Russia. “When the war in Ukraine is over and peace is established, I will advocate for a strategic rapprochement between NATO and Russia. This is in the interest of both Europe and the United States,” she said.

She also stated that she does not want France to leave the European Union and added that she will respect the Paris Agreement on climate change, as reported by Reuters. The first round of the presidential elections in France was held on April 10. The incumbent president, Emmanuel Macron, won 27.84% of the votes, and Marine Le Pen won 23.15%. The second round of elections is on April 24.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/manipulisanje-cinjenicama/marin-le-pen-nije-najavila-izlazak-francuske-iz-nato-a-ako-pobijedi-na-izborima/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://borba.me/le-pen-podrzavam-ideju-zblizavanja-sa-rusijom-ako-pobijedim-francuska-izlazi-iz-nato-a/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/AYQCK>

Ek 42: Dezenformasyon Haber Örneği DH42

Başlık: The Democratic Senator Dick Durbin is briefed on the situation in Montenegro

Tarih: 24 Şubat 2021

Çeviri:

We are fully aware that the previous U.S. administration worked to weaken both NATO and the EU. Fortunately, things have changed in Washington, and America is reclaiming its rightful place in international relations. It is significant that the new administration in Washington recognizes the importance of Montenegro as a partner and a NATO member. The past negligence of attempts by Serbia and Russia to destabilize Montenegro is, we can say, a thing of the past. The Congress and the Foreign Relations Committee of the Senate are closely monitoring developments in Montenegro.

“We are aware of the role of the Serbian Orthodox Church, the Serbian state leadership through its agents from the Security Intelligence Agency (BIA), including prominent individuals from the new government in Montenegro. In Washington, we are also aware of the substantial amounts of money funneled through the Serbian Orthodox Church from Serbia and Russia, all aimed at destabilizing Montenegro and, in turn, NATO and the EU. We are fully aware that the official Belgrade is attempting to create a situation in Montenegro, similar to what it did in Croatia, Bosnia and Herzegovina, and Kosovo in the 1990s. However, their intentions will not succeed. Should we remind how NATO and the EU reacted in 1999? The new administration is in communication with the EU, and all reactions will be joint. We do not rule out the possibility that Vice President Harris or someone from the State Department will visit Montenegro and convey messages from official Washington to both the current authorities in Podgorica and Serbia, Russia, and China.

“Since assuming office, the Biden administration has been correcting the missteps of former President Trump, who, with the help of China and Russia, tried to weaken NATO and America’s partnership with the EU. Despite numerous domestic issues that need urgent resolution, America is committed to addressing global challenges. I emphasize that Montenegro is a significant partner, and peace and stability in the country are of great importance to America. Stability, peace, and the pro-Western course of Montenegro cannot be jeopardized by anyone, especially not Serbia and Russia, nor their followers in

Montenegro, even if they are in power,” said Democratic Senator Mirsad Jahović, a member of the Senate Foreign Relations and Defense Committees, and the chairman of the Judiciary Committee, in an interview with Skala Radio’s correspondent from America.

Throughout this week, the entire Montenegrin and global public will be informed about America’s stance on events in Montenegro and the Balkans, as well as their intentions and expected reactions to these events.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/nepostojeci-intervju-americkog-senatora-niti-je-durbin-pricao-za-crnogorske-medije-niti-najavio-novo-bombardovanje/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://skalaradio.com/demokratski-senator-dik-durban-upoznat-sa-situacijom-u-crnogori/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/hRv4S>

Ek 43: Dezenformasyon Haber Örneği DH43

Başlık: Document on the Division of Bosnia and Herzegovina: Brussels Seeks New Borders

Tarih: 15 Nisan 2021

Çeviri:

Details of the infamous Slovenian document that has stirred up the entire Balkans have been released, outlining ideas for the partition of Bosnia and Herzegovina, the accession of the Republika Srpska to Serbia, and the unification of Kosovo with Albania. The document envisions the creation of “Greater Albania” and “Greater Serbia.”

In the introduction of this document, it mentions the “unresolved national issues of Serbs, Albanians, and Croats” that emerged after the dissolution of Yugoslavia.

The authors of the document emphasize that even after the establishment of peace following the conclusion of wars, promised European perspectives, and the progress of North Macedonia and Montenegro in this direction in the region, “key issues remain unresolved.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/promjena-granica-na-balkanu-nije-zahtjev-brisela/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.rtvbn.com/4004268/dokument-o-podjeli-bih-brisel-trazi-nove-granice>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/aZZXB>

Ek 44: Dezenformasyon Haber Örneği DH44

Başlık: Sean Connery: Kosovo is Serbian - that's the logic

Tarih: 04 Kasım 2019

Çeviri:

British acting legend, and now also a businessman, Sean Connery, was notably negative after the declaration of independent Kosovo*. He frequently interrupted press conferences to discuss the southern part of Serbia. Sean Connery would interrupt journalists several times when they asked him about the movies he worked on, redirecting the conversation to the independence of Kosovo.

On one occasion, the actor stated that Kosovo experiences intensity similar to his native Scotland and questioned why Kosovo has the opportunity to secede while many other regions in the world cannot. "I don't understand why Kosovo is a special case. How can they be independent, and many others cannot? Why then can't Scotland separate from the United Kingdom?! Kosovo must remain in Serbia. All of this is hypocritical," he said at a press conference, as reported by Slobodni mediji.

Due to these statements, the actor regularly received death threats but did not back down from his position.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/son-koneri-stara-prica-o-kosovu/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.in4s.net/son-koneri-kosovo-je-srpsko-to-je-logika/>

Ek 45: Dezenformasyon Haber Örneği DH45

Başlık: Detail from the meeting with Kurti: Does Norway support the creation of a “Greater Albania”?

Tarih: 20 Ekim 2019

Çeviri:

In the hall where the potential Prime Minister of the so-called Kosovo and officials from Norway were in talks, a flag of “Greater Albania” was displayed, raising questions about whether this represents tacit support and encouragement for the realization of that project. The leader of the Self-Determination Movement, Albin Kurti, met with the Special Representative for the Western Balkans, Arne Sannes Bjørnstad, from the Ministry of Foreign Affairs of Norway, and the Ambassador of Norway to Kosovo, Jens Erik Grøndahl. Attention was drawn to a detail from that meeting.

In the room where the potential Prime Minister of the so-called Kosovo and Norwegian officials were discussing, a flag of “Greater Albania” was displayed, prompting questions about whether this signifies tacit support and encouragement for the realization of that project. It is worth noting that the creation of “Greater Albania” implies erasing the borders between Kosovo and Albania, a concept that the former Prime Minister of the so-called Kosovo, Ramush Haradinaj, and Albanian Prime Minister Edi Rama had previously worked on. During this meeting, Bjørnstad congratulated Kurti on the results achieved by his party and expressed interest in the political developments in Kosovo and the dialogue between Kosovo and Serbia.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/strah-siri-se-strah-od-velike-albanije/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.in4s.net/detalj-sa-sastanka-sa-kurtijem-da-li-to-norveska-podrzava-stvaranje-velike-albanije/>

Ek 46: Dezenformasyon Haber Örneği DH46

Başlık: European Commission “unites” Kosovo and Albania

Tarih: 09 Ekim 2018

Çeviri:

The European Commission has “united” Kosovo and Albania in the schedule of activities to be carried out by commissioners this week, as reported by Koha Ditore.

Specifically, the schedule indicates that Commissioner for Digital Economy, Mariya Gabriel, will visit “Pristina, Albania, on October 12th.”

The article goes on to mention the officials from Pristina with whom she will meet, and it notes that Pristina is “located” in Albania.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/evropa-ne-sponzorise-tzv-veliku-albaniju/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

https://www.rtv.rs/sr_lat/evropa/evropska-komisija-ujedinila-kosovo-i-albaniju_956592.html

Ek 47: Dezenformasyon Haber Örneği DH47

Başlık: CHAOS IN THE EUROPEAN PARLIAMENT! Greek MP tears apart NATO flag, receives brutal threat! NATO IS FALLING APART

Tarih: 03 Şubat 2020

Çeviri:

The Minister of Foreign Affairs of Turkey, Mevlut Cavusoglu, reacted strongly after Greek MP Yanis Lagos tore the Turkish flag in the European Parliament. “These racist heads best know how we broke the hands of those who tried to touch our glorious flag,” Cavusoglu wrote on Twitter.

“The spoiled and racist children of Europe must know their limits. Europe should finally say ‘stop’ to anti-Islamism and racism. Our flag will continue to proudly wave everywhere. We expect the EP to take the necessary steps regarding this clown (Lagos),” said the Turk. The Greek parliamentarian tore the Turkish flag in the European Parliament during the session titled ‘Humanitarian Situation on the Greek Islands.’

Lagos claimed that the Greek people are under attack from migrants, and then stated, ‘On one side, we have Turkey, which can do whatever it wants. Migrants are coming to our country. This is the Turkish flag, what should we do with it, tear it and throw it away. We have to stop this.

Teyit Kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/klikbejtom-do-nato-raspada>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://raskrinkavanje.ba/clanak/haos-u-evropskom-parlamentu-grcki-poslanik-pocepao-zastavu-nato-zemlje-stigla-brutalna-pretnja-nato-se-raspada>

Ek 48: Dezenformasyon Haber Örneği DH48

Başlık: CORRECTION: Lavrov DID NOT instruct NATO from Zagreb: Do not touch Republika Srpska

Tarih: 16 Aralık 2020

Çeviri:

After spending three days in the region, the media in Croatia has clearly outlined the main message of Russian Foreign Minister Sergey Lavrov. The morning newspaper, in the article titled “Lavrov Sends Message to NATO from Zagreb: ‘Don’t Touch Republika Srpska!’”, which is also on the front page of these newspapers, states that Lavrov emphasized in Zagreb that the entry of Bosnia and Herzegovina (BiH) into NATO requires the consent of Republika Srpska. He highlighted the need for the High Representative to leave BiH and expressed support for the reform of the Electoral Law. After being in the region for three days, the media in Croatia has clearly outlined the main message of Russian Foreign Minister Sergey Lavrov. The morning newspaper, in the article “Lavrov Sends Message to NATO from Zagreb: ‘Don’t Touch Republika Srpska!’”, which is also on the front page of these newspapers, states that Lavrov emphasized in Zagreb that the entry of Bosnia and Herzegovina (BiH) into NATO requires the consent of Republika Srpska. He highlighted the need for the High Representative to leave BiH and expressed support for the reform of the Electoral Law. With his visit to Zagreb, the first in full 16 years and six days, as specified by Croatian Minister of Foreign Affairs Gordan Grlić-Radman, Russian Foreign Minister Sergey Lavrov concluded a very tumultuous tour of the region, visiting Republika Srpska, BiH, Serbia, and Croatia. Lavrov used his stay in Zagreb to send clear messages about the Russian perspective on the situation in BiH and Kosovo, stating that Russia’s engagement in the Balkans will be diametrically opposed to the announced changes in the U.S. policy towards this region after Joe Biden’s inauguration. Lavrov’s visit will be remembered for the scandal in Sarajevo when, as they said, the institutions of BiH, two members of the Presidency, Šefik Džaferović and Željko Komšić, refused to meet with Putin’s representative, resulting in the meeting in Zagreb having the “stamp of BiH,” according to Jutarnji list. Sergey Lavrov expressed support for the reform of the Electoral Law in BiH, which, since the last elections and Željko Komšić’s victory, has stirred controversy in Croatia and the HDZ BiH, primarily with Bosniak votes. It can be said that Lavrov

came to Zagreb to “explore” how much Croatia, and Croats in BiH, will support (and in what way) possible Dayton changes, which are announced from circles close to the Biden administration. Russia explicitly opposes this, so Lavrov’s support for changes to the Electoral Law can be interpreted as a concession to Zagreb in opposition to Dayton 2.

“Same Goals in BiH” “We talked about the situation in the Western Balkans, primarily the situation in BiH. We have the same goals, above all, respect for the Dayton Agreement,” said Lavrov.

He also said that “every nation must choose its representatives, especially when it comes to a member of the Presidency,” supporting the constitutionality of the three nations and the inviolability of the two entities. He reiterated that the current Dayton must not and should not be changed. According to one participant in the conversation, Lavrov confirmed the importance of the equality of the three constituent nations and that, as the interlocutor says, “we are on the same frequency here.” According to a source from Jutarnji list who was involved in the visit of the Russian minister: “We simply read and underline the key sentences of the Dayton Agreement in the same way. The Russians insist on the formula of one state, two entities, and three constituent nations.”

However, in Zagreb, Lavrov called for the abolition of the Office of the High Representative, which he considers an anachronism and a mechanism of Western protectorate over BiH. It is interesting that Lavrov, when asked about BiH’s NATO membership, initially said that Russia does not have the habit of forbidding anyone and that BiH is a sovereign state that chooses its strategic priorities, but he immediately noted that “the decision of Republika Srpska on military neutrality must be respected,” practically making BiH’s path to NATO practically impossible. (From Sarajevo, it was immediately ordered that entities cannot decide on such matters, only the joint institutions of BiH can.)

Teyit Kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/lavrov-nije-porucio-nato-u-da-ne-dira-republiku-srpsku>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.in4s.net/foto-lavrov-iz-zagreba-porucio-nato-ne-dirajte-republiku-srpsku/>

Ek 49: Dezenformasyon Haber Örneği DH49

Başlık: Ukraine Announces Holocaust of Russians Who Support Putin

Tarih: 25 Mayıs 2023

Çeviri:

Ukrainian military officials have been ordered to start mass killing Russians who show any support for their country or leader Vladimir Putin. According to the head of Ukraine's military intelligence service, Major General Kyrylo Budanov, President Zelensky has approved the extermination of Russians who refuse to denounce Putin and show support for Ukraine.

In an interview with a journalist, Budanov confirmed that the execution of pro-Putin citizens has already begun: “We have already successfully eliminated a number of people. There have been cases known to everyone, thanks to media coverage.”

Dailymail.co.uk reports: Several prominent figures have been killed or wounded by explosives in Russia since the start of the special military operation on February 24 of last year.

On May 6, writer Zakhar Prilepin, 47, was left with multiple injuries after an attack where a bomb was placed under his car. The vehicle of the Russian writer and blogger was blown up in a village in the Nizhny Novgorod region of Russia. He sustained fractures, but his driver was killed in the incident.

Russian investigators announced that they are questioning Alexander Permyakov, whom they accused of collaborating with Ukrainian intelligence services.

Vladlen Tatarsky, 40, a military blogger close to Wagner's leader Yevgeny Prigozhin, was killed by an explosive hidden in a statuette handed to him during a public speech he gave at a cafe in St. Petersburg on April 2.

Later that month, a Russian court denied bail to 26-year-old Darya Trepova. She was charged with terrorism for the bombing that killed Tatarsky, whose real name was Maxim Fomin. Investigators said she worked on behalf of a pro-Ukrainian group linked to Alexei Navalny—a claim that Navalny's associates and Kyiv have denied.

Russia's Ministry of Internal Affairs announced yesterday that an arrest warrant has been issued for Yuriy Denisov, a Ukrainian citizen who they claim had been tracking Tatarsky for two months from an apartment near his home. It is alleged that he came from Latvia under the instructions of “Ukrainian special services.”

In August last year, Darya Dugina, 29, the daughter of philosopher Alexander Dugin, was killed in a car bomb explosion on a road outside Moscow. Budanov claimed that the drone strikes that hit the Kremlin on May 3, apparently aimed at killing Putin, were the result of alleged “Russian aggression.”

On Different People, a Ukrainian YouTube channel, Budanov said that recent acts of sabotage inside Russian territory, including attacks on oil and gas infrastructure near the Ukrainian border and the derailment of a freight train, were carried out “almost 100 percent by citizens of the Russian Federation.” In another interview with a YouTube channel called Island, Budanov said that “a few Russians” collaborated with his Ukrainian military intelligence agency GUR. He said they have “patriotic reasons” for carrying out these acts and are “ready to change Russia.”

Budanov said that although Putin was a legitimate target, Ukraine was not trying to kill him. He said: “These cases have happened and will continue.” “Such individuals will receive deserved punishment, and the appropriate punishment can only be liquidation, and I will carry it out.”

Budanov added that the Russian business elite is opposed to the operation and is looking for ways to end it. He claimed that even if the Russians succeed in ending Putin's rule, Ukraine will still need to establish a demilitarized zone 60 miles inside Russian territory to avoid future conflicts.

He added: “This should be our goal. If they do not attack and decide they want revenge in a few years, that should not be a problem.”

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2023/06/27/ukraine-did-not-announce-the-holocaust-of-russians-who-support-putin/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://nultatacka.rs/ukrajina-najavljuje-holokaust-rusa-koji-podrzavaju-putina/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.md/UNFXW>

Ek 50: Dezenformasyon Haber Örneği DH50

Başlık: “Markale - a crime that was attributed to Serbs without evidence”

Tarih: 05 Şubat 2023

Çeviri:

On this day in 1994, 68 people were killed in an explosion, allegedly from just one mortar shell, at the Markale marketplace in Sarajevo. The Serbs were accused of this act, which - as it turned out - led to the enforced withdrawal of heavy weaponry around Sarajevo.

The Serbian side denied responsibility, claiming that the tragedy was staged by the government in Sarajevo under the control of SDA leader Alija Izetbegović.

No independent investigation was ever conducted into this crime, nor after an explosion at almost the same location in late August 1995, which served as a pretext for massive NATO air attacks on the Republika Srpska.

In both cases, international commissions were unable to determine the origin of the shells.

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2023/02/15/responsibility-for-the-markale-massacre-was-not-attributed-to-the-vrs-without-evidence/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://katera.news/markale-zlocin-koji-je-pripisan-srbima-bez-dokaza>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.md/xsDHY>

Ek 51: Dezenformasyon Haber Örneği DH51

Başlık: Izetbegović Provokes Again! Scandalous Statement: Serbs are Worse than Hitler!

Tarih: 07 Ağustos 2018

Çeviri:

Bakir Izetbegović, the Bosniak member of the Presidency of Bosnia and Herzegovina and the leader of the SDA, incredibly claimed that Serbia and the Republika Srpska are today what Germany was during the time of Adolf Hitler! In his speech at the military event “Defense of BiH - Igman 2018,” Izetbegović compared Serbian politicians to the Nazis who killed millions of innocent civilians. “The question is which of the two fascisms is worse, Hitler’s from the first half of the twentieth century or Milošević’s and Karadžić’s from the end of the twentieth century,” said Izetbegović. These scandalous claims were responded to by the President of the Republika Srpska, Milorad Dodik, who emphasizes that Izetbegović’s time in politics is expiring and that his threats should not be taken seriously. “Bakir is a failed story; he is a departing politician. From intelligence sources, I have information that Izetbegović is already preparing his Istanbul visa for his family to leave BiH. That’s how much he loves all this...” emphasizes Dodik. Political analyst from Banja Luka, Anđeliko Kozomara, also assesses that the SDA leader has no political future. “Izetbegović has lost prospects and positions among his own people and must resort to warmongering statements to try to retain at least some of the political support he is increasingly losing,” emphasizes Kozomara. Recall, Sarajevo professor Senadin Lavić recently also compared Serbs to Hitler’s Nazis, saying that the “Greater Serbian project is as sick as Hitler’s Nazism.”

Teyit Kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/analiza/izmisljena-izjava-bakira-izetbegovica>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.sd.rs/vesti/info/izetbegovic-ponovo-provocira-skandalozna-izjava-srbi-sugori-od-hitlera-2018-08-07>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

https://raskrinkavanje.ba/uploads/articles_pdfs/140_2152_archived.pdf

Ek 52: Dezenformasyon Haber Örneği DH52

Başlık: “The EU is falling apart, there’s total dictatorship!”

Tarih: 01 Mart 2023

Çeviri:

Tomio Okamura, Deputy Speaker of the Lower House of the Parliament of the Czech Republic and leader of the Freedom and Direct Democracy party (SPD), has expressed his view that the European Union is disintegrating, likening its situation to the fall of the Roman Empire, the collapse of the former Soviet bloc, the failure of Hitler’s distorted plans (like the desire for German domination), and the fiasco of Napoleon’s policies.

Okamura pointed out that his party, SPD, focuses on real threats, whether it be migration or the Islamic factor. He claimed that he was the first and only one to warn about these issues in 2013. According to him, other political entities (government, opposition) have long maintained that there is no threat, but later realized the existence of such threats and began to act, albeit too late. He believes this approach is not correct in the long term.

He also stated that organizations like the “Million Minutes for Democracy” movement need to artificially create an enemy to justify their existence, labeling and discrediting them, similar to the situation when Hitler came to power in the 1930s.

Okamura emphasized the need to strengthen cooperation within the Visegrád Group countries, citing shared interests and history in the region. He suggested that Poland, with its population of 40 million, could be a significant ally and even floated the idea of Austria joining the Visegrád Group, advocating for decentralization rather than globalization.

Okamura also commented on the dictatorship in the EU, finding it unbearable. He advocates for a referendum to leave the EU, citing Britain’s exit and potential strengthening post-Brexit. He criticized the EU’s desire to maintain its budget and bureaucratic size despite Britain’s exit, noting opposition from Austria, the Netherlands, and Denmark, and concluded by labeling the EU as chaotic.

Teyit Kaynağı:

<https://www.raskrinkavanje.me/analiza/ceska-ne-misli-da-se-eu-raspada/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.alo.rs/vesti/svet/eu-se-raspada-vlada-totalna-diktatura/292306/vest>

Ek 53: Dezenformasyon Haber Örneği DH53

Başlık: “Alija Izetbegovic in Hitler’s SS division at 17 years old, for which he was convicted”

Tarih: 3 Nisan 2018

Çeviri:

In the name of justice for all the people of this world, we bring pictures of Alija Izetbegović, the first president of the SDA and Bosnia and Herzegovina, who was in Hitler’s youth. He was in death camps and even shot prisoners – The unit of Bosnian Muslims from Hitler’s army was called the Handžar Division. It is known that the Izetbegović family is originally from Serbia and that they were once surnamed Živković, but upon arriving in Bosnia, they took the surname after Beg Izet...

After the war in Bosnia, Alija divided the country, agreed to the Dayton Accords, and soon after, his son Bakir came to power. This family still rules Bosnia, and behind them, they leave almost a million hungry Bosnians while their wealth is incredible and extends into billions of marks. The emblems of this unit were very prominent, among them the dominant swastika and the eagle. Alija Izetbegović is the second from the left in the firing squad!”.”

Teyit Kaynağı:

<https://raskrinkavanje.ba/clanak/slike-koje-lede-krv-u-venama-alija-izetbegovic-u-hitlerovoj-ss-diviziji-sa-17-god-za-sta-je-bio-i-osudjen>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

http://vestibalkan.com/2018/04/03/slike-koje-lede-krv-u-venama-alija-izetbegovic-u-hitlerovoj-ss-diviziji-sa-17-god-za-sta-je-bio-i-osudjen/?utm_medium=social&utm_source=facebook.page&utm_campaign=postfity&utm_content=postfity8cea9

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

https://raskrinkavanje.ba/uploads/articles_pdfs/93_1198_archived.pdf

Ek 54: Dezenformasyon Haber Örneği DH54

Başlık: The EU once again justifies Kurti's terror against Serbs: Both sides contribute to escalation

Tarih: 16 Ocak 2023

Çeviri:

The European Union has expressed concern about the tensions that have arisen in recent days in northern Kosovo and Metohija, noting that they are purportedly the result of actions by both the Kosovo and Serbian sides, as reported by Radio Free Europe. "This is, of course, very serious and is precisely the result of the escalation we have seen in recent weeks. It is also an observation that the actions of both sides contribute to this situation," said an EU official. He noted that EULEX is assisting the Kosovo police following the resignations of Serbs.

"For example, Italy sent reinforcements a few weeks ago. In our statements, we have said that EULEX is another security factor assisting the Kosovo police, but this mission cannot fully compensate for the vacuum created by the departure of ethnic Serbian police officers," he said. According to an EU source, EULEX collaborates with KFOR in the field. The European Union has repeatedly called for the return of Serbs to Kosovo institutions, as well as the fulfillment of obligations arising from agreements reached in the dialogue process between the so-called Kosovo and Serbia, mediated by the EU in Brussels. The European bloc has also urged parties to refrain from actions and statements that lead to tension in Kosovo and to resolve all disagreements through dialogue.

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2023/01/16/messages-from-the-eu-presented-as-justification-for-terror/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.in4s.net/eu-opet-opravdava-kurtijev-teror-nad-srbima-obe-strane-dovode-do-eskalacije/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/4vVwA>

Ek 55: Dezenformasyon Haber Örneği DH55

Başlık: The so-called Western Balkans Four established: Project ‘Greater Albania’ in full swing?!

Tarih: 03 Mayıs 2023

Çeviri:

“North Macedonia’s Minister of Foreign Affairs, Bujar Osmani, announced that the Western Balkans Quartet has been established in Skopje.

Osmani stated in a Twitter post that the platform of the Western Balkans Quartet is in line with the EU’s common foreign and security policy, as well as democratic values and principles.

He shared a joint photograph with representatives from Albania, the so-called Kosovo, and Montenegro, who, along with North Macedonia, initiated this initiative, as reported by Sputnik.”

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2023/05/03/the-creation-of-greater-albania-is-once-again-seen-by-some-media/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.in4s.net/osnovana-tzv-zapadnobalkanska-cetvorka-projekat-velike-albanije-u-punom-jeku/>

Ek 56: Dezenformasyon Haber Örneği DH56

Başlık: Media Hyena: American Host Refers to Serbs as ‘Fascist Formation’ Twice in Front of Escobar and Lajčák!

Tarih: 18 Temmuz 2023

Çeviri:

EU Special Representative for the Belgrade-Pristina Dialogue, Miroslav Lajčák, and the U.S. Special Envoy for the Western Balkans, Gabriel Escobar, spoke today at the Atlantic Council about the situation in Kosovo and Metohija. On this occasion, the American host, posing questions to them, referred to Serbs protesting in the northern part of the province as ‘fascist formations.’

She used this formulation twice, to which Escobar responded that there are a significant number of people peacefully protesting, but they cannot be labeled as ‘fascist mobs.’

“The KFOR commander told us that 97 percent of the people at the protest were peaceful, so you cannot apply the term ‘fascist formation,’” Escobar said, as reported by Sputnik. Escobar emphasized that he is very concerned about the situation in Kosovo and Metohija, which, as he assessed, has the potential to escalate into a regional conflict. He stated that Aleksandar Vučić and Albin Kurti must accept the European plan, and that “there is no other choice.” Lajčák added that the de-escalation of the crisis in Kosovo is necessary, otherwise, as he stated, there will be victims.”

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2023/07/18/the-american-tv-host-did-not-say-that-serbs-were-a-fascist-formation/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.md/QxsF0>

Ek 57: Dezenformasyon Haber Örneği DH57

Başlık: INCREDIBLE IMAGE FROM MOUNT ATHOS: People Claim the Appearance of the Virgin Mary

Tarih: 08 Aralık 2021

Çeviri:

A video has surfaced on Facebook, reportedly filmed at the summit of Mount Athos, or the Holy Mountain, depicting the apparition of the Most Holy Mother of God! Around the figure believed to be the Virgin Mary, light shines in a perfect circle, and as the video progresses, it becomes brighter and clearer. Her movements, reminiscent of a halo, are also visible to many.

Legend has it that the Virgin Mary discovered the Holy Mountain, blessed it, and established it as a sacred place where isolated monks dedicated to prayer would live, and no women would come to this place. This tradition continues to this day, with women not allowed to enter the Holy Mountain.

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2022/01/15/a-video-from-russia-falsely-claims-that-the-mother-of-god-appeared-on-mount-athos/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://kumanovskimuabeti.mk/neverojatna-snimka-od-sveta-gora-lugjeto-tvrdat-deka-im-se-pojavila-bogorodica-video/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://web.archive.org/web/20211208130349/https://kumanovskimuabeti.mk/neverojatna-snimka-od-sveta-gora-lugjeto-tvrdat-deka-im-se-pojavila-bogorodica-video/>

Ek 58: Dezenformasyon Haber Örneği DH58

Başlık: Trump: Main Culprit For The War In Ukraine Is Joe Biden! I Know Putin Well, He Would Never Do This

Tarih: 21 Haziran 2022

Çeviri:

The war in Ukraine has been ongoing for 114 days, and despite numerous peace talks, the situation between Ukraine and Russia has never been worse. Ukraine is clearly under immense pressure from all sides, and its borders are no longer recognizable. A significant shift occurred when Vladimir Putin surprised everyone by stating that he has no objection to Ukraine joining the European Union but strongly opposes its entry into NATO, considering it an incomprehensible move.

The United States has remained largely on the sidelines throughout, and now the former president of the country has spoken out on his Facebook profile. He said, “When you look at Germany, France, and Europe, and all these other countries, they have given a small part, I dare say a minor part compared to what we give. We give \$56 billion, and they give a few billion dollars. And they are the ones more affected,” he remarked. He did not forget to criticize Biden, stating that he has done nothing so far regarding this war.

Teyit Kaynağı:

<https://faktograf.hr/2022/06/27/donald-trump-nije-rekao-da-je-biden-a-ne-putin-glavni-krivac-za-rat-u-ukrajini/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<http://dobardan.info/tramp-glavni-krivac-za-rat-u-ukrajini-je-dzo-bajden-znam-dobro-putina-on-ovo-ne-bi-nikad-uradio/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.md/m7QRu>

Ek 59: Dezenformasyon Haber Örneği DH59

Başlık: Montenegro is sending LGBT soldiers to the NATO mission: It is very IMPORTANT to emphasize this, and we take pride in it!

Tarih: 31 Ocak 2022

Çeviri:

Montenegro could start participating in a non-combat NATO mission in Ukraine in the second half of next month. As the youngest member of the Alliance, Montenegro has designated ten male and female soldiers who will be sent to Ukraine for a non-combat mission to defend Ukraine against potential Russian aggression.

The Chief of the General Staff of the Montenegrin Army confirmed this information to Zicer. “We want to fully participate in all obligations and rights arising from membership. We are not a large country, and according to our capabilities, we will send ten soldiers, three of whom are gay, which is very important to emphasize, and we take pride in it,” said Milutin Đurović, Chief of the General Staff.

Đurović emphasized that the unit being sent to Ukraine constitutes the most elite part of the Montenegrin army. “We are currently working on coordinating the positions where we could make an adequate contribution. After that, the procedure for adopting a parliamentary decision on participation in this mission would follow, and finally, we would start the process of preparing our soldiers. We expressed the desire for our soldiers to be stationed somewhere in Lviv because we assessed that the Russians could inflict the most serious blows precisely there, deep in Ukrainian territory,” Đurović said.

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2022/02/19/montenegro-is-not-sending-gay-soldiers-to-ukraine/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki: <https://aloonline.ba/region/crna-gora-u-nato-misiju-salje-gej-vojnike-to-je-veoma-vazno-naglasiti-i-mi-se-time-ponosimo/>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki: <https://archive.md/YFkag>

Ek 60: Dezenformasyon Haber Örneği DH60

Başlık: SHARP MESSAGE TO AMERICANS FROM MOSCOW: Withdraw troops from Kosovo, then let's talk.

Tarih: 03 Şubat 2022

Çeviri:

As the U.S. demands Russia to withdraw troops from Crimea, Moscow can similarly request Washington to pull out troops from Texas. If Washington calls for the withdrawal of peacekeepers from Transnistria, Russia can demand the closure of Bondsteel in Kosovo and the withdrawal of troops from that southern Serbian province. This is how Russian expert Konstantin Sivkov commented on the U.S. and NATO's response to Russia's proposals on security guarantees, as reported by the Spanish newspaper "Pais." The Russian expert community is in agreement that the responses from the U.S. and NATO do not appear diplomatic and constructive, as Moscow's key demands, such as returning NATO infrastructure to 1997 borders, are being ignored. The impression is that all blame for global issues caused by the U.S. and its allies is simply shifted onto Russia. It also seems that the West is willing to negotiate under certain conditions, such as Russia de-escalating the situation in Ukraine. Unacceptable conditions are imposed on Moscow in advance, as Russia does not support the escalation in Ukraine but advocates for respecting the Minsk agreements, stabilizing the situation in the country, and maintaining peace.

Specifically, the documents indicate that the U.S. and NATO offered Russia a dialogue on arms control and measures to prevent incidents in exchange for de-escalation in Ukraine and the withdrawal of Russian troops and peacekeeping forces from Crimea, Transnistria, South Ossetia, and Abkhazia. Russian expert Konstantin Sivkov emphasizes that such demands are unacceptable, starting with the fact that Crimea is part of Russia, and Moscow cannot withdraw troops from its own territory. He highlights that Crimea joined Russia without a fight, based on the decision of Crimea's residents expressed in a referendum where over 95% of the population voted to return to Russia.

After Tbilisi's armed aggression against Tskhinvali in August 2008, Abkhazia and South Ossetia gained independence, recognized by Russia and several other countries. Russian peacekeepers managed to halt the conflict in Transnistria. "We recognized South Ossetia

and Abkhazia, where we have our bases based on a mutual cooperation agreement, while only in Transnistria do we have peacekeepers. So now we can say – okay, we will withdraw troops from Transnistria, from South Ossetia, and Abkhazia, but you restore Yugoslavia entirely. Withdraw your troops from Croatia, Bosnia and Herzegovina, remove troops from Kosovo, which you also bombed and armed its separatists. Let's start with that," says Sivkov.

The expert adds that withdrawing the Russian military from the peoples of Transnistria, Abkhazia, and South Ossetia would be a betrayal. The U.S. demanded that the response to the security guarantees not be published, which Russia accepted. However, two documents in English (NATO's four-page response and Washington's five-page response) appeared in the media, raising questions in Russian political circles about the respect for diplomatic ethics by the U.S. and NATO. One point in the document states that the door for Ukraine's entry into NATO remains open, which is unacceptable for Russia. Russian President Vladimir Putin warned earlier that Ukraine's entry into NATO would pose a danger of military conflict between Russia and the Alliance over Crimea. Additionally, Washington did not fully consider Russia's proposals, and the "readiness" of the West to discuss arms control is questionable, given that previous agreements have not been implemented. The document states that the U.S. is willing to consider signing agreements with Russia on security issues of mutual interest. The U.S. and NATO declared they would refrain from deploying nuclear weapons in Eastern Europe and are open to a dialogue with Russia on a mechanism to confirm the non-deployment of Tomahawk cruise missiles in Romania and Poland, but only after an agreement with bloc allies and provided Russia agrees to reciprocal measures and allows inspection of its two missile bases.

Sivkov assesses that military inspection is a "good thing" in terms of increasing trust-building measures. Still, the problem remains that the Aegis Ashore anti-missile systems with Mk-41 launchers in European bases can quickly turn from defensive to offensive. Moreover, if this infrastructure moves closer, if U.S. and NATO missile systems appear in Ukraine, their flight time to Moscow will be reduced to 7-10 minutes, and with the deployment of hypersonic weapons, to five minutes.

"To clarify, if we check the presence or absence of 'Tomahawk' on the MK-41 in Romania and Poland, the question remains of what will happen after that check, as

installing ‘Tomahawk’ on those launchers takes a few hours. So, we looked, and then they replaced them. Changing the software can also be resolved quickly. On the other hand, if they want to check our ‘Iskander’ launchers and see what missiles they use – please do, but if they want us to show them something more serious, then I think we shouldn’t do that,” says Sivkov, recalling that Russian President Vladimir Putin had previously suggested to the Alliance to conduct checks and determine the true state of the Aegis Ashore system with Mk-41 launchers in European bases and the 9M729 missiles in facilities in Kaliningrad.

Speaking about the further development of events regarding security guarantees, Sivkov is not optimistic. “All this talk about Ukraine is dictated solely by the internal political situation in the United States and Europe and serves the same internal policy. On the other hand, it is the strategy of globalism, global powers. So, as long as the forces that now dominate in the United States, and Biden is the instrument of globalists, this will continue,” says Sivkov. He points out that back in the 1990s, as an officer of the Russian General Staff, he predicted these events and the inevitability of such developments. In 2008, he wrote an article “The Character of the Third World War: What Will It Be,” describing everything, stating that the conflict between Russia and the U.S., or NATO, is inevitable.

“So, everything is predictable and certain – the confrontation will continue. This is geopolitics. As long as the U.S. does not establish control over Russia, they will exert pressure on it. They will try either to destroy it or take control, there is no other way. Without it, globalists cannot establish the global world they are building, as Klaus Schwab wrote in his book,” says Sivkov.

He notes that such a development could be avoided if there were political changes in America.

Sivkov repeats that the confrontation between Moscow and the West will continue, and only a strong and strengthened Russia can stop it. He recalls that there were huge tensions between the Soviet Union and America until the USSR created a nuclear triad, forcing Americans to sit at the negotiating table.

“At that time, there was a plan called ‘Dropshot,’ which envisaged a nuclear strike on 300 Soviet cities for their destruction. At that time, they constantly violated our territorial airspace – we shot down American planes, and Americans shot down ours, even in neutral

waters. Terrible things were happening. Then there was a direct war in Korea between the U.S. and the Soviet Union.

Teyit Kaynağı:

<https://seecheck.org/index.php/2022/02/16/russia-did-not-tell-the-united-states-and-nato-to-withdraw-troops-from-texas-croatia-bosnia-and-herzegovina-and-kosovo/>

İlgili dezenformasyon haberinin orijinal linki:

<https://www.alo.rs/svet/ruske-vesti/593642/amerika-moskva-rusija-vasington-kosovo-i-metohija-teksas-hrvatska-bosna-i-hercegovina/vest>

İlgili dezenformasyon haberinin arşivlenmiş linki:

<https://archive.vn/jAsjS>

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Nedim EMİN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Tarih
Makale ve Bildiriler	
1. Emin, Nedim and Ekinci, Mehmet Uğur, “Boosting Influence: Türkiye’s Renewed Military Activism in the Balkans”, <i>Insight Turkey</i> , 26.2 (2024): 229-254	